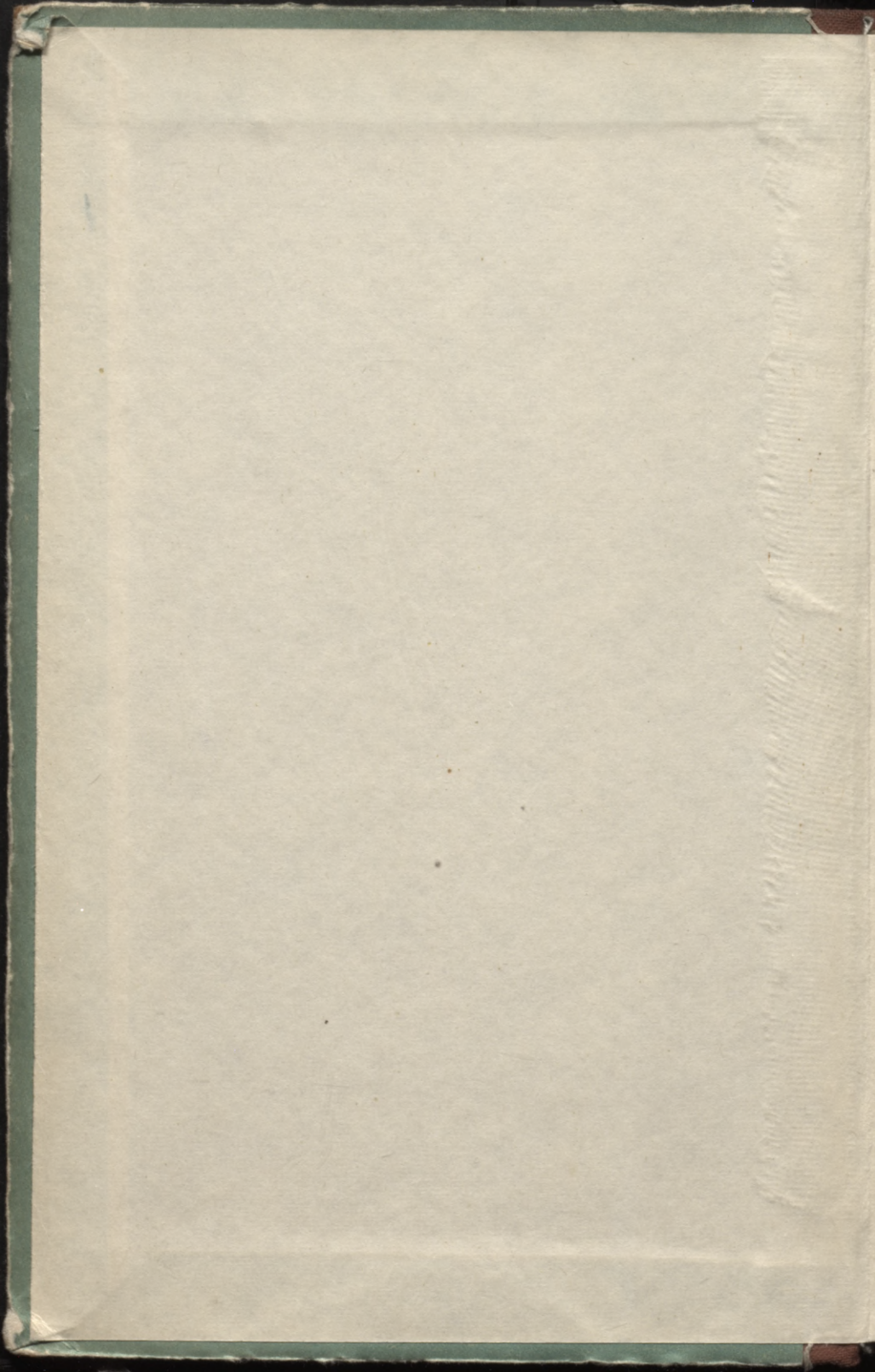

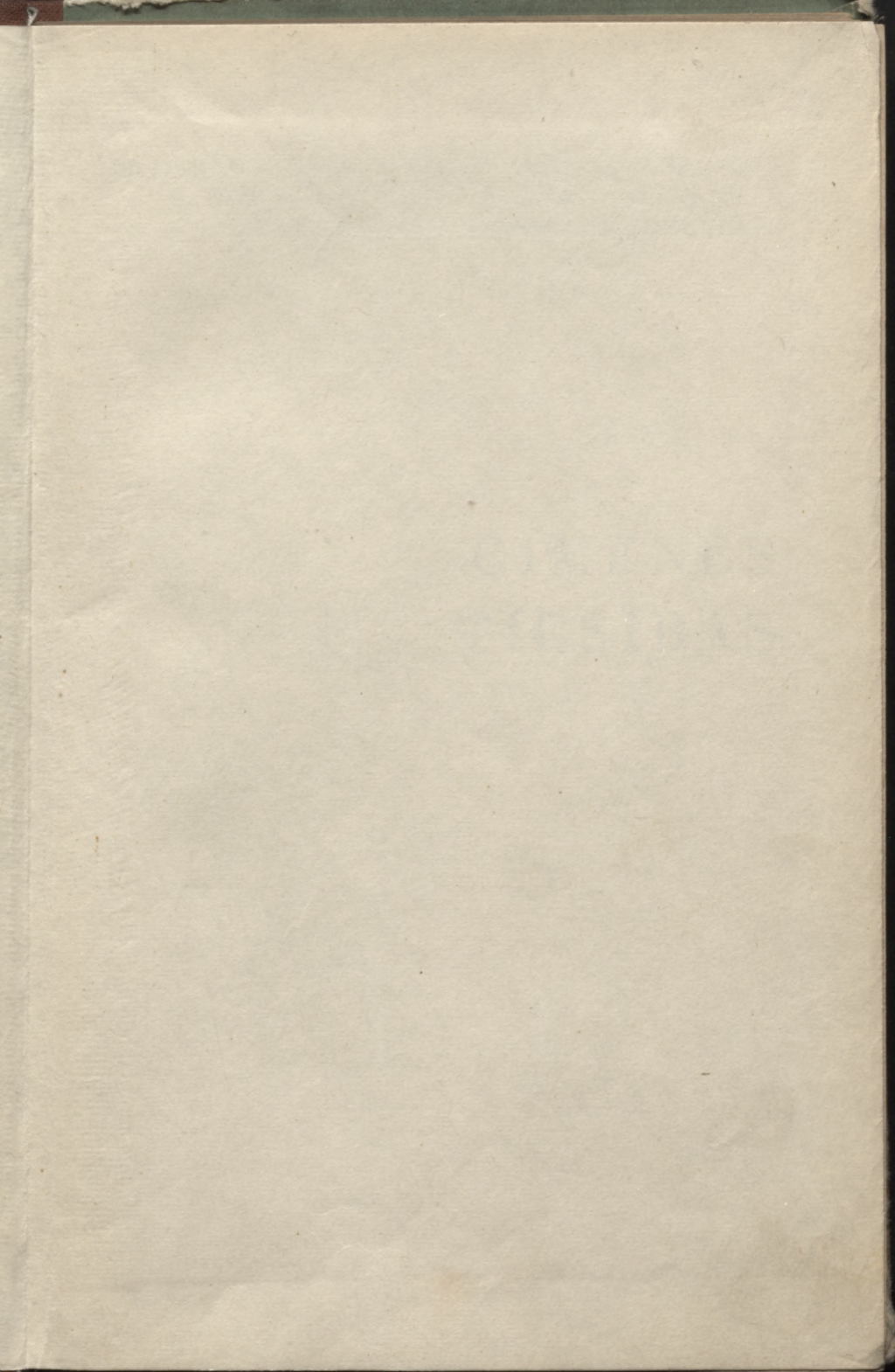
L 70-3
70

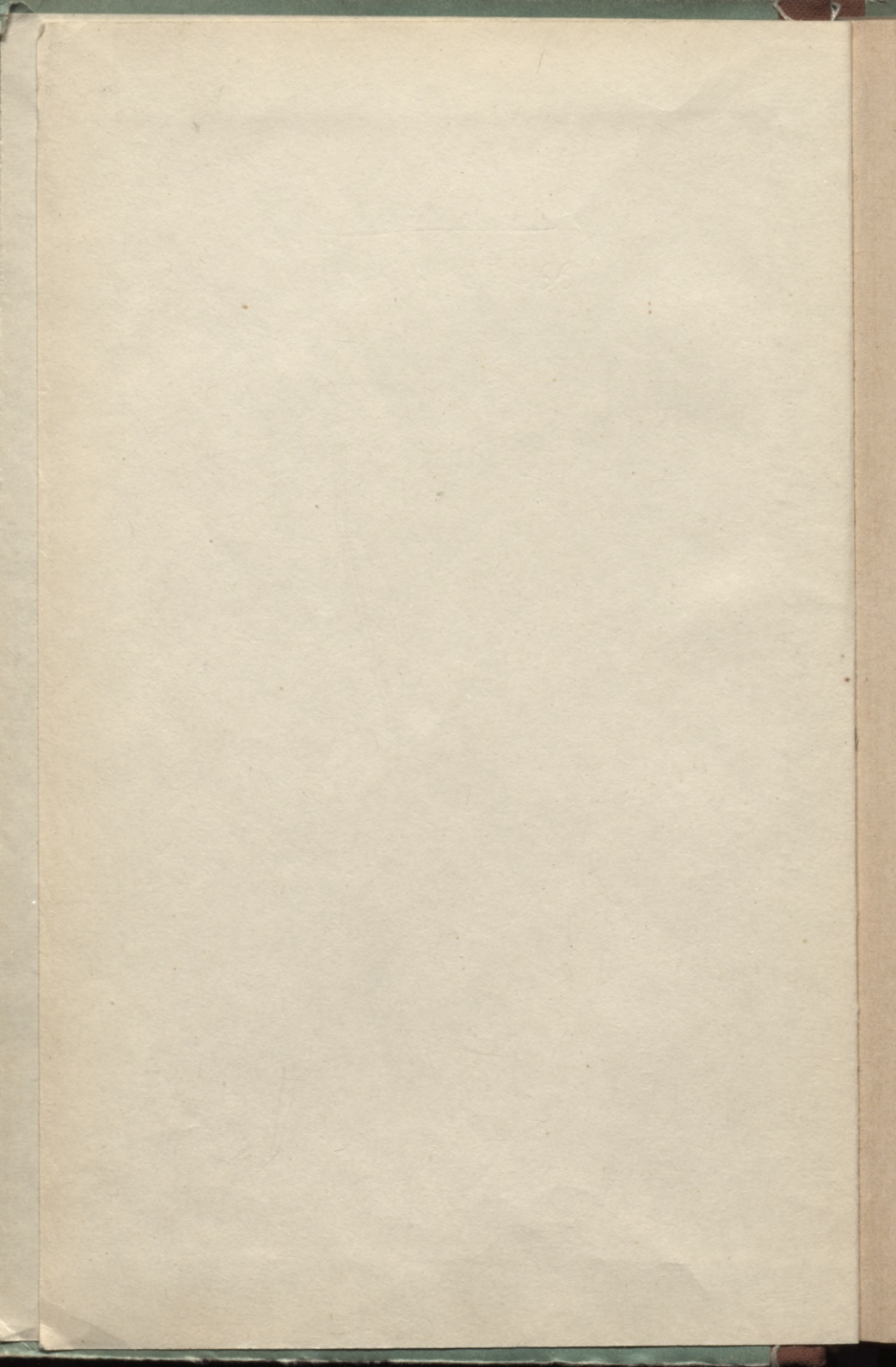
J. VĒBERS

ĢIMENES
TIESĪBAS

Rīgā
1970

70-3
L-70

Sup
L
34

AR DARBA SARKANĀ KAROGA ORDENI APBALVOTĀ
P. STUČKAS LATVIJAS VALSTS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ UN FILOZOFIJAS FAKULTĀTE

J. Vēbers

ĢIMENES TIESĪBAS

RIGĀ 1970

L-4
B-1
M-1

HA

Vija Lāča Latv. PSR
Valets bibliotēka

~~70-56.153~~

0308087468

Darbā apskatīti ģimenes tiesību institūti, pamatojoties uz Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanu un praksi. Tajā skartas laulības un ģimenes likumdošanas attīstības un ģimenes tiesību teorijas problēmas. Grāmata domāta tiesību zinātņu specialitātes studentiem kā mācību līdzeklis padomju civilo un ģimenes tiesību studijās. Tā noder justīcijas iestāžu darbiniekiem un jebkuram pilsonim, kas interesējas par ģimenes tiesību jautājumiem.

Atbildīgais redaktors V. Šulcs

PRIEKŠVārds

Ģimene ir sabiedrības pirmšūna. Tās raksturs, materiālās labklājības pakāpe, garīgais un tikumiskais veselīgums daudzējādā ziņā noteic cilvēka seju, viņa sabiedrisko aktivitāti un darba rosmi, jaunās paaudzes pareizu audzināšanu un galu galā visas sabiedrības panākumus un sasniegumus. Tāpēc mūsu valsts rada vislabvēlīgākos apstākļus, kas veicina ģimenes nostiprināšanos un uzplaukumu. Ļoti svarīga loma ģimenes kā sabiedriskas attiecības nostiprināšanā un tālākveidošanā ir tās tiesiskajai reglamentācijai. Tāpēc padomju valsts jau ar savas pastāvēšanas pirmajām dienām ir piešķirusi ģimenes likumdošanai ļoti nozīmīgu vietu.

Pārmaiņas mūsu valsts ekonomikā, kultūrā un sabiedriskajā dzīvē radīja nepieciešamību tālāk pilnveidot ģimenes likumdošanu, saskaņot to ar padomju sabiedrības pašreizējās stadijas prasībām. Tāpēc 1968. un 1969. gados notikušas būtiski svarīgas izmaiņas ģimenes likumdošanā. PSRS Augstākā Padome 1968. g. 27. jūnijā apstiprināja PSR Savienības un Savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatus, kas ir spēkā ar 1968. g. 1. oktobri. Latvijas PSR Augstākā Padome 1969. g. 18. aprīlī apstiprināja Latvijas PSR Laulības un ģimenes kodeksu, kas stājās spēkā ar 1969. g. 1. oktobri. Attiecīgi kodeksi 1969. g. apstiprināti arī citās savienotajās republikās.

Jaunā ģimenes likumdošana principiāli atšķirīgi no agrākās likumdošanas reglamentē daudzus laulības un ģimenes attiecību jautājumus. Tāpēc literatūra par ģimenes

tiesībām, kas bija samērā bagātīga krievu valodā un kas balstījās uz agrākās likumdošanas un prakses analīzi, ļoti lielā mērā novecojusi. Latviešu valodā oriģināldarbu par šiem jautājumiem līdz šim vispār nebija. Tas zināmā mērā pamudināja autoru novērst šo trūkumu, sarakstot darbu «Ģimenes tiesības», kurā iztirzāta Latvijas PSR spēkā esošā laulības un ģimenes likumdošana. Tajā apskatīti arī ģimenes tiesību teorētiskie jautājumi un svarīgāko ģimenes tiesību institūtu attīstība padomju likumdošanā.

Šis darbs pirmām kārtām domāts kā mācību līdzeklis tiesību zinātņu studentiem. Tāpēc tas sarakstīts, ievērojot attiecīgās mācību disciplīnas programmas prasības.

Tas var noderēt arī justīcijas iestāžu un padomju darbiniekiem, tautas universitāšu tiesību zinātņu fakultāšu klausītājiem un citiem interesentiem.

Lai lasītāji patstāvīgi un dziļāk iepazītos ar darbā skartajiem jautājumiem, tekstā ir atsauces uz likumdošanas, literatūras un citiem avotiem.

ĢIMENES TIESĪBU VISPĀRĪGIE JAUTĀJUMI

1. PADOMJU ĢIMENES TIESĪBU JĒDZIENS UN PAMATPRINCIPI

1. PADOMJU ĢIMENES TIESĪBU JĒDZIENS UN SISTĒMA

Padomju ģimenes tiesības ir normu kopums, kas reglamentē ģimenes kā noteikta veida sabiedriskas attiecības. Tās ir attiecības, kas rodas ar laulību, radniecību vai citādu piederību ģimenei. Šo attiecību sabiedrisko raksturu noteiktas apstākļi, ka ģimene vienmēr ir bijusi un ir viena no sabiedrības organizācijas formām, tā ir sabiedrības šūna, kas veic visai sabiedrībai ļoti nepieciešamas funkcijas — cilvēka dzīvības atzarošanu¹, jauno sabiedrības locekļu audzināšanu un zināma veida ekonomisko funkciju, kas sociālistiskajā sabiedrībā izpaužas kā ģimenes locekļu savstarpējā izpalīdzība un apkalpošana.

Ģimenes uzdevumi katrā sabiedrībā ir atkarīgi no attiecīgas sabiedrības ekonomiskās un sabiedriskās iekārtas. Ražošanas veida izmaiņas attiecīgi ietekmē arī ģimenes struktūras, formas un uzdevumu izmaiņu. Feodālajām ražošanas attiecībām tik ļoti raksturīgo «lielo ģimēni» kapitālistiskais ražošanas veids nomaina, izvirzot par ģimenes pamatu kapitālistiskā privātā īpašuma attiecības un radot tām atbilstošu ģimenes tiesisko reglamentāciju, kura savu

---

¹ Par šo jautājumu skatīt: E. M. Ворожейкин. «Динамика народонаселения и право». Советское государство и право, 1969, № 9, стр. 23—31.

klasisko izpausmi ieguva Francijas 1804. gada civilkodeksā.

Sociālistiskās ražošanas attiecības ir jaunu sociālistisku ģimenes attiecību pamats, kas rada iespēju ģimeni veidot uz sociālistiskajai sabiedrībai raksturīgajiem principiem, vispirms jau uz ģimenes locekļu līdztiesības principa, sniedzot visas sabiedrības un valsts palīdzību ģimenei. Sociālistiskās sabiedrības ģimenē priekšplānā kā svarīgākās izvirzās ģimenes locekļu personiskās attiecības it īpaši jaunās paaudzes komunistiskā audzināšana, lai gan vēl visai nozīmīga loma ir arī ģimenes mantiskajām attiecībām. Ģimene sociālistiskajā sabiedrībā ir tas pamats, kas atbilstoši sabiedrības ekonomiskajai attīstībai ļauj tālāk veidot komunistiskās ģimenes attiecības, kurās «nemaz vairs nebūs vietas materiāliem aprēķiniem, un tās pilnīgi dibināsies uz savstarpējas mīlestības un draudzības jūtām.»¹

Kā ģimenes attiecību vispār, tā arī atsevišķu ģimenes attiecību formēšanos, struktūru un izskatu ietekmē dažādi faktori, starp kuriem vēsturiski svarīga nozīme ir bijusi reliģiskajiem, filozofiskajiem u. c. uzskatiem. Šis apstāklis arī noteic, ka viena ražošanas veida ietvaros ģimenes attiecības un ģimenes tiesiskā reglamentācija var būt visai atšķirīga dažādām tautām un valstīm. Tomēr noteicošais ir ražošanas veids, kas rada arī attiecīgas sabiedrības reliģiskos un citus uzskatus.²

Ģimenes attiecības kā sabiedriskas attiecības ievērojamā mērā ir pakļautas tiesiskajai reglamentācijai, kuras uzdevums sociālistiskajā sabiedrībā ir, pirmkārt, aizsargāt pilsoņu kā ģimenes locekļu tiesiskās intereses atbilstoši sociālistiskās sabiedrības principiem, un, otrkārt, tālākveidot ģimenes attiecības, ievērojot mūsu sabiedrības uzdevumus komunistiskajā celtniecībā. Tiesiski ir reglamentēta: 1) ģimenes attiecību izveidošana un izbeigšana; 2) ģimenes locekļu personiskās nemantiskās attiecības, 3) ģimenes locekļu mantiskās attiecības.

---

¹ Padomju Savienības Komunistiskās Partijas Programa, LVI, R., 1962, 58. lpp.

² Par laulības un ģimenes socioloģijas problēmām skatīt: A. Г. Харчев. Брак и семья в СССР, М., 1964.

Ģimenes attiecības veidojas no trim dažādām attiecību grupām. Tās ir: 1) laulības attiecības, 2) radniecības un tām pielīdzinātas attiecības, 3) attiecības sakarā ar nepilngadīgu bērnu pieņemšanu audzināšanā pēc patronēšanas līguma vai nodibinot bērnam aizbildnību un aizgādību. Sakarā ar to ģimenes tiesības reglamentē sekojošas attiecības: Pirmkārt, iestāšanos laulībā un laulības spēkā esamību, laulāto personiskās un mantiskās attiecības, laulības izbeigšanu. Otrkārt, radniecības attiecību noteikšanu, adopciju, vecāku un bērnu personiskās un mantiskās attiecības, pārējo ģimenes locekļu, galvenokārt citu tuvu radnieku, mantiskās attiecības. Treškārt, bērna pieņemšanu audzināšanā pēc aizbildnības un aizgādības noteikumiem un patronēšanas līguma, personiskās un mantiskās attiecības, kas rodas ar bērnu pieņemšanu audzināšanā un šīs audzināšanas izbeigšanu. Pēc dažu savienoto republiku ģimenes likumdošanas pie trešā veida ģimenes attiecībām ir pieskaitāma bērna faktiskā pieņemšana pastāvīgā audzināšanā un apgādībā.

Tādējādi ģimenes tiesības ir tiesību normu kopums, kas reglamentē ģimenes attiecību izveidošanos un izbeigšanos un ģimenes locekļu personiskās un mantiskās attiecības.

Ģimenes tiesības un ģimenes likumdošana nav identiski jēdzieni. Šai sakarā nepieciešams tuvāk noskaidrot jautājumu par ģimenes tiesību vietu padomju tiesību sistēmā, it īpaši tāpēc, ka šis jautājums vēl joprojām ir strīdīgs padomju tiesībzinātnē.

Juridiskajā literatūrā ir izveidojies uzskats, ka pastāv būtiska atšķirība starp jēdzieniem «tiesību sistēma» un «likumdošanas sistēma» un atbilstoši tam arī starp jēdzieniem «tiesību nozare» un «likumdošanas nozare». Kā tiesību tā likumdošanas sistēmu principā noteic tādi objektīvi kritēriji, kā zināms sabiedrisko attiecību loks, kas veido attiecīgas tiesību nozares regulēšanas priekšmetu, tā arī specifiskas tiesiskās reglamentācijas metodes. To noteic arī valsts ekonomiskie un politiskie apstākļi. Tomēr tiesību un sevišķi likumdošanas sistēmu ietekmē tāds subjektīvs faktors kā likumdevēja griba.¹ Tāpēc tiesību un likumdošanas

¹ Tuvāk par šo jautājumu skatīt: С. М. Корнеев. Вопросы построения системы советского права, «Правоведение», 1963, № 1, стр. 14—19.

sistēma nav mūžīga un nemainīga. Padomju likumdošanas attīstības gaitā *ģimenes likumdošana* ir veidojusies kā *patstāvīga nozare* nošķirti no civilās likumdošanas (tuvāk par šo jautājumu skatīt nodaļā «Ģimenes tiesību avoti»), kā tādu to noteic arī PSRS Konstitūcija, to apliecina nupat pabeigtā ģimenes likumdošanas jaunā kodifikācija. Tādējādi jautājums par ģimenes likumdošanas patstāvīgu attīstību un tās nošķirtību no civilās likumdošanas ir likumdevēja gribas noteikts un nav diskutābls.

Citāds ir jautājums par *ģimenes tiesību vietu padomju tiesību sistēmā*.

Ģimenes likumdošanas attīstība nošķirti no civilās likumdošanas ļoti lielā mērā ir sekmējusi uzskatu par ģimenes tiesībām kā patstāvīgu tiesību nozari padomju tiesību sistēmā, ko plaši atzīst gan vispārējā tiesību teorijā, gan arī civiltiesību un ģimenes tiesību literatūrā.¹ Jēdziens «ģimenes tiesības» šai gadījumā tiek lietots patstāvīgas tiesību nozares apzīmēšanai.

Ģimenes tiesību kā patstāvīgas tiesību nozares eksistence tiek pamatota galvenokārt sekojošu apsvērumu dēļ: 1) ģimenes likumdošana ir attīstījusies kā patstāvīga nozare atsevišķi no civilās likumdošanas; 2) ģimenes tiesības galvenā loma ir personiskajām nemantiskajām attiecībām no kurām atkarīgas ir ģimenes locekļu mantiskās attiecības. Pēdējās ģimenes attiecībās ir neekvivalentas. Civiltiesībās galvenā nozīme ir ekvivalentām mantiskajām attiecībām; 3) ir zināmas atšķirības civilo un ģimenes tiesību regulēšanas metodēs; 4) civiltiesības regulē personiskās un mantiskās attiecības starp pilsoņiem kā visas sabiedrības kolektīva locekļiem, ģimenes tiesības personiskās un mantiskās attiecības starp viņiem regulē kā starp ģimenes locekļiem

---

¹ Skatīt, piemēram: Г. М. Свердлов. Советское семейное право, М., 1958., стр. 22—26; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 9—18; С. Н. Братусь. Предмет и система советского гражданского права, М., 1963, стр. 109—110; Советское гражданское право, т. I, «Высшая школа», М., 1968, стр. 20; Е. М. Ворожейкин. Семейные правоотношения — особый тип правоотношений в СССР. В сб.: Правовые вопросы семьи и воспитания детей, М., 1968, стр. 27.

Padomju civiltiesību literatūrā tiek aizstāvēts arī pretējs viedoklis, proti, ka ģimenes tiesības ir vai ka tās būtu vēlams uzskatīt par padomju civiltiesību sastāvdaļu.¹ Šai gadījumā jēdziens «ģimenes tiesības» tiek lietots, lai apzīmētu padomju civiltiesību apakšnozari līdzīgi īpašuma, mantošanas, saistību tiesībām. Arī šim viedoklim ir loģisks pamatojums, ievērojot sekojošus apsvērumus.

Pirmkārt, kā civiltiesības, tā ģimenes tiesības regulē gan personiskās nemantiskās, gan arī mantiskās attiecības. Dažādos civiltiesību institūtos personiskajām nemantiskajām attiecībām ir tikpat svarīga nozīme kā mantiskajām vai pat svarīgāka (piemēram, cieņas un goda aizsardzība, autortiesības). Pie tam ne visas civiltiesiskās mantiskās attiecības ir ekvivalentas. Tieši otrādi, vairums to «tīri civiltiesisko» mantisko attiecību, kas nereti rodas starp ģimenes locekļiem (mantošana, dāvinājums) ir neekvivalentas. Tādas ir arī citas civiltiesiskās mantiskās attiecības saistību sfērā. Kas attiecas uz civilo tiesību realizēšanas metodēm, tad arī šai ziņā atsevišķos civiltiesību institūtos ir ievērojamas atšķirības, piemēram, starp mantošanas un saistību tiesībām, cieņas un goda aizsardzību. Kā civilās tā ģimenes tiesībās iespējama tiesību realizēšana personiski un ar pārstāvja palīdzību. Tādējādi norādītās atšķirības, kas it kā pastāv starp ģimenes un civilajām tiesībām, nebūt vēl nenoteic šo tiesību objektīvu un obligātu nošķirtu eksistenci.

Otrkārt, ģimenes un civilās tiesības ir ļoti cieši saistītas, arī neskatoties uz patstāvīgu un nošķirtu civilās un ģimenes likumdošanas attīstību. Ļoti daudzi civiltiesiskie institūti savu pilnveidību iegūst, tikai pateicoties attiecīgajiem ģimenes tiesību institūtiem. Civilā likumdošanā ir nepilnīga

---

¹ Ю. К. Толстой. О теоретических основах кодификации гражданского законодательства. «Правоведение», 1957, № 1, стр. 46; С. И. Вильнянский. Лекции по советскому гражданскому праву, Харьков, 1958, стр. 14—15; О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. I, Л., 1958, стр. 29; его же: Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 179—186; его же: Советское гражданское право, М., 1967, стр. 38; А. Паварс. Некоторые вопросы соотношения союзного и республиканского гражданского законодательства. В сб.: ЛГУ им. П. Стучки. Ученые записки, т. XXIII, юридические науки, выпуск второй, Рига, 1958, стр. 83.

civilās tiesībsubjektivitātes reglamentācija, un to papildina ģimenes likumdošanas normas par aizbildnību un aizgādību, par civiltāvokļa aktu reģistrāciju. Pilsoņa ģimenes stāvoklis bieži vien ir noteicošais daudzām tīri civiltiesiskām mantiskām attiecībām, piemēram, ierobežojumi personiskā īpašuma tiesību sfērā, ģimenes locekļu tiesības pēc dzīvojamās telpas īres līguma, saistības no kaitējuma nodarīšanas apgādnieka zaudēšanas gadījumā, noguldījuma tiesiskais režīms valsts darba krājkasē, likumiskās mantošanas tiesības u. c. Laulāto kopīpašuma attiecības vienlaicīgi ir arī pilsoņu personiskā īpašuma attiecības civiltiesībās, un tās pilnīgu reglamentāciju gūst, tikai civilo un ģimenes likumdošanu kopā ņemot. Ģimenes attiecībām ir piemērojamas civilās likumdošanas normas par prasības noilgumu, kā tas īpaši norādīts ģimenes likumdošanā.¹

Padomju ģimenes tiesības neatkarīgi no tā, vai tās uzskata par patstāvīgu padomju tiesību nozari vai par padomju civiltiesību sastāvdaļu, veido savu sistēmu, ko vispārīgajos vilcienos nosaka PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamati, kam atbilst arī Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa sistēma.

2. PADOMJU ĢIMENES TIESĪBU PAMATPRINCIPI UN UZDEVUMI

Padomju ģimenes tiesību uzdevumi ir formulēti Laulības un ģimenes likumdošanas pamatu (un attiecīgi arī Laulības un ģimenes kodeksa) preambulā un 1. p. Tie ir: padomju ģimenes tālāka nostiprināšana uz komunistiskās morāles principiem, ģimenes attiecību galīga atbrīvošana no materiāliem aprēķiniem, audzināšanas pienākuma realizēšana ciešā saskaņā ar sabiedriskās audzināšanas princi-

---

¹ Tuvāk par civilās un ģimenes likumdošanas savstarpējo sakaru skatīt: Я. Р. Веберс. Соотношение гражданского и семейного законодательства. В сб.: Вопросы гражданского и трудового законодательства Советской Латвии. Изд. «Звайгзне», Рига, 1965, стр. 71—87.

piem, mātes un bērna interešu vispilnīgākā aizsardzība, pilsoņu atbildības pastiprināšana pret ģimeni.

Ģimenes uzdevumi un tās raksturs sociālistiskajā sabiedrībā noteic padomju ģimenes tiesību pamatprincipus. Tie pamatojas uz sociālistiskajai sabiedrībai raksturīgajiem principiem, tālāk konkretizē un detalizē piemēroti ģimenes likumdošanai padomju valsts konstitucionālos principus. Literatūrā ir dažādi uzskati par ģimenes tiesību principiem. Bieži vien kā ģimenes tiesību principi tiek izvirzīti tādi principi, kas raksturo tikai kādu atsevišķu ģimenes tiesību institūtu. Tādi ir, piemēram, laulības noslēgšanas brīvība un brīvprātība, monogāmija, laulības šķiršanas brīvība valsts kontrolē u. tml.

Pareizāk par ģimenes tiesību pamatprincipiem būtu uzskatīt tās ģimenes likumdošanas raksturīgās vadlīnijas, kas noteic visu ģimenes tiesību institūtu seju un kas formulētas Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa¹ 3.—6. p. p. Vadoties no tā, ģimenes tiesību principi ir sekojoši.

1) *Laulības un ģimenes attiecību valsts tiesiskā regulēšana (Lgk 6. p.)*. Šis ģimenes tiesību princips pamatojas uz PSRS Konstitūcijas 124. p. un Latvijas PSR Konstitūcijas 95. p. par baznīcas atdalīšanu no valsts. Saskaņā ar šo principu vienīgi valsts drīkst regulēt laulības un ģimenes attiecības un spēkā ir vienīgi tie laulības un ģimenes akti, kas izdarīti saskaņā ar valsts likumdošanu. Šim principam ir svarīga nozīme ģimenes attiecībās tieši tāpēc, ka agrāk laulības un ģimenes attiecību regulēšanā un strīdu izšķiršanā svarīga loma bija baznīcai. Konstitūcijā nodrošinātā brīvība piekopt reliģiskus kultus dod iespēju pilsoņiem, kas to vēlas reliģisku aizspriedumu dēļ, pēc civilās laulības reģistrācijas vēl izdarīt laulības rituālu baznīcā. Tomēr saskaņā ar Lgk 6. p. šādam laulības un citiem reliģiskajiem rituāliem nav nekādas tiesiskas nozīmes.

2) *Visu pilsoņu līdztiesība ģimenes attiecībās neatkarīgi no viņu tautības, rases un attieksmes pret reliģiju (Lgk 4. p.)*. Minētais princips izriet no padomju valsts konstitucionālā principa par visu pilsoņu līdztiesību neatkarīgi no viņu tautības, rases visās saimnieciskās, valsts, kultūras

¹ Turpmāk «Lgk».

un sabiedriski politiskās dzīves jomās (PSRS Konstitūcijas 123. p., Latvijas PSR Konstitūcijas 94. p.). Padomju ģimenes tiesībās šis princips konkretizējas normās par laulības noslēgšanu un citu ģimentiesisko aktu veikšanu. Šīs normas neparedz nekādus šķēršļus vai ierobežojumus iestāties laulībā vai izdarīt citus ģimentiesiskos aktus atkarībā no tautības, rases vai attieksmes pret reliģiju. Tieši otrādi, no LĢk 4. p. II d. redzams, ka nekāda tieša vai netieša tiesību ierobežošana kā arī tieša vai netieša priekšrocību noteikšana atkarībā no minētajiem apstākļiem nav pieļaujama. Jebkurš mēģinājums to ierobežot nav spēkā.

3) *Sievietes un vīrieša līdztiesība ģimenes attiecībās* (LĢk 3. p.). Arī šis noteikums ir konstitucionālā principa par sievietes vienlīdzīgām tiesībām ar vīrieti visās saimnieciskās, valsts, kultūras un sabiedriski politiskās dzīves jomās (PSRS Konstitūcijas 122 p., Latvijas PSR Konstitūcijas 93. p.) konkretizācija ģimenes tiesībās. Pasvītrot to ir sevišķi nozīmīgi tāpēc, ka pirmspadomju ģimenes likumdošana šādu principu nepazīna. Tā paredzēja sievietes pakļautu, paverdzinošu stāvokli ģimenes attiecībās. Minētais princips realizējas tajās ģimenes tiesību normās, kas noteic laulības noslēgšanu un šķiršanu, laulāto savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības, kā arī abu vecāku tiesības un pienākumus pret bērniem.

4) Padomju ģimenes tiesību ļoti svarīga vadlīnija ir *vispusīga mātes un bērna interešu aizsardzība un mātes atbalstīšana* (LĢk 5. p.). Šis padomju ģimenes tiesību princips balstās uz PSRS Konstitūcijas 122. p. un Latvijas PSR Konstitūcijas 93. p. Saskaņā ar LĢk 5. p. tas izpaužas noteikumā, kas paredz kā mātes personiskās cieņas un goda aizsardzību, tā arī valsts rūpes par mātes un bērna interešu aizsardzību, paredzot plašu materiālās palīdzības pasākumu sistēmu un nodrošinot nepieciešamos sociālos un sadzīves apstākļus sievietei, lai viņa reizē varētu būt laimīga māte un arvien aktīvāk un radošāk piedalītos ražošanas darbā un sabiedriski politiskajā dzīvē. Šis princips atspoguļojas arī tajās ģimenes tiesību normās, kas paredz laulāto mantiskās tiesības un pienākumus (LĢk 20. p. II d., 21. p. I d., 26. p.), laulības šķiršanas ierobežojumus (LĢk 32. p. II d.), paternitātes noteikšanu bērniem (LĢk 8. nodaļa).

II. PADOMJU ĢIMENES TIESĪBU AVOTI

1. PADOMJU ĢIMENES TIESĪBU AVOTI NO 1917. LĪDZ 1968. GADAM

Lielā Oktobra Sociālistiskā revolūcija radīja iespēju uzsākt būtiskus sociālus pārveidojumus ģimenes attiecību jomā. Pats pirmais uzdevums šai virzienā bija likvidēt tās ģimenes attiecības, kādas pastāvēja pirms revolūcijas un kuras atbilstoši savam ekonomiskajam pamatam balstījās uz vīra un tēva varu, kurās bija atklāti pasvītota laulāto, kā arī laulībā un ārļaulībā dzimušo bērnu tiesiskā nevienlīdzība. Pirmsrevolūcijas Krievijas likumdošanā tas bija jo sevišķi jūtams sakarā ar ģimenes tieiskās reglamentācijas pakļautību baznīcai. Tāpēc jau tūlīt pēc padomju varas nodibināšanas svarīga nozīme bija to pirmsrevolūcijas ģimenes likumdošanas normu atcelšanai, kuras noteica nelīdztiesību ģimenē, to vietā liekot principiāli jaunas tiesības, kas nodrošina tiesisko vienlīdzību laulātajiem, kā arī laulībā un ārļaulībā dzimušajiem bērniem. Tas bija nepieciešams, lai sāktu pārveidot ģimenes attiecības uz sociālistiskās sabiedrības principiem.

Padomju ģimenes likumdošanas attīstību ievada divi V. I. Leņina parakstīti Viskrievijas CIK un KPFSR TKP dekrēti. 1917. g. 18. decembra dekrēts «Par civillaulību, par bērniem un par civilstāvokļa aktiem», kas noteica obligātu monogāmo civillaulību, kurā brīvi var iestāties katrs pilsonis neatkarīgi no viņa attieksmes pret reliģiju. Dekrēts pasvītroja laulāto tiesību vienlīdzību personiskajās un mantiskajās attiecībās, tiesībās pielīdzināja ārļaulībā dzimušos bērnus laulībā dzimušajiem. Ar šo dekrētu tika izveidotas valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes, pilnīgi atņemot šīs funkcijas baznīcai. 1917. g. 19. decembrī bija publicēts dekrēts «Par laulības šķiršanu», kas likvidēja pirmsrevolūcijas likumdošanā noteikto sarežģīto laulības šķiršanas procesu un pasludināja brīvu laulības šķiršanu, vadoties no abu laulāto līdztiesības principa. Šim dekrētam bija ļoti svarīga nozīme arī tajā ziņā, lai izbeigtu tās tiesībās nevienlīdzīgās laulības attiecības, kuras bija radušās un kuras nebija iespējams izšķirt pirms revolūcijas. Abiem dekrētiem bija ļoti svarīga loma sievietes

paverdzinošā stāvokļa likvidēšanā, ģimenes attīrīšanā no feodālisma paliekām un nelīdztiesības. Raksturojot šo dekrētu revolucionāro lomu, V. I. Ļeņins norādīja: «Jau pirmajos savas pastāvēšanas mēnešos padomju vara kā darbaļaužu vara izdarīja likumdošanā, kas skar sievieti, visnoteiktāko apvērsumu. No tiem likumiem, kas sievieti nolika pakļautā stāvoklī, Padomju republikā vairs nav ne vēsts. Es runāju tieši par tiem likumiem, kas speciāli izmantoja sievietes vājāko stāvokli, nolikdami viņu tiesībās nevienlīdzīgā un bieži pat pazemojošā stāvoklī, t. i., par likumiem par laulības šķiršanu un par ārļaulības bērnu, par sievietes tiesībām pieprasīt no bērna tēva alimentus bērna apgādāšanai.»¹ Sie dekrēti noteica ģimenes dzīves organizācijas principus un svarīgākos noteikumus, kas regulē laulības un ģimenes attiecības jaunajā sabiedrībā. Šo dekrētu pasludinātos principus tālāk attīstīja un nostiprināja KPFSR Civilstāvokļa aktu, laulības ģimenes un aizbildnības tiesību kodekss, kuru VCIK pieņēma 1918. g. 16. sept. Tas bija pirmais padomju kodekss. P. Stučka vēlāk par to rakstīja: «Pie *mums* ģimenes tiesības izdalītas *īpašā* kodeksā, bet ne aiz principiāliem apsvērumiem. Tā kā Oktobris savos dekrētos par civilo laulības reģistrāciju un par laulības šķiršanu veica īstu revolūciju ģimenes attiecībās, bet tajā laikā civilās tiesības (domātas padomju J. V.) vēl vispār neeksistēja, tad 1918. g. tika izdots īpašs likumu kodekss par civilstāvokļa aktiem».² Taču ar šo kodeksu jau bija likts stingrs pamats ģimenes likumdošanas kā *patstāvīgas padomju likumdošanas nozares* turpmākai attīstībai. Atšķirībā no 1917. g. decembra dekrētiem 1918. g. kodekss jau kompleksi reglamentēja visas ģimenes tiesiskās attiecības.³

Pāreja no pilsoņkara uz mierīgo jauncelsmes darbu radīja priekšnoteikumus, lai izdarītu attiecīgus grozījumus ģimenes likumdošanā, lai atceltu tās normas, kas praksē sevi neattaisnoja, piemēram, adopcijas aizliegumu un bērnu izcelšanās noteikšanu tikai pēc bioloģiskās radniecības principa, ko paredzēja 1918. g. kodekss. Tomēr jaunā

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 30. sēj., LVI, R., 1951., 22. lpp.

² П. И. Стучка. Избранные произведения по марксистско-ленинской теории права., Рига, 1964, стр. 599.

³ Principiāli svarīgākie šī un arī citu likumdošanas aktu noteikumi apskatīti turpmāk, analizējot atsevišķus ģimenes tiesību institūtus.

kodeksa projekts tika izstrādāts asas šķiru cīņas, ideoloģiskas cīņas apstākļos, kad, meklējot jaunas formas ģimenes attiecību turpmākai veidošanai, sievietes un bērna interešu aizvien pilnīgākai aizsardzībai, nācās sastapties ar nepareiziem, nemarksistiskiem uzskatiem jautājumā par ģimenes nozīmi sociālistiskajā sabiedrībā. Šie apstākļi ietekmēja jaunā likumprojekta izstrādāšanu. Kodeksa projektu plaši apsprieda darbaļaužu sanāksmēs un divas reizes skatīja VCIK sesijās, līdz beidzot 1926. gada 19. novembrī jauno KPFSR Laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodeksu (turpmāk «Lġalk») pieņēma, un tas stājās spēkā ar 1927. gada 1. janvāri. Lġalk novērsa agrākās likumdošanas nepilnības. Zināmā mērā tas pastiprināja sievietes un nepilngadīgo bērnu interešu aizsardzību. Tomēr līdzās tam kodekss mazināja sabiedrības ietekmes lomu laulības un ģimenes attiecībās, samazinot tiesiskās reglamentācijas nozīmi šajā sabiedrisko attiecību sfērā. Tas konkrēti izteicās faktisko laulību attiecību atzīšanā, laulības šķiršanas tālākā atvieglošanā un vienkāršošanā. No mūsdienų viedokļa šāda tendence likumdošanā ir kritiski vērtējama, jo praksē tā mazināja ģimenes tiesību lomu jauno ģimenes attiecību veidošanā, radīja mazāk apzinīgos pilsoņos nenopietnu attieksmi pret laulību un ģimeni. 1926.—1930-tos gados jauni kodeksi bija pieņemti arī citās savienotajās republikās, izņemot Turkmēniju, kur kodeksu pieņēma 1935. g.

Ar sociālisma uzvaru, kad bija jau izveidoti sociālistiskās sabiedrības ekonomiskie pamati, kad, pateicoties padomju ģimenes likumdošanas revolucionarizējošai ietekmei, ģimenes attiecībās visumā bija likvidēta nelīdztiesība, radās iespēja nostiprināt ģimenes attiecības atbilstoši sociālistiskās sabiedrības prasībām, pastiprināt pilsoņu atbildību pret ģimeni. Sociālistiskās sabiedrības svarīgākos principus nostiprināja PSRS Konstitūcija, ko pieņēma 1936. gadā un kas ieņem vadošo vietu arī kā padomju ģimenes tiesību avots. Daudzas Konstitūcijas normas konkretizētas ģimenes likumdošanā. Tas sevišķi attiecas uz Konstitūcijas 10., 12., 122., 123., 124. p. p. Ģimenes likumdošanā ģimenes nostiprināšanas tendence sākās ar PSRS CIK un TKP 1936. gada 27. jūnija lēmuma izdošanu. Šis lēmums noteica gan valsts palīdzības sniegšanu

daudzbērnu ģimenēm, bērnu iestāžu tīkla paplašināšanu, gan arī pastiprināja atbildību par uzturlīdzekļu nemaksāšanu bērniem un pastiprināja sabiedrības kontroli pār laulības šķiršanu, lai novērstu vieglprātīgu, nevērīgu attieksmi pret ģimeni. 30-to gadu beigās tika uzsākta ģimenes likumdošanas jauna kodifikācija, ko pārtrauca Lielais Tēvijas karš. Kara apstākļi izvirzīja īpašus uzdevumus ģimenes likumdošanai, lai pastiprinātu bez vecākiem palikušo bērnu aizsardzību un iespējami drīzāk atjaunotu karā cietušo iedzīvotāju skaitlisko sastāvu. Šie uzdevumi tika risināti, tālāk attīstot padomju ģimenes nostiprināšanas tendenci. Lielā Tēvijas kara apstākļos radās divi ļoti nozīmīgi Vissavienības likumdošanas akti: 1) PSRS APP 1943. gada 8. septembra dekrēts «Par adopciju»¹ un PSRS APP 1944. gada 8. jūlija dekrēts «Par valsts palīdzības palielināšanu grūtniecēm un daudz bērnu un vientuļām mātēm, mātes un bērna aizsardzības pastiprināšanu, goda nosaukuma «Māte-varone», ordeņa «Mātes slava» un medaļas «Mātes medaļa» nodibināšanu».²

Šis pēdējais dekrēts ienesa vairākas būtiskas izmaiņas ģimenes likumdošanā, grozot 1926. g. Līgalk noteikumus, kas izteicās: 1) vienīgi reģistrētas laulības atzīšanā; 2) sevišķā valsts un sabiedrības kontroles pastiprināšanā par laulības šķiršanu un 3) paternitātes noteikšanas ierobežošanā ārļaulībā dzimušiem bērniem. Tādējādi likumdošana sevišķi pasvītēja ģimenes lomu un pastiprināja pilsoņu atbildību pret ģimeni. Tajā pat laikā ar šo dekrētu tika paplašināta valsts palīdzība daudz bērnu ģimenēm un vientuļām mātēm. 1944. gada 8. jūlija dekrētam sekoja vēl divi PSRS APP dekrēti, kas atrisināja atsevišķus jautājumus sakarā ar minētā dekrēta izdošanu. Tie bija: 1) 1944. g. 10. novembra dekrēts «Par faktisko laulību attiecību atzīšanas kārtību, ja viens no laulātiem miris vai pazudis bez vēsts frontē»³ un 2) «Par PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1944. gada 8. jūlija dekrēta piemērošanas kārtību attiecībā uz bērniem, kuru vecāki savstarpēji nesastāv reģistrētā laulībā».⁴

¹ «Ведомости Верховного Совета СССР», 1943 г., № 34.

² «Ведомости Верховного Совета СССР», 1944 г., № 37.

³ «Ведомости Верховного Совета СССР», 1944 г., № 60.

⁴ «Ведомости Верховного Совета СССР», 1945 г., № 15.

Padomju ģimenes tiesību trīsdesmit gadu ilgo attīstību (1917.—1947. g. g.) no likumdošanas kodifikācijas viedokļa raksturo, pirmkārt, tas, ka ģimenes likumdošana veidojās nošķirti no civilās likumdošanas, pretēji buržuāzisko tiesību sistēmām. Otrkārt, līdz 30-to gadu vidum tā attīstījās galvenokārt kā republikāniskā likumdošana, bet ar sociālisma uzvaru galveno nozīmi iegūst Vissavienības likumdošana.

Tālāko padomju ģimenes likumdošanas attīstības ceļu iezīmēja PSRS Augstākās Padomes 3. sesijas (1947. g.) pieņemtais PSRS Konstitūcijas 14. p. papildinājums, saskaņā ar kuru PSRS pārziņai tās augstāko varas orgānu personā piekrīt noteikt PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatus.¹ Līdz ar to bija noteikts, ka arī turpmāk ģimenes likumdošana attīstīsies kā patstāvīga padomju likumdošanas nozare un, ka principiāli svarīgākie ģimenes attiecību jautājumi tiks atrisināti vienoti visās savienotajās republikās, kas arī citādi nav domājams valstī ar vienotu ekonomisko un sabiedriski politisko iekārtu. Turpretī savienoto republiku ģimenes likumdošanas uzdevums ir jau izvērstā veidā reglamentēt ģimenes attiecības, ievērojot arī nacionālās, sadzīves un citas vietējās īpatnības. Šī likumdošanas pamatu projekta izstrādāšanu, kas sākās jau 1940.-to gadu beigās zināmā mērā aizkavēja plašā diskusija, kura juridiskajā literatūrā un vispārīgajā presē sevišķi izvērtās piecdesmito gadu otrā pusē par dažiem ģimenes tiesību jautājumiem, it sevišķi par laulības šķiršanas un ārliulībā dzimušo bērnu tiesiskā stāvokļa reglamentāciju. Prakse apliecināja, ka 1944. g. 8. jūlija dekrēts visā visumā sevi gan attaisnoja, taču atsevišķas tā normas vairs pilnībā neatbilda dzīves prasībām. Tas īpaši attiecās uz šī dekrēta noteikto visai sarežģīto laulības šķiršanas kārtību un ārliulības bērnu paternitātes noteikšanu.

Jau pirms Pamatu pieņemšanas PSRS APP 1965. g. 10. decembrī izdeva dekrētu «Par dažiem grozījumiem laulības šķiršanas lietu izskatīšanas kārtībā tiesās».² 1967. g. 21. jūlijā PSRS APP izdeva dekrētu «Par bērnu uzturam

¹ turpmāk «Pamati».

² «Ведомости Верховного Совета СССР», 1965 г., № 49, ст. 725.

noteikto alimentu maksāšanas un piedziņas kārtības uzlabošanu.»¹ Sakarā ar visiem minētajiem PSRS APD dekrētiem tika izdarīti attiecīgi grozījumi savienoto republiku laulības ģimenes un aizbildnības likumu kodeksos.

Ģimenes tiesību avoti Latvijā. Līdz 1919. g. Latvijas teritorijā nebija vienotas ģimenes attiecību reglamentācijas. Vidzemē un Kurzemē bija spēkā Baltijas guberņu vietējo likumu kopojuma III daļa (civillikumi), bet Latgalē — Krievijas impērijas likuma kopojuma X sējuma I grāmata. Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas nodibināšana radīja bāzi patstāvīgai padomju ģimenes likumdošanas attīstībai, kuras sākums bija Likumu kodekss par civilstāvokļa aktiem, laulības, ģimenes un aizbildnības tiesībām.²

Jaunās Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas ģimenes likumdošanas uzdevums bija cīnīties pret reliģiskajiem aizspriedumiem, nelīdztiesību ģimenes attiecībās, sievietes paverdzinošo stāvokli ģimenē, kā arī izveidot un attīstīt jaunas ģimenes attiecības uz sociālisma principiem. Tika izveidota valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestāžu sistēma.

Padomju ģimenes likumdošanas attīstību Latvijā pārtrauca buržuāziskās diktatūras nodibināšana, kas atjaunoja pirmspadomju ģimenes likumdošanu, (Vietējo likumu kopojuma III d.). Ievērojot šī likumu kopojuma arhaisko raksturu, jau 1921. g. 1. februārī buržuāziskā valdība pieņēma Likumu par laulību, kuru pēc tam apstiprināja Sātversmes sapulce. Šis likums attiecās uz visiem Latvijas iedzīvotājiem, neskatoties uz viņu reliģisko pārliecību. Vietējo likumu kopojuma III d. un 1921. g. Likums par laulību bija svarīgākie ģimenes tiesību avoti buržuāziskajā Latvijā līdz 1938. gadam, kad stājās spēkā 1937. g. 28. janvārī pieņemtais Civillikums.

---

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetēns, 1967. g. Nr. 2, 1.—2. lpp.

² Latvijas Sociālistiskās Padomju Valdības Ziņotājs, 1919. g., Nr. 4.—12. Saskaņā ar Latvijas Padomju Valdības 1919. g. 8. janvāra lēmumu Padomju Latvijā bija spēkā KPFSR valdības līdz 1918. gada 25. decembrim izdotie likumdošanas akti.

Kā 1921. g. likums, tā arī 1937. g. Civillikums paredzēja fakultatīvas civillaulības formu. Laulāto personiskās un mantiskās attiecībās kā Vietējo likumu kopojums, tā 1937. g. Civillikums atklāti pasludināja tiesisku nevienlīdzību laulātajiem, protams, par labu vīram, lai gan formāli 1937. g. Civillikums sievietes stāvokli ģimenē nedaudz uzlaboja. Šī likumdošana joprojām saglabāja tēva un mātes tiesību nevienlīdzību attiecībā pret bērniem, kā arī laulības un ārtaulības bērnu nelīdztiesību.

Būtiskas izmaiņas ģimenes likumdošanā notika 1940. g. pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā un Latvijas PSR uzņemšanas PSRS sastāvā. Ar to Latvijas PSR ir spēkā PSRS Konstitūcija kā arī citi Vissavienības normatīvie akti, kas regulēja ģimenes attiecības. Tomēr vēl zināmu laiku daļēji spēkā palika 1937. g. Civillikums un citi buržuāziskās Latvijas likumi, ciktāl tie nerunāja preti PSRS Konstitūcijai un Vissavienības likumdošanai.

PSRS APP 1940. g. 6. novembrī izdeva dekrētu «Par KPFSR kriminālās, civilās un darba likumdošanas pagaidu piemērošanu Lietuvas, Latvijas un Igaunijas Padomju Sociālistisko Republiku teritorijās»,¹ saskaņā ar kuru Latvijas PSR teritorijā pagaidām piemērojams KPFSR 1926. g. laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodekss, kas saskaņā ar Latvijas PSR TKP 1940. g. 25. novembra lēmumu ir spēkā no 1940. g. 26. novembra. Līdz ar to pilnīgi zaudēja spēku buržuāziskās Latvijas likumdošana. 1940. g. 25. novembrī Latvijas PSR TKP pieņēma lēmumu «Par civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestāžu reorganizēšanu», ar kuru nodibināja pilsētu civilstāvokļa aktu reģistrācijas birojus Rīgā, Liepājā, Daugavpilī, Jelgavā un Ventspilī un aprinķu civilstāvokļa aktu reģistrācijas birojus. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas funkciju pilnīgi izņēma no baznīcas kompetences. Ar Latvijas PSR TKP 1941. g. 4. aprīļa lēmumu tika apstiprināts «Nolikums par aizbildnības un aizgādības iestādēm»², ar kuru aizbildnības un aizgādības funkcijas tika uzliktas aprinķu, pilsētu un pagastu darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejām.

¹ «Ведомости Верховного Совета СССР», 1940, № 46.

² «Ведомости Президиума Верховного Совета Латвийской ССР», 1941, № 84.

Turpmākā ģimenes likumdošanas attīstība Latvijā vairs nav atdalāma no visas PSRS ģimenes likumdošanas attīstības¹.

2. PSR SAVIENĪBAS UN SAVIENOTO REPUBLIKU LAULĪBAS UN ĢIMENES LIKUMDOŠANAS PAMATI UN CITI VISSAVIENĪBAS LIKUMDOŠANAS AKTI

Jaunu posmu padomju ģimenes tiesību attīstībā ievada PSRS Augstākās Padomes 1968. g. 27. jūnijā apstiprinātie PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamati, kas stājās spēkā ar 1968. g. 1. oktobri. Ar Pamatu apstiprināšanu ir noslēgusies pirmā Vissavienības laulības un ģimenes likumdošanas vispārīgā kodifikācija un pirmais posms padomju ģimenes likumdošanas jaunajā kodifikācijā vispār, kas bija nepieciešama sakarā ar izmaiņām ekonomikā, kultūras un sabiedriskajā dzīvē. Kopš iepriekšējās republikāniskās ģimenes likumdošanas kodifikācijas jau bija pagājuši vairāk nekā 40 gadu un atsevišķās izmaiņa likumdošanā nespēja vairs apmierināt. Bez tam Vissavienības Pamatu izdošana bija noteikta PSRS Konstitūcijā.

Pamatu nozīme izteicas, *pirmkārt* tajā ziņā, ka tā ir bāze turpmākai Vissavienības un republikāniskai laulības un ģimenes likumdošanai, jo saskaņā ar Pamatu 7. p. I d. laulības un ģimenes likumdošana sastāv no: 1) Pamatiem, 2) citiem PSRS likumdošanas aktiem, 3) savienoto repub-

---

¹ Pārskatu par svarīgākajiem likumdošanas aktiem var gūt no Latvijas PSR APP 1969. g. 25. septembra dekrēta par likumdošanas aktu atzīšanu par spēku zaudējušiem sakarā ar Latvijas PSR LĢk spēkā stāšanos (Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1969. g. Nr. 39, 1104.—1106 lpp.). Bez tiem atzīmējami vēl šādi normatīvie akti: 1) Latvijas PSR TKP 1946. g. 6. februāra lēmums «Par pasākumiem civilstāvokļa aktu reģistrācijas nokārtošanai; 2) Latvijas PSR Izglītības, Veselības aizsardzības un Tieslietu ministriju 1956. g. 12. janvāra apstiprinātā Instrukciju par to bērnu patronēšanu, aizbildnību un adopciju, kas palikuši bez vecākiem; 3) Latvijas PSR Ministru Padomes 1956. g. 31. maijā apstiprinātā Instrukcija par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību pilsētu un rajonu dzimtsarakstu birosos. Ar 1970. gada 1. janvāri ir spēkā «Instrukcija par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību Latvijas PSR», kas apstiprināta ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1969. gada 12. decembra lēmumu Nr. 578.

liku laulības un ģimenes kodeksiem un 4) citiem republikāniskiem likumdošanas aktiem.

Otrkārt, Pamatos ir formulēti laulības un ģimenes likumdošanas principiālie noteikumi, kas tālāk konkretizējas gan Vissavienības, gan arī republikāniskajā likumdošanā (piemēram, par laulāto, vecāku un bērnu personiskajām un mantiskajām attiecībām, adopciju, aizbildnību un aizgādību, civilstāvokļa aktu reģistrāciju).

Pamati pilnīgi regulē tādus laulības un ģimenes attiecību jautājumus, kam visās savienotajās republikās jābūt vienoti atrisinātiem, kā, piemēram, laulības un ģimenes likumdošanas vispārīgie noteikumi, laulības noslēgšanas noteikumi, laulības šķiršanas kārtība, bērna izcelšanās noteikšana, padomju laulības un ģimenes likumu piemērošana ārvalstniekiem un bezpavalstniekiem u. c. Līdzās tam Pamati paredz plašas iespējas savienoto republiku likumdošanai. Saskaņā ar Pamatu 7.p. II d. savienoto republiku likumdošana izlemj tos jautājumus, kas 1) ar Pamatiem nodoti savienoto republiku kompetencē (sk., piemēram, Pamatu 9. p. IV d., 10. p. II d., 15. p. II d., 18. p. VII d., 26. p. IV d. u. tml.) un 2) tos laulības un ģimenes attiecību jautājumus, kas Pamatos tieši nav paredzēti (piemēram, patronāta institūtu u. c. noteikumus, kuri konkretizē Pamatu normas, bet kas tieši ar Pamatiem nav nodoti savienoto republiku kompetencē).

Treškārt, Pamati principā nosaka savienoto republiku laulības un ģimenes kodeksu struktūru.

No citiem Vissavienības likumdošanas aktiem var atzīmēt sekojošus: PSRS Likums «Par PSRS Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu apstiprināšanu»¹. PSRS APP 1968. g. 20. septembra dekrēts «Par PSR Savienības un savienoto republiku laulības un likumdošanas pamatu spēkā stāšanās kārtību».² Pēc Pamatu spēkā stāšanās pilnīgi vai daļēji paliek spēkā arī citi agrāk izdoti normatīvie akti, piemēram, PSRS APP 1944. g. 8. jūlija dekrēta 19. p. II d., u. c.; 1944. g. 10. novembra dekrēts. Saskaņā ar Pamatu 29. p. I d. PSRS Ministru Padome 1969. g. 2. jūnijā apstiprinājusi «Pamatprinci-

¹ PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs, 1968. g., Nr. 27, 241. p.

² PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs, 1968. g., Nr. 39, 353. p.

pus, kas noteic civilstāvokļa aktu ierakstu grozīšanas un atjaunošanas kārtību, aktu grāmatu glabāšanas kārtību un termiņus, kā arī civilstāvokļa aktu reģistrācijas grāmatu formas»¹. Savu kompetenču ietvaros attiecīgus normatīvus aktus var izdot arī citi valsts pārvaldes orgāni, piemēram, PSRS Izglītības ministrija, Iekšlietu ministrija, PSRS Ministru Padomes Valsts darba un darba algas komiteja, kā arī sabiedriskās organizācijas — VACP, u. c.

3. LATVIJAS PSR LAULĪBAS UN ĢIMENES KODEKSS UN CITI LATVIJAS PSR LAULĪBAS UN ĢIMENES LIKUMDOŠANAS AKTI. CITU SAVIENOTO REPUBLIKU LAULĪBAS UN ĢIMENES KODEKSI

Savienoto republiku laulības un ģimenes kodeksi ir svarīgākie vispārēja rakstura republikāniskie likumdošanas akti, kas tālāk konkretizē un detalizē Pamatu normas un noteic arī citas vispārēja rakstura ģimenes tiesību normas un institūtus, ko Pamati neparedz. Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksu Latvijas PSR Augstākā Padome apstiprināja 1969. g. 18. aprīlī,² un tas stājās spēkā ar 1969. g. 1. oktobri. LĢk sastāv no preambulas un piecām sadaļām, atbilstoši Pamatu struktūrai, un ietver 214 pantus. Pirmā sadaļā — «Vispārīgie noteikumi» — ir normas, kas noteic laulības un ģimenes likumdošanas uzdevumus, principus, laulības un ģimenes likumdošanas piemērošanu un prasības noilgumu. Otrā sadaļa veltīta laulības attiecību reglamentācijai. Trešā sadaļa — «Ģimene» regulē radnieku tiesības un pienākumus, adopciju, aizbildnību un aizgādību, patronātu. Ceturtā sadaļa noteic civilstāvokļa aktu reģistrāciju. Piektā sadaļa — «Padomju laulības un ģimenes likumu piemērošana ārvalstniekiem un bezpavalstniekiem. Ārvalstu laulības un ģimenes likumu, starptautisko līgumu un nolīgumu piemērošana».

1969. g. pieņemti arī citu savienoto republiku laulības un ģimenes kodeksi: KPFSR — apstiprināts 1969. g. 30. jū-

¹ ЦП СССР, 1969 г., № 16, ст. 85.

² Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1969. g. Nr. 17.

lijā, spēkā ar 1969. g. 1. novembri; Ukrainas PSR — apstiprināts 1969. g. 20. jūnijā, spēkā ar 1970. g. 1. janvāri; Baltkrievijas PSR — apstiprināts 1969. g. 13. jūnijā, spēkā ar 1969. g. 1. novembri; Lietuvas PSR apstiprināts 1969. g. 16. jūnijā, spēkā ar 1970. g. 1. janvāri; Igaunijas PSR apstiprināts 1969. g. 31. jūlijā, spēkā ar 1970. g. 1. janvāri; Uzbekijas PSR — apstiprināts 1969. g. 6. jūnijā, spēkā ar 1969. g. 1. oktobri; Tadžikijas PSR — apstiprināts 1969. g. 19. jūnijā, spēkā ar 1970. g. 1. janvāri; Armēnijas PSR — apstiprināts 1969. g. 18. jūlijā, spēkā ar 1970. g. 1. janvāri; Kazahijas PSR — apstiprināts 1969. g. 6. augustā, spēkā ar 1970. g. 1. janvāri.

Salīdzinot ar Latvijas PSR LĢk, citu savienoto republiku kodeksos ir gan struktūras, gan citas atšķirības. Vairumā kodeksos nav reglamentēts patronāts; Ukrainas PSR kodeksā speciāla nodaļa veltīta vecāku un bērnu īpašuma tiesībām, kas nav citu republiku kodeksos. Atšķirībā no daudzu citu republiku kodeksiem Latvijas PSR LĢk nav īpašas nodaļas vārda tēvvārda un uzvārda maiņas reģistrācijai. Atšķirībā no KPFSR, Ukrainas PSR, Igaunijas PSR un daudzu citu savienoto republiku kodeksiem Latvijas PSR un Baltkrievijas PSR nav normas par bērna faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumiem un tiesībām. Igaunijas LĢk reglamentē jautājumu par ģimenes tiesību realizēšanu un aizsardzību. Kodeksos, ievērot nacionālās un sadzīves īpatnības, ir arī daudz citu atšķirību, sevišķi laulības vecuma samazināšanas jautājumā, laulāto mantisko attiecību un arī paternitātes noteikšanas detalizētākā reglamentācijā (īpaši Igaunijas PSR LĢk). Uzbekijas LĢk 81. p. paredz vecvecāku tiesības satikties ar mazbērniem, ja kāds no bērna vecākiem tam liek šķēršļus.

Konkrētas savienoto republiku LĢk īpatnības norādītas turpmāk, apskatot atsevišķus institūtus. Laulības un ģimenes kodekss ir komplekss likumdošanas akts, kurā ietvertas ne tikai ģimenes tiesību normas, bet arī civiltiesību normas. Tādas ir normas, kas reglamentē aizbildnību un aizgādību pār personām, ko tiesa atzinusi par rīcības nespējīgām vai kam ierobežojusi rīcībspēju. Normas, kas noteic civilstāvokļa aktu reģistrāciju, ir svarīgs civiltiesību avots, jo civilstāvokļa akti raksturo pilsoņa civilo tiesībsubjektivitāti.

Savienoto republiku ģimenes kodeksos ir ietvertas galvenokārt vispārēja rakstura normas, bet ne visas normas, kas attiecas uz laulāto un citu ģimenes locekļu attiecību reglamentāciju. Tāpēc līdzās Latvijas PSR LĢk arī daudzi citi republikāniskie likumdošanas akti reglamentē ģimenes attiecības. Tādas, piemēram, ir laulības šķiršanas kā arī alimentu piedziņas procesuālās normas, kas ietvertas Latvijas PSR CPK. Zināmā mērā laulāto un vecāku — bērnu mantiskās attiecības regulē Latvijas PSR CK normas par prasības noilgumu, termiņu aprēķināšanu, personisko īpašumu u. c. Ģimenes tiesību normas ir arī citos Latvijas PSR valsts varas un pārvaldes iestāžu izdotajos aktos. Piemēram, Latvijas PSR APP 1969. g. 25. sept. dekrētā «Par Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa spēkā stāšanās kārtību».¹ Saskaņā ar LĢk 131. p. II d. Latvijas PSR Ministru Padomei jāapstiprina Nolikums par aizbildnības un aizgādības iestādēm. Ar LĢk 170. g., Latvijas PSR Ministru Padomei jānoteic civilstāvokļa aktu reģistrācijas noteikumi t. i., jāapstiprina Instrukcija par civilstāvokļa aktu reģistrāciju.² Savu kompetenču ietvaros arī citas valsts pārvaldes iestādes izdod normatīvos aktus ģimenes tiesību nozarē, piemēram, Latvijas PSR Izglītības u. c. ministrijas.

Apskatot padomju ģimenes tiesību avotus, jāatzīmē PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma un Latvijas PSR Augstākās Tiesas (kā arī citu savienoto republiku Augstāko Tiesu) Plēnuma vadošo izskaidrojumu īpatnējais stāvoklis. Saskaņā ar Nolikuma par PSRS Augstāko Tiesu 9. p. «c» pk. PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma kompetencē ir dot tiesām vadošus izskaidrojumus likumu piemērošanas jautājumos. Tiesību zinātnē it īpaši padomju civilistu vidū nav vienprātīga viedokļa par šo vadošo izskaidrojumu raksturu, proti, vai tos var vai nevar uzskatīt par tiesību avotiem. Pēc viena no šiem viedokļiem, kuru pārstāv I. Novickis, K. Jaičkovs,

---

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1969. g. Nr. 39, 1103.—1104. lpp.

² Instrukcija par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību Latvijas PSR apstiprināta ar Latvijas PSR Ministru Padomes 1969. g. 12. decembra lēmumu Nr. 578. Tā ir spēkā ar 1970. g. 1. janvāri.

V. Verdņikovs u. c.¹ Augstākās Tiesas Plēnuma vadošiem izskaidrojumiem nav tiesību avota rakstura, tie tikai izskaidro jau esošās tiesību normas. Taču praksē Plēnuma dotais izskaidrojums, kas pie tam ir obligāts tiesām, nereti konkretizē tiesību normu un dažreiz izskaidro tiesām, kā izšķirt konkrētu jautājumu, kas esošajās tiesību normās vispār nav paredzēts. Piemēram, KPFSR Lgalk (un arī daži citi savienoto republiku kodeksi) vispār nereglamentēja jautājumu par laulības spēkā neesamību. Līdz 1968. g. 1. oktobrim praksē, atzīstot laulības par spēkā neesošām, tiesas vadījās no PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1949. g. 16. septembra lēmuma 11. pk.² Vairāki bērnu alimentācijas jautājumi tādā pat veidā bija atrisināti ar PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1950. g. 4. augusta lēmumu. Arī jebkura tiesību normas tālāka konkretizācija ir saistīta ar jaunu noteikumu paredzēšanu, ar to apstākļu noteikšanu, kādos attiecīgā norma piemērojama u. tml. Tas viss ierosinājis vairākus civilistus uzskatīt Plēnuma vadošos izskaidrojumus par tiesību avotiem. Šo viedokli pārstāv S. Viļņjanskis, O. Joffe, S. Brātuss, O. Krasavčikovs u. c.³ Tāpat vērtējami arī Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma vadošie izskaidrojumi.

Sarežģītāka situācija rodas, kad PSRS Augstākās Tie-

---

¹ И. Б. Новицкий. Источники советского гражданского права, М., 1959, стр. 138; Советское гражданское право, т. I, Юрид. лит., М., 1965, стр. 48—49; Гражданское право, т. I. Юрид. лит., М., 1969, стр. 71—72.

² Iepazīstoties ar darbu, jāņem vērā PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1969. g. 4. decembra lēmums «Par tiesu praksi PSR Savienības un Savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu piemērošanā». Sakarā ar tā izdošanu ir zaudējuši spēku šādi PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma lēmumi: 1) 1949. g. 16. septembra lēmums Nr. 12/8u. «Par tiesu praksi laulības šķiršanās lietās»; 2) 1950. g. 4. augusta lēmums Nr. 14/10/u «Par tiesu praksi lietās par līdzekļu piedziņu bērnu uzturēšanai»; 3) 1965. g. 29. decembra lēmums Nr. 13 «Par PSRS Augstākās Padomes Prezīdija 1965. gada 10. decembra Dekrēta «Par dažiem grozījumiem laulības šķiršanas lietu izskatīšanas kārtībā tiesās» piemērošanu tiesās».

³ С. И. Вильнянский. Лекции по советскому гражданскому праву, Харьков, 1958., стр. 60; О. С. Иоффе. Советское гражданское право, Л., 1958, стр. 43—44; его же: Советское гражданское право, М., 1967, стр. 54—55; Теоретические вопросы систематизации советского законодательства, М., 1962., стр. 145—157; Советское гражданское право, т. I. Высшая школа, М., 1968, стр. 67—69.

Tiesas Plēnums dod vadošos izskaidrojumus, pamatojoties uz vienas vai dažu savienoto republiku tiesību normām, kādu *nav citās* savienotajās republikās, vai ja dažādu savienoto republiku tiesību normas attiecīgo jautājumu nepārprotami *atrisina dažādi*. Ilustrācijas labad var norādīt uz PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1966. g. 1. jūlija lēmuma 3. pk.¹, kas attiecas uz adopcijas tiesiskajām sekām. Pirms Pamatu spēkā stāšanās savienoto republiku civilkodeksi dažādi atrisināja jautājumu par adoptētā likumiskās mantošanas tiesībām. Latvijas PSR CK 555. p. (arī KPFSR CK 532. p.) noteica, ka adoptētais drīkst mantot tikai no adoptētāja, bet nevis no viņa radniekiem. Vairākās citās republikās — Ukrainas PSR CK 532 p., Lietuvas PSR CK 573. p., Igaunijas PSR CK 537. p. — atļāva adoptētajam mantot kā no adoptētāja, tā arī no viņa radniekiem (vecākiem, bērniem). Minētais Plēnuma lēmums tiesām norādīja, un pie tam obligāti visām savienotajām republikām, ka adoptētajam rodas mantošanas tiesības kā no adoptētāja, tā arī no pēdējā radniekiem. Šāds izskaidrojums būtībā ir pretrunā ar dažu savienoto republiku — Latvijas PSR, KPFSR — likumdošanu. Minēto kolīziju vajadzēja novērst likumdošanas kārtībā, kas tagad arī panākts ar Pamatu 25. p.

4. LAULĪBAS UN ĢIMENES LIKUMU SPĒKS LAIKĀ, TELPĀ UN ATTIECĪBĀ UZ PERSONĀM

Likums spēks laikā sākas ar tā stāšanos spēkā. Uz laulības un ģimenes likumdošanu attiecas vispārīgie noteikumi par likumu un citu normatīvo aktu spēkā stāšanās kārtību.¹ Svarīgākajiem tiesību avotiem spēkā stāšanās laiks tiek norādīts īpaši. Tā, piemēram, apstiprinot 1968. g. 27. jūnijā Pamatus, tika noteikta to spēkā stāšanās ar 1968. g. 1. oktobri un, apstiprinot 1969. g. 18. aprīlī Latvijas PSR LĢk, noteica, ka tas stājas spēkā ar 1969. g. 1. oktobri. Tik ilgs laiks starp likuma apstiprināšanu un spēkā stāšanos ir paredzēts, lai pilsoņi, kā arī iestādes, kam likums jāpieņem, ar to iepazītos un sagatavotos tā piemērošanai. Ar

¹ Бюллетень Верховного Суда СССР, 1966 г., № 4, стр. 21.

² «Ведомости Верховного Совета СССР», 1958 г., № 14, ст. 275; СП СССР, 1959 г., № 6, ст. 37.

speciālu aktu tiek noteikta to spēkā stāšanās kārtība. Pamatu spēkā stāšanās kārtību nosaka PSRS APP 1968. g. 20. septembra dekrēts¹. Latvijas PSR LĢk spēkā stāšanās kārtību noteic Latvijas PSR APP 1969. g. 25. septembra dekrēts.²

Jaunais likums principā piemērojams *tikai tām laulības un ģimentiesiskajām attiecībām, kas rodas pēc tā spēkā stāšanās*. Bet tā kā bieži vien ģimentiesiskās attiecības sakarā ar sastāvēšanu laulībā, radniecībā ir ilgstošas, kas radušās pirms jaunā likuma spēkā stāšanās un turpinās arī pēc tam, tad jaunais likums ir piemērojams parasti tikai tām konkrētajām tiesībām un pienākumiem, kas rodas pēc likuma spēkā stāšanās. Piemēram, Pamatu 25. p. un attiecīgi LĢk 116. p., kas noteic adopcijas tiesiskās sekas, ir piemērojams tām konkrētajām tiesībām un pienākumiem, kas rodas pēc 1968. g. 1. oktobra, lai gan adopcija notikusi jau pirms šī datuma. Tātad arī šeit ir spēkā vispārējais princips, ka likumam nav atpakaļejoša spēka, jo uz tām tiesībām un pienākumiem, kas radušies agrāk, jaunā likuma normas neattiecas. Jaunā likuma spēks nekādā gadījumā nav attiecināms uz civilstāvokļa aktu reģistrāciju un uz ģimentiesisko aktu noteikumiem un kārtību. Piemēram, laulība, kas noslēgta pēc attiecīgajā brīdī pastāvošiem noteikumiem un kārtības, paliek spēkā arī pēc jaunā likuma, lai gan tas paredz citādus laulības noteikumus ~~no~~ noslēgšanas kārtību.

Atsevišķām jaunā likuma normām ir *atpakaļejošs spēks*. Tas ir attiecībā uz tām ģimentiesiskajām attiecībām, kuras iepriekšējā likumā nebija reglamentētas. Tādas, piemēram, ir patronāta attiecības. Tas attiecas arī uz laulības atzīšanu par spēkā neesošu. Atpakaļejošs spēks ir LĢk normām par šķirto laulāto alimentācijas tiesībām, laulāto un šķirto laulāto atbrīvošanu no pienākuma uzturēt otru laulāto, kā arī noteikumiem par alimentu parāda piedziņas kārtību (1969. g. 25. sept. dekrēta 5., 6., 10. p. p.).

Atpakaļejošs spēks ir Likuma par Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa apstiprināšanu 3. p., ar kuru atļauta paternitātes noteikšana ārļaulības bērnam pēc abu vecāku

¹ PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs, 1968. g. Nr. 39, 353. p.

² Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1969. g. Nr. 39, 1103.—1104. lpp.

kopēja pieteikuma. Paternitātes noteikšanas gadījumā bērna un tēva, kā arī viņa radnieku savstarpējās tiesības un pienākumi rodas no bērna piedzimšanas brīža (1969. g. 25. sept. dekrēta 11. p.).

Likumi un citi normatīvie akti parasti ir spēkā līdz to atcelšanai vai kamēr tie automātiski zaudē spēku sakarā ar jauna normatīva akta izdošanu. Šāds secinājums izriet no PSRS APP 1968. g. 20. sept. dekrēta 1. p., saskaņā ar kuru agrākie Vissavienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas akti ir piemērojami, ja tie nav pretrunā ar Pamatiem. Ja tie ir pretrunā ar Pamatiem, tie pat bez speciāla norādījuma katrā konkrētā gadījumā zaudē spēku. Attiecīgs norādījums ir arī Latvijas PSR APP 1969. g. 25. sept. dekrēta 1. p. Lai, likumus piemērojot, būtu vieglāk orientēties, parasti tiek publicēti spēku zaudējušo normatīvo aktu saraksti. Saskaņā ar Latvijas PSR Lgk spēkā stāšanos izdots īpašs Latvijas PSR APP 1969. g. 25. sept. dekrēts, kurā norādīti spēku zaudējušie Latvijas PSR laulības un ģimenes likumdošanas akti.¹

Laulības un ģimenes likumu un citu normatīvo aktu spēks *teritorijā* ir atkarīgs no tā, kas attiecīgo aktu izdevis vai apstiprinājis. Vissavienības likumdošanas akti ir spēkā visā Padomju Savienības teritorijā, ja tikai šī akta spēks speciāli nav attiecināts uz kādu noteiktu teritoriju. Piemēram, PSRS APP 1940. g. 6. nov. dekrēts, ar kuru Latvijas PSR pagaidām piemērojams KPFSR Lgalk, attiecas tikai uz Baltijas republikām. Latvijas PSR likumdošana ir spēkā tikai Latvijas teritorijā. Tas izriet no Pamatu 8. p. I d. un Latvijas PSR Lgk 8. p. I d. Ievērojot to, ka savienoto republiku likumdošanā ir paredzēti atšķirīgi noteikumi un kārtība ģimentiesisko aktu veikšanai, likumā speciāli norādīts, ka šo aktu spēkā esamību regulē tās savienotās republikas likumdošana, kuras teritorijā attiecīgais akts izdarīts, bet nevis tās savienotās republikas likumdošana, kuras teritorijā pilsonis pastāvīgi dzīvo. Tā, piem., ja KPFSR teritorijā, kurā saskaņā ar KPFSR Lgk 15. p. III d. laulības vecumu kā vīrietim tā sievietei iespējams samazināt pat par diviem gadiem, laulību būs noslēdzis kāds 16 gadu vecumu sasniedzis Latvijas PSR pilsonis, laulība

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1969. g., Nr. 39, 1104.—1106. lpp.

būs spēkā arī Latvijas PSR teritorijā, lai gan pēc mūsu republikas likumdošanas šādu laulību likums neatļauj noslēgt. So kārtību par ģimentiesisko aktu spēkā esamību noteic Pamatu 8. p. II d. un attiecīgi Latvijas PSR Lgk 8. p. II d. Kā redzams, Lgk 8. p. II. d. attiecas tikai uz stingri noteiktiem ģimentiesiskiem aktiem (laulības noslēgšanu, adopcijas izdarīšanu, aizbildnības vai aizgādības noteikšanu, civilstāvokļa aktu reģistrāciju), bet neņem vērā citas iespējamās attiecības, ko dažādu savienoto republiku likumdošana atšķirīgi reglamentē. Šeit, piemēram, izvirzās jautājums par faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu un tiesībām, kas ir paredzēta daudzu savienoto republiku likumdošanā. Tāpēc sava jēga ir tam, ka Uzbekijas PSR Lgk 8. p. līdzās jau minēto ģimentiesisko aktu uzskaitījumam vēl speciāli norāda uz bērna pieņemšanu audzināšanā.

Normatīvu aktu spēks attiecīgā teritorijā zināmā mērā arī noteic šo aktu spēku *attiecībā uz personām*. PSRS likumdošana attiecas uz visiem PSRS teritorijā dzīvojošiem PSRS pilsoņiem. Latvijas PSR likumdošana savukārt attiecas uz visiem tiem PSRS pilsoņiem, kas dzīvo Latvijas PSR teritorijā. Pie tam, vadoties no padomju laulības un ģimenes likumdošanas principiem, likuma normas vienādi attiecas uz pilsoņiem neatkarīgi no viņu tautības, rases vai attieksmes pret reliģiju. Tas ir, jo sevišķi pasvītrojams tāpēc, ka pirmsrevolūcijas Krievijas likumdošana noteica atšķirīgas normas atkarībā no piederības pie noteiktas konfesijas.

Likumdošana (Pamatu V sadaļa un Lgk V sadaļa 203.—212. pp.) speciāli reglamentē padomju laulības un ģimenes likumu piemērošanu ārvalstniekiem un bezpavalstniekiem.

III. ĢIMENTIESISKĀS ATTIECĪBAS. ĢIMENES TIESĪBU REALIZĒŠANA UN AIZSARDZĪBA

Ģimentiesiskā attiecība un līdz ar to saistītie ģimenes tiesību vispārīgie jautājumi — par tiesībsubjektivitāti, tiesībspēju, rīcībspēju, ģimenes tiesību realizēšanu un aizsardzību — vēl nav guvuši pietiekami vispārteorētisku atrisinājumu tiesību zinātnē. Līdz šim galvenokārt šos jautājumus

risina attiecībā uz konkrētiem ģimenes tiesību institūtiem: laulību, vecāku — bērnu attiecībām utt. Tikai pašos pēdējos gados literatūrā pasākti mēģinājumi jau konkrēti risināt ģimenes tiesību vispārīgos jautājumus.¹ Zināmā mērā to izpēti kavēja tiesību zinātnē vēl joprojām strīdīgais jautājums par ģimenes tiesību vietu padomju tiesību sistēmā un to sakaru ar padomju civiltiesībām. Tomēr neatkarīgi no tā ģimenes tiesību vispārteorētisko problēmu risināšanai ir svarīga praktiska un teorētiska nozīme. Nepietiekami atrisināta ģimenes tiesību subjektu tiesībspējas un rīcībspējas, kā arī pārstāvības problēma ir šķērslis šo jautājumu reglamentācijai likumdošanā,² bet tas savukārt traucē praksē pareizi izprast un izšķirt jautājumus par ģimenes tiesību realizēšanas ietvariem, par ģimenes tiesību aizsardzību. Subsidiāra civiltiesību normu piemērošana ģimenes tiesiskajās attiecībās ne vienmēr praktiski iespējama, ievērojot ģimentiesisko attiecību īpatnības salīdzinājumā ar civiltiesiskām attiecībām, bez tam tā arī nav attaisnojama tāpēc, ka no likumdošanas viedokļa ģimenes likumdošana veido patstāvīgu nozari, nošķirtu no civilās likumdošanas.

1. ĢIMENTIESISKO ATTIECĪBU RAŠANĀS PAMATI UN VISPĀRĪGS RAKSTUROJUMS

Ģimentiesiskās attiecības rada tikai likumdošanā paredzētie fakti, juridiskie fakti, kas izslēdz ģimenes tiesību un pienākumu rašanos ārpus tiem. Pie tam ģimenes tiesībās var runāt par divējāda veida juridiskiem faktiem. Pirmkārt, tādiem, kas ir pamats daudzveidīgām konkrētām ģimenes

---

¹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 186—199; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 25—34; Е. М. Ворожейкин. Семейные правоотношения — особый тип правоотношений в СССР. В сб.: Правовые вопросы семьи и воспитания детей, М., 1968, стр. 27—38; Я. Р. Веберс. О понятии дееспособности граждан в советском гражданском и семейном праве. В сб.: Осуществление и защита личных и имущественных прав, Рига, 1969, ст. 110—117.

² Izstrādājot savienoto republiku ģimenes kodeksu projektus, izvirzījās priekšlikums paredzēt tajos normas par ģimentiesisko tiesībspēju un rīcībspēju. Tomēr tas nebija iespējams sakarā ar nepietiekamu šī jautājuma teorētisko atrisinājumu.

tiesībām un pienākumiem. Tādi ir laulība, radniecība, adopcijas attiecība, aizbildnības un aizgādības attiecība un patronāta attiecība. Otrkārt, tādiem, kam ir nozīme tikai konkrēto ģimenes tiesību un pienākumu radīšanā. Tādi ir, piemēram, likumā paredzētie fakti, kas saskaņā ar Lġk 26.—28. p. p. noteic laulāto un šķirto laulātā alimentācijas saistības. Tādi ir fakti, kuru esamība ļauj šķirt laulību civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē saskaņā ar Lġk 39. un 40. p. p., vai fakti, kas pēc Lġk 16. p. ir šķērslis laulības noslēgšanai. Parasti ģimenes tiesību literatūrā uzmanība tiek veltīta galvenokārt pirmā veida juridiskajiem faktiem. Bet šo juridisko faktu — laulības, radniecības u. c. — rašanās ir samērā komplicēta. 1) *Laulības attiecību* kā pamatu laulāto tiesībām un pienākumiem, rada laulības noslēgšana, kurai nepieciešama pašu laulājamo gribas izpausme un likumā paredzēto noteikumu un kārtības ievērošana. 2) *Radniecības* kā ilgstošas attiecības, kā vecāku un bērnu un pārējo tuvo radnieku savstarpēju tiesību un pienākumu pamats ir ne tikai bioloģiskā izcelšanās. Kā juridisks fakts radniecība ir tikai tad, ja tā noteikta likumā paredzētajā kārtībā. 3) *Adopcijas attiecība* rodas adopcijas akta rezultātā. Tā ir radniecībai līdzīga attiecība, kas pēc spēkā esošās likumdošanas ir pamats visām tām tiesībām un pienākumiem, kas rodas radniekiem. Zināmos gadījumos adopcijas rezultātā izveidojas radniecības attiecības. 4) Zināmā mērā ģimenes tiesības un pienākumus rada *aizbildnības un aizgādības* nodibināšana, ja aizbildnis vai aizgādnieks iecelts nepilnīgām personām, ciktāl ar šo faktu saistās aizbildnim un aizgādniekam audzināšanas pienākums. 5) Līdzīgi aizbildnībai un aizgādībai ļoti ierobežotas ģimentiesiskās attiecības rada *patronāta attiecības* starp personu un patronēto bērnu. Visiem šiem juridiskajiem faktiem, kas rada ģimentiesiskās attiecības ir raksturīga kopēja īpašība, proti — viņi savu juridisko nozīmīgumu iegūst tikai kompetentas valsts iestādes darbības rezultātā. Izņēmums vienīgi bērna pieņemšana pastāvīgā audzināšanā un apgādībā, kas pēc vairāku savienoto republiku likumdošanas rada alimentācijas saistības starp šīm personām. Bet arī tad audzināšanas un apgādības faktiem jābūt konstatētam tiesā. Latvijas PSR Lġk šādu tiesību un pienākumu rašanās pamatu neparedz. Visiem šiem faktiem

raksturīgs arī tas, ka tie var rasties šīs ģimentiesiskās attiecības dalībnieku vai vismaz viena dalībnieka gribas izpausmes rezultātā (laulības noslēgšanai nepieciešama abu laulājamo griba, tas pats attiecas uz paternitātes noteikšanu, it īpaši ja tā notiek pēc abu vecāku pieteikuma vai tiesā). Ģimentiesiskā attiecība nevar rasties notikuma rezultātā, kas plaši iespējams civiltiesībās.

Minētie ģimenes tiesību juridiskie fakti ir *ilgstošas attiecības*, kas ir pastāvīgs pamats konkrētām šo attiecību dalībnieku personiskajām un mantiskajām tiesībām un pienākumiem, piemēram, laulāto īpašuma vai alimentācijas attiecībām, vecāku vai aizbildņu un patronētāju audzināšanas pienākumam, vecāku un bērnu un citu radnieku alimentācijas pienākumam. Šo konkrēto ģimentiesisko attiecību saturs var būt ļoti daudzveidīgs. Tās ir dažādas personiskās un mantiskās tiesības un pienākumi, kuru objekts līdzīgi civiltiesiskajām attiecībām ir gan darbības, gan mantiskie labumi. Tomēr atšķirībā no konkrētām civiltiesiskām attiecībām, kur tiesību un pienākumu saturu bieži vien tiesīgi noteikt paši šo attiecību dalībnieki, ģimentiesiskās attiecībās tiesību un pienākumu saturs parasti ir noteikts likumā, un tiesiskās attiecības dalībnieki pēc savas gribas to nevar grozīt. Piemēram, pilsonis ir tiesīgs izvēlēties — noslēgt vai nenoslēgt laulību. Bet, ja viņš laulību noslēdz, viņam rodas likumā paredzētais laulāto kopīpašuma režīms, alimentācijas pienākums u. c. tiesības un pienākumi. Pilsonim ir tiesības brīvi izlemt — adoptēt bērnu vai ne, bet, ja viņš to adoptē, tad tālāko tiesību un pienākumu rašanās no viņa gribas nav atkarīga. Ģimentiesiskajām mantiskajām attiecībām ir raksturīgs bezatlīdzības raksturs.

2. ĢIMENTIESISKO ATTIECĪBU SUBJEKTI

Ģimentiesiskās attiecības subjekti var būt tikai pilsoņi atšķirībā no civiltiesībām, kurās par subjektiem var būt kā pilsoņi tā organizācijas un arī sociālistiskā valsts. Valsts organizācijas pat tad, ja tās piedalās ģimentiesisko aktu veikšanā, nekad nekļūst par ģimenes tiesību subjektiem. Tas attiecas arī uz aizbildnības un aizgādības iestādēm, kuras ieceļ aizbildņus un kontrolē viņu darbību vai kuras

noslēdz patronēšanas līgumu. Tajos gadījumos, kad valsts iestādei rodas zināmas attiecības ar ģimeni vai atsevišķiem ģimenes locekļiem, piemēram, sakarā ar valsts pabalstu izmaksu, nevar runāt par ģimentiesiskajām attiecībām.

Parasti ģimentiesiskās attiecības rodas tikai starp stingri noteiktiem subjektiem — ģimenes locekļiem. Tomēr ģimentiesiskās attiecības subjektu loks ir plašāks nekā ģimenes locekļu loks. Par ģimenes locekļiem, piemēram, nevar runāt tad, kad šķirtais laulātais alimentē savu bijušo laulāto, lai gan ģimentiesiskā attiecība — alimentācija starp viņiem pastāv. Zināmā mērā par ģimenes locekļiem nepareizi būtu runāt arī patronēšanas un aizbildnības gadījumā, jo, piemēram, patronētais bērns vai aizbilstamais neiegūst nekādas radnieka tiesības un pienākumus. Tas, ka subjekti šajās tiesiskajās attiecībās ir stingri noteikti, izslēdz personu maiņu ģimentiesiskajās attiecībās, kā tas iespējams civiltiesībās ar cesiju un parāda pārvedi. Piemēram, laulātais vai bērna vecāki savu alimentācijas pienākumu vai arī alimentu saņēmējs savu tiesību nevar nodot citai personai. Likums gan atļauj iespēju izbeigt ģimentiesiskās attiecības. Piemēram, vecāki var atļaut savus bērnus adoptēt, tādējādi savu vecāku stāvokli nododot citām personām — adoptētājiem. Bet tas ir īpašs ģimentiesisko attiecību izbeigšanas, bet nevis to transformēšanas veids kā cesija vai parāda pārvede, kur saistību tiesiskā attiecība pati par sevi paliek, bet mainās tikai kāds no tās subjektiem.

Ģimentiesisko attiecību subjektiem vienmēr jābūt tiesībspējīgiem (spēja būt apveltītiem ar ģimenes tiesībām un pienākumiem). Ģimenes likumdošanā tieši nav reglamentēts jautājums par tiesībspēju. Tāpēc literatūrā nereti uz ģimenes tiesībām bez ierunām attiecina civiltiesiskās tiesībspējas jēdzienu. Tomēr tas nav pareizi kā formāli tā arī pēc būtības. CK 9. p. I d. reglamentē tikai *civilo* tiesībspēju, t. i., spēju būt apveltītam ar *civilām* tiesībām un pienākumiem. CK 10. p. noteic tikai civilās tiesībspējas saturu un nekas tajā nav norādīts par ģimenes tiesībām un pienākumiem. Tas tāpēc, ka saskaņā ar CK 2. p. ģimenes tiesības regulē atsevišķa likumdošana. Arī pēc būtības civiltiesiskās tiesībspējas jēdziens ģimenes attiecībām nav piemērojams

bez ierunām, jo ģimentiesiskajās attiecībās nevar runāt par visu pilsoņu vispārīgu un vienlīdzīgu tiesībspēju. Ja par civiltiesiskās attiecības subjektu pilsonis principā var kļūt jau no dzimšanas, un viņa vārdā attiecīgos darījumus var slēgt aizbildnis, kas arī pārvalda viņa mantu, tad daudzās ģimentiesiskās attiecībās mazgadīgais par tiesību subjektu nevar kļūt un aizbildnis viņu šajās attiecībās aizstāt nevar. Piemēram, nepilngadīgajam nav laulības, adopcijas tiesībspējas. Turpretī pilngadību sasniegušais pilsonis vairs nevar kļūt par adoptēto, jo viņam nav attiecīgas tiesībspējas. Tāpēc ģimentiesisko attiecību sfērā tiesībspēja un rīcībspēja ir daudz ciešāki saistītas nekā civiltiesībās. Tas attiecas sevišķi uz tām ģimentiesiskajām attiecībām un to ģimentiesisko aktu veikšanu, kam nepieciešama paša tiesību subjekta gribas izpausme un kur to nav iespējams aizstāt ar aizbildņa gribu. Šo attiecību turpināšana iespējama bez viena vai abu dalībnieku rīcībspējas. Piemēram, iestāšanās laulībā iespējama tikai tad, ja ir rīcībspēja, bet sastāvēt laulībā var arī rīcībspēju zaudējušais.

3. ĢIMENES TIESĪBU UN PIENĀKUMU REALIZĒŠANA. PĀRSTĀVĪBA ĢIMENES TIESĪBĀS

Ģimenes tiesību un pienākumu realizēšanas problēma pretstatā civiltiesību realizēšanai tiesību zinātnē līdz šim vispārinātā veidā nav skatīta, lai gan ģimenes tiesībās jautājums par tiesību realizēšanas un pienākumu pildīšanas ietvariem ne mazāk svarīgs kā civiltiesībās. To nosaka ģimenes raksturs un stāvoklis sociālistiskajā sabiedrībā.

Pamatu un LĢk preambulas pasvītro, ka padomju ģimenē «harmoniski apvienojas pilsoņu sabiedriskās un personiskās intereses». Tāpēc ģimenes tiesību realizēšanā un pienākumu pildīšanā ir jāievēro šī interešu solidaritāte. Atšķirīgi no civilās likumdošanas, kur visu savienoto republiku civiltiesībās ir speciālas normas par civilo tiesību realizēšanu un pienākumu pildīšanu, lielākā daļa savienoto republiku LĢk šāda rakstura normas nesatur. Šo jautājumu reglamentē Igaunijas PSR LĢk 9. p., saskaņā ar kuru «tiesības, kas izriet no laulības un ģimenes attiecībām,

aizsarga likums, izņemot gadījumus, kad šīs tiesības realizē pretrunā ar to uzdevumu. Realizējot tiesības un izpildot pienākumus, kas izriet no laulības un ģimenes attiecībām, pilsoņiem jāievēro likumi, jācieņi sociālistiskās sadzīves normas un komunisma cēlājas sabiedrības morālie principi». Domājams, ka šādi tiesību realizēšanas ietvari ir raksturīgi visu savienoto republiku ģimenes likumdošanai. Sevišķi svarīga nozīme šim jautājumam ir vecāku tiesību, it īpaši audzināšanas tiesību realizēšanā. Tāpēc Pamatu un LĢk 1. p. pasvītro, ka ģimenei bērni jāaudzina ciešā saskaņā ar sabiedriskās audzināšanas principiem. Vecāku tiesību realizēšanas ietvaru pārkāpšana ir pamats, lai vecākiem viņu tiesības ne tikai neaizsargātu, bet arī, lai tās atņemtu (LĢk 67. p.). Arī citas laulāto un pārējo ģimenes locekļu personiskās un mantiskās tiesības tiek aizsargātas tikai tad, ja tās realizē atbilstoši šo tiesību uzdevumam sociālistiskajā sabiedrībā. Vairākos gadījumos tas tieši izriet no likuma norādījuma, piemēram, LĢk 25., 28., 66., 72. p. p., 67. p. II d., 85., 154. p. II d. u. c.

Ģimenes tiesību realizēšanas un pienākumu pildīšanas jautājums ir cieši saistīts ar pārstāvību ģimenes tiesībās, proti, cik plaši iespējams, ģimenes tiesības realizēt un pienākumus pildīt ar citu personu starpniecību. Ģimenes tiesību un pienākumu personiskais raksturs, to rašanās un pastāvēšanas iespēja tikai noteiktiem tiesību subjektiem principā nepieļauj šo tiesību realizēšanas uzticēšanu citām personām. Tas obligāti attiecas uz ģimentiesisko aktu veikšanu. Tomēr laulāto, radnieku un citu ģimenes locekļu tiesību realizēšana kā arī šo tiesību izbeigšana nereti var notikt ar citas personas starpniecību. Likums atļauj alimentācijas tiesības (tas ir īpaši sakāms par nepilngadīgo bērnu alimentācijas tiesībām) realizēt ar likumiskā pārstāvja palīdzību. Rīcības nespējīgā laulātā aizbildnis sava aizbilstamā interesēs tiesīgs prasīt laulības šķiršanu. Piekrišanu bērna adopcijai var dot bērnam ieceltais aizbildnis, lai gan bērnam ir rīcībspējīgi vai rīcības nespējīgi vecāki, un šāda piekrišana rada vecāku — bērnu attiecību izbeigšanos. Iespējama arī vairāku to tiesību, kas veido vecāku tiesību saturu, realizēšanas nodošana citai personai, ja piemēram, vecāki uztic bērna audzināšanu saviem vecākiem, citiem radniekiem vai svešām personām.

Tādējādi vairāku ģimenes tiesību realizēšana iespējama un pat nepieciešama (nepilngadīgo bērnu alimentācija) ar pārstāvja palīdzību.

4. ĢIMENES TIESĪBU AIZSARDZĪBA

Ģimenes tiesību aizsardzības nepieciešamību rada likumā noteikto ģimenes tiesību un pienākumu pārkāpšana. Ģimenes tiesības var pārkāpt gan paši šo tiesisko attiecību dalībnieki (vecāku tiesību ļaunprātīga izmantošana, laulības noslēgšana, neievērojot likuma noteikumus utt.), gan arī trešās personas (adopcijas noslēpuma izpaušana, bērna nelikumīga aizturēšana pie sevis). Pienākumus var pārkāpt kāds no ģimenesiskās attiecības dalībniekiem (uzturdošanas pienākuma nepildīšana, laulātā personisko tiesību ierobežošana), tādējādi pārkāpjot otras puses tiesības.

Ģimenes tiesības aizsargā ar dažādu tiesību nozaru paredzētiem līdzekļiem. Svarīgākā nozīme ģimenes locekļu subjektīvo tiesību aizsardzībā ir *ģimenes tiesību* normām. Tās, piemēram, paredz laulības, adopcijas atzīšanu par spēkā neesošu, aizbildnības un aizgādības atcelšanu, uzturlīdzekļu piespiedu piedziņu, vecāku tiesību atņemšanu vai ierobežošānu, strīdu izšķiršanu par bērna audzināšanu utt. Svarīga nozīme ir *administratīvi* tiesiskiem līdzekļiem, piemēram, jautājumā par nepilngadīgo bezraudzības un likumpārkāpumu novēršanu (Nepilngadīgo lietu komisiju nolikums 18 un 19. p. p.). Tāpat svarīga nozīme ģimenes tiesību aizsardzībā un pienākuma pildīšanas nodrošināšanā ir *krimināltiesībām*. Kriminālatbildība paredzēta par ļaunprātīgu izvairīšanos no uzturdošanas pienākuma (KK 118., 119. p. p.), par aizbildnības un aizgādības un patronāta izmantošanu savtīgos nolūkos (KK 120. p.), par bērna nozagšanu (KK 126. p.), par civilstāvokļa aktu reģistrācijas noteikumu pārkāpšanu (KK 198. p.), par adopcijas noslēpumu izpaušanu — attiecīgajām amatpersonām (KK 167. p.). Kriminālkodekss paredz vecāku tiesību atņemšanu (KK 33. p.). Zināma loma ģimenes tiesību aizsardzībā ir *civiltiesiskajiem* aizsardzības līdzekļiem, piemēram, par pilsoņu tiesībspējas un rīcībspējas ierobežošanas nepieļaujamību, par rīcībspējas ierobežošānu, atzīšanu par bezvēsts promesošu un izsludināšanu par mirušu, par prasības noil-

gumu, kaitējuma atlīdzību apgādnieka zaudējuma gadījumā u. c.

Ģimenes tiesību aizsardzību veic dažādas iestādes. Galvenā nozīme ir tiesām un aizbildnības un aizgādības iestādēm. Igaunijas PSR LĢk 10. p. par to īpaši norādīts.

Ģimenes tiesību aizsardzība *tiesā* ir ļoti plaša un daudzveidīga. Tiesas atzīst par spēkā neesošu laulību un adopciju, šķir laulību un izšķir laulāto mantiskos strīdus, noteic bērna paternitāti, atņem vecāku tiesības, izšķir strīdus par bērna dzīves vietu un arī audzināšanu, strīdus par vecāku un bērnu, kā arī citu ģimenes locekļu alimentāciju.

Aizbildnības un aizgādības iestādes izšķir strīdīgus bērna audzināšanas jautājumus, izdara adopciju, noteic aizbildnību un aizgādību pār nepilngadīgajiem un kontrolē aizbildņu un aizgādņu darbību, slēdz patronēšanas līgumus, atceļ aizbildnību un aizgādību. Aizbildnības un aizgādības iestādēm jāpiedalās tiesās lietās par bērnu audzināšanas strīdu izšķiršanu. Šīs iestādes var ierosināt tiesās lietas par vecāku tiesību atņemšanu, laulības un adopcijas atzīšanu par spēkā neesošu, adopcijas atcelšanu utt.

Ģimenes tiesību aizsardzību zināmā mērā veic *civiltāvokļa aktu reģistrācijas iestādes*, gan veicot ģimentiesisko aktu noformēšanu, gan arī šķirot laulību likumā paredzētajos gadījumos.

Ģimenes tiesību aizsardzība uzlikta arī *biedru tiesām* (saskaņā ar Biedru tiesu nolikuma 5. p. biedru tiesas izskata lietas par bērnu audzināšanas pienākuma nepildīšanu, par necienīgu izturēšanos pret vecākiem) un *Nepilngadīgo lietu komisijām* (Nolikuma III d., sevišķi 18.—20. p. p.).

5. PRASĪBAS NOILGUMS

LĢk trešajā nodaļā reglamentēta prasības noilguma piemērošana prasībām, kas izriet no laulības un ģimentiesiskajām attiecībām. No LĢk 9.p. izriet vispārējs noteikums, ka šīm prasībām, ievērojot laulības un ģimentiesisko attiecību ciešo personisko un ilgstošo raksturu, prasības noilgums neattiecas, izņemot kodeksā paredzētos gadījumus.

LĢk paredz prasības noilguma piemērošanu tikai četros

gadījumos: 1) prasībās par šķirto laulāto kopīpašuma sadali (Lgk 21. p.); 2) maternitātes un paternitātes ierakstu apstrīdēšanai tām personām, kas ierakstītas par bērna vecākiem (Lgk 56. p.); 3) alimentu piedziņai par pagājušo laiku, ja alimenti nav saņemti sakarā ar tās personas izvairīšanos no alimentu maksāšanas, kurai tie jāmaksā (Lgk 98. p.); 4) alimentu parāda piedziņai pēc izpildu raksta (Lgk 100. p.). Lgk detalizēti nereglamentē prasības noilguma piemērošanu, bet norāda, ka, piemērojot normas, kas nosaka prasības noilgumu, tiesai jāievēro Latvijas PSR civilkodeksa 5. un 6. nodaļas noteikumi. Tas attiecas uz prasības noilguma termiņu aprēķināšanas kārtību, noteikumiem, kas aizliedz pusēm grozīt prasības noilguma termiņus, noteikumiem par prasības noilguma termiņa tecējuma apturēšanu un pārtraukšanu, par prasības izskatīšanu neatkarīgi no prasības noilguma notecējuma u. c. Lgk 10. p. īpaši norāda par prasības noilguma termiņa tecējuma sākumu: tas sākas vai nu kodeksā norādītajā laikā (Lgk 56., 98., 100. p. p.) vai ar to dienu, kad persona uzzinājusi vai viņai vajadzēja uzzināt par savu tiesību aizskārumu. Tas attiecas uz Lgk 21. p.

Uz citām ģimenes mantiskajām attiecībām, kurām būtībā ir civiltiesisks raksturs (piemēram, mantiskiem darījumi starp laulātajiem) pilnīgi attiecas civilkodeksā paredzētie noteikumi par prasības noilgumu.

Citām laulības un ģimenes attiecībām sakarā ar šo attiecību raksturu (laulības, adopcijas atzīšana par spēkā neesošu, civilstāvokļa aktu ierakstu apstrīdēšana) prasības noilgums vispār nav piemērojams.

IV. LAULĪBAS JĒDZIENS LAULĪBAS NOSLĒGŠANA.

1. LAULĪBAS JĒDZIENS

Laulība¹ (kr. «брак», vāc. «Ehe») ir vīrieša un sievietes savienība, kas noslēgta likumā noteiktajā kārtībā, veido ģimeni, rada laulāto tiesības un pienākumus.

Laulība kā divu pretēja dzimuma personu savienība ir pamats ģimenes nodibināšanai. Bet arī laulātie paši par sevi jau veido ģimeni. Laulība ir sarežģīts attiecību komplekss, kas ietver sevī gan bioloģiska, gan sociāla rakstura elementus. Tāpēc laulības jēdzienu iespējams traktēt no dažādiem aspektiem — bioloģiskā, ētiskā, tiesiskā, un likumā netiek sniegts laulības jēdziens. Taču laulība vienmēr un visur ir sabiedriska, sociāla attiecība un kā tāda sabiedrībā, kurā sabiedriskās attiecības reglamentē ar tiesību normām, tā tas ir arī sociālistiskajā sabiedrībā — tā ir *tiesiska attiecība*. Tā ir juridisks fakts, kas rada dažādas tiesības un pienākumus, ne tikai ģimenes, bet arī civilās u. c. kā pašiem laulātajiem tā arī citām personām. Tāpēc ir nepieciešamība laulības attiecības jeb laulību fiksēt likumā noteiktā kārtībā. Šai nolūkā likumdevējs ir noteicis īpašu laulības noslēgšanas kārtību.

Vēsturiski laulība tāpat kā ģimene ir mainījusi savu izskatu. Ar civilizācijas sākumu laulība *principā* ir ieguvusi

---

¹ Latviešu valodas vārda «laulība» pamatā ir lībiešu valodas vārds «loul», kas nozīmē «dziedāt».

monogamas laulības (vienlaulības) formu. Izņēmums bija vienīgi musulmānisma ietekmē atrodošās valstis, kurās savā laikā laulības attiecības reglamentēja korāns, pēc kura normām vīrietim bija atļauta laulība vienlaicīgi ar 4 sievietēm. Taču mūsdienās šīs normas sāk zaudēt spēku un praksē šādas laulības ir samērā reti sastopamas.

Raksturojot laulību un tās tiesisko reglamentāciju, nevar paiet garām tam apstāklim, ka daudzus gadsimtus tā bija pakļauta baznīcas ietekmei. It sevišķi ar laicīgās varas vājināšanos un baznīcas lomas nostiprināšanos agrīnajos viduslaikos aizvien lielāku ietekmi laulības attiecību regulēšanā ieguva baznīca. Un laulība līdzās sabiedriskajam ieguva arī reliģisku raksturu. Baznīca pasludināja laulību par dieva noteiktu institūtu un kā tādu to ņēma savā aizbildnībā, ar kanoniskajām (baznīcas) tiesībām reglamentējot laulības noslēgšanu un izbeigšanu. Par *likumīgu* tika uzskatīta vienīgi baznīcā slēgta laulība un sakarā ar to par likumīgiem tika uzskatīti tikai šādā laulībā dzimuši bērni. Tā tas bija gan Rietumeiropā, gan arī cariskajā Krievijā. Piemēram, Krievijas impērijas likumu kopojuma 10. sējuma I grāmatas I nodaļas 31. p. noteica, ka «likumīga laulība notiek baznīcā un pilnīgi saskaņā ar pareizticīgās baznīcas noteikumiem un rituāliem.»

Ar kapitālistiskās ražošanas veida attīstību baznīcas suverenitāte laulības attiecību regulēšanas sfērā sāk zaudēt savu visnoteicošo nozīmi un laulības attiecībās sāk ieviesties jauni, kapitālistiskajām ražošanas attiecībām raksturīgi elementi. Markss un Engelss Komunistiskās Partijas Manifestā zīmīgi pasvītrotuši, ka «buržuāzija norāvusi aizgrābjuši sentimentālo plīvuru ģimenes attiecībām un novedusi tās līdz vienkāršām naudas attiecībām».¹ Notiek pagrieziena laulības institūta tiesiskajā reglamentācijā, ko ienesa 1789. g. Francijas buržuāziskā revolūcija. Laulības sekularizācija, t. i., pārvēršana par laicīgu institūtu galīgi nostiprināta ar Francijas 1791. g. Konstitūciju. Saskaņā ar to laulība tiek uzskatīta par laicīgu institūtu, par civiltiesisku līgumu. Kā tādu to noteic 1804. g. Code civil, kas noderēja par paraugu daudzām citām zemēm, kā arī 1896. g. Vācijas BGB. Tādējādi laulības institūts kļuva par

¹ K. Markss un F. Engelss. Komunistiskās partijas Manifests, R., 1948. g. 45. lpp.

laicīgu civiltiesisku institūtu un laulība ietvērās valsts iestādēs reģistrētas laulības, t. s. *civillaulības* formā. Civil-laulība ir pretstats baznīcā noslēgtai laulībai, tā ir laulība, kas noslēgta valsts iestādē, bet nevis nereti sadzīvē tā dēvētās faktiskās kopdzīves attiecības, kas kā tādas nav laulība un tāpēc nevar radīt laulāto tiesības un pienākumus. Taču gadsimtos veidotās tradīcijas, reliģiskie aizspriedumi, kā arī baznīcas nepārtrauktā cīņa par savas ietekmes saglabāšanu bija cēlonis tam, ka baznīca dažās valstīs paturēja daļēji savā kompetencē laulības attiecību regulēšanu. Līdzās *obligātas civillaulības formai* (Francijā, Vācijā, Beļģijā u. c.), kad laulība obligāti jānoslēdz valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs, pastāv arī *Ķakultatīvās* civillaulības forma (Anglijā, Itālijā, Zviedrijā, Dānijā u. c., arī buržuāziskajā Latvijā), kad laulību vienlīdz var noslēgt valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē vai arī baznīcā.

Modernās buržuāziskās jurisprudences traktējumā laulība parasti ir civiltiesisks līgums. «Laulība ir likumā noteiktā formā noslēgts civiltiesisks līgums, kas savieno vīrieti un sievieti kopējai dzīvei un savstarpējai palīdzības sniegšanai vīra kā ģimenes galvas vadībā».¹ «Laulība ir tiesiski atzīta un reglamentēta, svinīgā formā noslēgta vīrieša un sievietes līgumiska savienība nedalītai un ilgstošai dzīves kopībai.»²

Laulības jēdziens un tās tiesiskā reglamentācija pa-domju tiesībās. Jau pats pirmais likumdošanas akts ģimenes tiesību sfērā — 1917. g. 18. dec. dekrēts pasvītvoja laulības institūta sekularizāciju. Sis dekrēts noteica, ka Krievijas republika *turpmāk atzīst tikai civillaulību*, un, ka baznīcas laulība līdzās obligātai civillaulībai ir pašu laulājamo privāta lieta. Dekrēts atcēla visus tos laulības noslēgšanas ierobežojumus, kas pasvītvoja nevienlīdzību ģimenes attiecībās (vecāku piekrišana, piederība pie noteiktas ticības, priekšniecības atļauja u. c.). Līdz ar to pasvītrots princips, saskaņā ar kuru laulība ir tikai pašu laulājamo lieta.

Saskaņā ar 1918. g. kodeksu stingri pasvītrots, ka reģistrēta civillaulība ir vienīgā laulības forma. Laulības

¹ Л. Жюллино де ла Морандьер. Гражданское право Франции, т. I, М., 1958 г., стр. 323.

² Н. Lehmann. Deutsches Familienrecht, Berlin, 1960, S. 21.

baznīcā bez attiecīgas laulības reģistrācijas valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs neradīja nekādas laulāto tiesības. Tāpat laulāto tiesības saskaņā ar šiem pirmajos padomju varas pastāvēšanas gados izdotajiem normatīviem aktiem nebaudīja personas, kas laulību nebija reģistrējušas, bet atradās faktiskās kopdzīves attiecībās.

20-to gadu vidū, kad izstrādāja jaunu KPFSR laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodeksa projektu, gan presē, gan projekta apspriešanā izvirzījās tendence — piešķirt tiesisku aizsardzību arī faktiskas kopdzīves attiecībām. Šādu tendenci noteica gan objektīva, gan subjektīva rakstura apstākļi. Kā objektīvi apstākļi literatūrā vairākkārt norādīti — cīņa pret t. s. «sezonas laulībām», kas pēc revolūcijas, nep'a gados guva sevišķu izplatību, kad sievieti nodarbināja māsaimniecībā kā faktisko sievu, izvairoties reģistrēt ar viņu laulību. Tāpēc prasība par tiesiskās aizsardzības piešķiršanu faktiskās kopdzīves attiecībām bija galvenokārt vērsta uz sievietes interešu aizsardzību, jo pretējā gadījumā sievietes kā ekonomiskā ziņā vājākās puses intereses netika aizsargātas, ja viņu padzina vai viņa bija spiesta faktiskās kopdzīves attiecības izbeigt. Subjektīvs faktors, kas sekmēja minēto tendenci, tajos gados bija zināmā mērā izplatījies nepareizs, nemarksistisks uzskats, ka ģimene un laulība sociālisma apstākļos it kā zaudē savu nozīmi un atmirst. Abiem šiem apstākļiem bija noteicošā loma tai ziņā, ka KPFSR 1926. g. Lgalk un arī vairāku citu savienoto republiku kodeksi noteica tiesisko aizsardzību faktiskās kopdzīves attiecībām, ko likumdošanā, literatūrā un tiesu praksē dēvēja par faktiskās laulības attiecībām, jeb faktiskajām laulībām. Lai gan saskaņā ar 1926. g. Lgalk reģistrēta laulība joprojām palika kā laulības fakta bezstrīdus pierādījums, tiesā, pamatojoties uz Lgalk 11. un 12. p. p., varēja konstatēt faktu, par atrašanos faktiskajā laulībā, un tas bija juridisks pamats alimentācijai, kopmantas sadalei, paternitātes prezumpcijas piemērošanai. Faktisko laulības attiecību pierādījums bija kopdzīves fakts, kopēja saimniecība, laulāto attiecību izpausme attiecībā pret trešajām personām, personiskā sarakste, savstarpēja materiāla atbalstīšana, kopēja bērnu audzināšana un tml.

Ne likumdošana, ne tiesību zinātne šādas faktiskās laulības pilnīgi nepielīdzināja reģistrētām laulībām. Taču pats fakts, ka šādas laulības attiecības baudīja kaut ierobežotu tiesisko aizsardzību, zināmā mērā negatīvi ietekmēja sabiedrības attieksmi pret laulības noslēgšanu un pret ģimenes izveidošanu. Tas mazināja tiesību normu audzinošo lomu. Šāda faktiskās laulības aizsardzība nebija paredzēta dažu republiku likumdošanā (Azerbaidžāna, Uzbekija, Ukraina), lai gan tiesu praksē vēlāk arī tajās faktiskās laulības pielīdzināja reģistrētām.

1944. g. 8. jūlija dekrēts radikāli grozīja attieksmi pret faktisko laulību tiesisko aizsardzību. Šī dekrēta 21. p. noteica, ka «tikai reģistrēta laulība rada laulāto tiesības un pienākumus». Līdz ar to padomju ģimenes likumdošana par vienīgo laulības formu noteica civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs noslēgto civillaulību. Šādas laulības formas priekšrocības bija tik acīmredzamas, ka to gandrīz vienprātīgi, tikai ar nelieliem izņēmumiem, atbalstīja literatūrā jaunās ģimenes likumdošanas kodifikācijas gaitā.

Pamatu 6. p. un LPSR Lgk 6. p. pasvītro, ka tiek atzīta tikai laulība, kas noslēgta valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs. Sakarā ar to, Pamatu 9. p. II d. un Lgk 12. p. III d. nosaka, ka laulāto tiesības un pienākumus rada tikai laulība, kas noslēgta valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs. Lgk 17. p. vēl tuvāk precizēts, ka laulāto tiesības un pienākumi rodas no laulības reģistrācijas brīža. Tas nozīmē, ka līdz laulības noslēgšanas brīdim pastāvējušas faktiskās kopdzīves attiecības starp nākamajiem laulātajiem nerada viņam laulāto tiesības. Piemēram, manta, kas iegādāta pirms laulības noslēgšanas, lai gan viņiem kopā dzīvojot, ir katra laulātā personiskais īpašums. Ja šī manta kopīgi iegādāta, tai piemērojams nevis Lgk 20.—21. p. p. normas, bet gan civilkodeksa normas par daļējo kopīpašumu. Faktiskās kopdzīves gadījumā nav piemērojamas Lgk normas par laulāto savstarpējo uzturēšanu (25. p. — 30. p.) Faktiskās kopdzīves attiecībās dzimušo bērnu paternitāti nevar noteikt pēc paternitātes prezumpcijas (Lgk 53. p.), lai gan varbūt bērna dzimšanas reģistrācijas brīdī viņa vecāki jau būtu noslēguši laulību. Tāda pamatvilcienos ir padomju likumdošanas attīstība laulības formas jautājumā.

Laulībai kā vīrieša un sievietes savienībai pēc padomju tiesībām raksturīgs tas, ka tā ir *monogāma* savienība, kas izslēdz vīrieša atrašanos laulībā vienlaicīgi ar vairākām sievietēm, un otrādi. Laulība ir abu laulāto *līdztiesīga* savienība. Tas izriet gan no Lġk 3. p. par sievietes un vīrieša līdztiesību ģimenes attiecībās vispār, šis princips ir konkretizēts atbilstošajās normās par laulības noslēgšanu, gan arī laulāto personiskajām un mantiskajām attiecībām, gan arī laulāto šķiršanas jautājumā. No Lġk 4. p. izriet, ka abi laulātie ir līdztiesīgi neatkarīgi no viņu tautības, rases un attieksmes pret reliģiju. Laulība ir vīrieša un sievietes *brīvprātīga* savienība. Tas nozīmē, ka katrai personai pašai ir tiesības izšķirt jautājumu par iestāšanos laulībā. Nevienam, tai skaitā vecāki, nedrīkst ne piespiest, nedz arī aizliegt laulības noslēgšanu, ja pastāv visi likumā paredzētie priekšnoteikumi, kas pēc padomju tiesībām ir minimāli bioloģiskā un ētiskā ziņā veselīgas ģimenes izveidošanai. Laulība ir brīva no materiāliem aprēķiniem. Tas, ka laulība ir sievietes un vīrieša brīvprātīga savienība, nozīmē, ne tikai brīvprātīgu iestāšanos laulībā, bet arī brīvprātīgu laulības pastāvēšanu, brīvprātīgu laulības izbeigšanu jebkurā brīdī, ja laulāto kopdzīves un ģimenes saglabāšana nav iespējama.

Laulība ir sievietes un vīrieša savienība, kas noslēgta, *ievērojot likumā noteiktas prasības* — noteikumus un kārtību. Tas tāpēc, ka stabilu laulības attiecību izveidošanā ir ieinteresēta sabiedrība un ka laulība nav tikai laulājamo personīga lieta.

2. LAULĪBAS NOSLĒGŠANAS NOTEIKUMI

Jēdziens «laulības noslēgšanas noteikumi» ir saprotams gan plašākā, gan šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē pie laulības noslēgšanas noteikumiem attiecas visas tās normas, kas reglamentē: 1) laulības noslēgšanas kārtību (Lġk 12., 13. p. p.), 2) laulības reģistrāciju (Lġk 181.—186. p. p.), 3) laulības noslēgšanas noteikumus šaurākā nozīmē (Lġk 14.—16. p. p.). Parasti ar laulības noslēgšanas noteikumiem saprot tikai pēdējos, ko literatūrā dažreiz apzīmē arī par laulības noslēgšanas materiālajiem noteikumiem, lai atšķirtu tos no procedūras noteikumiem.

Šie laulības noslēgšanas noteikumi ir divējāda rakstura. Pirmkārt, tādi, kuriem obligāti jābūt, lai drīkstētu stāties laulībā («pozitīvie») — a) abu laulājamo piekrišana stāties laulībā un b) likumā noteiktā laulības vecuma sasniegšana (Lgk 14. un 15. p.). Otrkārt, tādi, kuru esamība ir šķērslis laulības noslēgšanai («negatīvie») — a) sastāvēšana citā laulībā, b) tuva radniecība un c) rīcības nespēja (Lgk 16. p.). Šie noteikumi ir paši minimālākie un nepieciešamie stabilas un veselīgas ģimenes izveidošanai. Tāpēc šo noteikumu iztrūkums parasti ir pamats laulības spēkā neesamībai.

Abu laulājamo piekrišana stāties laulībā (Lgk 14. p.). No laulības kā brīvprātīgas savienības izriet, ka tās noslēgšanai nepieciešams, lai tai piekristu abas personas, kas stājas laulībā. Laulājamo piekrišana, viņu gribas izpausme ir vērsta uz ļoti nopietna un svarīga akta veikšanu, ar kuru saistās daudzu ģimenes, civilo un citu tiesību un pienākumu rašanās. Tāpēc laulājamo gribas izpausmei ir jābūt juridiski nozīmīgai, bez defektiem. Šī prasība ir ciešā sakarā ar pārējiem laulības noslēgšanas noteikumiem — kā zināma gribas brieduma iestāšanos ar noteikta vecuma sasniegšanu un rīcības spēju. Tikai tādas personas, kas sasniegušas noteiktu vecumu un nav atzītas par rīcības nespējīgām, drīkst piekrist laulības noslēgšanai. Pēc likuma jēgas laulājamo gribu nedrīkst iespaidot citas personas (laulājamo vecāki, radnieki u. c.), lai piespiestu iestāties laulībā vai atturētu no tās. Sakarā ar to, ka pēc padomju ģimenes tiesībām laulības vecums sakrīt ar pilngadības iestāšanos, vecāku piekrišanai, kā tas ir buržuāziskajās tiesībās, nav nekādas juridiskas nozīmes. Lai pasvītrotu tieši pašu laulājamo gribas izpausmes nozīmi, mūsu likumdošana nepazīst laulības noslēgšanu ar pārstāvja palīdzību, kā tas ir dažu ārvalstu likumdošanā. Laulājamo piekrišanas Lgk 14. p. nozīmē nav tad, ja piekrišana izteikta viltus, vardarbības, draudu ietekmē. Vienalga, vai attiecīgajās darbībās vainojams otrs laulājamais vai kāda trešā persona. Zināmos apstākļos šāds gribas defekts var būt pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu. Piekrišanai Lgk 14. p. nozīmē jābūt vērstai uz laulības noslēgšanu, bet ne citā nolūkā. Šādā gadījumā laulājamo griba ir brīvi izpausta, bet laulājamo vai viena no viņiem gribas izpausme neatbilst

patiesajai gribai. Tā var būt vērsta nolūkā aizskart vai no otra laulājamā vai trešo personu intereses. Tāpēc šāda fik-tīva laulība nevar baudīt tiesību aizsardzību (Lgk 44. p.).

Literatūrā ir izteikts uzskats, ka arī maldīšanās, kurai ir būtiska nozīme, atsevišķos gadījumos ir traktējama kā piekrišanas trūkums laulības noslēgšanai.¹ Nevar uzskatīt par piekrišanu laulības noslēgšanai, ja to izteicis pilsonis, kas laulības noslēgšanas brīdī bijis tādā stāvoklī, ka nav varējis saprast savas darbības nozīmi vai to vadīt, piemē-ram, patoloģiskā dzēruma stāvoklī. Lai gan likumā tieša norādījuma par to nav (kā tas ir CK 55. p.), tomēr tiesību zinātnē izteikts uzskats, ka šādā gadījumā laulība nebūtu reģistrējama.²

Likumā noteiktā laulības vecuma sasniegšana (Lgk 15. p.) ir ļoti svarīgs laulības noslēgšanas noteikums. Nosakot minimālo vecumu, kuru sasniedzot, drīkst stāties laulībā, likumdevējs vadās no pilsoņu fiziskā un garīgā nobrieduma, no viņu spējām veikt uzdevumus, ko uzliek sastāvēšana laulībā. Pie tam likumdevējs ir noteicis tikai minimālo, bet nevis maksimālo laulības vecumu, lai gan diskusijā sakarā ar jaunās ģimenes likumdošanas kodifi-kāciju tika izteikts arī priekšlikums noteikt laulības noslēgšanas maksimālo vecumu.

Atšķirībā no agrākās likumdošanas, kas savienotajām republikām noteica dažādu laulības vecumu, paredzot lau-lības vecuma atšķirības vīriešiem un sievietēm, Pamati nosaka vienotu minimālo laulības vecumu visās savienota-jās republikās un principā vienādu vīriešiem un sievie-tēm — 18 gadus (Pamatu 10. p. II d.). Tomēr, ievērojot mūsu valsts milzīgo teritoriju, dažādu tautu sadzīves īpat-nības, līdzšinējās likumdošanas tradīcijas, Pamatos noteikts, ka savienoto republiku likumdošana var paredzēt laulības vecuma samazināšanu kā vīriešiem tā sievietēm, bet ne vairāk kā par diviem gadiem.

Vadoties no apsvēruma, ka mūsu republikas apstākļos, it īpaši patlaban, pastāvot ļoti intensīvai laulības šķirša-nas tendencei, nebūtu sekmējama laulības vecuma samazi-nāšana, Lgk 15. p. II d. noteic, ka tikai *atsevišķos izņē-*

¹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 200—201.

² В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 64.

muma gadījumos rajona (pilsētas) darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja vai samazināt laulības vecumu sievietēm, bet ne vairāk kā par vienu gadu. Tas nozīmē, ka mūsu republikā laulības vecuma normas ir palikušas agrākās. Tā tas ir arī, piemēram, Igaunijas PSR (LĢk 15. p.). KPFSR LĢk 15. p. III d. atļauj samazināt laulības vecumu vīriešiem un sievietēm pat par diviem gadiem. Baltkrievijas PSR LĢk 16. p. atļauj samazināt laulības vecumu vīriešiem un sievietēm ne vairāk kā par vienu gadu. Ukrainas PSR LĢk 16. p. un Uzbekijas PSR LĢk 18. p. principā noteic laulības vecumu vīriešiem 18 gadu, bet sievietēm 17 gadu. Pie tam saskaņā ar Ukrainas PSR LĢk to vēl var samazināt par vienu gadu kā vīriešiem tā sievietēm.

Tādējādi laulības vecums — 18 gadi — principā sakrīt ar pilngadības iestāšanos un pilnas rīcībspējas iegūšanu. Tomēr arī tajos gadījumos, kad laulības vecums samazināts, iestājoties laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas, persona iegūst pilnā apjomā rīcībspēju (CK 11. p. II d.). Šāds civilās likumdošanas noteikums pilnīgi saprotams, jo iestāšanās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas parasti ir saistīta ar bērna piedzimšanu. Bet, lai vecāki varētu pārstāvēt bērna intereses, viņiem pašiem jābūt pilnā apjomā rīcībspējīgiem. Turklāt, ja jau pilsonis pirms pilngadības sasniegšanas var izlemt jautājumu par laulības noslēgšanu, tad jo vairāk viņam drīkst uzticēt civiltiesisku mantisku darījumu noslēgšanu. Tāpēc ar laulības noslēgšanu pirms pilngadības sasniegšanas pār šo personu izbeidzas vecāku vai citu personu aizgādība.

Nesastāvēšana citā laulībā. LĢk 16. p. neatļauj noslēgt laulību starp personām, no kurām kaut viena jau ir citā laulībā. Šis noteikums ir domāts monogāmijas principa realizēšanai, jo tas neatļauj vienas personas atrašanos laulībā vienlaicīgi ar divām vai vairākām pretēja dzimuma personām (poligāmija vai poliandrija). Tā kā pēc spēkā esošās likumdošanas tiek atzīta tikai laulība, kas noslēgta valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs (LĢk 6. p.), tad sastāvēšanā šādā laulībā ir šķērslis citas laulības noslēgšanai. Tas pats attiecas uz laulībām, kas pielīdzinātas reģistrētām laulībām. Tādas ir, piemēram, laulības, kas noslēgtas baznīcā buržuāziskās Latvijas vai vācu okupācijas laikā. Tikai tad, ja šādas laulības izbeigtas, bijušajiem

laulātajiem ir iespējams iestāties jaunā laulībā. Faktiskās kopdzīves attiecības, vienalga, vai tās radušās pirms vai pēc 1944. g. 8. jūlija dekrēta, nav šķērslis laulības noslēgšanai. Monogāmijas pārkāpums mūsu republikas apstākļos faktiski izpaužas jaunas laulības reģistrēšanā, kamēr vēl nav noformēta agrākās laulības šķiršana, lai gan īstenībā starp laulātajiem vairs nepastāv laulāto attiecības. Tāpēc LPSR Lgk 198. p. noteikta kriminālatbildība par to apstākļu slēpšanu, kas kavē iestāties laulībā, bet nav speciālas normas par monogāmijas noteikuma pārkāpumu.

Tuvas radniecības neesamība (Lgk 16. p.). Vadoties no bioloģiska un ētiska rakstura motīviem, likumdošanā noteikti tie tuvākie radnieki, kas savstarpēji nedrīkst stāties laulībā, jo tie būtībā jau ir vienas ģimenes locekļi. Pirmkārt, tie ir radnieki taisnā augšupējā un lejupējā līnijā — vecāki un bērni, vecvecāki un mzbērni utt. Otrkārt, nav atļauts stāties laulībā tuvākajiem sāņulinijas radniekiem — brāļiem un māsām, pusbrāļiem un pusbmāsām. Pārējiem sāņulinijas radniekiem (brālēniem un māsīcām utt.) iestāšanās laulībā nav liegta. Taču praktiski šie citi tuvākie radnieki laulības parasti nenoslēdz.

Literatūrā tiek norādīts, ka šķērslis laulības noslēgšanai ir kā laulības, tā ārīlaulības radniecība¹. Tas tomēr nav visai precīzi, jo padomju tiesībās vispār nav praktiskas nozīmes šim iedalījumam laulības un ārīlaulības radniecībā, kā tas ir buržuāziskajās tiesībās. Apskatot radniecību kā šķērslī laulības noslēgšanai, svarīgs ir kas cits, proti, ka visos gadījumos — gan tad, kad radniecības fakts konstatējams ar ierakstiem civilstāvokļa aktu reģistrācijas grāmatās, gan arī tad, ja konstatējams tikai bioloģiskās radniecības fakts, — radniecība ir šķērslis laulības noslēgšanai.

Pirms Pamatu spēkā stāšanās mūsu republikas likumdošanā nebija reglamentēta adopcijas ietekme uz laulības noslēgšanu. Tomēr tiesību zinātnē jau ilgi pirms Pamatiem tika aizstāvēts viedoklis, ka laulības starp adoptētājiem un adoptētājiem nav pieļaujamas. Lai gan starp viņiem nav tuvas bioloģiskas saites, tomēr viņu faktiskās attiecības —

¹ Г. М. Свердлов. Советское семейное право, М., 1958, стр. 115.

it kā starp vecākiem un bērniem — no ētiskā viedokļa izslēdz laulības noslēgšanas iespēju. Pamatu 10. p. III d. un Lġk 16. p. tieši nosaka adopciju kā šķērslī laulības noslēgšanai. Pēc adopcijas attiecību izbeigšanās (atcelšana, atzīšana par spēkā neesošu) laulības noslēgšanas šķērslis zūd. Likumdošanā nav reglamentēts jautājums par to, vai ar adopcijas faktu radītās brāļu-māsu attiecības ir šķērslis laulībai starp viņiem. Literatūrā sakarā ar ģimenes likumdošanas kodifikāciju šāds jautājums tika izvirzīts. Domājams, ka šādas attiecības ir laulības noslēgšanas šķērslis, vismaz jau nu tad, ja saskaņā ar Lġk 113. p. adoptētāji ierakstīti kā adoptētā vecāki dzimšanas aktu reģistrācijas grāmatā, kas tagad praksē gandrīz vienmēr arī notiek. Šāds maternitātes vai paternitātes ieraksts ir juridisks pamats uzskatīt vienas personas adoptētos bērnus vai arī viņa paša un adoptētos bērnus par brāļiem un māsām, pusbrāļiem un pusbāsām.

Padomju ģimenes tiesībās nav laulības aizlieguma svainībā esošām personām, ko pazīst atsevišķu ārvalstu, piemēram, Anglijas likumdošana. Likumā pamatoti nav norādīts arī par laulības aizliegumu starp aizbildni (aizgādni) un aizbilstamo tāpēc, ka pastāvot aizbildnības (aizgādības) attiecībām, laulības noslēgšana vispār nav iespējama sakarā ar šīs tiesiskās attiecības vienas puses — aizbilstamā rīcības spējas iztrūkumu. Pēc aizbildnības (aizgādības) attiecību izbeigšanās minētās personas var brīvi noslēgt laulību, ja vien nepastāv kāds cits šķērslis laulības noslēgšanai, piemēram, tuva radniecība u. c.

Laulājamo rīcības spēja (Lġk 16. p.) Jautājums par laulājamo rīcības spēju jau skarts, apskatot Lġk 14. p. noteikumus, saskaņā ar kuriem nepieciešama abu laulājamo piekrišana laulības noslēgšanai. Pilsoņa atzīšana par rīcības nespējīgu gara slimības vai plānprātības dēļ (CK 15. p.) ir viens no apstākļiem, kas «piekrišanu» laulības noslēgšanai padara par juridiski nepilnvērtīgu. Sakarā ar to Lġk 16. p. personas atzīšanu likumā noteiktā kārtībā par rīcības nespējīgu noteic kā šķērslī laulības noslēgšanai. 1926. g. Lġalk 6. p. «b» pk. šo laulības noslēgšanas šķērslī formulēja savādāk. Saskaņā ar minēto normu personas atzīšana likumā noteiktā kārtībā par garīgi slimu vai plānprātīgu bija pietiekama, lai civilsāvokļa aktu reģistrācijas iestāde

atteiktu laulības reģistrāciju. Pamatu 10. p. III d. un Lgk 16. p. aizliedz laulības noslēgšanu tikai tad, ja tiesa pilsoni atzinusi par rīcības nespējīgu. Kā zināms, saskaņā ar CK 15. p. ne katru garīgi slimo atzīst par rīcības nespējīgu, bet gan tikai tādu, kurš nespēj savu darbību vadīt vai saprast tās nozīmi. Tādējādi spēkā esošā ģimenes likumdošana, salīdzinot ar agrāko, ir sašaurinājusi to personu loku, kas nevar stāties laulībā gara slimības vai plānprātības dēļ. Un tomēr izvirzās jautājums, kā rīkoties, ja garā slimais faktiski nespēj vadīt savu rīcību un atbildēt par to, lai gan tiesa viņu vēl nav atzinusi par rīcības nespējīgu. Lai gan formāli Lgk 16. p. atļauj šādai personai noslēgt laulību, tomēr minētie apstākļi ir pamats, lai pēc Lgk 48. p. šo laulību atzītu par spēkā neesošu, jo būtībā tā noslēgta pretēji Lgk 14. p. noteikumiem. Pretēja gadījumā nepietiekami tiktu aizsargātas garīgi slimā intereses (garīgi veselais noslēdz, piemēram, laulību, lai iegūtu tiesības uz dzīvojamo platību vai citu savtīgu apsvērumu dēļ). Personas atzīšana par rīcības nespējīgu ir šķērslis laulības noslēgšanai, bet nevis jau noslēgtas laulības turpināšanai. Viena laulātā atzīšana par rīcības nespējīgu *pēc* laulības noslēgšanas ir pamats atvieglotai laulības šķiršanai (Lgk 40. un 190. p. p.)

3. LAULĪBAS REĢISTRĀCIJA. TĀS NOZĪME UN KĀRTĪBA

Sakarā ar to, ka laulāto tiesības un pienākumus rada tikai civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs noslēgta laulība, tiek pasvītota laulības reģistrācijas konstitutīvā jeb tiesību radošā nozīme. Laulības reģistrācija ir tā forma, kurā valsts, sabiedrība atzīst katru konkrēto laulības attiecību un piešķir tai tiesisku aizsardzību. Sabiedrība un valsts ir ieinteresēta stabilu laulības attiecību izveidošanā, lai pilsoņi nelokāmi ievērotu laulības noslēgšanas noteikumus. Un tikai tad, ja pilsoņi tos ievēro, valsts apņemas nodrošināt laulāto personisko un mantisko interešu aizsardzību. To likumdevējs nepārprotami pateicis Lgk 12. p. II d., proti, ka laulības reģistrācija noteikta tiklab valsts un sabiedrības interesēs, kā arī laulāto un bērnu personisko un mantisko interešu aizsardzībai. Līdzās laulības reģistrācijas konstitutīvajai nozīmei, tai ir arī laulības esamības pierādi-

juma nozīme. Agrāk tas bija īpaši uzsvērts likumdošanā (Lgalk 2. p.). Spēkā esošais likums šādu norādi nesatur, kas arī saprotams, jo, pastāvot tikai reģistrētas laulības formai, citāda veida laulības attiecību pierādīšana nav iespējama. Praktiski kā laulības pierādījums noder laulības noslēgšanas akta ieraksts, uz kura pamata tiek izsniegta laulības noslēgšanas apliecība. Laulības pierādījums ir arī ieraksts katra laulātā pasē vai citā dokumentā, kas aizstāj pasi, par laulības reģistrāciju. Ja laulības reģistrācija faktiski notikusi, tad minētie dokumenti ir laulības esamības bezstrīdus pierādījums. Ja šāds ieraksts ir fiktīvs, izdarīts bez laulības faktiskas reģistrācijas, to var saskaņā ar Lgk 174. p. apstrīdēt tiesas ceļā. No otras puses, ja laulība civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē ir noslēgta, bet to pierādošie dokumenti gājuši bojā, tiesā var *konstatēt faktu par laulības reģistrāciju* (CPK 249. p. 3. pk.). Saskaņā ar PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1966. g. 25. februāra lēmuma «Par tiesu praksi lietās par faktu konstatēšanu, kuriem ir juridiska nozīme» 5. pk. tiesās var konstatēt šādus faktus, ja civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs nav saglabājies attiecīgs ieraksts un civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes atteikušas šādu ierakstu atjaunot.

Vienīgi valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs noslēgtas laulības atzīšana izslēdz iespēju piešķirt tiesisku nozīmi citādei laulības noslēgšanai. Sakarā ar to Lgk 6. p. II d. noteic, ka reliģiskajam laulības rituālam nav tiesiskas nozīmes. Tomēr šis noteikums neattiecas uz tām laulībām, kas pēc reliģiskiem rituāliem noslēgtas līdz padomju civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestāžu izveidošanai vai atjaunošanai (Lgk 6. p. III d.). Nav nekādas nepieciešamības līdz minētajam laikam noslēgtās laulības neatzīt, ja tās noslēgtas, ievērojot agrāko likumdošanu. Saskaņā ar 1926. g. Lgalk 2. p. piezīmi KPFSR teritorijā pēc reliģiskiem rituāliem noslēgtās laulības, pielīdzinātas reģistrētām, ja tās noslēgtas līdz 1917. g. 20. decembrim, vai arī līdz citam datumam, ja padomju civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes tur izveidotas vēlāk. Latvijas PSR teritorijā padomju civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes uzsāka funkcionēt pēc padomju varas atjaunošanas Latvijā 1940. gadā ar 1940. g. 26. novembri. Līdz tam laikam pastāvošā likumdošana — Baltijas vietējo likumu kopo-

juma III d. un tam sekojošā buržuāziskās Latvijas 1937. gada Civillikuma 53. p. noteica fakultatīvo civillaulību. t. i., laulību varēja noslēgt gan Dzimtsarakstu nodaļā, gan baznīcā. Līdz 1940. g. 25. novembrim šādā veidā noslēgtās laulības saskaņā ar LĢk 6. p. III d. pielīdzinātas reģistrētām laulībām. Dokumenti, kas apliecina šādu laulību noslēgšanu, ir pielīdzināti valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestāžu izsniegtām laulības apliecībām. Teiktais attiecas arī uz laulībām, kas noslēgtas ienaidnieka uz laiku okupētajā teritorijā Lielā Tēvijas kara laikā. Šādas laulības pielīdzinātas civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs noslēgtām laulībām un ir spēkā, ja tās nav pretrunā ar savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanu.¹

Spēkā esošā likumdošana zināmā mērā piešķir tiesisko aizsardzību arī faktiskajām laulībām, kuras radušās līdz 1944. g. 8. jūlijam. Ar 1944. g. 8. jūlija dekrētu nosakot reģistrētu laulību kā vienīgo laulības formu, likumdevējs nevarēja ignorēt tās faktiskās laulības, kas vairāku desmitu gadu laikā jau bija radušās un līdz tam baudījušas tiesisko aizsardzību. Nepareizi būtu uz šīm laulībām saglabāt arī agrāko stātusu. Tāpēc 1944. g. 8. jūlija dekrēts 19. p. II. d. noteica, ka personas, kas faktiski sastāvējušas laulības attiecībās līdz dekrēta izdošanai, var savas attiecības noformēt ar laulības reģistrāciju, norādot faktisko laulības iestāšanās laiku. Tas nozīmē, ka laulāto tiesības un pienākumi šādā gadījumā rodas nevis ar laulības reģistrācijas dienu, bet gan ar faktiskās laulības rašanās brīdi. Šī norma ir arī spēkā tagad, lai gan ne Pamati, ne LĢk šo jautājumu neregulē un lai gan jau apritējis gadsimta ceturksnis — pietiekami ilgs laiks, lai faktiskie laulātie, ja vien viņi to būtu gribējuši, reģistrētu savas laulības attiecības. Tādējādi tās faktiskās laulības, kas radušās pirms 1944. gada 8. jūlija arī pēc spēkā esošās likumdošanas iespējams noformēt, reģistrējot laulību un uzrādot tās faktisko sākumu. Bet tas iespējams, ja abas šādā laulībā sastāvošas personas ir dzīvas un ja tiek ievēroti visi laulības noslēgšanai nepieciešamie noteikumi, kas paredzēti LĢk 14.—16. p. p. Faktiskās laulības attiecības varēja pastāvēt, arī neievērojot kādu no šiem noteikumiem. Sarežģītāka

---

¹ Ведомости Верховного Совета СССР, 1944 г., № 60.

situācija ir tajos gadījumos, kad faktiskās laulības attiecības gan radušās pirms 1944. g. 8. jūlija, un viens no faktiskajiem laulātajiem miris vai pazudis bez vēsts Lielā Tēvijas kara frontē. Dekrēta 19. p. II d. noteiktā faktiskās laulības reģistrācija tad vairs nav iespējama. PSRS APP 1944. g. 10. novembra dekrēts¹ piešķīra palikušajam faktiskajam laulātajam tiesības griezties tiesā un prasīt, lai viņu atzīst par mirušā vai bezvēsts pazudušā laulāto, pamatojoties uz 1926. g. Lgalk 11. un 12. p. p., kas bija atcelti sakarā ar 1944. g. 8. jūlija dekrēta izdošanu. Vēlāk tiesu praksē (PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1945. g. 29. jūnijā lēmums un 1954. g. 7. maija lēmums) jau ievērojami paplašināti iztulkoja 1944. g. 10. nov. dekrēta normas, dodot tiesām norādījumu, ka faktu par atrašanos faktiskajā laulībā var konstatēt arī tad, ja viens no faktiskajiem laulātajiem miris pēc Lielā Tēvijas kara. Tagad šo jautājumu regulē CPK 249. p. 4. pk., saskaņā ar kuru tiesa var konstatēt faktu par atrašanos faktiskā laulībā likumā noteiktajos gadījumos, ja laulības reģistrāciju civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs nevar izdarīt sakarā ar viena laulātā nāvi. PSRS Augstākās Tiesas 1966. g. 25. febr. lēmuma 6. pk., izskaidrojot CPK 249. p., norāda, ka faktu par atrašanos faktiskajā laulībā var konstatēt tikai tad, ja laulāto attiecības radušās līdz 1944. g. 8. jūlijam un turpinājušās līdz viena laulātā nāves brīdim. Tiesa nevar konstatēt atrašanos faktiskā laulībā, ja faktiskās kopdzīves attiecības radušās pēc 1944. g. 8. jūlija. Nav iespējama fakta konstatēšana par atrašanos faktiskajā laulībā, ja kādam no faktiskajiem laulātajiem tajā pat laikā bija reģistrēta cita laulība. Var šī fakta konstatēšanu prasīt persona, kas pēc faktiskā laulātā nāves jau iestājusies citā reģistrētā laulībā. Faktiskās laulības fakta konstatēšana ir pamats laulības noslēgšanas akta ierakstam. Tā ir pamats paternitātes noteikšanai, ja faktiskajā laulībā dzimuši bērni. Tādā gadījumā tiesas spriedumā jānorāda, ka mirušais laulatais ir bērnu tēvs. Faktiskās laulības fakta konstatēšana ir pamats arī tām tiesībām, kas rodas ar viena laulātā nāvi — mantojuma, pensijas saņemšanai u. c. Faktiskās laulības fakta konstatēšanas iespēja patreizējos

¹ PSRS Augstākās Tiesas lēmums J. Luzāna lietā. «Судебная практика», 1953 г., № 5, стр. 39.

apstākļos, kad ģimenes likumdošana sevišķi pasvītro reģistrētu laulību kā vienīgo laulāto tiesību un pienākumu pamatu, var radīt zināmu iebildumu, proti, ja jau vairāku desmitu gadu laikā laulība nav reģistrēta, tad jāšaubās, vai puses maz vēlējušās laulāto attiecības noformēt, jo nav tādu objektīvu apstākļu, kas tik ilgi kavētu laulības reģistrāciju.

Laulības reģistrāciju reglamentē Lġk 13. un 181.—186. p. p., kā arī Instrukcija par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību. Laulības noslēgšanas kārtība ir ļoti vienkārša, un rada katram pilsonim iespēju iestāties laulībā, pastāvot augstākminētajiem laulības noslēgšanas noteikumiem. Taču tā ir stingri reglamentēta nolūkā noskaidrot, vai pastāv visi laulības noslēgšanas noteikumi, kā arī, lai laulājamie brīvi un nepiespiesti izteiktu savu gribu stāties laulībā.

Lġk 12. p. I d. noteic, ka laulība noslēdzama valsts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs, kas saskaņā ar Lġk 167. p. ir: rajonu (pilsētu) civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļas (biroji), bet pilsētciematos un lauku apvidos — rajona pakļautības pilsētu, ciematu un ciemu darbaļaužu deputātu padomju izpildu komitejas. Pēc Lġk 168. p. visas minētās civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes ir tiesīgas reģistrēt laulību. Parasti laulību reģistrē pēc vietas, kurā pastāvīgi vai pagaidām dzīvo laulājamie vai viens no viņiem (Lġk 181. p.). Tomēr spēkā esošā likumdošana ienesusi zināmu jauninājumu, proti, ka laulību var reģistrēt arī: 1) pēc laulājamo vai viena no viņiem vecāku dzīves vietas, vai 2) attiecīgā rajona centrā, lai nodrošinātu laulības noslēgšanu iespējami svinīgākos apstākļos, kā to prasa Lġk 13. p. Kā redzams, spēkā esošā likumdošana noteic ļoti plašu laulības reģistrācijas vietas izvēli. Ja, piemēram, laulājamie dzīvo Rīgā, bet kāds no viņu vecākiem Ogrē, tad laulības reģistrācija iespējama arī Ogrē. Ja laulājamie dzīvo lauku apvidū, bet kaut viens no viena laulātā vecākiem Rīgā, laulību var reģistrēt pēc pēdējā dzīves vietas. Šāda plaša laulības reģistrācijas vietas izvēle zināmā mērā apgrūtina noskaidrot, vai laulājamie nenoslēpj tos apstākļus, kas kavē iestāties laulībā. Pēc laulājamo dzīves vietas to noskaidrot būtu vieglāk.

Laulība ir reģistrējama civilstāvokļa aktu reģistrācijas

iestādes telpās vai arī citās šim nolūkam paredzētās telpās (Laulību pilis, Kultūras pilis vai namos), kas ir nolūkā panākt svinīgāku laulības noslēgšanu. Tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos, ja kāds no laulājamiem slimības dēļ nevar ierasties civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē, laulību var reģistrēt mājās vai slimnīcā.

Laulības noslēgšanas process veidojas no diviem posmiem: 1) laulības pieteikuma iesniegšanas un 2) laulības reģistrācijas. Laulības pieteikums abām personām, kas vēlas stāties laulībā, saskaņā ar LĢk 182. p. jāiesniedz tajā civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē, kurā tiks reģistrēta laulība. Pieteikums jāiesniedz abiem laulājamiem personīgi. Tikai izņēmuma gadījumos, kad vienai no personām, kas vēlas stāties laulībā, nav iespējams ierasties, lai iesniegtu pieteikumu, viņa var aizpildīt pieteikuma attiecīgo daļu, ko apliecina viņas atrašanās vietas civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestāde, un atsūtīt šo pieteikumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei pēc laulības noslēgšanas vietas. Praksē dažreiz rodas jautājums, vai laulības pieteikumu drīkst iesniegt pilsonis, kas vēl nav sasniegjis LĢk 15. p. noteikto laulības vecumu. Likumā noteiktais laulības vecums attiecas tikai uz laulības reģistrāciju, bet nevis pieteikuma iesniegšanu. Tāpēc to drīkst arī vēl laulības vecumu nesasnēgušais, pie kam pilnīgi patstāvīgi, bez vecāku vai aizgādņu piekrišanas.

Iesniedzot laulības pieteikumu, personām, kas vēlas iestāties laulībā, jāuzrāda savi personas dokumenti: pase vai dokuments, kas aizstāj pasi. Bez tam laulības pieteikumā iesniedzējiem jāapliecina, ka laulībai nav likumā paredzēto šķēršļu (LĢk 182. p.). Šajā nolūkā personām, kuras agrāk sastāvējušas laulībā, jāiesniedz dokumenti, kas apliecina iepriekšējās laulības izbeigšanos (laulātā miršanas apliecība, laulības šķiršanas apliecība) vai tās atzīšanu par spēkā neesošu (tiesas spriedums).

Civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei ir šādi pienākumi: Pirmkārt, iepazīstināt personas, kas stājas laulībā, ar laulības reģistrācijas noteikumiem un kārtību. Otrkārt, pārliecināties, vai šīs personas savstarpēji informētas par veselības un ģimenes stāvokli. Nav jāuzrāda medicīnas iestādes izziņa par veselības stāvokli. Treškārt, civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei jāizskaidro laulājamiem

viņu kā nākošo laulāto un vecāku tiesības un pienākumi. To var vai nu, pieņemot laulības pieteikumu, vai arī pēc tam, atsevišķos gadījumos pat organizējot attiecīgus priekšlasījumus, vakarus u. c. To var, arī reģistrējot laulību. Ceturtkārt, laulājamie jābrīdina par atbildību sakarā ar apstākļu noslēpšanu, kuri kavē stāties laulībā. Šāda atbildība paredzēta KK 198. p. Pieņemot laulības pieteikumu, ir jānosaka laulības reģistrācijas diena. Līdz 1964. g. Latvijas PSR likumdošana nenoteica, cik ilgā laikā pēc pieteikuma iesniegšanas laulība reģistrējama. Praksē parasti laulību reģistrēja 10—14 dienas pēc pieteikuma iesniegšanas. Šāds laiks bija pārāk īss, jo laulājamie atsevišķos gadījumos vēl nepietiekami viens otru pazina. Tāpēc ar 1964. gadu likumdošanas kārtībā noteica, ka laulība reģistrējama ne ātrāk kā vienu mēnesi pēc pieteikuma iesniegšanas. Šī termiņa pagarinājuma rezultātā ievērojami pieauga to gadījumu skaits, kad pieteikuma iesniedzēji neierodas reģistrēt laulību. Rīgas pilsētā pēdējos gados pat līdz 10% personu, kas iesniegušas pieteikumus, neierodas uz laulības reģistrāciju.

Apspriežot presē Pamatu projektu, tika izvirzīti priekšlikumi noteikt vēl garāku termiņu — 3 un pat 6 mēnešus. Pamati visām republikām noteica obligātu viena mēneša termiņu, atļaujot savienoto republiku likumdošanai paredzēt atsevišķos gadījumos šo termiņu saīsināt vai pagarināt. Latvijas PSR LĢk 13. p. II d. paredz, ka šo termiņu var tikai saīsināt pēc to personu lūguma, kas vēlas stāties laulībā. Pie kam atļauju dod rajona, pilsētas, ciemata vai ciema darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja. Rīgas pilsētā — pilsētas Izpildu komiteja. KPFSR LĢk 14. p. II d. paredzēts, ka šo termiņu var gan saīsināt, gan arī pagarināt līdz 3 mēnešiem. Šo jautājumu izlemj civiltāvokļa aktu reģistrācijas nodaļas (biroja) pārzinis, bet lauku apvidos — ciema, ciemata Izpildu komitejas priekšsēdētājs. Arī vairāku citu savienoto republiku likumdošana paredz šī termiņa pagarināšanu. Igaunijas PSR LĢk 13. p. un Baltkrievijas PSR LĢk 14. p. atļauj pagarināt šo termiņu līdz 3 mēnešiem, bet Tadžikijas PSR LĢk 13. p. pat līdz 6 mēnešiem. Ukrainas PSR LĢk 14. p. tāpat kā Latvijas PSR LĢk paredz tikai šī termiņa saīsināšanu, bet termiņu var saīsināt rajona vai pilsētas Izpildu komiteja.

Norādītā termiņa jēga ir, pirmkārt, panākt, lai laulājamie labāk viens otru iepazītu, un, otrkārt, lai ieinteresētās personas varētu paziņot, vai nav šķēršļu laulības reģistrācijai. Ja civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei paziņots par šķēršļiem laulības noslēgšanai, tā atliek laulības reģistrāciju (ne vairāk kā uz vienu mēnesi) un pieprasa no paziņotāja iesniegt dokumentālus pierādījumus. Ja tos neiesniedz norādītajā laikā, laulību reģistrē. Ja laulības reģistrācijas šķēršļi pierādīti, laulības reģistrāciju atteic.

Laulības pieteikuma iesniegšana, lai gan tā liecina par laulājamo personu gribas izpausmi reģistrēt laulību, tomēr nav juridiski saistoša. Personas, kas pieteikumu iesniegušas, drīkst līdz pat laulības reģistrācijas brīdim atteikties no laulības noslēgšanas. Likumdošanā nav noteiktas nekādas tiesiskas sekas, ko radītu šāda atteikšanās no laulības reģistrācijas. Zināmos gadījumos varētu būt runa par vienas puses morālu nosodījumu, ja tā bez jebkāda pamata atteikusies no laulības reģistrācijas, ar to radot ļoti nepatīkamu situāciju otrai pusei vai arī jau salūgtajiem kāzu viesiem. Literatūrā¹ izteikts viedoklis, ka zināmos gadījumos no vainīgās puses varētu pieprasīt to zaudējumu atlīdzību, kuri otrai pusei vai tās vecākiem, domājams, arī sabiedriskajām organizācijām radušies sakarā ar svinīgo laulības reģistrāciju vai sagatavošanos kāzām.

Otrs — pats svarīgākais posms laulības noslēgšanā — ir laulības reģistrācija. Pasvītrojot laulības reģistrācijas akta nozīmi, likumdošanā pat speciāli paredzēts (Lgk 13. p. III d.), ka laulība noslēdzama svinīgos apstākļos un ka civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēm jāgadā par svinīgu laulības reģistrāciju, ja tam piekrit laulājamie.

Tā kā tieši laulības reģistrācijas brīdī ir jākonstatē, vai pastāv Lgk 14.—16. p. p. paredzētie laulības noslēgšanas noteikumi, tad pašu laulājamo klātbūtne ir obligāta. Iespējams, ka pēc pieteikuma iesniegšanas ir radušies šķēršļi laulības noslēgšanai, vai arī viens no laulājamiem vairs nevēlas laulībā iestāties. Laulības reģistrācija notiek liecinieku klātbūtnē. Var pieaicināt arī laulājamo radniekus un paziņas.

Izdarot laulības reģistrāciju, laulājamiem jāizlasa laulības noslēgšanas akta ieraksts, un tas jāparaksta laulā-

¹ В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967 г., стр. 68.

jamiem un civilstāvokļa aktu registrācijas iestādes amatpersonai, kā arī jāapstiprina ar zīmogu. Līdz ar šo brīdi laulība ir uzskatāma par noslēgtu. Laulātiem izsniedz laulības noslēgšanas apliecību, un saskaņā ar Lgk 186. p. par laulības reģistrāciju katra laulātā pasē vai citā personas dokumentā, kas aizstāj pasi, izdara attiecīgu ierakstu, norādot viņa laulātā uzvārdu, vārdu, tēvvārdu un dzimšanas gadu, laulības reģistrācijas vietu un laiku un uzvārdu, kurā laulātais saucas pēc laulības noslēgšanas.

Kādas tiesiskās sekas rada likumā noteiktās laulības noslēgšanas kārtības pārkāpšana? Šīs sekas ir dažādas, atkarībā no tā, cik svarīgi laulības noslēgšanas noteikumi pārkāpti. Ja, piemēram, pārkāpti Lgk 181.—184. p. p. un 186. p. noteikumi (laulības reģistrācija notikusi, pārkāpjot noteikumus par laulības reģistrācijas vietu, laulības pieņemšanu nav pareizi noformēts un nav parakstīts, nav uzrādīti personas dokumenti un tajos nav izdarīts ieraksts par laulības reģistrāciju, laulājamie nav sevi savstarpēji informējuši par veselības un ģimenes stāvokli) nav pamata apšaubīt laulības juridisko spēku. Ja laulība reģistrēta, ievērojot Lgk 14.—16. p. p. un 185. p. noteikumus, laulība būs spēkā, bet minētie pārkāpumi ir pamats attiecīgo amatpersonu saukšanai pie atbildības (administratīvās vai kriminālās).

Citādas sekas ir Lgk 14.—16. p. p. un 185. p. pārkāpumiem. Ja laulības noslēgšanas akta ieraksts šādos gadījumos izdarīts, laulība principā prezumējama par noslēgtu un tā var radīt visas likumā paredzētās tiesības un pienākumus. Bet tādā gadījumā būtu ignorēta laulības kā laulājamo apzinātas gribas akta jēga, kā arī ignorēti likumdevēja noteiktie laulības principi. Tāpēc šādi likuma pārkāpumi ir pamats apšaubīt laulības tiesisko spēku un sakarā ar to pašu laulību var atzīt par spēkā neesošu.

Literatūrā¹ norādīts, ka tajos gadījumos, kad izdarīts tikai laulības noslēgšanas akta ieraksts, bet laulības noslēgšana kā tāda nav notikusi (t. i. pārkāpts Lgk 185. p.) laulība jāuzskata kā nenotikusi. Un tāpēc tā nav pat atzīstama par spēkā neesošu pēc Lgk 7. nodaļas normām, bet gan tikai tiesas ceļā jāanulē laulības akta ieraksts saskaņā ar Lgk 174. p.

¹ В. А. Рясенцев. Семейное право. М., 1967, стр. 77—78.

4. LAULĪBAS SPĒKĀ NEESAMĪBA

Pirms Pamatu spēkā stāšanās mūsu republikas likumdošanā (kā arī KPFSR un vēl vairākās citās savienotajās republikās) nebija reglamentēta laulības spēkā neesamība. Tas tāpēc, ka 1926. g. Līgalk līdzās reģistrētām aizsargāja arī faktiskās laulības attiecības, kamdēļ lielā mērā zaudēja jēgu likumā noteikt laulības spēkā neesamību, jo praktiski nebija iespējams pārbaudīt, vai nodibinot laulību (faktisko), tiek ievērotas likuma prasības vai ne. Agrākajos Ukrainas, Baltkrievijas, Azerbaidžānas, Grūzijas un Turkmēnijas ģimenes kodeksos šādas normas bija, un tās paredzēja laulības atzīšanu par spēkā neesošu tiesas kārtībā. Pēc tam, kad 1944. g. 8. jūlija dekrēts par vienīgo laulības formu noteica reģistrētu laulību, arī KPFSR, Latvijas PSR un citās savienotajās republikās aktuāls kļuva jautājums par laulības spēkā neesamību. Lai novērstu likumdošanas trūkumu, PSRS Augstākās Tiesas Plēnums savā 1949. g. 16. sept. lēmuma 11. p. izskaidroja tiesām, ka prasības par laulības atzīšanu par spēkā neesošu, ja tā noslēgta, pārkāpjot 1926. g. Līgalk 6. p. noteikumus, kā arī, ja laulība noslēgta fiktīvi, bez nolūka radīt pusēm laulāto tiesības un pienākumus, ir izskatāmas tautas tiesās vispārējā prasības kārtībā. Minētais izskaidrojums atstāja atklātu jautājumu par tādu laulību spēkā neesamību, kuras noslēgtas, pārkāpjot noteikumus par laulības vecumu, kā arī noteikumus par savstarpēju piekrišanu iestāties laulībā, t. i., noteikumus, kas bija paredzēti 1926. g. Līgalk 4. un 5. p. p. Šis apstākļi tiesu praksē un sākotnēji arī literatūrā tika nepareizi iztulkots, ka šādas laulības it kā nevar atzīt par spēkā neesošām, bet tās ir šķiramas. Tas nebija pārliecinoši, un drīz vien juridiskajā literatūrā nostiprinājās uzskats, ka PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1949. g. 16. septembra lēmuma 11. p. neuzskaita visus gadījumus, kad laulība atzīstama par spēkā neesošu.¹ Šāds viedoklis guva virsroku, izstrādājot un apspriežot Pamatu projektu. Pamatu 15. p., kas sniedz tikai laulības spēkā neesamības pašus principiālākos jautājumus, norādīts, ka laulību var atzīt par spēkā neesošu, ja pārkāpts jebkurš no laulības noslēg-

¹ Г. М. Свердлов. Советское семейное право, М., 1958, стр. 123; О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 209; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 76.

šanas noteikumiem, kas reglamentēts pamatu 10. p. un attiecīgi Lgk 14. p. — 16. p., kā arī, ja laulība ir fiktīva. Lgk laulības spēkā neesamībai veltīta 7. nodaļa (44.—51. p. p.).

Ko nozīmē laulības spēkā neesamība? Sakarā ar to, ka laulība padomju ģimenes tiesību izpratnē nav civiltiesisks darījums, tai nav piemērojamas civiltiesību kategorijas par darījumu spēkā neesamību ne attiecībā uz šādu darījumu iedalījumu, ne uz to tiesiskajām sekām. Ģimenes likumdošanā ir speciāli norādīti laulības noslēgšanas jeb spēkā esamības noteikumi, un to pārkāpums var radīt ļoti atšķirīgu iespēju laulības atzīšanai par spēkā neesošu. Visos gadījumos raksturīgs ir tas, ka pati par sevi bez attiecīga tiesas sprieduma laulība nav uzskatāma par spēkā neesošu. Visos gadījumos, ja laulība ir reģistrēta, tā ir prezumējama kā spēkā esoša. Tāpēc laulības spēkā neesamība nav saistāma ar tādu civiltiesisku jēdzienu kā nederīgi vai absolūti spēkā neesoši darījumi, kuri nav spēkā paši par sevi.

Pamatu 15. p. un arī Lgk attiecīgie panti norāda, ka laulību *var atzīt* par spēkā neesošu. Tas nozīmē, ka to var arī nedarīt, ievērojot konkrētus lietas apstākļus, lai gan laulības noslēgšanas noteikumi pārkāpti. Ievērojot, ka laulības atzīšana par spēkā neesošu ir ļoti svarīgs tiesisks akts, Lgk 45. p. noteic, ka to var izdarīt tikai tiesa. Tiesas atzīšana ir nepieciešama, pirmkārt, tamdēļ, ka, atzīstot laulību par neesošu, ir ļoti nopietni un rūpīgi jāpārbauda, vai patiešām laulības noslēgšanas noteikumi pārkāpti. Otrkārt, tiesas atzīšana nepieciešama attiecīgas laulības tiesisko seku noteikšanai. Treškārt, tas ir nepieciešams, lai ar tiesas spriedumu anulētu laulības akta ierakstu, laulības apliecību un attiecīgās atzīmes par laulības reģistrāciju personas dokumentos. Atšķirībā no CK 60. p. saskaņā ar kuru zināmos gadījumos civiltiesisku darījumu var izbeigt uz turpmāko laiku, Lgk 50. p. imperatīvi noteic, ka laulība, kas atzīta par spēkā neesošu, nav spēkā no tās noslēgšanas brīža. Tas nozīmē, ka tiesas spriedumam par laulības atzīšanu par spēkā neesošu ir atpakaļejošs spēks: tas anulē visas līdz tam radušās laulāto tiesības un pienākumus. Tādējādi saskaņā ar spēkā esošo likumdošanu un padomju tiesību zinātnes atzinumiem laulības atzīšana par spēkā

neesošu nav uzskatāma par laulības izbeigšanās veidu.¹

Laulības noslēgšanas noteikumi (Lġk 14.—16. p. p.) pēc rakstura ir ļoti dažādi un tie atšķirīgi ietekmē noslēgtās laulības spēku. Ja monogāmijas pārkāpums ir uzskatāms par apstākli, kas, pastāvot iepriekšējai laulībai, vienmēr ir pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu, tad pavisam citāds raksturs ir laulājamo gribas defektiem laulības noslēgšanas brīdī. Laulības noslēgšana, kas panākta ar vardarbību vai draudiem ietekmējot vienu laulājamo, bez šaubām ir smags Lġk 14. p. pārkāpums. Bet pēc laulības noslēgšanas cietušā laulātā uzskats par šo laulību var mainīties, un viņš vairs neuzskata laulības noslēgšanu par savu tiesisko interešu aizskārumu. Būtu nepareizi *pret* laulātā gribu panākt šādas laulības atzīšanu par spēkā neesošu. Šeit laulības noslēgšanas noteikumu pārkāpumus ne vienmēr ir pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu. Tas pats, ja laulība noslēgta ar rīcības nespējīgu personu, kura pēc tam izvesēļojusies un atguvusi rīcībspēju. Tāpēc likumdevējs diferencēti reglamentē laulības atzīšanu par spēkā neesošu, atkarībā no tā, kādi laulības noslēgšanas noteikumi pārkāpti, un nosaka katram šim gadījumam atšķirīgu ieinteresēto personu loku, kas tiesīgi iesniegt attiecīgu prasību tiesā. Tiesiška interese laulības atzīšanā par spēkā neesošu var būt kā atsevišķiem pilsoņiem — cietušajam laulātajam, viņa vecākiem, aizbildņiem, aizgādņiem, tā arī sabiedrībai, kuras interešu aizstāvībai visos gadījumos prasību var iesniegt prokurors. Likumdošanā nav paredzēta prasības iesniegšana pēc viena laulātā nāves. Taču acīmredzami netaisnīgi būtu atstāt šādā gadījumā laulības noslēgšanas pārkāpumus bez sankcijām, vēl jo vairāk tāpēc, ka laulības atzīšanā par spēkā neesošu varbūt ieinteresēti gan mirušā laulātā mantinieki, gan sociālās nodrošināšanas iestādes u. c. organizācijas. Piemēram, laulība noslēgta ar rīcības nespējīgu nolūkā saņemt pēc viņa nāves mantojumu. Literatūrā tāpēc uzskatīts, ka pieļaujama laulības atzīšana par spēkā neesošu kā pēc viena laulātā nāves, tā arī pēc laulības šķiršanas.² Tās ieinteresētās personas, kurām saskaņā ar

¹ Citāds uzskats ir VDR ģimenes tiesībās. Ar VDR 1965. g. Ģimenes kodeksa 23. § laulības spēkā neesamība ir viens no laulības izbeigšanas veidiem.

² В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 76—77.

likumdošanu pašām nav tiesības iesniegt prasību, var griezties prokuratūrā vai aizbildnības un aizgādības iestādē, kam ir tiesības celt prasību tiesā.

Laulības atzīšana par spēkā neesošu, ja tā noslēgta bez viena laulātā piekrišanas (LĢk 48. p.). Šajos gadījumos ir pārkāptas LĢk 14. p. prasības. Pēc LĢk 48. p. laulību var atzīt par spēkā neesošu, ja to viens vai abi laulājamie noslēguši *vardarbības, draudu un viltus ietekmē*. Literatūrā izteikts viedoklis, ka arī *maldišanās*, kurai ir būtiska nozīme, vai būt zināmos gadījumos pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu.¹ LĢk 48. p. var būt pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu, ja laulību noslēgusi garā slima persona, kura, lai gan vēl nav atzīta par rīcības nespējīgu, tomēr laulības noslēgšanas brīdī nav varejusi saprast savas darbības nozīmi vai to vadīt. Tas pats attiecas arī uz rīcīb-
spējīgām personām, kam šāds gribas defekts bijis, laulību noslēdzot. Minēto apstākļu pierādīšanai nepieciešams attiecīgs ekspertīzes slēdziens. Tomēr ekspertīzei ne vienmēr iespējams noteikt šādu pagātnē notikušu faktu, sevišķi tad, kad to rodas nepieciešamība noteikt ilgi pēc laulības noslēgšanas.

Iesniegt prasību pēc LĢk 48. p. var tikai pats cietušais laulātais, bez kura piekrišanas laulība noslēgta, vai arī prokurors šī laulātā interešu aizsardzībai, ja pēdējais arī pēc laulības noslēgšanas pastāvīgi nav spējīgs prasību iesniegt tiesā. Nevar prasību iesniegt otrs laulātais, vienalga vai piespiešana notikusi viņa vai citu personu darbības rezultātā. Vienīgais izņēmums, kā domājams ir tad, ja laulība noslēgta *bez abu* laulājamo piekrišanas; tad prasību iesniegt pēc LĢk 14. un 48. p. p. jēgas drīkst viņi abi.

Ipašs gadījums, kad nav bijusi laulājamo griba izveidot ģimenes attiecības, ir *fiktīva laulība*. Likumdevējs šo apstākli nav norādījis pie laulības noslēgšanas noteikumiem, bet speciāli reglamentē to LĢk 44. un 49. p. p. Šādas laulības noslēgšanā var būt vainīgi abi laulātie (abiem bijis nolūks noslēgt laulību tikai izskata pēc, bet patiesībā panākt citu mērķi). Pilsonē S-ka V., būdama grūtniecības stāvoklī faktiskas kopdzīves rezultātā ar nepilngadīgo pilsoni S-ki A., 1966. g. martā noslēdza laulību ar

¹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III., Л., 1965, стр. 201—202.

S-ka A. brāli S-ki V. Pie tam S-ka V., S-kis A. un S-kis V. vienojās, ka šī laulība tiek noslēgta fiktīvi bez nolūka nodibināt ģimeni. 1966. g. septembrī S-kai V. piedzima meita. Kad S-kis A. sasniedza pilngadību, S-ka V. un S-kis A. nolēma noslēgt laulību. Šai nolūkā bija nepieciešams izbeigt iepriekšējo laulību un tāpēc S-ka V. kopīgi ar S-ki V. 1967. g. augustā griezās tiesā ar prasību šķirt laulību. Tautas tiesa, zinot laulības noslēgšanas īsto pamatu, šo laulību šķīra, lai gan tā kā fiktīva bija atzīstama par spēkā neesošu. Šādas laulības noslēgšanā var būt vainīgs arī tikai viens no laulātajiem, pie kam otrs laulātais nav zinājis par to, ka laulība noslēgta fiktīvi bez nolūka izveidot ģimenes attiecības. Ja, piemēram, laulību viens no laulātajiem noslēdzis ar nolūku iegūt tiesības uz otra laulājamā dzīvojamo telpu, tad šādu laulību šķirot, viņš kā šķirtais laulātais likumīgi saglabātu tiesības uz šo dzīvojamo telpu. Tas nozīmē, ka ar pretlikumīgiem līdzekļiem viņš panāktu likumīgu rezultātu, tādējādi aizskarot otra laulātā intereses. Tāpēc šāda laulība ir atzīstama par spēkā neesošu, lai neradītu tādu seku iestāšanos kā šķiršanas gadījumā. Fiktīva laulība ir vēsta pret viena laulātā tiesiskajām interesēm vai pret trešo personu interesēm, vai pret sabiedrības interesēm. Prasību atzīt fiktīvu laulību par spēkā neesošu var celt visos gadījumos prokurors. Ja vainīgs tikai viens no laulātajiem, prasību var celt arī otrs laulātais. Literatūrā pamatoti norādīts, ka laulība būtībā fiktīva ir tikai tad, ja abas puses laulību reģistrējušas nolūkā panākt kautkādu citu mērķi. Turpretī tad, ja tikai vienai pusei bijis cits mērķis, laulība nav fiktīva, bet noslēgta vilts rezultātā¹, kas vērstas pret otru laulāto.

Laulības atzīšana par spēkā neesošu, ja tā noslēgta, pārkāpjot noteikumus par laulības vecumu (LĢk 46. p.). Šis pants piemērojams, ja laulībā iestājusies persona, kas nav sasniegusi 18 gadus; izņēmums, ja likumā noteiktā kārtībā laulības vecums bija pirms laulības noslēgšanas samazināts (LĢk 15. p. II d.; KPFSR LĢk 15. p. III d. u. c. savienoto republiku LĢk attiecīgās normas). Saskaņā ar LĢk 8. p. II d. laulības spēkā esamību nosaka tās savienotās republikas likums, kuras teritorijā laulība noslēgta.

¹ В. Рясенцев. Недействительность брака, «Советская юстиция», 1969, № 8, стр. 21.

Tāpēc Latvijas PSR būs spēkā laulība, ja to KPFSR teritorijā noslēgušas 16 gadu vecumu sasniegušas personas, ievērojot KPFSR Lgk 15. p. noteikumus. Šādu laulību atzīt par spēkā neesošu nevar. Tā kā laulības noslēgšana ar nepilngadīgu personu, ir ne tikai paša laulātā, bet arī sabiedrisko interešu aizskārums, tad prasību atzīt to par spēkā neesošu var celt prokurors, kā arī aizbildnības un aizgādības iestādes. Taču tikai līdz tam brīdim, kamēr cietušais laulātais sasniedzis pilngadību. Līdz tam laikam prasību var celt arī nepilngadīgā vecāki vai aizgādnie. Pēc pilngadības sasniegšanas šādu prasību var celt tikai pats laulātais, kurš laulībā iestājies nepilngadīgs. Iestāšanās laulībā, nesasniedzot laulības vecumu, nav obligāts pamats laulības atzīšanai par spēkā neesošu. To var tikai tad, ja tas ir tā laulātā interesēs, kurš, stājoties laulībā, nebija sasniedzis laulības vecumu (Lgk 46. p. I d.). Otra laulātā intereses, kurš arī varbūt, nezinādams šo apstākli, stājies laulībā, netiek ņemtas vērā. Lai pareizi izšķirtu jautājumu tiesā, Lgk 46. p. III d. paredz obligātu aizbildnības un aizgādības iestādes pieaicināšanu lietas izskatīšanā.

Laulības atzīšana par spēkā neesošu, ja laulība noslēgta, neievērojot Lgk 16. p. noteikumus (Lgk 47. p.). Pēc šī panta par spēkā neesošu var atzīt laulību, kas noslēgta ar rīcības nespējīgu personu, starp tuviem radniekiem, vai pārkāpjot monogāmijas noteikumu. Prasību, lai atzīst šādu laulību par spēkā neesošu, var celt prokurors un citas likumā paredzētās personas — paši laulātie, personas, kuru tiesības aizskartas, noslēdzot šo laulību, kā arī aizbildnības un aizgādības iestādes (Lgk 47. p. III d.). Ja, piemēram, laulība noslēgta, pārkāpjot monogāmijas noteikumu, prasību var celt tas laulātais, kurš bijis labticīgs un nav zinājis, ka otrs laulātais atrodas vēl citā laulībā. Vainīgajam gan šādas tiesības nav piešķirtas, jo viņš pats ir tiesību pārkāpējs un viņa tiesības nav aizskartas. Prasību celt var arī vainīgās personas laulātais no iepriekšējās laulības, šī laulātā radnieki, kuru mantošanas tiesības aizskartas. Ieinteresētas laulības atzīšanā par spēkā neesošu var būt arī sociālās nodrošināšanas, finansu iestādes, kuru interešu nodrošināšanai prasību tiesā var celt prokurors. Iepriekšējās laulības izbeigšanās ar tās šķiršanu vai laulātā nāvi saskaņā ar Lgk 47. p. II d. ir pamats, lai pretli-

kumīgi noslēgto laulību atzītu par spēkā esošu no brīža, kad iepriekšējā laulība šķirta vai miris laulātais no iepriekšējās laulības. Tomēr tādā gadījumā jāskatās, lai netiktu aizskartas citu personu intereses, kas izriet no iepriekšējās laulības. Būtiski atšķirīgs no Latvijas PSR Lgk 47 p. II d., kura atļauj laulību *atzīt par spēkā esošu*, ir Ukrainas PSR Lgk 46. p. norādījums, ka attiecīgos gadījumos laulību *nevar atzīt par spēkā neesošu*.

Ar rīcības nespējīgu personu noslēgta laulība līdzās sabiedrisko interešu aizskārumam ir saistīta ar paša rīcības nespējīgā tiesību aizskārumu, jo iespējams, ka rīcības spējīgajam bijis nolūks izmantot otra laulātā rīcības nespēju savtīgās interesēs. Prasību laulības atzīšanai par spēkā neesošu var celt 1) prokurors, 2) aizbildnības un aizgādības iestādes. To var pats rīcības nespējīgais, gadījumā, ja viņš ir atguvis rīcības spēju. Domājams, ka šajā gadījumā bez viņa piekrišanas laulība nav atzīstama par spēkā neesošu, jo viņam var būt interese šo laulību saglabāt. Šādu iespēju atļauj arī Lgk 47. p. II d. Prasību var celt arī otrais laulātais, kurš, iespējams, laulības noslēgšanas brīdī nebija informēts par sava partnera rīcības nespēju. Lgk 47. p. IV d. paredz, ka, izskatot šīs kategorijas lietas, jāpieaicina piedalīties aizbildnības un aizgādības iestāde.

Laulību, kas noslēgta starp tuviem radniekiem, nevar atzīt par spēkā esošu; prasību tiesā var celt jebkurš no laulātajiem, kā arī prokurors, jo šāda laulība ir vērsta pret sabiedrības morālajiem uzskatiem. Nav pamata saglabāt šo laulību arī tad, ja tajā dzimuši bērni. Pēdējo tiesības ar laulības atzīšanu par spēkā neesošu netiek skartas. Atšķirībā no iepriekšējiem gadījumiem, kas paredzēti Lgk 16. p., te nav iespējama to apstākļu izbeigšanās, kas ir par šķērslī laulības noslēgšanai. Izņēmums vienīgi ir laulība starp adoptētāju un adoptēto, ja adopcijas attiecības ir beigušās.

Laulības spēkā neesamības tiesiskās sekas. Ja laulība atzīta par spēkā neesošu, tā «nav spēkā no tās noslēgšanas brīža» (Lgk 50. p. I d.). Tas nozīmē, ka personām, kuras sastāvējušas šādā «laulībā», nerodas, nekādas laulāto tiesības un pienākumi. Tiesas spriedums, ar kuru laulību atzīst par spēkā neesošu, iegūst atpakaļejošu spēku. Protams, zināmu iebildumu tas var radīt, jo nav iespējams anulēt visas tās faktiski jau realizētās tiesiskās attiecības,

kas pastāvējušas līdz laulības atzīšanai par spēkā neesošu. Tomēr attiecībā uz vēl nerealizētajām tiesībām, kā arī uz tām, kas varētu rasties turpmāk, augstāk minētais princips pilnā mērā pielietojams. Tas nozīmē, ka šāda laulība nerada laulāto kopmantas režīmu; nerodas laulāto alimentācijas tiesības; netiek saglabātas laulāto uzvārda tiesības. Persona, kas iestājoties laulībā mainījusi uzvārdu, atgūst savu pirmslaulības uzvārdu. Persona, kas ar spēkā neesošu laulību bija ieguvusi tiesības uz dzīvojamo telpu, šīs tiesības zaudē. Spēkā neesošas laulības tiesiskās sekas ir būtiski citādas nekā laulības šķiršanas gadījumā.

Spēkā neesošā laulībā sastāvošās personas, sevišķi, ja laulība pastāvējusi ilgu laiku, nereti kopēji iegādājušas mantu. Tā uzskatāma par daļējo kopīpašumu saskaņā ar CK 116.—135. p. p. noteikumiem (Lgk 50. p. II d.). Pie kam šis noteikums piemērojams neatkarīgi no tā, vai spēkā neesošas laulības noslēgšanā vainojamas abas puses, vai viena no viņām. Lgk 50. p. III d. paredz izņēmumu no šī vispārējā principa, kas piemērojams, ja atzīst par spēkā neesošu laulību, kura noslēgta, pārkāpjot monogāmijas noteikumu. Cietušā laulātā interešu aizsardzības nolūkā likumā paredzēts, ka: 1) no vainīgā šīs laulības noslēgšanā, tas ir, no tā, kurš noslēpis, ka sastāv citā laulībā, tiesa var piedzīt alimentus par labu otram laulātajam; 2) tiesa var piemērot laulāto mantas režīmu (Lgk 20.—23. p. p.), sadalot mantu, ko laulātie kopīgi iegādājuši līdz laulības atzīšanai par spēkā neesošu. Tā ir zināma sankcija personai, kuras vainas dēļ laulība noslēgta. Otrs izņēmums attiecas uz laulāto uzvārda tiesībām. Un tas attiecināms uz visiem gadījumiem, kad laulību atzīst par spēkā neesošu. Saskaņā ar Lgk 50. p. IV d. tas laulātais, kas nav zinājis par šķēršļiem laulības noslēgšanai, ir tiesīgs saglabāt uzvārdu, kuru izvēlēties, reģistrējot laulību.

LPSR APP 1969. g. 25. sept. dekrēta 8. p. nosaka, ka noteikumi par sekām, ko izraisa laulības atzīšana par spēkā neesošu, ja šīs laulības atzītas par spēkā neesošām pēc Lgk spēkā stāšanās, piemērojami neatkarīgi no tā, kad šīs laulības bijušas noslēgtas. Tas nozīmē, ka Lgk 50. p. normām ir piešķirts atpakaļejošs spēks.

Likumdevējs īpaši regulē *bērnu tiesisko stāvokli*, kuri dzimuši spēkā neesošā laulībā. Būtībā tas ir jautājums par

paternitātes noteikšanu (sk. turpmāk). Laulība, kas tiek atzīta par spēkā neesošu, rada neizdevīgas tiesiskās sekas tikai pašiem laulātajiem, bet nevar ietekmēt attiecības starp vecākiem un bērniem. Tā kā arī spēkā neesoša laulība ir pietiekama paternitātes prezumpcijas piemērošanai, tad šādā laulībā dzimušiem bērniem paternitāti nosaka tāpat, kā spēkā esošā laulībā dzimušiem bērniem. (Lgk 53. p., 56. p.). Nav svarīgi, vai laulība par spēkā neesošu atzīta pirms vai pēc bērna dzimšanas un dzimšanas reģistrācijas.

Latvijas PSR likumdošanā nav paredzēts obligāts pienākums tiesai paziņot par laulības atzīšanu par spēkā neesošu tai civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei, kura šo laulību reģistrējusi. Domājams, ka šāds pienākums tiesai piekrist, jo paši laulātie, iespējams, nav ieinteresēti to darīt. Igaunijas PSR Lgk 49. p. III d. tiesai šādu pienākumu uzliek.

V. LAULĀTO TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

Laulība ir vīrieša un sievietes tāda savienība, kas rada tiem laulāto tiesības un pienākumus, kas pēc sava rakstura iedalās: 1) personiskās nemantiskās un 2) mantiskās tiesības un pienākumus. Kāds ir šo tiesību un pienākumu saturs, to noteic attiecīgas sabiedrības ekonomiskie pamati, sabiedriskā un politiskā iekārta. Buržuāziskajā sabiedrībā, pat neskatoties uz progresīvo spēku cīņu par vienlīdzīgu tiesību radīšanu ģimenē vīrietim un sievietei, likumdošana būtiski ierobežo precētas sievietes tiesības. Sievietes un vīrieša nelīdztiesība ģimenē, kas konkrētu izpausmi rod laulāto personiskajās un mantiskajās tiesībās, nav raksturīga tikai buržuāziskajai sabiedrībai. Tā ir mantojums no verdzības un feodālās sabiedrības, kas sevišķi nostiprināja sievietes pazemoto stāvokli ģimenē. Ar kapitālistiskā ražošanas veida rašanos sievietes stāvoklis būtiski nemainījās. Tāds klasisks buržuāzisko civiltiesību avots, kā Francijas 1804. g. civilkodekss it sevišķi pasvītēja vīra kā ģimenes galvas varu pār sievu (213. p.). Laulāto nelīdztiesības cēlonis nav meklējams vīrieša un sievietes bioloģiskajās atšķirībās, kā to vēl joprojām cenšas pasvītrot dažādas ideālistiskas koncepcijas par sievietes it kā bioloģisko nepilnvērtību, salīdzinot ar vīrieti. Šis nelīdztiesības pamats un cēlonis ir privātais īpašums, jo tikai ar tā rašanos sieviete tika

atrauta no sabiedriskās ražošanas sfēras un līdz ar to nonāca tiesiski nevienlīdzīgā stāvoklī ģimenē. Vesturiskais materiālisms māca, ka vīra kundzība ģimenē ir tikai sekas viņa ekonomiskajai kundzībai.

Sievietes atkaliekļaušana sabiedriskajā ražošanā buržuāziskajā sabiedrībā tāpēc arī noteic cīņu par sievietes līdztiesību ar vīrieti, pie tam arī ģimenes attiecību sfērā. Mūsdienu buržuāziskajā sabiedrībā laulāto tiesību un pienākumu reglamentācijas problēmu būtībā noteic divi pretēji faktori — privātā īpašuma pastāvēšana un sievietes iekļaušana sabiedriskajā ražošanā. Arī buržuāziskās Latvijas ģimenes likumdošanu raksturoja minētie momenti, kas, neskatoties uz formāli deklarētu līdztiesību, faktiski saglabāja vīram noteicošu lomu ģimenē. Tā, piemēram, 1937. g. Civillikuma 85. p. noteica, ka ģimenes kopdzīves kārtošanā abiem laulātajiem pieder vienādas tiesības. Ja laulātie nevar vienoties, tad vīram pieder izšķirēja balss; starp citu viņš noteic dzīves vietu. 86. p.: sieva dabū vīra uzvārdu. 90. p.: vīram visā laulības pastāvēšanas laikā vienam pašam pieder tiesības pārvaldīt un lietot visu sievas mantu, kā pirms laulības viņai piederējušo, tā arī laulības laikā iegūto, izņemot viņas atsevišķo mantu. Vēl spilgtāk precētas sievietes ģimenes tiesiskais stāstus noteikts Baltijas Vietējo likumu kopojuma III d. 8. p. — Vīram ir tiesība: prasīt no sievas paklausību un padošanos viņa gribai, noteikt dzīves vietu un prasīt, lai sieva viņam sekotu. Līdzīga rakstura ir arī daudzas citas normas.

Sociālistiskajā sabiedrībā, pamatojoties uz konstitucionālo principu par sievietes vienlīdzīgām tiesībām ar vīrieti visās saimnieciskās, valsts, kultūras un sabiedriski politiskās dzīves jomās, arī ģimenes attiecībās raksturīgs šis pats princips. No LĢk 3. p. I. d. izriet, ka abiem laulātajiem ir vienlīdzīgas personiskās un mantiskās tiesības. Uz šādiem principiem balstās arī laulāto tiesības un pienākumi sociālistisko ārvalstu tiesībās.

Laulāto personisko un mantisko tiesību un pienākumu nozīme ir atšķirīga. Lai gan kvantitatīvi likumdošanas aktos personiskās tiesības un pienākumi ir reglamentēti ievērojami mazāk nekā mantiskās tiesības, tomēr kvalitatīvi tās ir galvenās, kas noteic laulāto tiesisko attiecību vispārīgo stāstus. Ne visas laulāto personiskās attiecības

reglamentē tiesību normas. Šajā laulāto attiecību sfērā nozīmīga loma ir komunistiskās morāles normām. Tiesiskajai reglamentācijai pakļautas tikai tās laulāto personiskās attiecības, kur patreizējos apstākļos morāles normu ietekmi vēl nepieciešams pastiprināt ar tiesību normu sankciju, ja viena laulātā intereses tiktu pārkāptas. Likuma ieviešanās nepieciešama arī tajā personisko attiecību sfērā, kas saistīta ar zināmu šo tiesību fiksēšanu civilstāvokļa aktu ierakstos.

Saskaņā ar LĢk 17. p. laulāto tiesības un pienākumi rodas no brīža, kad laulība reģistrēta civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē.

1. LAULĀTO PERSONISKĀS TIESĪBAS

1) Laulāto uzvārds

Laulājamie ir tiesīgi izraudzīties uzvārdu, kurā saukties pēc laulības noslēgšanas. Uzvārds pēc tradīcijas parasti ir apliecinājums piederībai pie ģimenes, tas ir domāts ģimenes kā sabiedrības noteiktas daļiņas individualizēšanai. Buržuāziskās tiesībās laulāto uzvārds pasvītro vīra virsvadību ģimenē, jo, iestājoties laulībā, sievai obligāti jāpieņem vīra uzvārds. Lai gan padomju tiesības šai ziņā atļauj brīvu uzvārdu izvēli, tomēr gadsimtos veidotās tradīcijas ietekmē laulājamie ar nelieliem izņēmumiem izvēlas kopēju uzvārdu, kas parasti ir vīra pirmslaulības uzvārds. Īpatnības uzvārda izvēlē, salīdzinot ar padomju tiesībām, ir arī sociālistisko ārvalstu tiesībās. VDR 1965. g. Ģimenes kodeksa 7. § noteic, ka laulātiem obligāts ir kopējs uzvārds. Tas var būt vīra vai sievas pirmslaulības uzvārds. Visai īpatnēja tradīcija ir Ungārijas Tautas Republikas likumdošanā, proti, iestājoties laulībā, sievietē var pieņemt ne tikai vīra uzvārdu, bet arī vārdu.

Laulāto uzvārda tiesības padomju likumdošanā reglamentē Pamatu 11. p. I un II d. un LĢk 18. p. Saskaņā ar minētajām normām, laulājamie, tikai iestājoties laulībā, drīkst izraudzīties laulības uzvārdu. To vairs nevar pēc laulības noslēgšanas. Tad uzvārda maiņa vienam vai abiem laulātiem iespējama tikai vispārējā uzvārda maiņas kārtībā (LĢk 173. p.). Sakarā ar to uzvārda izvēles iespēja drīzāk uzskatāma par laulības noslēgšanas noteikumu, bet nevis

par laulāto tiesībām, jo kā laulātiem viņiem vairs šādas tiesības nav.

Uzvārda izvēles tiesības raksturojas ar pilnīgu abu laulājamo līdztiesību. Saskaņā ar LĢk 18. p. I d. noteikumiem laulātie brīvi pēc savas vēlēšanās var izraudzīties kopēju laulības uzvārdu. Tas var būt viena laulājamā pirmslaulības uzvārds. Katrs no laulājamiem var paturēt kā laulības uzvārdu savu pirmslaulības uzvārdu. Pamatu 11. p. paredzēja savienoto republiku likumdošanai iespēju noteikt arī savienotos uzvārdus, t. i., laulājami katrs patur savu pirmslaulības uzvārdu, pievienojot tam otra laulātā uzvārdu. Praksē, līdz šim to izvēlējas reti, un sadzīvē, pat pastāvot šādam uzvārdam, bieži vien lietoja tikai vienu no savienotajiem uzvārdiem. Sakarā ar to Latvijas PSR LĢk neatļauj savienoto uzvārdu izvēli. Tats pats arī KPFSR likumdošanā. Vairāku savienoto republiku likumdošana atļauj savienotos uzvārdus.

LĢk 18. p. II d. laulāto līdztiesības principu pasvītro, arī nosakot, ka viena laulātā uzvārda maiņa laulības laikā nerada otram laulātam pienākumu mainīt savu uzvārdu. Ja tas no laulātajiem, kurš, iestājoties laulībā, pieņēmis otra laulātā uzvārdu, laulības laikā vēlas atgūt savu pirmslaulības uzvārdu, tas iespējams tikai vispārējā uzvārda maiņas kārtībā. Tas laulātais, kur, stājoties laulībā pieņēmis otra laulātā uzvārdu, to var paturēt arī pēc laulības izbeigšanās. Šāds laulātais var prasīt, lai viņam piešķir viņa pirmslaulības uzvārdu (LĢk 42. p. II d.). Precīzāk šis noteikums izteikts KPFSR LĢk 41. p., proti, ka pirmslaulības uzvārdu šādam laulātam piešķir «tā iestāde, kas laulību šķir», t. i., vai nu tiesa, vai civiltsāvokļa aktu reģistrācijas iestāde. Ja, laulību šķirot, laulātais nevēlas atgūt savu pirmslaulības uzvārdu, pret viņa gribu to piešķirt viņam nevar. Laulātais, kurš, laulību šķirot, nav atguvis savu pirmslaulības uzvārdu, pēc tam to var iegūt tikai vispārējā uzvārda maiņas kārtībā. Laulību atzīstot par spēkā neesošu, tas no laulātiem, kurš, iestājoties laulībā, uzvārdu mainījis, atgūst savu pirmslaulības uzvārdu, pat ja viņš to nevēlētos. Izņēmums ir tikai LĢk 50. p. IV d. paredzētajā gadījumā. Praksē šis noteikums par pirmslaulības uzvārda atgūšanu, atzīstot laulību par spēkā neesošu, var izrādīties nepietiekami efektīvs sakarā ar to, vispārējā uzvārda maiņas kārtībā iespējams atgūt «laulības» uzvārdu.

2) Laulāto dzīves vieta

Lġk 19. p. III d. noteic, ka katrs laulātais var brīvi izvēlēties dzīves vietu. Jebkura pilsoņa tiesība izvēlēties dzīves vietu saskaņā ar CK 10. p. ietilpst viņa tiesības spējas saturā. Tāpēc it kā nebūtu nozīmes šo jautājumu reglamentēt ģimenes likumdošanā. Un, ja tas darīts, tad tikai tāpēc, lai īpaši uzsvērtu *abu* laulāto pilnīgu līdztiesību dzīves vietas izvēlē, lai pasvītrotu precētas sievietes neatkarības ideju kā pretstatu buržuāziskajai likumdošanai, pēc kuras vīrs pats nosaka laulāto dzīves vietu. Šī norma līdzās CK 10. p. tādējādi nodrošina katram laulātajam tiesību laulības laikā neatkarīgi no otra laulātā iebildumiem mainīt dzīves vietu. Laulātajam nav pienākums sekot otram laulātajam, ja pēdējais maina dzīves vietu. Protams, ka normāla ģimenes attiecību situācija ir tad, ja abi laulātie dzīvo kopā. Sai nolūkā arī darba likumdošana nodrošina iespēju vienam laulātam sekot otram, sakarā ar pēdējā pāriešanu darbā vai norīkošanu darbā citā apvidū. Piemēram, ja laulātie beidz augstskolu, tad viņi norīkojami darbā vienā rajonā vai pilsētā. Laulātiem ir tiesības savā starpā brīvi vienoties par dzīves vietu. Bet šī vienošanās nedrīkst ierobežot viena laulātā tiesības spēju. Ka tas dažkārt notiek, var minēt gadījumu no Latvijas PSR tiesu prakses. Laulātie bija savstarpēji noslēguši vienošanos (kuru, blakusminot, notārs pretēji likuma noteikumiem apliecinājis), saskaņā ar kuru sieva apņemas dzīvot noteiktā teritorijā un no tās nepārcelties uz citu dzīves vietu. Šāda vienošanās nav spēkā pēc CK 12. p., jo pārkāpti CK 10. p. noteikumi par pilsoņa tiesības spēju.

3) laulāto nodarbošanās un profesijas izvēle

To reglamentē Lġk 19. p. III d. Tāpat kā iepriekšapskaidrītā tiesība tā ir pilsoņa civiltiesiskās tiesības spējas sastāvdaļa, un ģimenes likumdošanā tā reglamentēta augstāk norādīto apsvērumu dēļ, jo sadzīvē (sevišķi Vidusāzijas savienotajās republikās) vēl nākas sastapties ar komunistiskajai morālei neatbilstošajiem pagātnes aizspriedumiem, kuru dēļ tiek traucēta sievietei profesijas brīva izvēle, izglītības iegūšana, kā arī nodarbošanās izvēle. Tāpēc, lai garantētu laulībā sastāvošai sievietei minētās tiesības, šo

jautājumu kā svarīgu reglamentē Pamatu 11. p. Latvijas PSR apstākļos šim noteikumam nav sevišķi aktuālas nozīmes; mums raksturīga ir ļoti pieaugoša tendence augstākās un vidējās speciālās izglītības iegūšanā sievietēm.

4) Laulāto līdztiesība ģimenes dzīves jautājumu izlemšanā

Lgk 19. p. II d. noteic abu laulāto pilnīgu līdztiesību bērnu audzināšanas un citu ģimenes dzīves jautājumu izlemšanā. Tie izlemjami kopīgi, nepiešķirot vīram vai sievietei kaut kādas priekšrocības vai privilēģijas. Modernajās buržuāziskajās tiesībās, kur arī bieži vien formāli deklarē laulāto līdztiesību šai ziņā, vīram parasti tiek piešķirtas «pēdējā vārda tiesības», t. i., strīda gadījumā attiecīgo jautājumu izlemj vīrs kā ģimenes galva. Pēc padomju tiesībām katrs laulātais drīkst pārstāvēt ģimeni attiecībās ar trešajām personām. Tāpēc praktisku nozīmi tiesībās zaudē tads jēdziens kā ģimenes galva, kas gribot negribot ir pretrunā ar laulāto līdztiesības principu ģimenes dzīves jautājumu izlemšanā. Vairumā savienoto republiku likumdošanā pasvītrotas tikai laulāto vienlīdzīgas *tiesības*. Ukrainas PSR Lgk 20. p. I d. norāda arī uz laulāto vienlīdzīgiem *pienākumiem* ģimenē.

2. LAULĀTO MANTISKĀS TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

Laulāto mantiskās tiesības un pienākumus, ko reglamentē ģimenes likumdošana, veido trīs mantisko attiecību grupas. Pirmkārt, tās ir laulāto īpašuma tiesības. Otrkārt, mantiskie darījumi starp laulātajiem. Treškārt, laulāto un šķirto laulāto alimentācijas tiesības.

1) Laulāto īpašuma tiesības

Tā ir svarīgākā laulāto mantisko tiesību sastāvdaļa, jo īpašuma attiecības ir visu mantisko attiecību pamats, tas ir gan pašu laulāto, gan arī visas ģimenes materiālās labklājības pamats. Vēsturiski pazīstami dažādi laulāto mantas režīmi. Ir iespējama gan kā visas laulāto mantas kopība, tā arī šīs mantas šķirtība. Ir iespējams arī jaukts laulāto mantas režīms, pēc kura daļa mantas veido laulāto kopīpašumu, daļa — katra laulātā personisko īpašumu. Laulāto īpašuma tiesību režīms jeb stātuss ir atkarīgs no dažādiem

faktoriem (attiecīgas sabiedriski politiskās iekārtas, attiecīgas valsts likumdošanas tradīcijām u. c. faktoriem). Sociālistiskajā sabiedrībā, lai kāds arī nebūtu šī stātusa konkrētais izpausmes veids, viņu caurstrāvo pilnīgs laulāto līdztiesības princips. Padomju ģimenes likumdošanā nostiprinājies un sevi pilnīgi attaisno jauktais laulāto īpašuma režīms. Lai gan, apspriežot Pamatu projektu, tika izteikts arī priekšlikums noteikt visa laulāto īpašuma kopību, pat vēl vairāk — visas ģimenes īpašuma kopību, likumdevējs pamatoti šos priekšlikumus noraidīja. Laulāto īpašuma kopības režīms, sevišķi jau ievērojot Latvijas PSR apstākļus, kur patlaban raksturīga samērā liela laulību nestabilitāte, ļoti sarežģītu laulāto īpašuma strīdu izšķiršanu. Tas galu galā apdraudētu viena vai otra laulātā likumīgās intereses. Visas ģimenes īpašums būtu zināmā mērā solis atpakaļ pie t. s. lielās ģimenes stātusa, kas mūsdienās zaudējusi savu nozīmi. Modernajā sabiedrībā ģimenes sadalīšanās, bērniem sasniedzot pilngadību un veidojot sev patstāvīgas ģimenes, ir nepieciešamība. Bet ģimenes kopīpašuma stātvokli pastāvēt, bērni, aizejot no ģimenes, būtu tiesīgi saņemt daļu no ģimenes mantas, kas ievērojami pasliktinātu viņu vecāku stāvokli. Tāpēc vislabāk sevi attaisno tieši jauktais laulāto īpašuma režīms, pēc kura viena daļa laulāto īpašuma veido viņu kopīpašumu, bet otra daļa — katra laulātā personisko īpašumu.

Laulāto īpašuma tiesības ir viens no tiem tiesību institūtiem, kas cieši vieno padomju civilās un ģimenes tiesības, jo laulāto īpašums tajā pat laikā ir civilkodeksā reglamentētais pilsoņu personiskais īpašums. Tāpēc laulāto īpašuma tiesības reglamentē ne tikai ģimenes, bet arī civiltiesību normas. Un tamdēļ ne visai precīzs ir jaunās likumdošanas termins: «katra laulātā personiskais īpašums». Ar laulāto kopīpašums saskaņā ar civilo likumdošanu ir viņu personiskais īpašums. Pareizāk šo jautājumu atrisina Ukrainas PSR LĢk, zināmā mērā saglabājot agrāko terminu «atsevišķais īpašums».

a) Katra laulātā personiskais īpašums

Lai labāk izprastu laulāto kopīpašuma jēdzienu un sastāvu, vispirms ir lietderīgi noskaidrot, kas ir katra laulātā personiskais īpašums. 1926. g. LĢkalk ļoti skopi un nepilnīgi reglamentēja laulāto «atsevišķo mantu» (agrāk

likumdošanā, praksē un literatūrā katra laulātā personisko īpašumu apzīmēja ar terminu «atsevišķā manta»). Saskaņā ar šī kodeksa 10. p. tikai manta, kas laulātajiem piederējusi pirms iestāšanās laulībā, paliek viņu atsevišķā manta. Vēlāk tiesu prakse un tiesību zinātne būtiski paplašināja atsevišķās mantas jēdzienu, ietverot tajā bez pirmslaulības mantas arī katra laulātā individuāli lietojamās lietas, mantojumu un dāvinājumu, ko laulības laikā saņēmis katrs laulātais. Strīdīgs bija jautājums par profesionālās darbības rīkiem un priekšmetiem (mūzikas instruments — komponistam, zinātniskā bibliotēka — zinātniekam — ārstniecības kabineta iekārta — ārstam u. tml.).

Līdz 1962. g. 1. maijam (Civilās likumdošanas pamatu spēkā stāšanās) pie laulāto atsevišķās mantas pieskaitīja arī laulāto noguldījumus kredītiestādēs. Tagad to režīms ir īpašs (sk. turpmāk). Jautājums par laulāto atsevišķās mantas sastāvu bija ļoti strīdīgs, apspriežot Pamatu projektu un izstrādājot savienoto republiku LĢk. Pamati noteic tikai trīs mantas kategorijas, kas veido katra laulātā personisko īpašumu: 1) manta, kas piederējusi laulātajam pirms stāšanās laulībā; 2) dāvinājums, ko katrs laulātais saņēmis laulības laikā, un 3) mantojums, kas saņemts laulības laikā. Lai gan Pamati neparedzēja, ka savienoto republiku likumdošana šo uzskaitījumu var paplašināt, jautājums par individuāli lietojamām lietām (drēbēm, apaviem u. c.) bija tik aktuāls, ka saskaņā ar LĢk 22. p. II d. tās uzskatāmas par katra laulātā personisko īpašumu, kaut arī šīs individuāli lietojamās lietas iegādātas laulības laikā par abu laulāto kopīgiem līdzekļiem. Tas, ka daļot laulāto mantu, viens laulātais drīkstētu pretendēt uz otra laulātā individuāli lietojamām lietām, neatbilstu ne mūsu sabiedrības morāles normām, ne mūsu tiesiskajai apziņai. Ievērojot, ka atsevišķos gadījumos šīs individuāli lietojamās lietas var būt ļoti dārgas, ka to iegādei līdzekļus ilgstoši krājuši abi laulātie, vai arī kaut viens no viņiem, varbūt ietaupot uz citām ģimenei nepieciešamām lietām, likums paredz, ka dārglietas un citi greznuma priekšmeti nav vis katra laulātā personisks īpašums, bet gan viņu kopīpašums. Vai attiecīgā individuāli lietojamā lieta ir vai nav greznuma priekšmets, tas jānosaka atsevišķi katrā konkrētā gadījumā.

Viena laulātā personiskā īpašumā esošie objekti zināmos apstākļos var kļūt par laulāto kopīpašumu, ja, piemēram, laulības laikā otrs laulātais ieguldījis savus līdzekļus, lai šos objektus uzlabotu, pārbūvētu, kapitāli izremontētu. Tieši uz to norāda KPFSR Lġk 22. p. III d., Ukrainas PSR Lġk 25. p., Baltkrievijas PSR Lġk 23. p. III d. Līdz šim to atzina arī tiesu prakse un tiesību zinātne.

Katra laulātā personisko īpašumu pārvalda (valda, lieto un rikojas ar to) tas no laulātiem, kuram viņš pieder. Atsevišķu objektu valdīšanas un lietošanas tiesības var būt arī otram laulātajam un citiem ģimenes locekļiem. Taču rīcības tiesības viņiem nepāriet. Laulātā nāves gadījumā šo mantu nedalīti manto tieši šī laulātā mantinieki. Laulību šķirot, tā nepakļaujas sadalei.

Spēkā esošā likumdošana stingri noteic, ka tikai norādītās mantas kategorijas veido laulātā personisko īpašumu. Pārējā manta, ko līdz šim praksē un tiesību zinātnē kvalificēja kā atsevišķo mantu (profesionālās darbības rīki un priekšmeti, individuāla rakstura prēmijas) ir jāuzskata par laulāto kopīpašumu, kuru dalot, protams, attiecīgus objektus būtu jāatstāj tam laulātajam vai bijušajam laulātajam, kam tie kalpoja. Likumā nav norādījuma par personāla rakstura prēmijām (Ļeņina prēmijas, Valsts prēmijas). Literatūrā¹ ir viedoklis, ka tās, joprojām būtu uzskatāmas par apbalvotā laulātā personisko īpašumu, lai gan no likuma tas neizriet. Latvijas PSR Lġk nav nekāda norādījuma par profesionālās darbības priekšmetiem. Saskaņā ar Ukrainas PSR Lġk 26. p. tie ietilpst laulāto kopīpašumā.

b) Laulāto kopīpašums

Laulāto kopīpašums (Lġk 20. un 21. p. p.) ir manta, ko laulātie ieguvuši laulības laikā, islēdzot tos objektus, kas saskaņā ar likumu ir katra laulātā īpašums. Lġk 20. p. I d. precizē, ka tas ir laulāto *nedalīts kopīpašums*. Tas nozīmē, ka kopīpašuma pastāvēšanas laikā abi laulātie kopīgi realizē īpašuma tiesības uz visu kopīpašumu un katram laulātajam nav savas noteiktas daļas šajā īpašumā. Tā kā tieši likumā laulāto kopīpašums ir kvalificēts kā nedalīts,

¹ В. А. Рясенцев. Задачи кодификации семейного законодательства союзных республик. «Сов. гос. и право», 1969 г., № 1, стр. 48.

tad pašu laulāto iepriekšēja vienošanās par to, kāda ir katra laulātā daļa kopīpašumā, ir pretrunā ar laulāto tiesībspēju un saskaņā ar LĢk 25. p. šāda vienošanās nav spēkā. Kopīpašumu sadalot, laulātie var vienoties par to, cik katram liela daļa pienākas. Tātad katram laulātajam pienākošās kopīpašuma daļas lielums kļūst zināms tikai tad, kad šo kopīpašumu sadalīs. Bet tad tas vairs nav kopīpašums. Laulāto kopīpašumu no tiesību subjekta viedokļa raksturo tas, ka šis īpašums pieder kopīpašumā tikai abiem laulātajiem. Tāpēc nevienai citai personai (laulāto vecākiem, bērniem) uz to nevar būt īpašuma tiesības. Tas, protams neizslēdz uz zināmu objektu gan laulāto, gan viņu radnieku kopīpašuma tiesības. Piemēram, dzīvojamu māju kopīgi uzcēlušī laulātie un viena laulātā vecāki. Ja laulātie mājas celtniecībā ieguldījuši pusi līdzekļu, tad uz vienu pusi šīs mājas viņiem būs nedalītā kopīpašuma tiesības, uz otru pusi tādas pat tiesības būs laulātā vecākiem.

No nedalītā kopīpašuma jēdziena izriet abu laulāto *vienlīdzīgas* tiesības, uz šo kopīpašumu neatkarīgi no tā, cik liels ir katra laulātā ieguldījums šī kopīpašuma iegādāšanā. Vienādas tiesības uz kopīpašumu abiem laulātajiem ir gan tad, ja viņi abi strādā valsts, kooperatīvā vai sabiedriskā organizācijā, gan arī tad, ja tikai viens no viņiem strādā ārpus mājas, bet otrs nodarbināts mājsaimniecībā un bērnu kopšanā (LĢk 20. p. II d.). Laulātajam ir vienlīdzīgas tiesības uz kopīpašumu arī tad, ja viņš nav strādājis un viņam nav bijusi izpeļņa citu svarīgu iemeslu dēļ, piemēram, smaga slimība, studijas mācību iestādēs, atrašanās obligātajā dienestā u. c. Un pat tad, ja viens no laulātajiem ar otra laulātā piekrišanu nav strādājis ne ārpus mājas, ne arī nodarbojies mājsaimniecībā, nebūtu pamata viņam liegt vienlīdzīgas tiesības uz laulāto kopīpašumu, lai gan mūsu sociālistiskajā sabiedrībā šādi gadījumi nav tipiski.

Laulāto kopīpašumā var atrasties bez izņēmuma visi tie objekti, kas saskaņā ar civilo likumdošanu drīkst būt pilsoņu personiskā īpašumā un kas paredzēti ģimenes materiālo un kulturālo vajadzību apmierināšanai. Galvenais kopīpašuma rašanās avots sociālistiskajā sabiedrībā ir laulāto darba ienākumi un ietaupījumi, citi likumā atļautie īpašuma iegūšanas veidi ārpus darba ienākumiem. (prēmijas, laimesti, dāvinājums abiem laulātajiem u. tml.).

Teorētiski interesants un praktiski nozīmīgs ir jautājums par to, no kāda brīža darba ienākumi (darba alga) kļūst par laulāto kopīpašumu. Likumdošanā tas nav reglamentēts, praksē un literatūrā ir strīdīgs. Šo jautājumu literatūrā sīki analizējuši V. Rjasencevs un O. Joffe¹, izsakot diametriāli pretējus viedokļus. Iespējams saskatīt trīs dažādus momentus, ar kuriem var saistīt katra laulātā individuālo darba ienākumu transformēšanas laulāto kopīpašumā: 1) kad laulātajam rodas tiesības uz šiem ienākumiem; 2) kad viņš faktiski tos iegūst savā valdījumā; 3) kad laulātais šos ienākumus faktiski nodod vai izlieto ģimenes vajadzībām. O. Joffe par vienīgi pareizo uzskata pirmo variantu — proti, katra laulātā darba ienākumi kļūst par laulāto kopīpašumu ar to brīdi, kad laulātajam rodas tiesības šos ienākumus saņemt, lai gan faktiski viņš vēl tos saņēmis nav. O. Joffe savu secinājumu pamato ar 1926. g. Lgalk 10. p., saskaņā ar kuru «manta, ko laulātie ieguvuši laulības laikā, ir viņu kopīpašums», uzskatot par noteicošo to momentu, kad laulātajam rodas tiesības saņemt darba algu vai citus darba ienākumus, piemēram, honorāru. Saisīt laulāto kopīpašuma rašanos uz darba algu ar to brīdi, kad laulātais to nodod vai izlieto ģimenes vajadzībām pēc O. Joffes domām nozīmētu pakļauties ne likuma noteikumiem, bet gan katra laulātā patvaļīgiem ieskatiem. Blakus minot viņš pamatojas arī uz to, ka laulātajam ir tiesības pretendēt uz daļu no laulības laikā otram laulātajam jau aprēķinātā, bet vēl neizmaksātā autorhonorāra. Šāds atrisinājums var likties visai pārliecinošs. Tik tiešām arī spēkā esošā Lgk 20. p. 1 d. nosaka, ka manta, ko laulātie ieguvuši laulības laikā, ir viņu nedalīts kopīpašums un šis noteikums attiecināms uz visiem kopīpašuma objektiem, tajā skaitā arī laulātā darba ienākumiem. Un tā tad darba alga vai citi darba ienākumi jau no brīža, kad laulātajam rodas tiesības tos saņemt, pakļauti laulāto kopīpašuma režīmam.

Taču šāds viedoklis rada arī vairākus nopietnus iebildumus. Kā pareizi norāda V. Rjasencevs, šāds viedoklis ir pretrunā ar darba likumdošanas principiem, jo darba alga pieder tai personai, kuras darbs tiek apmaksāts, un viņa ir

¹ В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 88—89; О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 225—227.

tiesīga izlietot to pēc saviem ieskatiem. V. Rjasencevs balstās uz to, ka otrs laulātais saskaņā ar darba likumdošanu bez pilnvaras nav tiesīgs šo darba algu saņemt. Ja saņemamo darba algu uzskatītu par laulāto kopīpašumu, tad otram laulātajam tā vai vismaz puse no tās būtu jāizsniedz bez pilnvaras, jo viņam pašam jau būtu radušās īpašuma tiesības uz laulātā darba algu. Tādējādi jau acīm redzama ir kolīzija starp darba likumdošanu un LĢk 20. p. I d. Pieturoties pie O. Joffes pārstāvētā viedokļa, praksē nāktos sastapties ar ļoti samākslotu tiesisku konstrukciju, traktējot vienam laulātam pienākošos darba algu jau kā laulāto kopīpašumu. Daļa darba algas pēc tiesas sprieduma vai arī paša laulātā labprātīgas vēlēšanās var tikt izsniegta kā alimenti šī laulātā bērniem vai laulātajam no iepriekšējās laulības, vai arī viņa vecākiem u. c. apgādājamiem. Vadoties no O. Joffes koncepcijas, iznāk, ka šos alimentus maksā ne tikai pats alimentu maksātājs, bet abi laulātie no sava kopīpašuma. Arī pēc tam, kad laulātais darba algu faktiski saņēmis un no tās izdara dāvinājumu kādai trešajai personai vai otram laulātajam, vajadzētu prezumēt, ka dāvinājums izdarīts no laulāto kopīpašuma, un, ka tādējādi otrs laulātais ir «dāvinājis pats sev». Ja laulātais visu saņemto darba algu izlietos sev uzturam un sev iegādājoties individuāli lietojamās lietas, otram laulātajam nebūs likumīga pamata šo laulātā rīcību apstrīdēt. Vienīgi darba algas izlietošana alkoholisko dzērienu iegādei var būt pamats, lai pēc CK 16. p. šim laulātam ierobežotu rīcībspēju. Tādējādi redzams, ka koncepcija, pēc kuras laulāto kopīpašuma režīms attiecināms uz saņemamo darba algu un pat arī jau saņemto, bet vēl nenodoto ģimenes vajadzībām darba algu, saduras ar nopietniem iebildumiem. Šeit būtu nepieciešams paša likumdevēja vai vadošo tiesas iestāžu autoritatīvs izskaidrojums. Šī jautājuma pareizs atrisinājums arī praktiski ļoti nozīmīgs. Pilsonis I. nolūkā noslēpt no sievas 1967. g. jūlijā saņemto darba algu, nodeva to glabāšanā savai mātei, kura šo naudu noguldīja uz sava vārda krājkasē. Pils. I. sieva cēla prasību tautas tiesā par 450 rbļ. piedziņu, kas ir daļa no minētā noguldījuma krājkasē. Tautas tiesa, atzīstot šo noguldījumu par laulāto kopīpašumu, prasību apmierināja. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Civillietu tiesas kolēģija tautas tiesas spriedumu atcēla un pils.

I. sievas prasību par 450 rbļ. piedziņu noraidīja, norādot savā lēmumā, ka pils. I. 1967. g. jūlijā saņemot darba algu nav nodevis ģimenes vajadzībām un, ka viņš bija tiesīgs rīkoties ar to kā ar savu personisko īpašumu pēc saviem ieskatiem. Kā redzams, atkarībā no tā, kuru no augstāk minētajiem viedokļiem uzskata par pareizāku, arī atrisināms jautājums par iespēju sadalīt šo noguldījumu kā laulāto kopīpašumu. Kā redzams, tad laulāto tiesisko interešu aizsardzība ir ļoti atkarīga no viena vai otra minētās problēmas atrisinājuma.

Laulāto kopīpašuma režīms rodas no tā brīža, kad laulība reģistrēta civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē. Izņēmuma gadījumos, kad laulātie jau pirms 1944. g. 8. jūlija uzsākuši faktisko laulību, un pēc šī datuma to reģistrējuši, kopīpašuma režīms viņiem sākas ar to brīdi, kurš norādīts laulības akta ierakstā kā laulības sākums.¹ Šāda kārtība būtu piemērojama arī tad, kad faktiskās laulības faktu konstatē tiesas kārtībā. Pretējā gadījumā, ja faktiskā laulība pirms 1944. g. 8. jūlija gan uzsākta, bet, piemēram, 1950. g. viens no faktiskajiem laulātajiem stājies citā reģistrētā laulībā, kopīpašuma režīms faktiskajiem laulātajiem piemērojams no faktiskās laulības sākuma līdz 1944. g. 8. jūlijam.

Ja laulāto kopīpašuma režīma sākuma noteikšana sevišķas grūtības nerada, tad daudz sarežģītāks ir jautājums par tā izbeigšanos. Pēc LĢk 20. p. I d. jēgas laulāto kopīpašuma režīms pastāv visā laulības laikā, līdz pat tās izbeigšanās brīdim (līdz viena vai abu laulāto nāvei, līdz viena laulātā izsludināšanai par mirušu, līdz laulības šķiršanai — dienai, kad reģistrēta laulības šķiršana civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā). Normālas laulāto attiecības, kas pastāv līdz pat laulības izbeigšanai, ļauj saskatīt šāda uzskata pamatotību. Taču dzīvē nereti ir novirzes no šīs normālās situācijas — proti, dažkārt pat ilgstoši līdz oficiālai laulības šķiršanai vai arī līdz laulāto nāvei (tas vienmēr būs, izsludinot laulāto par mirušu) laulātie dzīvo šķirti un katrs no viņiem patstāvīgi iegūst īpašuma objektus, katram pašam ir sava mājsaimniecība. Likums neparedz laulāto obligātu kopīgu dzīvesvietu. Arī atsevišķi dzīvojot, laulātie var viens ar otru saglabāt normālas

¹ «Советская юстиция», 1964 г., № 17, стр. 32; 1966 г., № 5, стр. 32.

personiskās un mantiskās attiecības. Šī apsvēruma dēļ varētu uzskatīt, ka atsevišķas dzīvošanas fakts nav pretrunā vispārējam noteikumam par laulāto kopīpašuma režīma saglabāšanu līdz laulības izbeigšanai. Turklāt laulātajiem jārespektē arī likuma noteiktā kārtība, saskaņā ar kuru viņiem pastāv kopmantas režīms. Ja laulāto kopdzīve nav iespējama, likums atļauj viņiem viegli panākamam laulības šķiršanai. Šo apsvērumu dēļ likumdevējs noraidīja priekšlikumu, ka ar laulāto atsevišķas dzīvošanas faktu varētu ietekmēt laulāto kopīpašuma režīma attiecināšanu uz šādiem laulāto attiecību gadījumiem, un nesankcionēja likuma normā jau nostabilizējušos tiesu praksi, saskaņā ar kuru manta, ko katrs laulātais ieguvis, atsevišķi dzīvojot, neveido laulāto kopīpašumu un nav pakļaujama sadalei. Tomēr, neskatoties uz to, dažreiz šāda prakse būtu pilnīgi attaisnojama, lai aizsargātu tā laulātā intereses, kurš mantu ieguvis. Ja, piemēram, viens no laulātajiem tiek izsludināts par mirušo, laulāto kopīpašuma fikcija ļautu nepamatoti iedzīvoties par mirušo izsludinātā laulātā mantiniekiem un būtu vērsta pret pārdzīvojušā laulātā interesēm. Tāpēc zināmā mērā likuma burtiska tulkošana diez vai būtu pareiza, jo savs pamatojums ir arī ilggadīgajai tiesu praksei. Domājams, ka strīda gadījumā tiesa ir tiesīga atzīt par katra laulātā personisko īpašumu to mantu, kuru viņi katrs ieguvuši, atsevišķi dzīvojot, lai gan laulība vēl nav šķirta. Bet tas būtu darāms tikai atsevišķos izņēmuma gadījumos.

Laulāto kopīpašuma pārvaldīšana ietver sevī valdījuma, lietojuma un rīcības tiesības, kas saskaņā ar Lgk 20. p. 1 d. abiem laulātajiem ir vienlīdzīgas attiecības uz visu kopīpašumu. Tas arī pilnīgi atbilst nedalītā kopīpašuma raksturam. Un tas ir neatkarīgi no tā, vai attiecīgais īpašuma objekts ir reģistrēts uz viena vai abu laulāto vārda, ja tas pakļauts reģistrācijai, kā piemēram, dzīvojamā māja, transporta līdzekļi. Laulātie ir tiesīgi vienoties par atsevišķo kopīpašuma objektu valdīšanas un lietošanas kārtību, taču saskaņā ar Lgk 25. p. tas nedrīkst samazināt viena laulātā mantiskās tiesības. Laulātie var daļu no kopīpašuma pārvērst par viena laulātā personisko īpašumu, bet tas attiecas tikai uz to mantu, kas jau ietilpst kopīpašumā, bet ne uz to, ko viņi iegūs nākotnē. Pretējā gadījumā tiktu ierobe-

žota laulāto tiesībspēja. Vadoties no Lġk 20. p. I d., secināms, ka realizēt rīcību ar kopīpašumu var katrs no laulātiem un ka šādā gadījumā prezumējama otra laulātā piekrišana. Pretējā gadījumā, ja vienmēr vajadzētu pieprasīt otra laulātā atklāti izteiktu piekrišanu, ārkārtīgi tiktu sarežģīta civiltiesiskā apgrozība. Tāpēc, atsavinot kādu no laulāto kopīpašuma objektiem, laulātajam nav jāpierāda, ka otrs laulātais šim darījumam piekrīt. Otrs laulātais nevar apstrīdēt darījumu aiz tā motīva, ka viņš nav devis piekrišanu darījumam. Tikai tad, ja trešā persona (mantas ieguvējs) rīkojusies ļaunticīgi, ja viņa zinājusi, ka otrs laulātais darījumam nepiekrīt, to var atzīt par spēkā neesošu. Tikai attiecībā uz tādiem kopīpašuma objektiem, kas pakļauti reģistrācijai, ir citāds noteikums. Tas attiecas arī uz citu mantu, ja atsavināšanas līgums tiek notariāli apliecināts. Saskaņā ar Nolikuma par Latvijas PSR valsts notariātu 51. p., apliecinot līgumus par laulības laikā iegūtās dzīvojamās mājas vai citas mantas atsavināšanu, notāram jāprasa uzrādīt otra laulātā rakstveida piekrišanu atsavināt mantu.¹ Ja līgums noslēgts pretēji šim prasībām, tas atzīstams par spēkā neesošu. Tas attiecas uz visiem atsavināšanas līgumiem: pirkumu-pārdevumu, maiņu, dāvinājumu, mūža uzturdošanas līgumu.

Laulāto kopīpašuma sadale (Lġk 21. p.) parasti notiek, laulībai izbeidzoties vai nu ar viena laulātā nāvi vai laulības šķiršanu. Laulātā nāves gadījumā šāda sadale nepieciešama, lai noteiktu mirušā laulātā daļu (ja pastāv strīds), uz kuru atklājas mantojums. Lġk noteiktas tikai laulāto kopīpašuma sadales materiālās, bet nevis procesuālās normas, lai gan jautājums par pašu sadales procesu ir diskutābils praksē un literatūrā. Lġk atļauj laulāto kopīpašuma sadali gan pēc abu laulāto vienošanās, gan tiesas kārtībā, ja pastāv strīds starp laulātajiem par kopīpašuma sadali. Saskaņā ar Lġk 37. p. tiesa sadala laulāto kopīpašumu tikai pēc viena vai abu laulāto lūguma. Vadoties no Latvijas PSR Lġk un CPK noteikumiem, varētu secināt, ka likumdevējs ir paredzējis kopīpašuma sadali tikai laulības šķiršanas gadījumā. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1968. g. 27. marta lēmuma 5. p. izskaidro tiesām, ka «noraidot prasību par laulības šķiršanu, citi šajā lietā pieteiktie

¹ «Ziņotājs», 1964. g., Nr. 37.

prasījumi nav izskatāmi pēc būtības.¹ Vai tas nozīmē, ka pirms laulības šķiršanas laulāto kopīpašuma sadale tiesā nav iespējama? Nav tieša likuma norādījuma par to, ka šāda sadale nebūtu iespējama. Vispirms jau jāatzīmē, ka labprātīga vienošanās par kopīpašuma sadali (tas izriet no LĢk 25. p.) iespējama jebkurā brīdī attiecībā uz jau reāli esošo kopīpašumu. Ja jau iespējama labprātīga sadale, tad, domājams, ka tāda iespējama arī strīdus gadījumā tiesā. Tas apstākļis, ka likumdošanā (LĢk 37. p. un CPK 199.¹ p.) laulāto kopīpašuma sadale saistīta ar laulības šķiršanu, domāts, lai atvieglotu laulātiem visu ar laulības izbeigšanu saistīto tiesisko strīdu izšķiršanu vienā procesā, bet nebūt vēl neliecina, ka kopīpašuma sadale nav iespējama pirms un pēc laulības šķiršanas. Tieši otrādi, LĢk 37. p. II d. pat norāda, ka atsevišķos gadījumos laulāto kopīpašuma sadale nedrīkst notikt vienlaikus ar laulības šķiršanas procesu. Pēc spēkā esošās likumdošanas laulības šķiršana pēc būtības atļauta arī civiltāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā), bet mantisko strīdu izšķiršanai bijušie laulātie drīkst griezties tiesā *pēc* laulības šķiršanas. LĢk 39. p. II d. mantisko strīdu gadījumā neparedz obligātu laulības šķiršanu tiesā. Praksē dažreiz kopīpašuma sadale nepieciešama *pirms* laulības izbeigšanas, ja, piemēram, saskaņā ar LĢk 24. p. I d. tiek vērsta piedziņa uz viena laulātā mantu, tai skaitā arī uz šī laulātā daļu laulāto kopīpašumā. Var būt gadījumi, kad vienam no laulātajiem rodas nepieciešamība atsavināt savu kopīpašuma daļu, bet otrs laulātais tam nedod atļauju. Saskaņā ar LĢk 37. p. II d. atsevišķi no laulības šķiršanas procesa strīds par kopīpašuma sadali ir izšķirams, ja sadale skar trešo personu tiesības. Teiktais ļauj secināt, ka kopīpašuma sadale tiesā ir iespējama neatkarīgi no laulības šķiršanas procesa. Šāds viedoklis tiek aizstāvēts arī literatūrā.¹ Tas ir loģiski un nepieciešami, lai gan Latvijas PSR, KPFSR un vairāku citu savienoto republiku likumdošanā tas tieši nav norādīts. Domājams, ka pilnīgāk un pareizāk šo jautājumu atrisinājuši Ukrainas PSR LĢk 29. p. un Igaunijas PSR LĢk 23. p., kuros tieši

¹ «Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetēns», 1968. g., Nr. 1, 17. lpp.

² О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 229—230; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 100—101.

norādīts uz laulāto kopīpašuma sadales iespēju laulības laikā, t. i., pirms laulības šķiršanas. Šāda sadale nav uzskatāma par laulāto kopīpašuma režīma pārkāpumu, kas pēc šādas sadales paliek spēkā uz to mantu, ko laulātie turpmāk iegūst. No Igaunijas PSR Lgk 23. p. III d. izriet, ka laulības laikā sadalei var pakļaut arī daļu no laulāto kopīpašuma. Tādējādi uz pārējo kopīpašuma daļu un turpmāk iegūstamo īpašumu likumā noteiktais kopīpašuma režīms tiek saglabāts.

Kā nosakāmas laulātajiem pienākošās daļas, kopīpašumu sadalot? 1926. g. Lgalk sākotnējā redakcija nesaturēja precīzu norādījumu, cik liela daļa no kopīpašuma tā sadales gadījumā pienākas katram laulātajam. Šī kodeksa 10. p. tikai noteica, ka strīda gadījumā šo daļu lielumu noteic tiesa. Tiesu praksē principā vadījās no tā, ka šīs daļas ir vienādas.

Pamatu 12. p. III d. un Lgk 21. p. I d., vadoties no padomju ģimenes tiesību principa, ka laulātajiem ģimenē ir vienlīdzīgas mantiskās tiesības, noteica, ka laulāto kopīpašuma sadales gadījumā laulātajiem pienākas vienādas daļas. Tomēr tas nenozīmē, ka vienmēr šis noteikums ir obligāts. Pamati un Lgk paredz divus motīvus, kuri tiesai ļauj atkāpties no laulāto kopīpašuma daļu vienlīdzības principa. Pirmais no tiem ir *nepilngadīgo* bērnu intereses. Arī agrāk tiesu praksē, sadalot laulāto kopīpašumu, tās ievēroja. Jaunā likumdošana paredz, ka tam laulātajam vai bijušajam laulātajam, pie kura paliek nepilngadīgi bērni, var piešķirt lielāku kopmantas daļu. No tā, protams, nedrīkst secināt, ka pašiem bērniem rodas patstāvīgas tiesības uz šo īpašumu. Bērniem ir tiesības uz to mantu, kas viņiem pašiem pieder kā dāvinājums, kā individuāli lietojamās lietas, kā mantojums. Laulāto kopīpašums ir *tikai abu laulāto kopīpašums*, bet nevis laulāto un bērnu kopīpašums. Taču tas neizslēdz iespēju vienam laulātajam piešķirt lielāku daļu no šī kopīpašuma, ievērojot bērnu intereses.

Arī pastāvot normālām laulāto attiecībām, viņu kopīpašums nav domāts tikai viņu pašu, bet arī nepilngadīgo bērnu un citu ģimenes locekļu materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanai. Tāpēc šīs normas ietveršana likumdošanā ir loģiska un pamatota.

Otrs motīvs, kas ļauj tiesai atkāpties no daļu vienlīdzības principa, ir *pamatotas viena laulātā intereses*. LĢk 21. p. tuvāk neprecizē, kādas ir šīs pamatotās intereses, Citu savienoto republiku LĢk, kaut gan tikai paraugveidā, tomēr tās precizē. KPFSR LĢk 21. p. I d. norāda uz diviem gadījumiem: 1) viens no laulātajiem izvairījies no sabiedriski derīga darba; 2) viņš iztērējis kopīpašumu pretēji ģimenes interesēm. Nav iespējams likumdošanā uzskaitīt visus gadījumus, kas kontrētos apstākļos var būt ļoti dažādi. Tomēr tie ir vai nu ļaunprātīga izvairīšanās no kopīpašuma iegādāšanas vai arī šī īpašuma ļaunprātīga patērēšana pretēji otra laulātā un ģimenes interesēm. Šāds motīvs nevarētu būt, ja, piemēram, viens no laulātajiem savus darba ienākumus pilnīgi izlieto savām personiskajām vajadzībām, iegādājoties individuāli lietojamās lietas, vai arī, ja vienam laulātajam attaisnojošu iemeslu dēļ nav bijis nekādu ienākumu.

Likumdošanā nav precizēts, cik lielā mērā tiesa var atkāpties no laulāto kopīpašuma daļu vienlīdzības principa. Tas atkarīgs no konkrētiem apstākļiem, ievērojot abu laulāto uzvedību, kā arī to, cik liela ir tā laulātā vaina, kuram kopīpašuma daļa tiek samazināta. Pēc LĢk 21. p. I d. jēgas tiesa *var* atsevišķos gadījumos *atkāpties* no daļu vienlīdzības principa, bet nevis pilnīgi vienam laulātajam atņemt tiesības uz kopmantas daļu.

Sadalot laulāto kopīpašumu, tiesa ne tikai nosaka daļu apjomu naudas izteiksmē vai abstrakti t. s. ideālo daļu veidā, bet arī precīzi nosaka, kādi priekšmeti nododami katram laulātajam. Sadalot kopīpašumu naturālā izteiksmē, protams, jāievēro katra laulātā vajadzības un intereses, kā arī tas, pie kura no šķirtniem laulātajiem paliek nepilngadīgie bērni. Nav izslēgts, ka, sadalot kopīpašumu naturā, vienam laulātajam nodotā objekta vērtība pārsniedz viņam pienākošos daļu. Tāpēc LĢk 21. p. II d. paredz, ka tādā gadījumā par labu otram laulātajam tiesa var piespriest attiecīgu naudas kompensāciju.

Tiesa var sadalīt tikai to kopīpašumu, kas reāli eksistē sadales brīdī, ievērojot vērtību, kāda attiecīgajiem priekšmetiem ir šai momentā. Nav svarīgi, vai konkrētas mantas valdījuma tiesības sadales momentā ir pašiem laulātajiem vai trešām personām, ja pēdējām manta nodota pēc īres,

patapinājuma, glabājuma liguma utt. Sadalot mantu, tajā iekļauj arī laulāto prasījuma tiesības pret trešajām personām, kā arī laulāto parādus pret trešajām personām. Uz to tieši norāda Igaunijas PSR LĢk 24. p. II d., kas sadalāmās mantas jēdzienā ietver: lietas, mantiskās tiesības un pienākumus. Sadalot kopīpašumu, nav izslēgta iespēja ņemt vērā arī tos priekšmetus, kurus viens no laulātajiem nolūkā izvairīties no to sadales noslēpis vai pārdevis, lai tādējādi samazinātu laulāto kopīpašumu. Šeit var būt viens no gadījumiem, kad tiesa var samazināt viena laulātā īpašuma daļu, ievērojot otra laulātā intereses. Sadalei pakļauti arī laimesti uz naudas un mantu loterijas biļetēm. Ja izloze vēl nav bijusi, šie vērtspapīri sadalāmi pēc nominālvērtības. Ja uz tiem kritis laimests, tad sadalāma laimesta vērtība.

Īpaša vieta laulāto īpašuma tiesībās ir *noguldījumiem* kredītiestādēs. Līdz 1962. g. 1. maijam noguldījumi bija katra laulātā personiskais īpašums, vienalga vai noguldījums bija izdarīts pirms laulības noslēgšanas vai laulības laikā. Civilās likumdošanas pamatu 87. p. IV d. un atbilstoši tam CK 459. p. IV d. noteica citu laulāto attiecībām atbilstošāku kārtību, proti, ka noguldījumu, ko izdarījis viens no laulātajiem, var sadalīt, ja tas ir laulāto kopīpašums. Pie tam var sadalīt tikai tādu noguldījumu, ko laulātais nav izdarījis uz kādas citas personas vārda.¹ Pēc spēkā esošajām tiesībām noguldījumi principā nav pieskaitāmi ne pie laulāto kopīpašuma, ne pie katra laulātā personiskā īpašuma. Tas tāpēc, ka laulātajiem krājkasē atvērtajā kontā var būt noguldīti gan līdzekļi, kas iegūti pirms laulības, gan arī pēc laulības noslēgšanas. Tie var būt laulātā darba pienākumi, summas, kas iegūtas, pārdodot daļu no laulāto kopīpašuma, vai arī pārdodot laulības laikā saņemto mantojumu utt. Bet tieši tas apstāklis, ka konkrētais noguldījums daļēji vai pilnīgi sastāv no mantas, kas pēc likuma ir laulāto kopīpašums, rada otram laulātajam tiesības šo faktu pierādīt. Pie tam šim laulātajam pietiek norādīt, ka noguldījums izdarīts laulības laikā. Noguldītājs turpretī tiesīgs pierādīt, ka šis noguldījums ir viņa personiskais īpašums. Laulātais var prasīt noguldījuma sadalīšanu neatkarīgi no tā, vai noguldījums izdarīts pirms vai pēc

¹ «Бюллетень Верховного Суда РСФСР», 1965, № 6, стр. 13—14.

1962. g. 1. maija (Civīlās likumdošanas pamatu spēkā stāšanās).¹

Prasības noilgums. Saskaņā ar LĢk 21. p. III d. prasības par šķirto laulāto kopīpašumu sadali piemērojami civilkodeksa vispārīgie noteikumi par prasības noilguma termiņiem. Tāpēc šīm prasībām piemērojami attiecīgi CK VI nodaļas noteikumi. Faktiski tas jau ir skaidrs arī no LĢk III nodaļas noteikumiem un speciāls norādījums te nebija vajadzīgs. Tā kā šajā gadījumā tiesiskā attiecība ir starp pilsoņiem, tad prasības noilguma termiņš ir 3 gadi, uz ko arī tieši norādīts KPFSR LĢk 21. p. III d. ar LĢk 10. p. noteikts, ka prasības noilguma termiņa tecējums sākas ar dienu, kad persona uzzinājusi vai viņai vajadzēja uzzināt par savu tiesību aizskārums. Kā šis norādījums konkrētīzējas laulāto kopīpašuma sadales gadījumā? Tā kā laulāto kopīpašuma režīms saskaņā ar likumu pastāv līdz laulības izbeigšanai, tad arī līdz šim momentam nevar būt runa par prasības noilgumu attiecībā uz kopīpašuma sadali neatkarīgi no tā, vai laulātie dzīvo kopā vai atsevišķi. Tieši tāpēc arī LĢk 21. p. III d. atšķirībā no KPFSR LĢk 21. p. pasvīturo, ka prasības noilgums piemērojams tikai *šķirto laulāto kopīpašuma sadales gadījumā*. Praksē tādi gadījumi ir reti, jo parasti laulību šķirot, kopīpašums tiek sadalīts. Bet ja nu tas nav noticis, tad *pēc* laulības šķiršanas šo mantu sadalot ir piemērojams vispārīgais noteikums par prasības noilgumu. Pirms jaunās ģimenes likumdošanas literatūrā² bija izteikts viedoklis, ka prasības noilguma tecējums sākas ar laulības šķiršanas, t. i., šķiršanas reģistrācijas brīdi. Spēkā esošās ģimenes tiesības nesaista prasības noilguma termiņa tecējuma sākumu ar šo brīdi. Prasības noilguma tecējums var sākties jebkurā laikā arī pēc laulības šķiršanas — tad, kad šķirtais laulātais uzzināja vai viņam vajadzēja uzzināt, ka viņa tiesības uz kopīpašumu ir aizskartas. Tas var gan radīt tiesai zināmas grūtības attiecīgā momenta noskaidrošanā. Tomēr šī norma ir domāta šķirtā laulātā tiesisko interešu aizsardzībai.

Laulāto — kolhoznieku ģimenes locekļu īpašuma tiesības. Ievērojot to specifiku, kāda īpašuma attiecībām ir kol-

¹ «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1965, № 2, стр. 15—16.

² О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 231—232.

hoznieku ģimenē, kurā līdzās katra laulātā personiskajam īpašumam un laulāto kopīpašumam pastāv arī trešā īpašuma kategorija, — visas kolhoznieku ģimenes īpašums, saskaņā ar Lġk 23. p. Lġk noteikumi par laulāto īpašuma tiesībām ir attiecināmi tikai uz laulāto — kolhoznieku ģimenes locekļu to mantu, kas ir viņu personiskais īpašums. Ar to domāts laulāto kopīpašums un katra laulātā personiskais īpašums.

2) Laulāto atbildība par saistībām

Ļoti cieši ar laulāto īpašuma tiesībām ir saistīta laulāto atbildība par mantiskajām saistībām. Tas tāpēc, ka šīs saistības parasti rodas sakarā ar īpašumu un ka pēc šīm saistībām uz laulāto īpašumu iespējams vērst piedziņu. Ar saistībām te domātas visa veida civiltiesiskās saistības, kā līgumiskās, tā ārpuslīgumiskās. Saistības var rasties kā katram laulātajam atsevišķi, tā abiem kopīgi. Katra laulātā saistības ir tās, kas viņam radušās pirms laulības noslēgšanas, gan arī tās, kas radušās laulības laikā sakarā ar viņa personiskā īpašuma uzturēšanu, individuāli lietojamo priekšmetu iegādi, kaitējuma nodarīšanu trešajām personām, alimentu maksāšanu. Abu laulāto kopīgas saistības ir tās, kuras kopīgi uzņēmušies abi laulātie pēc līguma, vai, kas radušās sakarā ar kopīgi nodarīto kaitējumu trešajām personām. Ir iespējams arī trešais variants, kad saistībās gan iestāties viens no laulātajiem, bet abu laulāto vai visas ģimenes interesēs. Kāda šajos gadījumos ir laulāto atbildība un sakarā ar to iespēja vērst piedziņu uz laulāto mantu? To reglamentē Lġk 24. p. Laulāto mantiskā atbildība noteikta, vadoties no abu laulāto līdztiesības principa. Par *katra laulātā saistībām* šis laulātais atbild kreditoriem ar savu personisko īpašumu un ar savu daļu laulāto kopīpašumā, kura viņam pienāktos, ja šo īpašumu sadalītu. Tāpēc saskaņā ar Lġk 24. p I d. šī laulātā kreditori piedziņu var vērst tikai uz minēto mantu, bet ne visu laulāto kopīpašumu. Šis noteikums atbilst arī CPK 376. p. I d. Sakarā ar piedziņas vērsšanu uz viena laulātā kopīpašuma daļu praktiski rodas nepieciešamība šo kopīpašumu sadalīt pirms laulības izbeigšanas. Pie kam šādai sadalei jābūt oficiālai, lai kreditora intereses netiktu pārkāptas.

Pretējā gadījumā laulātie paši varētu vienoties izdalīt laulātajam-parādniekam mazāku kopīpašuma daļu, lai tādējādi radītu neiespējamību apmierināt kreditora prasījumus. Sakarā ar piedziņas vēršanu uz viena laulātā mantu un viņa kopīpašuma daļu bieži vien izvirzās jautājums par otra laulātā mantas izslēgšanu no aprakstes. Kārtība, kādā tiesa izskata lietas par mantas izslēgšanu no aprakstes noteikta, PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1948. g. 19. marta lēmumā (6/5/u). Minētā lēmuma 7. p. paredz, ka šādā gadījumā tiesai ir jānosaka katra laulātā daļa kopīpašumā un spriedumā konkrēti jānorāda, kādas lietas ir jāieskaita parādnieka daļā un jāizslēdz no aprakstes manta, kas pieder otram laulātajam.

Par abu laulāto kopīgām saistībām atbild abi laulātie ar savu personisko īpašumu un ar visu laulāto kopīpašumu. Kāda ir laulāto atbildība tajos gadījumos, kad saistībās iestājies viens no laulātajiem, bet visas ģimenes interesēs? Šādā gadījumā nebūtu taisnīgi atbildību uzlikt tikai tam laulātajam, kurš iestājies saistībā, jo tas radītu nepamatoti privilīģētu stāvokli otram laulātajam, kura interesēs pēc saistībām iegūtais izmantots. Tāpēc Lgk 24. p. II d. speciāli paredz abu laulāto atbildību ar visu kopīpašumu, lai gan saistībās iestājies tikai viens no viņiem. Bet šī atbildība rodas tikai tad, ja pēc saistībām saņemtais *faktiski* izmantots visas ģimenes vai arī tikai abu laulāto interesēs neatkarīgi no saistības noslēgšanas nolūka. Likumdevējs paredzējis vēl vienu gadījumu, kad abi laulātie atbild ar savu kopīpašumu, lai gan faktiski īpašums palielinājies viena laulātā rīcības rezultātā, t. i., atlīdzinot zaudējumus, kas radušies viena laulātā nozieguma dēļ (Lgk 24. p. III d. un CPK 376. p. II d.). Lai piedziņu vērstu uz visu laulāto kopīpašumu šajā gadījumā, nepieciešams ar spriedumu krimināllietā nodibināt, ka laulāto kopīpašums iegādāts par noziedzīgi iegūtiem līdzekļiem.

3) Mantiskie darījumi starp laulātajiem (Lgk 25. p.)

Šis jautājums lielā mērā attiecas uz laulāto kā pilsoņu civilo tiesībspēju un rīcībspēju. Tāpat kā attiecībā uz laulāto dzīves vietas un profesijas izvēli arī šeit likumdevējs tikai pasvītro, ka iestāšanās laulībā negroza un nemazina

viņu civiltiesisko stāstus. Domājams, ka tieši šis apstākļis arī noteicis attiecīgas normas neietveršanu KPFSR Lġk-ā. Turpretī dažu citu savienoto republiku, piemēram, Igaunijas PSR Lġk šo jautājumu plaši reglamentē. Lai gan Latvijas PSR Lġk 25. p. ir norādīts tikai par mantiskiem darījumiem, pēc būtības tas piemērojams visāda veida, arī personiska nemantiska rakstura darījumiem, ciktāl tādi iespējami arī civiltiesībā. Visparastākais šeit domātais darījuma veids ir dāvinājuma ligums. Tomēr nav izslēgti arī citi, tai skaitā atlīdzības darījumi. Līdzās tam šai normai ir sava specifiska nozīme — tā atļauj laulātajiem vienoties par sava īpašuma valdīšanu, lietošanu un rīcību ar to, kā arī par kopīpašuma sadali. Saskaņā ar šo normu laulātie var vienoties par kopīpašuma vai tā daļas pārvēršanu par katra laulātā personisko īpašumu, un otrādi. Tieši to paredz, piemēram, Igaunijas PSR Lġk 28. p. IV d., līdz ar to nosakot, ka laulāto savstarpēji darījumi par viņu kopīpašuma sadali obligāti notariāli jāapliecina, ja manta reģistrēta attiecīgās iestādēs uz viena laulātā vārda. Laulāto savstarpējie darījumi nedrīkst samazināt viena laulātā mantiskās tiesības. Protams, nebūtu attaisnojama arī vienošanās, kas aizskar mazgadīgo bērnu intereses. Par pēdējo konkrēti norādīts, piemēram, Igaunijas PSR Lġk 28. p. II d., Tadžikijas PSR Lġk 26. p.

4) Laulāto un šķirto laulāto alimentācijas tiesības

Laulība, kā ilgstoša savienība rada viņiem pienākumu vienam otru materiāli atbalstīt. Tas ir viens no ģimenes ekonomiskās funkcijas izpausmes veidiem, kura nozīme apstāklis, kad abi laulātie nodarbināti darbā ārpus mājas un saņem darba ienākumus, bet, kļūstot veci un darba nespējīgi, — pensiju, strauji samazinās. Tomēr nereti viens no laulātajiem ir nodarbināts laulāto mājsaimniecībā un bērnu audzināšanā. Tāpēc viņam nav patstāvīgu darba ienākumu. Šajos gadījumos jēga ir laulāto savstarpējai materiālai atbalstīšanai. Parasti laulātie to veic labprātīgi. Tomēr nolūkā aizsargāt laulāto mantiskās intereses tajos gadījumos, kad laulātie no šī pienākumā izvairās, likumdošanā plaši reglamentēts viņu savstarpējās uzturēšanas

pienākums. Lgk 26. p. noteic, ka «laulāto pienākums ir vienam otru materiāli atbalstīt». Lai rastos alimentācijas saistības, ir nepieciešami šādi priekšnoteikumi. Pirmkārt, lai laulātais būtu darba nespējīgs. Darbaspējīgam laulātajam ir konstitucionāls pienākums strādāt. Tāpēc viņam alimentācijas tiesības nerodas. Laulātā darba nespēja var iestāties sakarā ar zināma vecuma sasniegšanu. Ģimenes likumdošanā nav speciāli norādīta šī vecuma robeža. Te piemērojamas attiecīgās darba tiesību normas, kas reglamentē pensijas piešķiršanu. Darba nespējīgi ir vīrieši, sasniedzot 60 gadu vecumu, un sievietes, sasniedzot 55 gadu vecumu. Darba nespēja laulātajam var rasties sakarā ar invaliditāti. Tādi ir I un II grupas invalīdi. III grupas invalīdi ir daļēji darba spējīgi, var strādāt atbilstoši saglabājamies darba spējām. Tāpēc šī invaliditātes grupa ne vienmēr ir priekšnoteikums laulātā alimentācijas tiesībām. Alimentācijas tiesības darba nespējīgam laulātajam rodas neatkarīgi no tā, kad iestājusies darba nespēja — pirms laulības vai laulības laikā. Attiecībā uz šķirto laulāto alimentāciju — arī pēc laulības šķiršanas. Laulāto alimentācijas tiesības principā nav atkarīgas no darba nespējas cēloņa. Likumā ir noteikti izņēmumi (skatīt turpmāk!). Alimentācijas tiesībās darba nespējīga ir sieva grūtniecības laikā un vienu gadu pēc bērna dzimšanas.

Otrkārt, tikai tāds darba nespējīgais laulātais tiesīgs saņemt alimentus, kam nepieciešama materiāla palīdzība. Šis apstāklis vienmēr ir tad, kad laulātajam nav nekādu ienākumu no darba vai mantas, ja viņš nesaņem pensiju. Tas apstāklis, ka laulātajam ir zināma manta, bet tā nav izlietojama, lai iegādātu uzturlīdzekļus, nav šķērslis alimentu saņemšanai.

Treškārt, nepieciešams, lai otrs laulātais spētu alimentus dot. Tas iespējams, ja šim laulātajam ir darba ienākumi, pensija, stipendija, ienākumi no mājas palīgsaimniecības, ja viņam ir manta, uz kuru var vērst piedziņu sakarā ar civilprocesa noteikumiem.

Ja laulātais jau pirms laulības šķiršanas saņem alimentus, vai ja laulības laikā viņam ir radušās tiesības uz alimentiem, šīs tiesības paliek arī pēc laulības šķiršanas. Šīs tiesības pēc laulības šķiršanas saglabājas tik ilgi, kamēr pastāv visi trīs norādītie alimentācijas priekšnoteikumi,

pat līdz mūža beigām. 1926. g. Lġalk noteica ļoti īsu šķirto laulāto alimentācijas tiesību termiņu. Alimentus laulātais varēja saņemt ne ilgāk kā vienu gadu no laulības izbeigšanas brīža. Dažās savienotajās republikās (Uzbekija, Tadžikija) laulātā alimentācijas tiesības saglabājās 3 gadus pēc laulības šķiršanas, bet Ukrainas un Azerbaidžānas likumdošana vispār neierobežoja šķirtā laulātā alimentācijas tiesības ar noteiktu termiņu.

Ar Latvijas PSR Augstākās Padomes Prezīdija 1968. gada 13. jūnija dekrētu¹ tika grozīta Lġalk 15. p. redakcija. Saskaņā ar šo dekrētu, sākot ar 1968. g. 23. jūniju Latvijas PSR paredzēta laika ziņā neierobežota laulāto alimentācija pēc laulības šķiršanas. Tagad saskaņā ar Lġk 26. p., ja alimentācijas tiesības radušās laulības laikā, šīs tiesības turpinās pēc laulības šķiršanas arī šķirtajam laulātajam. Lġk 27. p. speciāli paredzēts, kad šķirtajam laulātajam tiesības saņemt alimentus rodas pēc laulības šķiršanas, t. i., kad laulātajam šādas tiesības vēl nebija tāpēc, ka viņš līdz laulības šķiršanai bija darba spējīgs. Saskaņā ar Lġk 27. p. noteikumiem: 1) principā visos gadījumos šķirtajam laulātajam rodas alimentācijas tiesības, ja viņš kļuvis darba nespējīgs un viena gada laikā pēc laulības šķiršanas; 2) nolūkā īpaši aizsargāt to laulāto intereses, kuri, sastāvot laulībā bijuši nodarbināti māsaimniecībā un neiegūst tiesības uz pensiju, likumdevējs noteicis, ka tiesai ir tiesības piedzīt alimentus par labu šķirtam laulātajam, ja viņš ne vēlāk kā *piecu gadu laikā pēc laulības šķiršanas sasniedzis pensijas vecumu*. Likumā domāta tikai pensijas vecuma iestāšanās, lai nodrošinātu parasti gados vecākām sievietēm tiesības uz alimentiem. Citāda darba nespējas iestāšanās te nav ņemama vērā. Pie tam saskaņā ar Lġk 27. p. šis noteikums piemērojams tikai tad, ja laulātie bijuši laulībā ilgu laiku. Likumā nav precizēts, cik ilgu laiku; tas ir jānosaka tiesai, vadoties no konkrētiem apstākļiem. Domājams, ka šis laiks nedrīkstētu būt mazāks par 10 gadiem. Saskaņā ar Latvijas PSR APP 1969. g. 25. sept. dekrētu Lġk 26. un 27. p. p. noteikumi par alimentācijas tiesībām pēc laulības šķiršanas piemērojami arī tad, ja šķirtais laulātais līdz 1968. g. 23. jūnijam jau

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1968. g., Nr. 24.

nebija zaudējis tiesības saņemt uzturu no otra laulātā. Piemēram, laulātie, kas ilgu laiku bijuši laulībā, to šķīruši 1967. g. 1. jūlijā. Pēc agrākās likumdošanas sieva, kura 1970. g. sasniegtu pensijas vecumu, varētu saņemt alimentus tikai viena gada laikā pēc laulības šķiršanas. Bet tā kā viņa līdz 1968. g. 23. jūnijam vēl nav zaudējusi tiesību saņemt alimentus, tad šai gadījumā LĢk 27. p. ir atpakaļejošs spēks un šī persona, sasniedzot pensijas vecumu 1970. g. oktobrī, ir tiesīga tiesā pieprasīt alimentus no sava šķirtā laulātā. Ja viņas tiesības uz alimentiem būtu izbeigušās līdz 1968. g. 23. jūnijam, LĢk 27. p. piemērot nevar. 1966. g. septembrī Jūrmalas pils. tautas tiesa šķīra pilsoņu V. laulību, piespriežot no V. (vīra) alimentus šķirtās sievas uzturam, kas maksājami gada laikā pēc laulības šķiršanas. Laulības šķiršanu civiltāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā pirmā reģistrēja V. (sieva) 1968. g. 17. septembrī. Ar šo datumu V. laulība ir izbeigta. Tā kā saskaņā ar LPSR APP 1968. g. 13. jūnija dekrētu paredzēta laika ziņā neierobežota šķirto laulāto alimentācija, pilsonei V. pēc spēkā esošās likumdošanas kā trūcīgai un darba nespējīgai ir tiesības saņemt alimentus līdz mūža beigām. Ja V. laulības šķiršana civiltāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā būtu bijusi reģistrēta līdz 1967. g. 23. jūnijam (t. i. gadu pirms 1968. g. 13. jūnija dekrēta spēkā stāšanās brīža), tad saskaņā ar 1926. g. LĢalk 15. p. šķirto laulāto alimentācijas saistības būtu jau izbeigušās līdz 1968. g. 23. jūnijam.

Nosakot ļoti stingrus laulāto un šķirto laulāto alimentācijas noteikumus, likumdevējs paredzējis gadījumus, kad laulāto vai šķirto laulāto var atbrīvot no pienākuma uzturēt otru laulāto, vai arī alimentācijas pienākumu ierobežot ar noteiktu termiņu: LĢk 28. p. ir uzskaitīti 4 šādi apstākļi: 1) laulāto neilga atrašanās laulībā; 2) tā laulātā, kas prasa alimentus, necienīga uzvešanās, neatkarīgi no tā vai tā notikusi laulības laikā, vai pēc laulības šķiršanas un neatkarīgi no tā, pret ko vērsta šī necienīgā uzvedība. Laulāto naidīgas attiecības pašas par sevi vēl nav pamats, lai atbrīvotu no alimentācijas pienākuma; 3) darba nespējas rašanās sakarā ar alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu pārmērīgu lietošanu; 4) ja darba nespēja radusies, izdarot noziegumu. Gandrīz visi šie apstākļi ir saistīti ar alimentu saņēmēja necienīgu, noziedzīgu, sadzīves normām un

sociālistiskajai morālei neatbilstošu uzvedību. Likumā nav precīzi noteikts, kad tiesa var ierobežot alimentācijas pienākumu un kad tā var atbrīvot no alimentācijas pienākuma pavisam. Tas katrā konkrētā gadījumā atkarīgs no nodarījuma smaguma pakāpes. Arī alimentācijas ilgums, ja tiesa ierobežo alimentācijas pienākumu, atkarīgs no tikko minētajiem faktoriem. LĢk 28. p. norādītie apstākļi piešķir tiesai tiesību, bet nevis pienākumu atbrīvot laulāto no alimentācijas pienākuma vai noteikt tās ilgumu. Ievērojot konkrētus apstākļus, tiesa var arī neizmantot šīs tiesības. Ar Latvijas PSR APP 1969. g. 25. septembra dekrētu LĢk 28. p. ir piešķirts atpakaļejošs spēks. Tāpēc šī panta noteikumi jāpiemēro arī tad, ja spriedums par alimentācijas piedziņu taisīts pirms 1969. g. 1. oktobra, kad šāda norma vēl nebija spēkā. Tā, piemēram, ja laulāto vai šķirto laulāto, kurš pēc tiesas sprieduma maksā otram laulātajam alimentus pirms LĢk spēkā stāšanās, tiesa var atbrīvot no alimentācijas pienākuma, ja alimentu saņēmējs laulības laikā ir necienīgi uzvedies vai darba spējas zaudējis sakarā ar alkoholisko dzērienu pārmērīgu lietošanu.

Bez šiem gadījumiem likumā (LĢk 30. p.) ir noteikti gadījumi, kad laulātajam vai šķirtam laulātajam zūd alimentācijas tiesības. Tas ir 1) ja izbeidzas priekšnoteikumi alimentu saņemšanai (atgūta darba spēja, radušies pietiekami līdzekļi), 2) ja šķirtais laulātais stājies jaunā laulībā. Iespējams, ka alimentu saņēmējs, lai nezaudētu tiesības uz alimentiem, jaunu laulību nenoslēdz, bet, atrodas tikai faktiskās kopdzīves attiecībās. Tas nav pamats alimentācijas tiesību zaudēšanai. Tajos gadījumos, kad alimentus piedzen pēc tiesas sprieduma, lai alimentu maksātāju atbrīvotu no turpmākas alimentu maksāšanas, viņam ar attiecīgu prasību ir jāgriežas tiesā. Ja turpretī laulātais vai šķirtais laulātais alimentus maksā labprātīgi, saskaņā ar LĢk 95. p. noteikumiem, viņš pats ir tiesīgs izbeigt alimentu maksāšanu.

Laulāto vai šķirto laulāto uzturēšanai piedzenamo līdzekļu apmēru noteic LĢk 29. p. Alimentu apmērs nosakāms konkrētā naudas summā, ko izmaksā katru mēnesi. To nedrīkst noteikt procentuāli no darba algas vai citiem ienākumiem. Alimentus labprātīgi maksājot, saskaņā ar LĢk 97. p. I d., to apmēru nosaka alimentu maksātājs.

Alimentu saņēmējs var jebkurā laikā griezties tiesā ar prasību par alimentu piedziņu, ja viņu neapmierina alimentu apmērs, ko noteicis pats maksātājs. Alimentu apmērs nosakāms, ievērojot abu laulāto vai šķirto laulāto materiālos apstākļus un ģimenes stāvokli. Abi šie faktori, kā alimentu maksātājam, tā saņēmējam var mainīties. Sakarā ar to katrs no viņiem ir tiesīgs griezties tiesā un prasīt alimentu apmēra grozīšanu, to palielināšanu vai samazināšanu (Lġk 29. p. II d.). Laulāto alimentācijas tiesības nerodas tad, ja laulība atzīta par spēkā neesošu, izņemot Lġk 50. p. III d. paredzēto gadījumu.

VI. LAULĪBAS IZBEIGŠANĀS

Laulības kā vīrieša un sievietes savienības mērķis ir laulāto ilgstoša kopdzīve, principā uz visu mūžu, kā tas īstenībā galvenokārt arī ir. Dabīgs laulības izbeigšanās veids ir viena laulātā nāve. Laulības izbeigšana, abiem laulātajiem dzīviem esot, ir relatīvi reta parādība, lai gan laulības šķiršanas skaitam atsevišķās valstīs, arī PSRS un it sevišķi dažās savienotajās republikās ir pieaugoša tendence. Teikto apliecina sekojoši laulības reģistrācijas un laulības šķiršanas reģistrācijas koeficienti, t. i., laulību un šķirto laulību skaits uz 1000 iedzīvotājiem PSRS.¹

1. LAULĪBAS IZBEIGŠANĀS SAKARĀ AR LAULĀTĀ NĀVI VAI VIŅA IZSLUDINĀSANA PAR MIRUSU

Saskaņā ar Lġk 31. p. laulība izbeidzas, ja viens no laulātajiem ir miris vai tiesa viņu izsludinājusi par mirušu. Minētajos gadījumos runa ir par dabīgu laulības izbeigšanās procesu, jo viena laulātā nāve izslēdz laulības turpmāko eksistenci. Miršanas fakts tiek fiksēts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs ar miršanas akta ierakstu (Lġk 199.—202. p. p.). Tā kā saskaņā ar likumdošanu par miršanas brīdi tiek uzskatīts noteikts datums, tad tas arī ir

¹ Reģistrēto laulību koeficients: 1940. g. — 6,3; 1950. g. — 11,6; 1960. g. — 12,1; 1965. g. — 8,7; 1966. g. — 9,0; 1967. g. — 9,1. Laulības šķiršanas koeficients: 1940. g. — 1,1; 1950. g. — 0,4; 1960. g. — 1,3; 1965. g. — 1,6; 1966. g. — 2,8; 1967. g. — 2,7. (Вестник статистики, 1969, № 2, стр. 93.)

laulības izbeigšanās brīdis. Tomēr dažos gadījumos, kad laulātie ir miruši viens pēc otra vienas diennakts laikā, praksē var rasties nepieciešamība precizēt katra laulātā miršanas brīdi (stundu, minūti), jo tas var radīt atšķirības mantinieku aicināšanā mantot.¹

Tāpat kā laulātā nāve, arī viņa izsludināšana tiesas kārtībā par mirušu (CK 21. p., CPK 254.—260. p. p.) ir dabīgs laulības izbeigšanās veids. Praksē parasti arī viens no laulātajiem prasa izsludināt otru laulāto, par mirušu, lai juridiski izbeigtu laulāto attiecības, kuras faktiski jau ilgstoši vairs nepastāv. Arī šajos gadījumos laulība izbeidzas ar to dienu, kura saskaņā ar CK 21. p. IV un V d. uzskatāma par nāves dienu, izsludinot pilsoni par mirušu. Izsludinot vienu laulāto par mirušu, viņa miršanas fakts tiek reģistrēts civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē. Tāpēc nav vajadzīga laulības šķiršana, kas ir nepieciešama, ja pilsoni atzīst par bezvēsts promesošu.

Laulības izbeigšanās abos apskatītajos gadījumos nozīmē, ka izbeidzas laulāto personiskās un mantiskās attiecības. Personisko attiecību jomā pārdzīvojušais laulātais gūst iespēju stāties jaunā laulībā, viņš ir tiesīgs saglabāt to uzvārdu, kuru ieguvis, iestājoties laulībā. Laulāto kopīpašums beidz pastāvēt un uz mirušā laulātā kopīpašuma daļu atklājas mantojums, uz kuru kā pirmās kārtas likumiskais mantinieks drīkst pretendēt arī pārdzīvojušais laulātais. Izbeidzas laulāto alimentācijas saistības.

Lai gan praktiski ļoti reti, tomēr nav izslēgts, ka ierodas laulātais, kas izsludināts par mirušu. Šajā gadījumā saskaņā ar CK 22. p. I d. tiesa atceļ spriedumu, ar kuru laulātais izsludināts par mirušu. Un tāpēc saskaņā ar Lgk 43. p. I d. laulība atzīstama par atjaunotu. Lai šādu laulību izbeigtu, tā jāšķir likumā noteiktā kārtībā. Izņēmums ir tikai tad, ja otrs (pārdzīvojušais) laulātais jau stājies citā laulībā (Lgk 43. p. III d.). Noteikumi par laulības atjaunošanu minētajos gadījumos saskaņā ar LPSR APP 1969. g. 25. sept. dekrētu ieguvuši atpakaļejošu spēku un piemērojami neatkarīgi no laulātā ierašanās laika un laika, kad viņš izsludināts par mirušu.

---

¹ Б. С. Антимонов., К. А. Граве. Советское наследственное право, М., 1955, стр. 94.

1) Laulības šķiršanās jēdziens un laulības šķiršanas tiesiskās reglamentācijas attīstība

Lgk 32. p. I d. noteic, ka, laulātajiem dzīviem esot, laulību var izbeigt, to šķirot pēc viena vai abu laulāto pieteikuma.

Laulības šķiršana (kr. «развод», vāc. «Ehescheidung») ir kompetentas valsts iestādes likumā noteiktā kārtībā veikta darbība, kuras rezultātā izbeidzas laulības tiesiskā attiecība. Pretēji viena laulātā nāvei, kas laulību izbeidz neatkarīgi no laulājamo gribas, un kas tādējādi ir notikums, vienalga, vai tas pēc savas izcelsmes ir radies cilvēka gribas rezultātā vai ne, laulības šķiršana vienmēr ir darbība, mērķtiecīgs gribas akts. Laulības šķiršanai nepieciešama pašu laulāto vai vismaz viena laulātā gribas izpausme, kuras loma laulības šķiršanai var būt atšķirīga atkarībā no laulības šķiršanas motīviem. Otrkārt, pēc spēkā esošās likumdošanas laulības šķiršana ir arī attiecīgas valsts iestādes — tiesas vai civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļas — darbība un tātad arī tās gribas izpausme. Pie tam tiesa, neskatoties uz pašu laulājamo gribu, laulību var arī nešķirt, ja laulāto kopdzīve un ģimenes saglabāšana ir iespējama.

Laulības šķiršanas tiesiskā reglamentācija vairākkārt izmainījusies padomju ģimenes likumdošanas vēsturē.¹

Viens no padomju varas aktuālākajiem uzdevumiem ģimenes attiecību regulēšanā jau pirmajos padomju varas gados bija panākt to laulību izbeigšanu, kuras bija noslēgtas pirmsrevolūcijas laikā pret laulājamo brīvu gribu, kuras balstījās uz sievietes pakļaušanu un paverdzināšanu. Sai nolūkā bija nepieciešams nodrošināt laulības šķiršanas brīvību, vadoties no abu laulāto pilnīgas tiesību vienlīdzības principa. Pirmsrevolūcijas Krievijā laulības šķiršana bija baznīcas kompetencē. Laulības šķiršanas noteikumus un kārtību regulēja attiecīgas baznīcu tiesību normas, kurām, galvenokārt raksturīga bija laulības šķiršanas ierobežošana. Katoļticīgajiem tā vispār bija liegta. Pareizticīgo

¹ Par šo jautājumu tuvāk skatīt, piemēram: История советского гражданского права 1917—1947. М., 1949 г., стр. 390 и след.

baznīca gan atļāva laulības šķiršanu, bet tikai stingri noteiktos gadījumos (laulības pārkāpums, laulāto kopdzīves neiespējamība, viena laulātā sodīšana ar smagu sodu, bezvēsts prombūtne). Laulības šķiršanas process bija ļoti sarežģīts un dārgs. Sevišķi paverdzinošs bija sievietes stāvoklis pēc musulmāņu tiesībām, kas vīram atļāva brīvu laulības šķiršanu pēc viņa ieskatiem, to pilnīgi aizliedzot sievietei pret vīra gribu. Jau 1914. gadā savā darbā «Par nāciju pašnoteikšanās tiesībām» V. I. Ļeņins norādīja: «Reakcionāri ir pret laulības šķiršanas brīvību un aicina «uzmanīgi apieties» ar to, un klieudz, ka tā nozīmē «ģimenes sairšanu». Turpretī demokrātija domā, ka reakcionāri liekuļo, patiesībā aizstāvēdami policijas un birokrātijas visvarenību, viena dzimuma privilēģijas un sieviešu ļaunāko apspiešanu; ka patiesībā laulības šķiršanas brīvība nozīmē nevis ģimenes «sairšanu», bet gan to nostiprināšanos uz civilizētā sabiedrībā vienīgi iespējamiem un stingriem demokrātiskiem pamatiem.»¹

1917. g. 19. decembrī bija publicēts KPFSR VCIK un TKP dekrēts «Par laulības šķiršanu», kas likvidēja baznīcas kompetenci laulības šķiršanā, pasludināja un nodrošināja laulības šķiršanas brīvību visiem pilsoņiem neatkarīgi no viņu reliģiskās pārliecības, nodrošināja vienlīdzīgas laulības šķiršanas tiesības vīrietim un sievietei. Saskaņā ar šo dekrētu laulību varēja šķirt vietējā tiesā pēc viena vai abu laulāto lūguma. Laulību šķīra pēc tiesneša vienpersonīga lēmuma. Pēc abu laulāto lūguma laulību varēja šķirt arī civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā. Šī dekrēta īpatnība bija ekskluzīvas nozīmes piešķiršana pašu laulāto gribai. Kā civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai, tā tiesai, lai šķirtu laulību, vajadzēja tikai konstatēt, vai laulātie vai arī viens no viņiem patiešām vēlas laulību šķirt. Laulības šķiršanas motīvus noskaidrot nevajadzēja. Nebija arī nozīmes viena laulātā iebildumiem pret laulības šķiršanu. Kā redzams, dekrēts nozīmēja krasu pagriezienu no pilnīgas baznīcas kontroles pār laulības šķiršanu uz pilnīgu pašu laulāto gribas autonomiju, tik plašu, kas katram laulātajam atsevišķi ļāva lemt par laulības izbeigšanu. Attiecīgo valsts iestāžu uzdevums bija tikai pārliecināties, vai laulātie ir patiesa griba šķirt laulību, un izšķirt ar laulības šķiršanu

¹ V. I. Ļeņins. Raksti, 20. sēj., LVI, R., 1950., 386. lpp.

saistītos tiesību jautājumus — kuram no šķirtajiem laulātajiem paliek bērni, par uzturlīdzekļu piedziņu bērniem, par bijušā laulātā alimentāciju.

1918. g. kodekss (85.—99. p. p.) pilnīgi saglabāja jau minēto laulības šķiršanas kārtību. Atšķirībā no 1917. g. 19. decembra dekrēta kodekss atļāva tiesai noskaidrot laulības šķiršanas motīvus un tādējādi veicināt laulāto samierināšanu.

1926. g. Līgalk vēl vairāk vienkāršoja laulības šķiršanas kārtību, nosakot, ka laulības šķiršana izdarāma, tikai reģistrējot to civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs. Laulāto vai pat viena laulātā pieteikums bija pamats laulības šķiršanas reģistrācijai. Viena vai abu laulāto gribas izpausme bija noteicošā, lai šķirtu laulību. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei tikai vajadzēja fiksēt šo gribu ar attiecīgu ierakstu. Tāpēc arī vairs nekādas nozīmes nebija laulības šķiršanai tiesā, un tā pilnīgi tika izņemta no tiesas kompetences. Vērtējot tagad 1926. g. Līgalk noteikto laulības šķiršanas kārtību, tā jāsaista ar likumdevēja tālaika attieksmi pret laulības institūtu vispār. Atteikšanās no sabiedrības un valsts kontroles pār laulības šķiršanu, nerunājot jau nemaz par to, ka tā radīja zināmā mērā nenopietnu attieksmi pret ģimeni, tai bija arī citas nevēlamas sekas. Tā kā laulības šķiršanu reģistrēja arī pēc viena laulātā pieteikuma, pat nezaicinot otru laulāto civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē, tā varēja aizskārt šī otra laulātā intereses. Otrs laulātais dažreiz arī netika informēts par laulības šķiršanu, ja viņa adrese nebija precīzi zināma tam laulātajam, kurš reģistrēja laulības šķiršanu. Neērtības radīja arī tas, ka mantisko strīdu un bērnu audzināšanas jautājumu izšķiršanai laulātajiem tāpat kā agrāk bija jāgriežas tiesā. Praksē šī atvieglotā laulības šķiršanas kārtība, kas sākotnēji bija domāta sievietes tiesisko interešu nodrošināšanai, lai atbrīvotu viņu no pirmsrevolūcijas laikā slēgtajām piespiedu laulībām, tagad praksē nereti sāka vērsties tieši pret sievietes un bērnu interesēm, jo vīrs bija tiesīgs pēc savas gribas pat pret ģimenes interesēm reģistrēt laulības šķiršanu, par to tikai informējot otro laulāto.

Sociālisma ekonomisko attiecību izveidošana radīja iespēju 30-to gadu otrā pusē pa jaunam izvirzīt laulības un ģimenes nostiprināšanas uzdevumus, un sakarā ar to PSRS

CIK un TKP 1936. g. 27. jūnija lēmums zināmā mērā jau vērsās pret vieglprātīgu attieksmi pret ģimeni un pret laulības šķiršanu. Lai gan tika saglabāta laulības šķiršana reģistrācijas kārtībā, tomēr tai bija nepieciešama abu laulāto uzaicināšana civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē. Otrkārt, paaugstināja valsts nodevu par laulības šķiršanu, pie kam progresīvu, atkarībā no šķirto laulību skaita: par pirmās laulības šķiršanu — 50 rbļ. par otrās — 150 rbļ., par trešās un tālāko — 300 rbļ. Būtiskas izmaiņas laulības šķiršanas tiesiskajā reglamentācijā ienesa PSRS APP 1944. g. 8. jūlija dekrēts. Likumsakarīgi attīstot tendenci par laulāto atbildību pret ģimeni, kas bija sāka ar 1936. g. 27. jūnija lēmumu, dekrēts noteica vienīgi reģistrētas laulības formu un līdzās tam vairākstadiju laulības šķiršanas procesu tiesā, kas savā laikā bija domāts, lai radītu nopietnāku attieksmi pret ģimeni. Pretēji agrākajai likumdošanai dekrēts noteica laulības šķiršanai obligātu tiesas kārtību un tai sekojošu laulības šķiršanas reģistrāciju civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs. Laulības šķiršanas process tiesā notika divās stadijās: 1) samierināšanas stadija — tautas tiesā un 2) laulības šķiršana pēc būtības Augstākajā tiesā (savienotajās republikās ar iedalījumu apgabalos — apgabaltiesās). Tikai tad, kad laulāto samierināšana faktiski nebija iespējama tāpēc, ka viens laulātais atradās bezvēsts prombūtnē, vai bija saslimis ar hronisku garīgu slimību, vai bija notiesāts ar brīvības atņemšanu uz laiku ne mazāku par trim gadiem, saskaņā ar PSRS TTK Instrukciju par laulības šķiršanas lietu izskatīšanas kārtību 16a. p. laulības šķiršanu varēja ierosināt tieši Augstākajā Tiesā bez iepriekšējās samierināšanas stadijas. Bez tam par laulības šķiršanas lietas ierosināšanu bija jāievieto sludinājums laikrakstā un, lai reģistrētu laulības šķiršanu civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē, jāsamaksā tiesas noteiktā valsts nodeva no 500—2000 rbļ. apmērā (pēc 1961. g. 1. janvāra no 50—200 rbļ.).

Šāda laulības šķiršanas kārtība zināmā mērā disciplinēja laulātos. Taču ilggadīgā prakse atklāja dažus nopietnus trūkumus arī šajā laulības šķiršanas reglamentācijā, un jau ar 50-to gadu vidu vispārējā presē un juridiskajā literatūrā tika ierosināts pārskatīt tās 1944. g. 8. jūlija dekrēta normas, kas noteica laulības šķiršanas kārtību.

Galvenais iebildums tika vērsti pret divpakāpju laulības šķiršanas procesu tiesā, pret publikāciju laikrakstā. Laulības šķiršana pēc būtības Augstākajā tiesā radīja ievērojamas grūtības laulības izšķiršanā republikas attālāko rajonu un pilsētu iedzīvotājiem. Norādīja, ka tiesai, kas tuvāk laulāto dzīves vietai, ir daudz lielākas iespējas pilnīgāk noskaidrot lietas faktiskos apstākļus, savākt vairāk pierādījumus, panākt lielāku efektu laulāto samierināšanā. Visai sarežģītā laulības šķiršanas procesa rezultātā praksē daudzas laulības, kas bija jau faktiski izirušas, formāli netika šķirtas.

PSRS APP 1965. g. 10. decembrī pieņēma dekrētu «Par dažiem grozījumiem laulības šķiršanas lietu izskatīšanas kārtībā tiesās»¹. Sakarā ar to Latvijas PSR APP 1966. g. 25. novembrī pieņēma dekrētu «Par papildinājumiem Latvijas PSR civilprocesa kodeksā»². Sakarā ar 1965. g. 10. decembra dekrētu ar 1966. g. 1. janvāri noteikta vienas stadijas laulības šķiršanas lietas izskatīšana tiesā, un atcelta publikācija laikrakstā. Pēc šī dekrēta laulības šķiršanas lietas izskata un laulību šķir rajona (pilsētas) tautas tiesas. Joprojām aktuāls palika jautājums par laulības šķiršanas reglamentāciju, apspriežot Pamatu projektu, kura 19 p. tāpat kā tajā laikā spēkā esošā likumdošana paredzēja laulības šķiršanu tiesā visos gadījumos. Apspriežot Pamatu projektu tāpat kā 50-to gadu vidū galvenokārt izvirzījās divi atšķirīgi viedokļi. Pirmais no tiem atbalstīja Pamatu projektā paredzēto visu laulības šķiršanas lietu paturēšanu tiesas kompetencē, jo tiesa vislabāk spēj realizēt sabiedrības kontroli pār laulības šķiršanu, tā vispilnīgāk spēj nodrošināt laulāto samierināšanas uzdevumu. Šāda kārtība ļauj līdz ar laulības šķiršanu izšķirt pārējos ar to saistītos tiesību jautājumus. Tā vispilnīgāk spēj nodrošināt viena laulātā interešu aizsardzību, lai viens no laulātajiem ļaunprātīgi neizmantotu laulības šķiršanu pret otra laulātā interesēm. Tas svarīgi arī gadījumos, kad viens no laulātajiem ir bezvēsts promesošs, rīcības nespējīgs. Otrs viedoklis — tiesas kārtība noteicama tikai strīdīgiem laulības šķiršanas gadījumiem. Turpretī tad, ja strīda nav, ja abi laulātie vēlas laulības šķiršanu, viens no laulātajiem ir rīcības

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetēns, 1966. g. Nr. 1., 1—2 lpp.

² Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1966. g. Nr. 48.

nespējīgs, bezvēsts promesošs, izcieš ilgstošu brīvības atņemšanas sodu — laulības šķiršana atļaujama civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs. Pamati noteica dažādu laulības šķiršanas kārtību. Saskaņā ar tiem principā laulību šķir tiesa, bet likumā norādītajos gadījumos — civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes.

2) Laulības šķiršanas kārtība

a) Laulības šķiršana tiesā

Saskaņā ar Pamatu 14. p. un Lgk 33. p. svarīgākā nozīme ir laulības šķiršanai tiesā. Laulības šķiršanas lietas izskata rajona (pilsētas) tautas tiesa (Lgk 34. p. I d.).

Laulība šķirama tiesā šādos gadījumos: 1) ja starp laulātajiem ir strīds par laulības šķiršanu; 2) ja laulātiem ir nepilngadīgi bērni, lai gan pašiem laulātajiem nav strīda par laulības šķiršanu. Pēc likuma jēgas ir domāti abu laulāto kopīgi bērni, vienalga, vai tie dzimuši laulībā vai ār-laulībā un pēc tam noteikta viņu paternitāte. Vadoties no Lgk 116. p., vērā ņemami arī adoptētie bērni. Ja laulātiem nav kopīgu nepilngadīgu bērnu, t. i., ja katram laulātajam vai arī vienam no viņiem ir nepilngadīgi bērni no iepriekšējās laulības vai ār-laulības bērni, laulība šķirama civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā). 3) Saskaņā ar Lgk 39. p. II d. tiesa uzskata laulības šķiršanas lietas arī tad, ja abi laulātie, kam nav nepilngadīgu bērnu, gan piekrit laulības šķiršanai, bet viņiem ir strīds par darba nespējīgā laulātā alimentāciju vai strīds par kopīpašuma sadali. Minētajos gadījumos laulības šķiršana tiesā nav obligāta, bet fakultatīva. Laulātie var šķirt laulību arī civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā un atsevišķi celt prasību tiesā par mantiskajiem strīdiem. Laulātie var celt prasību tiesā arī par laulības šķiršanu, lai pie viena izšķirtu mantiskos strīdus.

4) Saskaņā ar Lgk 40. p. II d. tiesa šķir laulību arī tad, ja viens no laulātajiem ir rīcības nespējīgs vai sodīts ar brīvības atņemšanu uz laiku ne mazāku par trim gadiem, bet tas laulātais, kas atrodas ieslodzījumā vai rīcības nespējīgā laulātā aizbildnis ierosina strīdu par bērniem,

par laulāto kopīpašuma sadali vai par darba nespējīgā laulātā alimentāciju.

Laulības šķiršanas lietu drīkst ierosināt tikai paši laulātie vai arī viens no viņiem. To nevar citas personas pret laulāto gribu (laulāto vecāki, vai citas ieinteresētas personas). Laulības šķiršanas lietu specifika nepieļauj ierosināt lietu par laulības šķiršanu pēc prokurora, valsts pārvaldes orgāna u. c. iestāžu pieteikuma. Tiesu praksē ir zināmi gadījumi, kad rīcības nespējīgā laulātā interesēs laulības šķiršanu ierosina viņa aizbildnis.¹ Tāda prakse, kā pareizi norāda O. Joffe, nav pretrunā ar vispārējo noteikumu, ka laulības šķiršanas lietu nevar ierosināt trešās personas pret abu laulāto gribu. Rīcības nespējīgā laulātā aizbildnis nav uzskatāms par trešo personu, jo kā aizbildnis viņš rīkojas rīcības nespējīgā vārdā un interesēs. Lgk 40. p. II d. ņem vērā rīcības nespējīgā laulātā aizbildņa iebildumus, kas attiecas uz strīdu par bērniem, par kopīpašuma sadali vai rīcības nespējīgā laulātā alimentācijas tiesībām. Šo pašu motīvu dēļ ir atzīstama aizbildņa tiesība celt prasību par laulības šķiršanu sava aizbilstamā interešu aizsardzībai, ja otrs laulātais pats šādu prasību necel, bet ļaunprātīgi savās interesēs izmanto rīcības nespējīgā laulātā bezpalīdzīgo stāvokli. Lgk 40 p. I d. neparedz aizbildnim iespēju prasīt laulības šķiršanu civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā, bet likums viņam neliedz šādu prasību celt tiesā.

Mātes un bērna interešu aizsardzības nolūkā likumdošanā ir paredzēts īpašs laulības šķiršanas lietas ierosināšanas ierobežojums vīram. Saskaņā ar Lgk 32. p. II d. vīrs nav tiesīgs bez sievas piekrišanas ierosināt laulības šķiršanas lietu sievas grūtniecības laikā un viena gada laikā pēc bērna dzimšanas. Šī norma ir pārņemta no Pamatu 14. p. Šis noteikums ir tik imperatīvs, ka tas attiecas pēc likuma jēgas kā uz tiem gadījumiem, kad vīrs ir bērna tēvs, tā arī uz tiem gadījumiem, kad viņš šī bērna tēvs nav un, izmantojot Lgk 56. p. piešķirto tiesību, ir jau apstrīdējis paternitātes ierakstu, kas pēc tiesas sprieduma jau anulēts. Šajos gadījumos rodas šaubas, vai attiecīgā tiesību norma atbilst morāles prasībām. Acīmredzot šai normai, kas prin-

¹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III, Л., 1965, стр. 212.

cipā ar pareiza, būtu bijis vajadzīgs paredzēt izņēmumu, kad laulības šķiršanu vīrs tiesā tomēr drīkst ierosināt. Minētais laulības šķiršanas ierobežojums atkrit, ja bērns miris vai adoptēts.

Laulības šķiršanas lietas tiesa izskata CPK noteiktajā prasības tiesvedības kārtībā (Lgk 34. p.). Tas nozīmē, ka šīs lietas izskata tiesā pēc abu laulāto dzīves vietas, ja viņi dzīvo kopā vai vienā rajonā (pilsētā), jeb pēc atbildētāja dzīves vietas, ja laulātie dzīvo atsevišķi (CPK 121. p.) Saskaņā ar CPK 124. p. laulātie var grozīt lietas teritoriālo piekritību un savstarpēji vienoties par laulības šķiršanas lietas izskatīšanu tiesā pēc prasītāja dzīves vietas. Saskaņā ar CKP 122. p. X d. prasību par laulības šķiršanu var celt pēc prasītāja dzīves vietas, ja pie viņa ir nepilngadīgi bērni vai, ja veselības stāvokļa dēļ prasītājam ir grūti aizbraukt uz atbildētāja dzīves vietu. Šī paša panta IX d. atļauj pēc prasītāja dzīves vietas celt arī prasības par laulības šķiršanu ar rīcības nespējīgām personām vai personām, kas sodītas ar ilgstošu brīvības atņemšanu, ja pēc Lgk 40. p. II d. laulība šķirama tiesā.

Iesniedzot laulības šķiršanas pieteikumu, prasītājam jāmaksā valsts nodeva — 10 rbļ., izņemot prasības šķirt laulību personām, kas atzītas par rīcības nespējīgām kā arī ar personām, kas sodītas ar ilgstošu brīvības atņemšanu (CPK 80. p. IX pk.). Šajos izņēmuma gadījumos valsts nodeva ir 50 kap.

Tiesas uzdevums laulības šķiršanas lietās ir atkarīgs no tā, vai laulātiem ir nepilngadīgi bērni, vai nepiekrit laulības šķiršanai, vai viens laulātais ir rīcības nespējīgs vai sodīts ar brīvības atņemšanu. Atkarībā no attiecīgās kategorijas lietas tiesai var būt pienākums — censties laulātos samierināt. Likumdošana paredz uzdevumu gimeni nostiprināt. Tāpēc tiesas pienākums ir ne tikai fiksēt laulāto gribu un šķirt laulību, kā to savā laikā paredzēja 1918. g. kodekss, bet arī dziļi un vispārīgi *noskaidrot laulāto attiecības, patiesos šķiršanās iemeslus*, jāveic visi nepieciešamie pasākumi pušu *samierināšanai*. Tāpēc prasības pieteikumā ir jānorāda tie konkrētie apstākļi, ar kuriem viens vai abi laulātie pamato prasību par laulības šķiršanu. Pieteikumā ir jāmin arī pierādījumi, kas šos apstākļus apstiprina. Pretējā gadījumā saskaņā ar CPK 134. p. tiesnesim jāpieņem

lēmums par pieteikuma atstāšanu bez tālākvirzīšanas, par ko jāpaziņo pieteikuma iesniedzējam un jādod viņam termiņš trūkumu novēršanai.

Lai noskaidrotu laulāto attiecības, šķiršanās patiesos iemeslus, kā arī, lai puses samierinātu, ir nepieciešama abu laulāto ierašanās tiesas sēdē. Uz to tiesu uzmanību vērš kā PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1969. g. 29. dec. lēmums, tā arī Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1968. g. 27. marta lēmums¹. Lietas izskatīšana bez laulātā personiskas ierašanās (CPK 161. p.) var notikt tikai izņēmuma gadījumā un pēc motivēta tiesas lēmuma, ja tiesa atzīst, ka lietu var izskatīt bez laulātā personiskas piedalīšanās. Ja bez attaisnojošiem iemesliem pēc otrreizēja aicinājuma tiesas sēdē neierodas prasītājs un no viņa nav saņemts pieteikums ar lūgumu izskatīt lietu viņa prombūtnē, tiesa saskaņā ar CPK 223. p. 6. pk. atstāj prasību bez izskatīšanas. Laulātais-atbildētājs uz tiesas sēdi nav uzaicināms, ja viņš ir atzīts par rīcības nespējīgu, vai ja viņš atrodas ieslodzījumā. Lai aizsargātu rīcības nespējīgā laulātā mantiskās tiesības, kā arī, lai nodrošinātu viņa bērnu intereses saskaņā ar CPK 145. p. 5. p. k. tiesai ir jāizlemj jautājums par aizbildnības un aizgādības iestādes uzaicināšanu piedalīties laulības šķiršanas procesā. Ja laulātais-atbildētājs ir gan garīgi slims, bet nav vēl atzīts likumā paredzētā kārtībā par rīcības nespējīgu, viņš pats piedalās lietā, izņemot, ja sakarā ar slimību viņš nevar piedalīties. Sakarā ar to lieta jāatliek, lai viņam ieceltu aizbildni.

Tiesai jāveic visi nepieciešamie pasākumi, lai *samierinātu* laulātos. Tas ir sevišķi svarīgi tajos gadījumos, kad laulātiem ir nepilngadīgi bērni, ja laulības šķiršanas motīvi neliecina par to, ka laulāto turpmākā kopdzīve nav saglabājama. Samierināšana var notikt, kā pieņemot prasības pieteikumu, tā arī pašā tiesas sēdē. Lgk 34. p. II d. kā arī CPK 165. p. I d. dod tiesai iespēju, ja tas ir mērķtiecīgi, atlikt lietas izskatīšanu, nosakot laulātajiem laiku samierināšanās panākšanai. Likumā nav noteikts tā ilgums. Tiesa to var noteikt atkarībā no konkrētiem apstākļiem, tomēr tas

---

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetēns, 1968. g. Nr. 1, 16. lpp.

nedrīkstētu būt ilgāks par 6 mēnešiem. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1968. g. 27. marta lēmuma 4. p. uzliek tiesām pienākumu laulāto samierināšanas panākšanai izmantot arī sabiedrības palīdzību, pārrunas ar laulātajiem u. c. pasākumus. Tiesas lēmums par lietas atlikšanu nolūkā panākt laulāto samierināšanos nav pārsūdzams kasācijas kārtībā un par to nevar iesniegt protestu. Tomēr pēc laulāto lūguma tiesa pati var grozīt agrāk noteikto termiņu. Ja laulātie samierinājušies, tad tiesa laulības šķiršanas lietu izbeidz sakarā ar laulāto samierināšanos. Šis apstāklis neliedz laulātajiem pēc kāda laika atkal griezties tiesā ar prasību par laulības šķiršanu, ja pēc tam ir radušies jauni laulības šķiršanas iemesli.

Ja laulāto samierināšanās gan nav panākta, bet tiesa atzīst, ka laulības turpmāka saglabāšana ir iespējama un tā vēlama nepilngadīgo bērnu interesēs, tiesa var atteikt laulības šķiršanu. Vadoties no Lgk 34. p. III d., tiesa laulību šķir tikai tad, ja laulāto turpmāka kopdzīve un ģimenes saglabāšana nav iespējama. Likumdošanā nav sniegts izsmelošs laulības šķiršanas motīvu uzskaitījums, kā tas daudzkārt ir buržuāziskajās tiesībās (laulības pārkāpums, noteiktas slimības, laulāto šķirta dzīvošana noteiktu laiku u. c.). Šādu formālu laulības šķiršanas motīvu uzskaitījums būtu pretrunā ar ģimenes nostiprināšanas uzdevumu, ko noteic mūsu likumdošana. Tādā gadījumā, pastāvot kādam likumā noteiktajam motīvam, laulība būtu jāšķir, neskatoties uz to, ka tās turpmāka saglabāšana ir iespējama. Turpretī, iztrūkstot kādam no norādītajiem motīviem, tiesa nevarētu laulību šķirt, lai gan tās saglabāšana nav vēlama. Šo apsvērumu dēļ likumā nav uzskaitīti konkrēti laulības šķiršanas motīvi, bet Lgk 34. p. II d. dod tikai vispārēja rakstura norādījumu: «laulāto turpmāka kopdzīve un ģimenes saglabāšana nav iespējama».

Ipaši likumdošanā reglamentēts jautājums par laulības šķiršanas motīviem tajos gadījumos, kad laulību šķir civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļa (sk. turpmāk).

Ja tiesa laulību šķir, tad, taisot spriedumu par laulības šķiršanu, tā izšķir arī citu personisko un mantisko tiesību jautājumus, kas saistīti ar šīs laulības izbeigšanu. Tie ir uzskaitīti Lgk 35. — 38. p. p., 42. p. un CPK 199¹. p. Daži no šiem jautājumiem tiesai obligāti jāizšķir (par bērnu

audzināšanu un uzturēšanu, valsts nodevas apmērs), citi — fakultatīvi, pēc viena vai abu laulāto lūguma (laulāto alimentācija, kopīpašuma sadale, laulāto uzvārds). Saskaņā ar LĢk 34. p. IV d. un 35. p., kā arī CPK 199¹. p. I pk. tiesai obligāti jānosaka, kuri bērni paliek pie kura no vecākiem, kā arī no kura no vecākiem un kādā apmērā piedzenami līdzekļi bērnu uzturēšanai. Tajos gadījumos, kad starp bērnu vecākiem ir strīds par to, pie kura no viņiem dzīvos bērni, tiesai jāauzicina lietā piedalīties aizbildnības un aizgādības iestāde, kuras piedalīšanās saskaņā ar LĢk 35. p. II d. ir obligāta. Izlemjot jautājumu par bērniem, tiesai ir jāievēro bērnu intereses. Ja vienam no laulātajiem saskaņā ar LĢk noteikumiem ir tiesības saņemt uzturu no otra laulātā, tad pēc šī laulātā lūguma tiesai ir jānosaka, kādā apmērā piedzenams uzturs no otra laulātā (LĢk 36. p.). Pēc abu vai viena laulātā lūguma tiesai jāsadala manta, kas ir laulāto kopīpašums (LĢk 37. p. I d.). Vienlaikus ar laulības šķiršanas lietu tiesa nevar izšķirt strīdu par mantas sadali, ja šāda sadale skar trešo personu tiesības (LĢk 37. p. II d.). Tas ir, piemēram, gadījumos, kad dzīvojamā māja ir abu laulāto un arī kādu trešo personu (viena laulātā vecāku vai citu radnieku utt.) kopīpašums. Tas pats, ja laulātie ir kolhoznieku ģimenes locekļi un prasa izdalīt daļu no kolhoznieku ģimenes īpašuma. Pēc tā laulātā lūguma, kas, stādamies laulībā, ir mainījis savu uzvārdu, tiesai jāpiešķir viņa pirmslaulības uzvārds (LĢk 42. p. I d.). Visi minētie jautājumi, tā kā tie ir cieši saistīti ar attiecīgās laulības izbeigšanu, ir jāizšķir, taisot laulības šķiršanas spriedumu. Noraidot prasību par laulības šķiršanu, minētie prasījumi nav izskatāmi pēc būtības. Arī tajā gadījumā, kad laulības šķiršanas lieta atlikta laulāto samierināšanas nolūkā, tiesa nevar izskatīt prasību par laulāto kopīpašuma sadali. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1968. g. 27. marta lēmuma 5. p. norāda, ka tiesai šādā gadījumā ir tiesības izskatīt prasību par alimentu piedziņu bērnu uzturēšanai. Kas attiecas uz darba nespējīgā laulātā alimentāciju vai laulāto kopīpašuma sadali, tad šos strīdus var izšķirt saskaņā ar vispārējiem civilprocesa noteikumiem.

Saskaņā ar LĢk 38. p., taisot spriedumu par laulības šķiršanu, tiesai obligāti jānosaka valsts nodevas summa,

kas vienam vai abiem laulātajiem jāmaksā pirms laulības šķiršanas reģistrācijas. Šīs summas apmēri ir noteikti PSRS likumdošanā no 50 līdz 200 rubļiem.¹ Kā norādīts Latvijas PSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1968. g. 27. marta lēmuma 8. p., nosakot šīs summas apmēru, tiesai jāievēro šķiršanās iemesli, katra laulātā vainas pakāpe ģimenes izīršanā un viņa materiālais stāvoklis. Praksē ir gadījumi, kad sakarā ar laulāto materiālajiem apstākļiem nodevas apmēru samazina zem 50 rbļ., vai pat pilnīgi atbrīvo no šīs nodevas samaksas.² Saskaņā ar CPK 199¹. p. 4 pk. valsts nodeva nav jānosaka, ja laulību šķir ar personu, kas noteiktā kārtībā atzīta par rīcības nespējīgu, vai kas sodīta ar ilgstošu brīvības atņemšanu uz laiku, ne mazāku par trim gadiem.

Spriedumam laulības šķiršanas lietās ir tā īpatnība, ka tas rada tiesiskās sekas — laulības izbeigšanu — nevis ar sprieduma spēkā stāšanos, bet gan ar to brīdi, kad laulības šķiršana reģistrēta civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā) (LĢk 41. p.). Pamatojoties uz spriedumu, šķiršanu var reģistrēt pēc abu vai viena laulātā dzīves vietas (LĢk 187. p.), pie kam to var reģistrēt pēc viena vai abu laulāto pieteikuma. Parasti ne abi laulātie vienlaicīgi, bet tikai viens no viņiem reģistrē laulības šķiršanu. Arī šādā gadījumā pēc LĢk 188. p. II d. laulība ir izbeigta. Tomēr otrs laulātais, lai gan laulībā viņš vairs nesastāv un laulāto tiesības un pienākumi vairs nerodas, nav tiesīgs reģistrēt jaunu laulību, kamēr viņš nav saņēmis laulības šķiršanas apliecību. Reģistrējot laulības šķiršanu, pieteikumam ir jāpievieno tiesas sprieduma noraksts vai izraksts un Valsts bankas kvīts par tiesas noteiktās valsts nodevas samaksu. Līdz laulības šķiršanas reģistrācijai civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā), lai gan spriedums ir spēkā stājies, laulība vēl nav šķirta; tā turpinās un rada visas likumā paredzētās laulāto tiesības un pienākumus. Sprieduma spēkā stāšanās neatkarīgi no tā reģistrācijas ļauj realizēt piespiedu kārtā šajā spriedumā noteikto laulāto alimentāciju, bērnu alimentāciju, laulāto īpašuma sadali, ja ieinteresētais laulātais to pieprasa. Turpretī uz mantu, ko

¹ ЦП СССР, 1969, № 1, ст. 3.

² PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1963. g. 18. marta lēmums Nr. 4. 5. pk.

laulātie iegūst kaut arī pēc sprieduma spēkā stāšanās, tiek attiecināts laulāto kopmantas režīms. Tā kā par šādas mantas sadali laulības šķiršanas spriedumā nekas nav teikts, tad laulātie var griezties tiesā, lai strīdus gadījumā to sadalītu. Bērni, kas dzimuši pēc laulības šķiršanas sprieduma spēkā stāšanās līdz sprieduma reģistrācijas brīdim ir uzskatāmi par laulībā dzimušiem, un viņu izcelšanās nosakāma saskaņā ar LĢk 53. un 56. p. p. noteikumiem. Šīs personas kā laulātie uzskatāmi arī mantošanas tiesībās, pensijas likumdošanā. Nosakot šķirto laulāto tiesības uz alimentiem (LĢk 27. p.), arī ņemams vērā nevis laulības šķiršanas sprieduma spēkā stāšanās, bet gan laulības šķiršanas reģistrācijas brīdis. Noteicot šādu kārtību (jau ar 1944. g. 8. jūlija dekrētu) likumdevēja mērķis ir panākt laulības saglabāšanu pat pēc tās šķiršanas tiesā, ja laulātie nāk pēc atziņas, ka laulība turpināma. Praktiski gan šādi gadījumi ir ļoti maz, tomēr samērā lielas grūtības tas sagādā civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēm, laulības šķiršanu reģistrējot, jo parasti laulātie šķiršanu pēc tiesas sprieduma reģistrē dažādā laikā, ar vairāku gadu starplaiku, un dažādās vietās. Neskatoties uz to, minētā kārtība rada arī cita rakstura iebildumus. Kā pareizi atzīmējis V. Rjasencevs¹, šāda kārtība rada nenoteiktību un nestabilitāti laulāto attiecībās, ja ilgstoši pēc laulības šķiršanas sprieduma spēkā stāšanās laulības šķiršana netiek reģistrēta. Jebkurs no laulātiem ir neziņā, vai otrs laulātais šķiršanu reģistrēs vai nē, un kad tas notiks. Pie tam, ja laulātie ilgstoši neregistrē laulības šķiršanu un pat faktiski turpina laulāto attiecības, tas liecina, ka nav vajadzības pēc laulības šķiršanas. Spēkā esošā likumdošana nenoteic, cik ilgā laikā, pamatojoties uz spriedumu, izdarāma laulības šķiršanas reģistrācija. CPK 353. p., saskaņā ar kuru spriedumu var iesniegt piespiedu izpildīšanai triju gadu laikā no brīža, kad spriedums stājies likumīgā spēkā, nav attiecināms uz spriedumu laulības šķiršanas lietā. Tādējādi uz tiesas sprieduma pamata laulības šķiršanu jebkurš no laulātajiem var reģistrēt pat 5, 10 vai vairāk gadus pēc sprieduma spēkā stāšanās.

¹ В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 122.

b) *Laulības šķiršana civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā)*

Šo jautājumu reglamentē LĢk 39. p., 40. p., 187., 189., 190. p. p. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļa (birojs) laulību šķir šādos gadījumos: 1) ja abi laulātie piekrit laulības šķiršanai un viņiem nav mazgadīgu bērnu; 2) pēc viena laulātā pieteikuma, ja otrs laulātais ir a) likumā noteiktajā kārtībā atzīts par bezvēsts promesošu, b) likumā noteiktajā kārtībā atzīts par rīcības nespējīgu, vai c) par izdarīto noziegumu sodīts ar brīvības atņemšanu uz laiku ne mazāku par 3 gadiem. Nosakot šādu laulības šķiršanas kārtību, likumdevējs ir vadījies no apsvērumiem, ka šajos gadījumos nav nepieciešama laulāto samierināšanās, lai gan varbūt tā būtu lietderīga arī attiecībā uz tiem laulātajiem, kuriem nav nepilngadīgu bērnu un kuri abi vēlas laulību šķirt. Likumdevējs vadās arī no to, ka šajās lietās parasti nav strīdu par bērniem, kā arī mantisko strīdu, lai gan arī ar bezvēsts promesošas vai rīcības nespējīgas personas civiltiesiskajām interesēm būtu jārēķinās, jo tas laulātais, kas vēlas laulību šķirt, parasti nevar pārstāvēt sava otra laulātā intereses.

Laulības šķiršana, ja par to vienojušies abi laulātie, kuriem nav nepilngadīgu bērnu. Laulības šķiršanu reģistrē pēc abu laulāto dzīves vietas, ja tie dzīvo viena rajona (pilsētas) robežās, vai pēc viena no laulāto dzīves vietas. Saskaņā ar LĢk 189. p. laulātajiem jāiesniedz kopējs šķiršanas pieteikums, kurā jānorāda, ka viņi abi piekrit laulības šķiršanai un, ka viņiem nav nepilngadīgu bērnu. Pieteikuma iesniegšanai nav obligāti jāierodas abiem laulātajiem. Ja viena laulātā dzīves vieta ir tālu, vai šis laulātais atrodas ilgstošā komandējumā, ir slims vai atrodas obligātajā kara dienestā u. tml., viņš var atsūtīt pieteikumu pa pastu vai ar otra laulātā starpniecību. Tikai šādā gadījumā promesošā laulātā pieteikumam jābūt attiecīgi apliecinātam (notariāta kantorī; to var apliecināt arī karaspēka daļas komandieris, medicīnas iestādes administrācija). Kopējo pieteikumu laulātie var iesniegt arī tad, ja viens no viņiem izcieš brīvības atņemšanas sodu. Pēc LĢk 39. p. jēgas šādā kārtībā laulību var šķirt arī tādi laulātie, kuriem katram ir savi nepilngadīgie bērni no iepriekšējās laulības, vai ārliulībā dzimušie. Svarīgi, lai viņiem nebūtu kopīgu bērnu. Arī tad, ja laulātajiem ir strīds par alimentu maksāšanu darba

nespējīgajam laulātajam, vai strīds par kopīpašuma sadali, viņi ir tiesīgi laulību šķirt civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā), un pēc tam mantiskos strīdus atsevišķi izšķirt tiesā.

Likumā tieši nav prasīts, lai civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļas (biroja) darbinieki censtos laulātos samierināt, lai gan tam zināma jēga būtu. Taču likumā ir noteikts, ka laulības šķiršanu šajos gadījumos var reģistrēt ne ātrāk kā 3 mēnešus pēc laulības šķiršanas pieteikuma iesniegšanas. Šis termiņš ir domāts, lai laulātie vēlreiz pārdomātu laulības šķiršanas lietderīgumu un lai viņi šajā laikā mēģinātu samierināties. Likumā nav norādīts, vai laulību var šķirt arī pēc minēto trīs mēnešu termiņa noteikuma, ja laulātie noteiktajā laikā nav ieradušies reģistrēt laulības šķiršanu. Domājams, ka neierašanās attaisnojošu iemeslu dēļ būtu ņemama vērā. Lietuvas PSR Lgk 37. p. II d. paredz, ka pieteikums skaitās neiesniegts, ja laulātie nav ieradušies šķirt laulību trīs mēnešu laikā pēc noteiktā termiņa.

Laulības šķiršanas reģistrācijai principā jānotiek abiem laulātajiem klātesot. Tieši šajā brīdī ir svarīgi konstatēt abu laulāto gribu šķirt laulību, jo varbūt pēc pieteikuma iesniegšanas viens no laulātajiem ir pārdomājis un vairs nepiekrīt laulības šķiršanai, vai viņiem radušies mantiski strīdi, kuru dēļ viņi vēlas laulību šķirt tiesā. Iespējams, ka šajā laikā sievai iestājusies grūtniecība un viņa nepiekrīt laulības šķiršanai. Tāpēc likumā prasīta abu laulāto ierašanās civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā) šķirt laulību. Tikai izņēmuma gadījumā, ko paredz Lgk 189. p. III d. laulības šķiršanu var reģistrēt viena laulātā prombūtnē, ja šis laulātais attaisnojošu iemeslu dēļ nevar ierasties civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā un, ja ir iesniegts attiecīgā kārtā apliecināts viņa pieteikums, kas apstiprina viņa piekrišanu šķirt laulību. Saskaņā ar instrukciju par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību viņa parakstu šai pieteikumā var apliecināt notārs, karaspēka daļas komandieris, stacionāras medicīnas iestādes administrācija, invalidu nama administrācija, kuģa kapteinis vai brīvības atņemšanas vietas administrācija. Reģistrējot laulības šķiršanu, ņemama valsts nodeva 50 rbļ. apmērā.¹

¹ ЦП СССР, 1969, № 1, ст. 3.

Laulības šķiršana ar personām, kas ir bezvēsts promesošas, rīcības nespējīgas vai sodītas ar brīvības atņemšanu uz laiku ne mazāku par trim gadiem. Viena laulātā atzīšana par bezvēsts promesošu, rīcības nespējīgu vai notiesāšanu ar ilgstošu brīvības atņemšanu ir apstākļi, kas vai nu pavisin vai uz ilgu laiku izslēdz normālu laulības attiecību eksistenci. Laulības formāla saglabāšana te būtu pretrunā ar laulības institūta jēgu. Tāpēc minētie faktori pēc likuma jēgas ir obligāti laulības šķiršanas motīvi, kas neskatoties uz otra laulātā (ja viņš sodīts ar brīvības atņemšanu), vai uz viņa aizbildņa (ja otrs laulātais rīcības nespējīgs) iebildumiem rada pienākumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai (birojā) vai attiecīgos gadījumos tiesai laulību šķirt. Šajos gadījumos, kā redzams noteicošā ir viena laulātā griba. Tas gan neizslēdz atsevišķos izņēmuma gadījumos tiesai iespēju censties laulātos samierināt, ja, piemēram, ar brīvības atņemšanu sodītais laulātais paziņo, ka viņam ir strīds par bērniem un kopīpašuma sadali un viņam jau beidzas soda izciešanas laiks. Likuma jēga ir nodrošināt obligātu laulības šķiršanu tad, ja laulāto kopdzīve ilgstoši nav iespējama sakarā ar viena laulātā notiesāšanu. Bet, ja lietas izskatīšanas brīdī laulātais no ieslodzījuma jau atbrīvots, tad obligāta laulības šķiršana runātu pretī likuma jēgai. Tāpēc, liekas, būtu pareizāk piemērot šajos gadījumos Lgk 34. p. noteikumus. Ja uz laulības šķiršanas pieteikuma iesniegšanas brīdī sodītais laulātais jau sodu izcietis un atbrīvots, neskatoties uz to, uz cik ilgu laiku viņš bija notiesāts, laulību nevar šķirt pēc Lgk 40. p. noteikumiem, bet gan pēc Lgk 34. vai 39. p. p. noteikumiem.

Laulības šķiršanas pieteikumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā) pēc savas dzīves vietas var iesniegt tikai tas laulātais, kurš vēlas šķirt laulību ar bezvēsts promesošo, rīcības nespējīgo vai sodīto laulāto. Sodītais laulātais vai rīcības nespējīgā laulātā aizbildnis to var tikai uz vispārīgiem pamatiem tiesā. Tas, ka laulātajiem ir nepilngadīgi bērni, nav jāņem vērā, pieņemot laulības šķiršanas pieteikumu. Tikai tad, ja sodītais laulātais vai rīcības nespējīgā laulātā aizbildnis paziņo, ka ir strīds par bērniem, laulības šķiršanas lieta civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā jāizbeidz, jo tad saskaņā ar Lgk 40. p. II d. laulība

jāšķir tiesā. Iesniedzot laulības šķiršanas pieteikums, tam jāpievieno izraksts vai noraksts no tiesas sprieduma, kurš stāties likumīgā spēkā un ar kuru otrs laulātais atzīts par bezvēsts promesošu vai rīcības nespējīgu, vai izraksts vai noraksts, ar kuru otrs laulātais sodīts ar brīvības atņemšanu uz laiku ne mazāku par trim gadiem (Lgk 190. p. I d.). Nolikā aizsargāt šī otra laulātā intereses likumā ir paredzēts, ka civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai (birojā) par laulības šķiršanas pieteikumu ir jāpaziņo laulātajam, kas atrodas ieslodzījumā, vai rīcības nespējīgā laulātā aizbildnim. Saskaņā ar Lgk 190. p. II d. šai paziņojumā nosaka termiņu, kurā minētajām personām ir jāpaziņo civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai, vai ir strīds par 1) bērniem, 2) laulāto kopīpašuma sadali, vai 3) par alimentu maksāšanu rīcības nespējīgam laulātajam, kam nepieciešama palīdzība.

Ja minētās personas paziņo, ka ir attiecīgs strīds, saskaņā ar Lgk 40. p. II d. laulības šķiršanas lieta civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā) jāizbeidz un laulības šķiršanas pieteikums jāiesniedz tiesā. Likumdošanā nav norādīts, kā rīkoties, ja rīcības nespējīgajam laulātajam par aizbildni iecelts viņa laulātais. Domājams, ka laulības šķiršanas gadījumā, kad abu laulāto tiesiskās intereses saduras, rīcības nespējīgā laulātais vairs nevar pārstāvēt viņa intereses. Tāpēc šajos gadījumos būtu jāpaziņo aizbildnības un aizgādības iestādei, kura aizbildni iecēlusi. Nav atrisināts jautājums par bezvēsts promesošā laulātā interešu aizsardzību. Arī šeit iespējams strīds par kopīpašuma sadali. Tieši tamdēļ arī CPK 145. p. 5. pk. ir speciāls norādījums, ka tiesa izlemj jautājumu par aizbildnības un aizgādības iestādes uzaicināšanu piedalīties tiesas procesā lietās par laulības šķiršanu ar personām, kas noteiktā kārtībā atzītas par bezvēsts promesošām. No Lgk 40. p. satura izriet, ka laulība ar bezvēsts promesošām personām ir šķirama tikai civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā), bet nevis tiesā, lai gan no Pamatu 14. p. VIII d. nepārprotami secināms, ka arī ar bezvēsts promesošo strīda gadījumā laulība šķirama tiesā. Lgk 40. p. II d. neprecizitāte, kas turklāt neatbilst Pamatu noteikumiem, nevar būt iemesls, lai atteiktos no bezvēsts promesošā laulātā un viņa tuvāko radnieku mantisko interešu aizsardzības.

Saskaņā ar LĢk. 190. p. III d. civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļa (birojs) reģistrē laulības šķiršanu, ja no šī panta II d. minētajām personām saņemts paziņojums, ka strīda nav vai, ja noteiktajā termiņā atbilde nav saņemta.

Šajos laulības šķiršanas gadījumos ņemama valsts nodeva 50 kap. apmērā¹ neatkarīgi no tā, vai laulību šķir civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļa vai tiesa.

---

¹ ЦП СССР, 1969, № 1, стр. 3.

VII. RADNIECĪBA KĀ ĢIMENES TIESĪBU UN PIENĀKUMU PAMATS

I. RADNIECĪBAS JĒDZIENS. RADNIECĪBAS TUVUMA NOTEIKŠANA. SVAINĪBA

Radniecības (kr. «родство», vāc. «Verwandschaft») jēdziens ir ilgas vēsturiskas attīstības rezultāts, kuru ietekmējuši gan ekonomiski, gan morāli, reliģiski un citi faktori. Tā rezultātā sadzīvē un tiesībās vēsturiski ir pazīstami vairāki radniecības jēdzieni — «asinsradniecība», «laulības un ārļaulības radniecība», «juridiskā radniecība», «piena radniecība», «garīgā radniecība» u. c.¹ Radniecības jēdziena attīstībā saskatāmas divas pamattendences. Pēc vienas par radniekiem uzskata tās personas, kas pieder ģimenei. Jau senās Romas civiltiesībās pazīstams termins «agnātiskā» radniecība. Agnāti bija personas, kas atradās pater familias vārā. Šī radniecība ļoti cieši saistās ar piederību pie t. s. «lielās ģimenes». Ar pēdējās sairšanu šim radniecības jēdzienam vairs nav tik plaša piemērošanas sfēra, tomēr dažu valstu tiesībās tas saglabājies (piemēram, angļu, japāņu, kurās par radniekiem plašākā nozīmē uzskata ne tikai personas, kas savā starpā saistītas ar izcelšanos, bet arī laulātos, svainus u. c.). Ar šīveida radniecību ir saistīta termina «radniecība» izveidošanās dažām tautām, piemēram, angļu valodā «relationship», vācu va-

¹ Я. Р. Веберс. Понятие родства как основания возникновения прав и обязанностей. «Вестник Московского уни-та», 1962 г., № 4, стр. 29 и след.

lodā «Verwandschaft», kas apzīmē attiecību, saiti starp personām, kas var būt izveidojušies neatkarīgi no viņu bioloģiskās izcelšanās. Arī latviešu valodā termins «vecāki» — bērna tuvākie radnieki, viņa tēvs un māte — ir veidojies vācu valodas attiecīgā termina «Eltern» ietekmē, kas savukārt ir ciešā sakarā ar vācu «Verwandschaft» jēdzienu. Šai ziņā it īpaši redzama atšķirība no attiecīgā krievu valodas termina «родители», kas cēlies no vārda «родить».

Otrā tendence — par radniekiem uzskatīt personas, kas savstarpēji saistītas ar bioloģisku tuvumu, ar vienas personas bioloģisko izcelšanos no otras. Jau no senās Romas tiesībām ir pazīstams jēdziens «kognātiskā» radniecība, t. i., «asinsradniecība». Ar asinsradnieciskās ģimenes attīstību tieši šis radniecības jēdziens kļūst par noteicošo, un modernajā tiesību zinātnē termini «radniecība» un «asinsradniecība» bieži vien ir sinonīmi. Šīs radniecības tendences ietekmē veidojies latviešu valodas termins «radniecība» (no vārda «radīt») un arī attiecīgais krievu valodas termins. Padomju juridiskajā literatūrā pat tieši norādīts, ka radniecība ir bioloģisks jēdziens.¹ Ar šo radniecības jēdzienu saistās jurisprudencē ļoti izplatītā radniecības definīcija saskaņā ar kuru «radniecība ir saite starp personām, kas izcēlušies viens no otra vai no kopēja priekšteča».

Šāda definīcija principā ir pareiza. Tomēr jāpiebilst, ka tiesības, likumdošana ne vienmēr ar bioloģiskās izcelšanās faktu saista radniecības tiesību un pienākumu rašanos. Arī padomju tiesībās sastopam gadījumus, kad radniecība bioloģiskā nozīmē nerada likumā paredzētās radnieku tiesības un pienākumus. Piemēram, saskaņā ar PSRS APP 1944. gada 8. jūlija dekretu bija ierobežota tēva noteikšana ārļaulības bērniem. Tajos gadījumos, kad tēvs likumā paredzētajā kārtībā nebija noteikts, bioloģiskās izcelšanās fakts kā tāds neradīja starp bērnu un tēvu likumā paredzētās tiesības un pienākumus. Saskaņā ar Lgk 116. p. II d. adoptētie bērni zaudē tiesības un pienākumus pret saviem bioloģiskajiem radniekiem. Arī te bioloģiskās radniecības faktam vairs nav tiesību radošas nozīmes. Un otrādi, no tiesību viedokļa par radniekiem tiek uzskatītas personas, kuras nesaista bioloģiskas izcelšanās fakts. Tas attiecas uz

¹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право, III, Л., 1965, стр. 190; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 52.

adopētiem bērniem un adoptētājiem, kuri pēc Lġk 113. p. noteikuma ierakstīti dzimšanas aktu reģistrācijas grāmatās kā adoptētā vecāki. Līdzīga situācija ir arī tad, ja saskaņā ar Lġk 56. p. par tēvu ierakstīta persona, kas ar bērna māti gan sastāv laulībā, tomēr bioloģiski nav bērna tēvs. Kā redzam, tiesībās ir zināmā mērā tendence radniecības jēdzienam piešķirt sociālu raksturu. Lai gan šis pēdējais nav noteicošais, to nedrīkst neievērot, analizējot tiesībās radniecības jēdzienu. Padomju tiesībās nav nozīmes iedalījumam «laulības un ārļaulības radniecība», kas vēl joprojām ļoti svarīgs buržuāziskajās tiesībās, pēc kurām, atkarībā no tā, vai bērnam ir noteikta laulības vai ārļaulības izcelšanās, ir dažāds ģimenes un civiltiesiskais stātuss, par sliktu, protams, ārļaulībā dzimušajam. Padomju tiesībās nav juridiskas nozīmes t. s. «piena radniecībai», kas radusies musulmaņu reliģijas ietekmē, un ar ko apzīmē personas, kuras kopīgi barojusi viena sieviete. Tomēr sadzīvē atsevišķās savienotajās republikās šis jēdziens ir saglabājies. Par to liecina kaut vai tas, ka, izstrādājot jauno ģimenes likumdošanu, tika izvirzīts priekšlikums — piešķirt t. s. piena radniecībai juridisku nozīmi.

Padomju tiesībās radniecības fakts, ja tas tiek konstatēts likumā noteiktā kārtībā (un tikai tad saskaņā ar Lġk 52. p. tam ir tiesiska nozīme) rada vienādas tiesības un pienākumus neatkarīgi no tā, vai radniecība balstās uz laulības vai ārļaulības izcelšanos, neatkarīgi no tā, vai viņa balstās uz bioloģisko izcelšanos vai ne.

Arī padomju tiesībzinātne pieturas pie radniecības definīcijas, saskaņā ar kuru radniecība ir saite starp personām, kuras izcēlušās viena no otras vai kuras izcēlušās no kopējā priekšteča. Praktiska nozīme padomju tiesībās ir tikai tuvākajiem radniekiem. Tāpēc svarīga nozīme ir radniecības tuvuma noteikšanai. To nosaka pēc *radniecības līnijām un pakāpēm*. Ir taisnās un sāņulīnijas radniecība. *Taisnās līnijas radniecībā* ir personas, kuras izcēlušās viena no otras (vecvecāki — vecāki — bērni — mazbērni — mazmazbērni utt.). Šī radniecības līnija ir *augšupēja* (ascendentāla), skatoties no pēcnācējiem uz priekštečiem. Tā ir *lejupēja* (descendentāla), skatoties no priekštečiem uz pēcnācējiem. Taisnās līnijas radniecību nosaka pēc pakāpēm, atkarīgi no dzimšanu skaita, vadoties no principa «cik

dzimšanu tik pakāpju». Starp tēvu un dēlu ir 1. pakāpes radniecība, jo, lai dēls izceltos no tēva, nepieciešama viena dzimšana. Vectēvs un mazdēls ir 2. pakāpes, bet vecvectēvs un mazmazdēls — 3. pakāpes radniecībā.

Sāņulinijas radniecībā ir personas, kuras izcēlušās no kāda kopēja priekšteča. Šis kopējais priekštecis varbūt vecāki, vai viens no viņiem, vecvecāki, vecvecvecāki utt. Šādā radniecībā ir, piemēram, brāļi un māsas, brālēni un māsiņas, brāļa dēls un tēva brālis u. tml. Ja kopēji ir abi vecāki, tad tuvākie sāņulinijas radnieki ir brāļi un māsas, ja kopējs tikai viens no vecākiem, tad — pusbrāļi un pusmāsas.

Pēc padomju tiesībām juridiska nozīme ir tikai pašai tuvākajai sāņulinijas radniecības pakāpei, t. i., brāļu un māsu, pusbrāļu un pusmāsu attiecībām. Viņiem visiem ir vienāds tiesību un pienākumu loks attiecībā uz alimentācijas, īpašuma, mantošanas, dzīvokļa tiesībām; šī radniecība ir šķērslis laulības noslēgšanai. No pusbrāļiem un pusmāsām ir jāizšķir t. s. svaiņa brāļi un māsas, kuriem nav ne kopēja tēva ne mātes, bet kas auguši kopā vienā ģimenē. Tādi ir vīra un sievas iepriekšējo laulību bērni. Viņiem nav savstarpēji nekādu tiesību un pienākumu.

No radniecības ir jāatšķir *svainība*. (kr. «своѣство», vācu — «Schwagerschaft»), kas tāpat kā radniecība tiesībās tiek uzskatīta par saiti vai attiecību starp personām sakarā ar piederību ģimenei. Svainības attiecības rodas ar laulības noslēgšanu starp vienu laulāto un otra laulātā radniekiem (vīrs un sievas tēvs, vīrs un sievas māsa, sieva un vīra bērni no iepriekšējās laulības utt.), vai starp vīra un sievas radniekiem (vīra māte un sievas tēvs utt.). Ar pāreju uz «mazo ģimeni», kuru parasti veido vistuvākie radnieki, svainība savu tiesisko nozīmi zaudē. Padomju tiesībās svainībai principā nav tiesiskas nozīmes, izņemot tikai vienu svainības gadījumu — starp padēlu (pameitu) un patēvu (pamāti), kad saskaņā ar LĢk 88. un 89. p.p. viņiem rodas savstarpējs alimentācijas pienākums.

Tādējādi radniecībā kā tiesību un pienākumu pamats raksturojas ar to, ka ne viss radnieku loks, bet tikai tuvākie radnieki pēc padomju ģimenes, civilajām u. c. tiesībām ir apveltīti ar tiesībām un pienākumiem. Parasti tie ir no taisnās līnijas — vecāki un bērni, vecvecāki un mazbērni, no sāņulinijas — brāļi un māsas (pusbrāļi un pusmāsas), pie

tam, jo tuvāka ir radniecības pakāpe, jo plašāks ir viņu tiesību un pienākumu loks. Visplašākais tas ir vecākiem un bērniem. Un vēl viens būtisks noteikums. Lai radniekiem rastos likumā paredzētās tiesības un pienākumi, *radniecības fakts ir jākonstatē likumā paredzētajā kārtībā*. Attiecībā uz vecākiem un bērniem tas ir norādīts LĢk 52. p.

Kāda ir radniecības attiecību konstatēšanas vai noteikšanas kārtība? Izšķirot konkrētu tiesību jautājumu par alimentāciju, mantošanu, tiesībām uz dzīvojamo telpu vai kaitējuma atlīdzību apgādnieka zaudēšanas gadījumā, par pensijas piešķiršanu un tml. ir nepieciešams noteikt tikai kādu konkrētu radniecības attiecību posmu, piemēram, ka personas A. un B. ir brālis un māsa, vecaistēvs un mazdēls, tēvs un meita u. tml. Radniecības attiecību var noteikt divējādi. Pirmkārt, pēc ierakstiem civilstāvokļa aktu reģistrācijas grāmatās, uz kuru pamata tiek izsniegtas dzimšanas apliecības. Dzimšanas akta ierakstā ir ziņas par personas vecākiem, kas parasti (izņemot ziņas par tēvu, kuras ierakstītas saskaņā ar LĢk 58. p.) ļauj secināt par bērna izcelšanos no vecākiem, Balstoties uz šādiem ierakstiem, var noteikt arī pārējās radniecības pakāpes — starp vecvecākiem un mazbērniem, starp brāļiem un māsām, pusbrāļiem un pusbāsām. Tā, piemēram, lai konstatētu, vai A. ir B. brālis, jānoskaidro, vai viņu dzimšanas apliecībās (dzimšanas aktu ierakstos) ir uzrādīti vieni un tie paši vecāki.

Otrkārt, ja nav iespējams konstatēt radniecības faktu no minētajiem ierakstiem sakarā ar to, ka pēdējie gājuši bojā, radniecību var konstatēt kā juridisku faktu tiesā saskaņā ar CPK 27. nodaļas noteikumiem. Samērā bieži tiesās nākas konstatēt faktu par brāļu un māsu attiecībām, kas nepieciešams, lai noformētu mantojuma pieņemšanu.

Kā redzam, tad jebkuras tālākas radniecības attiecības noteikšana ir atkarīga no pašu tuvāko radniecības attiecību — maternitātes un paternitātes noteikšanas, kas ir visas radniecības sistēmas pamats. *Maternitāte* (kr. «материнство») ir radniecības attiecība starp māti un bērnu, kas norāda, ka konkrētā sieviete ir bērna māte. *Paternitāte* (kr. «отцовство») ir radniecības attiecība starp tēvu un bērnu, kas norāda, ka konkrētais vīrietis ir bērna tēvs. Tieši tamdēļ likumdošana arī reglamentē tikai maternitātes un paternitātes noteikšanu jeb bērna izcelšanās noteikšanu.

2. BĒRNA IZCELSANĀS NOTEIKŠANA

To reglamentē LĢk astotās nodaļas normas. Tās gan paredz tikai maternitātes un paternitātes noteikšanu, izdarot attiecīgos ierakstus par bērna māti un tēvu dzimšanas akta ierakstā. Maternitātes noteikšana ievērojami atšķiras no paternitātes noteikšanas. Arī padomju tiesību attīstības gaitā maternitātes noteikšana faktiski nav kaut cik būtiski izmainījusies, ko nevar teikt par paternitātes noteikšanas iespējām un kārtību. Tamdēļ katru no šiem institūtiem ir jāapskata atsevišķi.

1) Maternitātes noteikšana

Bērna izcelšanās no mātes («maternitāte») parasti tiek noteikta, reģistrējot bērna dzimšanu, neatkarīgi no tā vai bērns ir dzimis laulībā vai ārļaulībā. Parasti pamats maternitātes noteikšanai ir bērna bioloģiskās izcelšanās fakts, kamdēļ par bērna māti tiek uzrādīta tā sieviete, kas bērnu dzemdējusi. To pierāda ar medicīnas iestādes uzniegtu izziņu, kas apliecina bērna dzimšanas faktu un laiku, kurā norādīta tā persona, kurai bērns piedzimis. Ja bērna dzimšana nav notikusi medicīnas iestādē, tad, reģistrējot bērna dzimšanu, jāiesniedz ārsta izziņa, kas sniedzis medicīnisko palīdzību dzemdībās. Ja dzemdības notikušas bez medicīniskās palīdzības, piemēram, vilcienā, citā transporta līdzeklī u. tml., dzimšanas faktu un līdz ar to ziņas par bērna māti var apliecināt divi liecinieki. Pamatojoties uz šiem pierādījumiem, dzimšanas akta ierakstā tiek fiksētas ziņas par bērna māti. Tā kā maternitātes noteikšana balstās uz bērna bioloģiskās izcelšanās faktu, nav svarīgi, vai bērna māte koncepcijas (ieņemšanas), bērna dzimšanas, vai dzimšanas reģistrācijas brīdī sastāv laulībā vai nē. Sai sakarā jāatzīmē likuma formulējuma zināma neprecizitāte. LĢk 53. p. norādīts, ka bērna izcelšanos no vecākiem (tātad arī no mātes), kas ir savstarpējā laulībā, apliecina ieraksts par vecāku laulību. Te patiesībā domāta tikai bērna izcelšanās no tēva. Lai noteiktu bērna izcelšanos no mātes, arī LĢk 53. p. paredzētajā gadījumā, ieraksts par bērna vecāku laulību nav vajadzīgs. Nav visai precīza arī LĢk 54. p. I d. redakcija, jo, nosakot bērna izcelšanos no mātes, ja

viņa ar bērna tēvu nesastāv laulībā, nav vajadzīgs kopējs mātes un tēva pieteikums. Abos minētajos gadījumos likuma normas burtiskais teksts ir plašāks par tā jēgu.

Ierakstu par bērna māti dzimšanas akta ierakstā izdara saskaņā ar LĢk 56. p. pēc bērna mātes vai tēva pieteikuma (ja bērns dzimis laulībā) un saskaņā ar LĢk 57. p. pēc mātes pieteikuma (ja bērns dzimis ārpus laulības). Tomēr tas neizslēdz iespēju ziņas par bērna māti ierakstīt arī bez minēto personu pieteikuma. LĢk 177. p. paredz, ka bērna dzimšanas reģistrāciju var pieteikt bērna vecāku radnieki, tās medicīnas iestādes administrācija, kurā māte atradusies bērna dzimšanas brīdī, vai jebkura cita persona, ja bērna vecāki miruši, vai viņiem citu iemeslu dēļ nav iespējams pieteikt reģistrāciju. Tā kā ziņas par bērna māti ieraksta, pamatojoties uz medicīnas iestādes izziņu, maternitātes noteikšana notiek arī tad, ja bērna dzimšanu reģistrē LĢk 177. p. norādītās personas. Sakarā ar to nav izslēgts, ka dzimšanas akta ierakstā ziņas par bērna māti uzrādītas nepareizi. Tāpēc personai, kas ierakstīta par bērna māti, saskaņā ar LĢk 56. p. II d. ir tiesības šo ierakstu apstrīdēt («maternitātes apstrīdēšana») tiesā. To drīkst viena gada laikā no brīža, kad persona, kas ierakstīta par bērna māti, uzzinājusi vai viņai vajadzēja uzzināt par ierakstu. Uz tiesas sprieduma pamata ziņas par bērna māti no dzimšanas akta ieraksta svitrojamas. Lai gan šī norma ietverta tikai LĢk 56. p., kas regulē maternitātes noteikšanu laulībā dzimušiem bērniem, maternitātes apstrīdēšana ir atļaujama arī citos gadījumos, kad, reģistrējot bērna dzimšanu, ziņas par māti ierakstītas nepareizi.

Dažreiz *maternitātes noteikšana nav iespējama*. Piemēram, reģistrējot atrasta bērna dzimšanu, sakarā ar to, ka nav zināma tā persona, kurai bērns piedzimis, nav iespējams noteikt maternitāti. Strīdīgs ir jautājums par maternitātes noteikšanu bērniem, no kuriem māte tūlīt pēc bērna dzimšanas atteikusies, dodot piekrišanu bērna adoptācijai. Varētu domāt, ka šādam bērnam maternitāte nosakāma, jo māte ir zināma un bērns vēl nav adoptēts, reģistrējot tā dzimšanu. Taču tas nebūtu mērķtiecīgi, jo šādu bērnu agrāk vai vēlāk adoptē, un tad rodas nepieciešamība ziņas par bērna māti no dzimšanas akta ieraksta svītrot, bet bērna mātei šādā gadījumā paliek bērna dzimšanas apliecība un

ieraksts pasē, ko viņa var ļaunprātīgi izlietot, lai gan pēc atteikšanās no bērna viņai nekādas attiecības ar to vairs nepastāv.

Ja ieraksts par bērna māti nav izdarīts, reģistrējot bērna dzimšanu, tas izdarāms, labojot dzimšanas akta ierakstu tad, kad bērna māte kļūst zināma. Bērna adopcijas gadījumā saskaņā ar LĢk 113. p. noteikumu par bērna māti var ierakstīt to sievieti, kura bērnu adoptē. Sakarā ar to ir svītrojamas no dzimšanas akta ieraksta ziņas par bērna māti, ja tādas ir.

2) Paternitātes noteikšana

Noteikt bērna izcelšanos no tēva («paternitāti») ir daudz sarežģītāk nekā noteikt maternitāti. Tā ir viena no grūtākajām problēmām, ar kuru sastopas ģimenes likumdošana. Un ne tikai tas apstākļi, ka daudzkreiz objektīvi nav iespējams konstatēt bioloģiskās izcelšanās faktu (jo to vēl pagaidām neatļauj pat modernās bioloģijas sasniegumi), arī ekonomiskie, morālie, sociālie un citi faktori likumdošanā tiek ņemti vērā, paredzot paternitātes noteikšanas kārtību. Buržuāziskajās tiesībās paternitātes noteikšana ir ļoti cieši saistīta ar citu problēmu — ar bērna ģimenes tiesisko stātusu, ar to, ka laulībā dzimušam bērnam ir privilēģētāks stātuss, salīdzinot ar ārļaulībā dzimušo. Tāpēc buržuāziskajās tiesībās parasti ir svarīgi noteikt, vai bērns ir dzimis laulībā vai ārļaulībā, citiem vārdiem — noteikt laulības vai ārļaulības paternitāti. Ārļaulības paternitātes noteikšana pēc buržuāziskajām tiesībām arī ir pamats tiesisko attiecību radīšanai starp bērnu un tēvu. Taču tas tiesību un pienākumu komplekss, ko rada laulības paternitāte, ir dažkārt ievērojami plašāks. Ar to rodas visas ģimenes un civilās tiesības starp bērniem, viņu tēvu un pēdējā radniekiem. Nolūkā pielīdzināt ārļaulības bērna tiesisko stāvokli laulībā dzimuša bērna stāvoklim buržuāziskajās tiesībās tiek izmantots *legitimācijas* institūts, kas tādejādi ir domāts nevis paternitātes noteikšanai vispār, bet gan laulībā dzimuša bērna tiesiskā stāvokļa radīšanai.

Sakarā ar to, ka padomju ģimenes tiesībās jau pirmajos padomju varas gados nolūkā likvidēt to netaisnību,

kāda pirms revolūcijas pastāvēja attiecībā pret ārļaulībā dzimušajiem, t. s. «nelikumīgi» dzimušajiem bērniem, tika pasvītrots princips, ka «ārļaulības bērni tiesībās un pienākumos tiek pielīdzināti ļaulības bērniem», bija likvidēta starpība starp ļaulības un ārļaulības bērna tiesisko stātusu, protams, ja viņu paternitāte vispār konstatēta. Tāpēc arī padomju tiesībās vairs nebija nepieciešams ļegitimācijas institūts. Padomju tiesības pazīst tikai paternitātes noteikšanu kā tādu, un, ja paternitāte noteikta, tā rada vienādu tiesību un pienākumu kompleksu, vienādu bērna ģimentiesisko un civiltiesisko stātusu, neatkarīgi no tā, vai paternitāte noteikta ļaulībā vai ārļaulībā dzimušam bērnam. Tomēr arī padomju tiesībās paternitātes noteikšanas reglamentācija ir atkarīga no vairākiem faktoriem, starp kuriem var minēt sekojošos: 1) paternitātes noteikšanai principā jābalstās uz bērna bioloģisko izcelšanos no tēva. Tāpēc mūsu likumdošanā vienmēr bijusi vairāk vai mazāk izteikta tendence konstatēt bērna bioloģisko jeb patieso izcelšanos. Piemēram, strīdos par paternitāti vienmēr jācēnšas noskaidrot bērna patieso izcelšanos. 2) Bērna bioloģisko izcelšanos no tēva ir objektīvi daudz grūtāk konstatēt nekā izcelšanos no mātes. Dažreiz tas vispār nav iespējams. 3) Paternitātes noteikšanas mērķis ir panākt ģimentiesisko attiecību radīšanu starp bērnu un tēvu, kā arī viņa radniekiem, radīt bērnam normālus ģimenes audzināšanas apstākļus. Bet, ja šo mērķi sasniegt nav iespējams (faktiskais tēvs miris, notiesāts ar ilgstošu brīvības atņemšanu, atrodas bezvēsts prombūtnē utt.), rodas jautājums, vai vispār jācēnšas noteikt bērna patieso izcelšanos. Dažreiz bērna interesēs ir tieši pretējais, proti, par viņa tēvu noteikt citu personu, kas var un grib sagādāt bērnam normālus audzināšanas apstākļus. Bez tam ne vienmēr pašai bērna mātei ir ērti uzrādīt, kas ir patiesais bērna tēvs. Bērna dzimšana mākslīgas apaugļošanās rezultātā (kas sastopama ārvalstīs) arī izvirza sarežģītu paternitātes noteikšanas problēmu, ievērojot, ka šādā gadījumā viens vīrietis var būt bioloģiski tēvs ļoti daudziem bērniem un ka būtu nereāli radīt viņam ar šiem bērniem visas ģimentiesiskās un civiltiesiskās attiecības. Paternitātes noteikšanas tiesisko reglamentāciju var ietekmēt arī demogrāfiska rakstura apsvērumi, kā tas zināmā mērā padomju tiesībās bija pēc

1944. gada 8. jūlija dekrēta. Kā redzams, ļoti dažādi var būt tie faktori, kas ietekmē paternitātes noteikšanas iespējas un kārtību.

Padomju ģimenes likumdošanas attīstības gaitā paternitātes noteikšanas institūta noregulējums ir vairākkārt būtiski izmainījies. Var saskatīt trīs galvenos posmus: a) no pirmajiem padomju varas dekrētiem ģimenes tiesību jomā 1917. g. līdz 1944. g. 8. jūlija dekrētam; b) paternitātes noteikšana pēc 1944. g. 8. jūlija dekrēta un c) paternitātes noteikšana pēc spēkā esošās likumdošanas, sākot ar 1968. g. 1. oktobri. Tā kā tiesības un pienākumus arī pēc spēkā esošajām tiesībām rada paternitāte, kas noteikta pēc agrākās likumdošanas, tad nepieciešams vispārējos vilcienos apskatīt, kāda ir bijusi paternitātes noteikšanas institūta attīstība.

a) Paternitātes noteikšanas tiesiskā reglamentācija padomju tiesībās no 1917. g. līdz 1944. g. 8. jūlijam

1917. g. 18. decembra dekrēta 10. p. pasludināja, ka ār-laulības bērni tiesībās un pienākumos tiek pielīdzināti laulības bērniem. Pasvītrojot principu par visu bērnu līdztiesību, Dekrēts par pamatu paternitātes noteikšanai izvirzīja bērna patieso izcelšanos. Tas izrietēja no Dekrēta 10. p. III d., saskaņā ar kuru bija noteikta kriminālatbildība personām, kas sniedza nepatiesas ziņas, nosakot paternitāti. Tā, piemēram, ja bērna māte sastāvēja laulībā, bet viņas vīrs faktiski nebija bērna tēvs, viņš nedrīkstēja sevi par tādu uzrādīt, reģistrējot bērna dzimšanu. Tādējādi 1917. g. 18. decembra Dekrēts centās unificēt paternitātes noteikšanu neatkarīgi no tā, vai bērns dzimis laulībā vai ne. Visos gadījumos paternitāti varēja noteikt, tikai bērna faktiskajam tēvam iesniedzot paziņojumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē. Ja šādā veidā paternitāte nebija noteikta, tad saskaņā ar Dekrēta 10. p. IV d. bērna mātei, viņa aizbildnim vai pašam bērnam bija piešķirta tiesība pierādīt paternitāti tiesā.

1918. g. kodekss principā saglabāja jau Dekrētā paredzēto kārtību, vēl speciāli pasvītrojot, ka par ģimenes pa-

¹ А. Г. Гойхбарг. Брачное, семейное и опекуное право Советской республики, М., 1920 г. стр. 114.

matu atzīst patieso izcelšanos. Sakarā ar to kodeksa 23. p. paredzēja, ka pieteikumā par bērna dzimšanu jābūt katra vecāka parakstam par to, ka bērns patiešām izcēlies no viņiem. Tajā laikā tā bija zināma garantija līdztiesības principa realizēšanai ģimenes attiecībās. Paraksts par bērna patieso izcelšanos saskaņā ar kodeksu tika prasīts arī no personas, ar kuru bērna māte sastāvēja laulībā. Tas nozīmēja, ka likumdošana bija atteikusies no prezumpcijas, saskaņā ar kuru par bērna tēvu uzskatāms bērna mātes vīrs. Tālaika juridiskajā literatūrā tika norādīts, ka padomju likumdošanai «vissvarīgākais ir nevis izdomājums, bet patiesa asinskopība». Tātad paternitātes labprātīga atzīšana bija galvenais paternitātes noteikšanas paņēmieni. Tomēr likuma noteiktā kārtībā radīja liekus sarežģījumus paternitātes noteikšanai tajos gadījumos, kad bērna māte sastāvēja laulībā, bet viņas vīrs bija miris vai uz laiku izbraucis, un nebija klāt bērna dzimšanas reģistrācijas brīdī. Tāpēc praksē civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes bieži vien neprasija no bērna mātes vīra parakstu par bērna patieso izcelšanos, t. i., faktiski piemēroja paternitātes prezumpciju par laulībā dzimuša bērna tēvu. Juridiskajā literatūrā daži uzskatīja, ka šī prezumpcija ir piemērojama, citi — ka tā ir pretrunā ar likumdošanu un tāpēc to nevar piemērot.

Līdzās labprātīgai paternitātes atzīšanai 1918. g. kodekss paredzēja paternitātes noteikšanu tiesā (135. p.) un vēl īpašu paternitātes noteikšanas kārtību (140.—144. p.p.), ko nosacīti varētu apzīmēt kā paternitātes «pieteikuma sistēmu». Saskaņā ar to sievietei, kas bija grūtniecības stāvoklī, varēja iesniegt pieteikumu vietējā civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā, norādot, kas ir nākošā bērna tēvs. Civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļa par to paziņoja norādītajai personai, kurai divu nedēļu laikā bija tiesības ierosināt tiesā strīdu pret bērna māti par to, ka viņas pieteikums ir nepareizs. Pretējā gadījumā tika uzskatīts, ka persona paternitāti atzīst.

1926. g. *Līgalk* principā arī saglabāja iepriekšējo paternitātes noteikšanas kārtību, pasvītrojot (25. p. sākotnējā redakcijā), ka bērnu un vecāku savstarpējās tiesības balstās uz miesīgo izcelšanos. Tomēr atšķirībā no 1918. g. kodeksa vairs netika prasīts paraksts par bērna patieso izcelšanos, nosakot viņa paternitāti. Lai gan likumdošanā tas

tieši nebija paredzēts, praksē piemēroja paternitātes prezumpciju, saskaņā ar kuru bērna mātes vīrs tiek uzskatīts par bērna tēvu. Ja tādējādi noteiktā paternitāte nebalstījās uz miesīgo izcelšanos, to varēja apstrīdēt tiesā (27. p.). *Labprātīga paternitātes atzišana* bija iespējama kā tajos gadījumos, kad vai nu bērna māte vispār nesastāvēja laulībā, vai arī sastāvēja laulībā, bet viņas vīrs nebija bērna tēvs. 1926. g. kodekss paredzēja *paternitātes noteikšanu tiesā*, kas parasti bija saistīta ar alimentu piedziņu bērnam. Tāpat tika saglabāta *paternitātes «pieteikuma sistēma»*, kura 1933. g. tika būtiski grozīta, — proti, visos gadījumos, kad bērna māte iesniedza pieteikumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā, norādot bērna tēvu, uzrādītā persona tika ierakstīta kā bērna tēvs, neatkarīgi no tā, vai viņa tam piekrita vai ne. Viena gada laikā šī persona bija tiesīga apstrīdēt paternitātes ierakstu tiesā. Taču praksē arī laika posmā no 1933. g. līdz 1944. g. šī pieteikuma sistēma nebija sevišķi populāra. Reģistrējot ārļaulības bērnu dzimšanu, mātes bieži vien norādīja, ka nevēlas sniegt ziņas par bērna tēvu.

Tādējādi pirmie padomju likumdošanas akti ģimenes tiesību jomā it īpaši pasvītroja, ka bērna paternitātes noteikšanai jābalstās tikai uz viņa patieso izcelšanos. Tomēr prakse parādīja, ka šī prasība sevi neattaisno. Bērna interesēs dažreiz labāk bija vadīties no paternitātes formālas noteikšana principa (sevišķi ja bērns dzimis sievietei, kas sastāv laulībā), kaut arī šādi noteikta paternitāte nebalstītos uz patieso izcelšanos. Tāpēc civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes, reģistrējot bērna dzimšanu, vadījās no paternitātes prezumpcijas, ja bērna māte sastāvēja laulībā. 1926. g. kodekss paredzēja, ka paternitāti dažreiz var noteikt arī neatkarīgi no bioloģiskās izcelšanās fakta. Sevišķi to pasvītroja Gruzijas PSR Lgalk 38. p. piezīme, kura norādīja, ka strīdos par nepareizībām maternitātes un paternitātes ierakstos tiesai jāvadās tikai no bērnu interesēm un jānoraida patiesā tēva vai mātes prasība, ja to prasa bērna intereses. Neskatoties uz to, ka likumdošana apskatītajā laika posmā radīja ļoti plašas iespējas paternitātes noteikšanai, samērā daudziem bērniem (galvenokārt ārļaulībā dzimušajiem) paternitāte nebija noteikta, t. i., bērna dzimšanas akta ierakstā netika uzrādītas ziņas par viņa tēvu.

b) Paternitātes noteikšanas reglamentācija padomju likumdošanā
no 1944. g. līdz 1968. gadam

1944. g. 8. jūlija dekrēts būtiski grozīja paternitātes noteikšanas kārtību, tomēr pilnīgi saglabājot principu, ka visu bērnu — kā laulībā, tā ārī laulībā dzimušo — tiesiskais stāvoklis ir vienāds, ja likumā paredzētajā kārtībā noteikta viņu paternitāte. Sakarā ar to, ka pēc 1944. g. 8. jūlija dekrēta par vienīgo laulības formu tika atzīta tikai reģistrēta laulība, likumdevējs paredzēja, ka šādas laulības gadījumā paternitāte noteicama, balstoties uz paternitātes prezumpciju. Dekrēts būtiski ierobežoja paternitātes labprātīgu atzīšanu, ja bērns bija dzimis ārī laulībā. Ievērojot to, ka paternitātes noteikšana tiesā, kā arī ne visai populārā «pieteikuma sistēma» faktiski nenodrošināja ģimenes attiecību izveidošanos starp bērnu un tēvu, bet bija pamats tikai tēva alimentācijas pienākumam, ar 1944. g. 8. jūlija dekrētu tika atcelti šie paternitātes noteikšanas veidi. Zināma loma šai ziņā bija arī demogrāfiska rakstura apsvērumiem, lai ātrāk atjaunotu kara laikā cietušo iedzīvotāju sastāvu.

Ar 1944. g. 8. jūlija dekrētu paternitātes noteikšana bija sekojoša. Ja bērna māte koncepcijas vai bērna dzimšanas brīdī sastāvēja laulībā, paternitāti noteica saskaņā ar prezumpciju. Ja bērns dzima ārī laulībā, bērna tēvs varēja labprātīgi atzīt paternitāti, iestājoties laulībā ar bērna māti. Paternitātes noteikšanai varēja izmantot arī adopcijas institūtu, jo saskaņā ar Lgalk 60. p. II d. adoptētāju bērna dzimšanas akta ierakstā varēja uzrādīt kā bērna tēvu.

Paternitātes noteikšanu, pamatojoties uz prezumpciju, kā norādīts augstāk, praksē piemēroja jau agrāk. Tomēr tikai pēc 1944. g. 8. jūlija dekrēta tā kļuva par *galveno* paternitātes noteikšanas veidu. Prezumpcijas piemērošanai bija liela praktiska nozīme, jo bērnu vecāki lielākoties sastāv laulībā un bērna mātes vīrs parasti arī ir bērna tēvs. Un arī tajos gadījumos, kad viņš, pat nebūdam bērna faktiskais tēvs, nevēlas apšaubīt paternitātes prezumpciju, nav pamata atteikt viņu uzrādīt kā bērna tēvu, jo tas atbilst ģimenes nostiprināšanas un bērna interesēm. Paternitātes prezumpcija kā jebkura prezumpcija, protams, nav absolūti ticams bērna izcelšanās pierādījums. Tāpēc likumdošanā bija garantēta plaša iespēja paternitātes prezumpciju, ci-

tiem vārdiem, paternitātes ierakstu apstrīdēt. Saskaņā ar Lgalk 25. p. to varēja tiesas kārtībā. PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1950. g. 4. augusta lēmuma 6. p. paskaidroja, ka prasības par paternitātes ieraksta anulēšanu var iesniegt tiesā vispārējā prasības noilguma termiņa (t. i., 3 g.) laikā, skaitot no tā brīža, kad prasītājs uzzināja par to, ka ierakstīts kā bērna tēvs. Likumdošanā bija paredzēta īpatnēja paternitātes prezumpcijas apstrīdēšanas iespēja bērna mātei. Saskaņā ar 1956. g. 31. maijā apstiprinātās Instrukcijas par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību 42. p. bērna māte, kas atradās laulībā, reģistrējot bērna dzimšanu, bija tiesīga iebilst pret to, ka viņas vīru uzrāda kā bērna tēvu. Tādā gadījumā bērnu reģistrēja kā vientuļās mātes bērnu, neuzrādot dzimšanas akta ierakstā ziņas par bērna tēvu. Šāda kārtība (tā pastāvēja līdz 1968. g. 1. oktobrim) bija noteikta nolūkā atvieglot bērna paternitātes noteikšanu, kad pēc laulības šķiršanas bērna māte stātos laulībā ar faktisko bērna tēvu. Praksē šāda kārtība sevi ļoti attaisnoja, un parasti bērna mātes vīrs neiebilda pret Instrukcijas 42. p. paredzētās tiesības izmantošanu, jo faktiski šādos gadījumos laulība jau bija izirusi, lai gan formāli tā vēl nebija šķirta.

1944. g. 8. jūlija dekrēts tieši neparedzēja labprātīgu paternitātes atzīšanu. To noteica PSRS APP 1945. g. 14. marta dekrēta «Par kārtību, kādā piemērojams PSRS APP 1944. g. 8. jūlija dekrēts attiecībā uz bērniem, kuru vecāki savstarpēji nesastāv reģistrētā laulībā» 3. p. un attiecīgi Lgalk 28. p. Labprātīga paternitātes atzīšana bija iespējama, ja bērnam paternitāte nebija noteikta, pamatojoties uz prezumpciju, kā arī tad, ja bērna māte vispār nebija sastāvējusi laulībā. Labprātīga paternitātes atzīšana bija ierobežota tādējādi, ka to drīkstēja tikai tad, ja faktiskais tēvs stājās ar bērna māti laulībā. Pēc likuma jēgas paternitātes labprātīga atzīšana bija atļauta, ja vecākiem bija nolūks veidot ģimenes attiecības un nodrošināt bērnam ģimenes audzināšanas apstākļus. Tomēr praksē šāds ierobežojums izrādījās nepamatots, jo ne katreiz faktiskais tēvs varēja iestāties ar bērna māti laulībā (piem., bērna māte mirusi, nevēlas stāties laulībā, pastāv šķēršļi laulības noslēgšanai). Tāpēc šāds ierobežojums bija pret bērna un arī faktiskā tēva interesēm. Lai panāktu paternitātes

noteikšanu, praksē nereti šim nolūkam izmantoja adopcijas institūtu, kas radīja tādas pat sekas kā paternitātes labprātīga atzīšana. Paternitātes labprātīga atzīšana bija iespējama ar bērna vecāku kopīgu pieteikumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē, reģistrējot laulību vai pēc laulības reģistrācijas.

c) Paternitātes noteikšana
pēc spēkā esošās likumdošanas

To reglamentē Pamatu 16. un 17. p. p., Likuma par PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu apstiprināšanu 3. p., Lgk 52.—57. p. p., 179.—180. p.p., 196., 198. p.p., Likuma par Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa apstiprināšanu 3. p., Latvijas PSR APP 1969. g. 25. sept. dekrēta «Par Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa spēkā stāšanās kārtību» 4. p., kā arī 1969. g. 12. decembra Instrukcijas par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību Latvijas PSR normas.

Paternitātes noteikšanas institūts samērā detalizēti reglamentēts Vissavienības likumdošanā un ir vienāds visām savienotajām republikām. Jaunajā likumdošanā saglabātas tās agrākās tiesību normas, kas sevi attaisnoja praksē, un noteiktas jaunas, kas atbilst mūsu sociālistiskās sabiedrības attīstības prasībām. Paternitātes noteikšanas institūtam spēkā esošajās tiesībās ir sekojošas raksturīgas iezīmes: 1) tikai likumā noteiktajā kārtībā apliecināta bērna izcelšanās ir pamats bērna un tēva (kā arī tā radnieku) savstarpējām tiesībām un pienākumiem; 2) visiem bērniem neatkarīgi no tā, vai tie dzimuši laulībā vai ārpus laulības, ir vienādas tiesības un pienākumi attiecībā pret tēva līnijas radniekiem, ja viņu paternitāte noteikta likumā paredzētajā kārtībā; 3) paternitātes noteikšana ir iespējama kā tad, ja bērna vecāki savstarpēji sastāv laulībā, tā ar tad, ja viņi laulību nav noslēguši. Ievērojami paplašināta iespēja noteikt paternitāti ārpus laulībā dzimušajiem bērniem, atceļot ierobežojumus paternitātes labprātīgai atzīšanai un atjaunojot paternitātes noteikšanu tiesā; 4) likumdošanā noteikta dažāda paternitātes noteikšanas kārtība atkarībā no tā, vai bērns dzimis laulībā vai ārpus laulībā. Sakarā ar to likumdošanā ir paredzēti šādi paternitātes noteikšanas

veidi: 1) paternitātes noteikšana bērniem, kuru vecāki ir savstarpējā laulībā; 2) paternitātes noteikšana pēc vecāku kopēja pieteikuma, 3) paternitātes noteikšana tiesā.

aa) paternitātes noteikšana bērniem,
kuru vecāki ir savstarpējā laulībā.

Paternitātes prezumpcija

Spēkā esošā likumdošana sevišķi pasvīturo reģistrētās laulības nozīmi. Saskaņā ar Lgk 12. p. II d. laulības reģistrācija noteikta arī bērnu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsardzības nolūkā. Konkrēti šī aizsardzība izpaužas, piemērojot laulībā dzimušajiem bērniem prezumpciju saskaņā ar kuru persona, ar kuru bērna māte sastāv laulībā, uzskatāma par bērna tēvu. Tas tieši pasvītrots Lgk 35. p. — bērna izcelšanos no vecākiem, kas ir savstarpējā laulībā, apliecina ieraksts par vecāku laulību. Šādas prezumpcijas piemērošana ļoti atvieglo paternitātes noteikšanu, jo lielākoties bērna vecāki sastāv savstarpēji laulībā. Ar laulībā dzimušo bērnu skaits ir samērā neliels. Pie tam persona, ar kuru bērna māte sastāv laulībā, parasti ar nelieliem izņēmumiem ir bērna tēvs. Balstoties uz šo prezumpciju, paternitāti nosaka, norādot ziņas par tēvu bērna dzimšanas akta ierakstā. Lai gan Lgk 56. p. I d. paredzēts, ka paternitātes ieraksts izdarāms, pamatojoties uz pieteikumu, ko iesniedzis tikai viens no bērna vecākiem, tomēr saskaņā ar Lgk 53. un 177. p.p. paternitātes ieraksts izdarāms arī tad, ja bērna dzimšanu pieteic citas personas (vecāku radnieki, medicīnas iestādes administrācija u. c.). Tā kā paternitātes ieraksts balstās uz paternitātes prezumpciju, tas izdarāms neatkarīgi no tā, vai bērna mātes vīrs to vēlas vai nē. Viņam pēc tam ir iespējams šo ierakstu apstrīdēt tiesā. Sakarā ar to rodas jautājums, kā rīkoties, ja nepieciešams izšķirt konkrētu tiesību jautājumu, kamēr vēl paternitātes ieraksts nav izdarīts, piemēram, piedzīt alimentus bērnam no personas, ar kuru bērna māte sastāv laulībā. Tā kā bērna izcelšanos no tēva šajos gadījumos apliecina ieraksts par vecāku laulību (Lgk 53. p.), varētu secināt, ka šādas prasības tiesā jāpieņem un jāapmierina. Tādu norādījumu, vēl pastāvot

agrākajai likumdošanai, deva arī vadošās tiesu iestādes.¹ Tomēr arī šajos gadījumos tiesai, pirms tā izšķir konkrēto tiesību jautājumu, vajadzētu noskaidrot, vai nav strīds par paternitāti, jo tieši pēdējā ir tiesību un pienākumu pamats. Šādos gadījumos tiesai vajadzētu norādīt bērna mātei, ka nepieciešams izdarīt paternitātes ierakstu bērna dzimšanas akta ierakstā.

Kāda nozīme ir koncepcijas un bērna dzimšanas momentam paternitātes prezumpcijas piemērošanā. Šajā sakarā ir iespējamās trīs dažādas situācijas: a) koncepcija notikusi pirms laulības noslēgšanas, bet bērns dzimis pēc laulības reģistrācijas; b) koncepcija un bērna dzimšana notikusi laulības laikā un c) koncepcija notikusi laulības laikā, bet bērns dzimis pēc laulības izbeigšanās. Pēc padomju tiesībām, ja bērns ir *dzimis laulības laikā, t. i., pēc laulības noslēgšanas*, tad neatkarīgi no tā, vai koncepcija notikusi laulības laikā vai pirms laulības noslēgšanas, paternitātes ieraksts izdarāms. Ja paši laulātie nevēlas apšaubīt bērna izcelšanos no šīs laulības, nav pamata atteikt paternitātes noteikšanu. Praksē samērā daudz gadījumu, kad koncepcija notikusi pirms laulības noslēgšanas, taču ļoti reti ir tie gadījumi, kad bērna mātes vīrs vēlētos paternitāti apstrīdēt.

Ja bērns ir dzimis *pēc laulības izbeigšanās*, arī tad zināmos gadījumos ir pamats paternitātes noteikšanai. Šajos gadījumos ir svarīgi konstatēt, kad notikusi koncepcija — laulības laikā vai pēc laulības izbeigšanās. Tā kā precīzi to konstatēt ne vienmēr iespējams, likumdevējs ir paredzējis prezumpciju, sakarā ar kuru koncepcija ir notikusi laulības laikā, ja bērns dzimis ne vēlāk kā 10 mēnešus pēc laulības izbeigšanās. (Lgk 180. p.). Agrākā likumdošana nedeva pilnīgu atbildi, kādos gadījumos minētā prezumpcija piemērojama, ievērojot, ka laulība var izbeigties dažādā veidā. Agrākajā Instrukcijā par civilstāvokļa aktu reģistrāciju atbilde uz šo jautājumu bija dota tikai tiem gadījumiem, kad bērna mātes vīrs miris. Taču laulība var izbeigties arī šķiršanas gadījumā, kad var būt zināmas šaubas par to, ka bērna tēvs ir bērna mātes vīrs, jo pirms laulības

---

¹ Skatīt, piem.,: «Судебная практика», 1955 г., № 1, стр. 31; «Сов. юстиция», 1959 г., № 3, стр. 86.

šķiršanas laulāto attiecības parasti faktiski jau izbeigtas. Tomēr jaunā likumdošana šo apstākli nav ņēmusi vērā. Lgk 180. p. noteikts, ka par bērna tēvu ierakstāma persona, kas bijusi laulībā ar bērna māti, ja pagājuši ne vairāk kā 10 mēneši no šīs personas miršanas vai laulības šķiršanas brīža. Pie kam laulības šķiršanas gadījumā tā skaitās šķirta ar reģistrāciju civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā). Tādējādi, ja laulības šķiršana tiesā notikusi, bet šķiršana nav reģistrēta, saskaņā ar Lgk 180. lp. paternitātes ierakstu var izdarīt neatkarīgi no tā, cik ilgs laiks pagājis pēc sprieduma spēkā stāšanās. Ja ir pagājuši vairāk par 10 mēnešiem no laulības izbeigšanās, tad Lgk 180. p. noteikumu var piemērot tikai, pamatojoties uz medicīnas iestādes slēdzienu, ka grūtniecība ieilgusi.

Paternitātes prezumpcija piemērojama arī tad, ja bērna vecāku laulību tiesa atzīst par spēkā neesošu, kas izriet no Lgk 51. p. Pie tam sakarā ar Lgk 180. p. paternitātes ierakstu var izdarīt arī tad, ja pagājuši ne vairāk kā 10 mēneši no brīža, kad laulība atzīta par spēkā neesošu. Vienīgais izņēmums, kad paternitāte nav nosakāma, ir tad, ja laulības noslēgšanas akta ieraksts izdarīts un laulības noslēgšanas apliecība izdota bez laulības reģistrācijas, t. i., šo dokumentu viltošanas gadījumā. Tā kā laulības vispār nav, tad, anulējot šo laulības noslēgšanas akta ierakstu un laulības noslēgšanas apliecību, ir jāanulē arī paternitātes ieraksts, ja tāds jau izdarīts.

Paternitātes pamats ir bērna bioloģiskās izcelšanās fakts. Atsevišķos izņēmuma gadījumos persona, ar ko bērna māte atrodas laulībā, faktiski nav bērna tēvs. Tāpēc arī paternitātes prezumpcija nevar būt neapstrīdams paternitātes pierādījums. Sakarā ar to likumdošanā ir paredzēta iespēja apstrīdēt paternitāti jeb paternitātes ierakstu. Kādas personas un kādā kārtībā to drīkst? Kā agrākajā, tā arī spēkā nesošajā likumdošanā šis jautājums nav pilnīgi atrisināts. No Lgk 56. p. II d. var secināt, ka to drīkst tikai tā persona, kas ierakstīta par bērna tēvu. 1926. g. Lgalk 25. p. šādu ierobežojumu neparedzēja. Bez tam sakarā ar Lgk 174. p., kas regulē civilstāvokļa aktu ierakstu (tajā skaitā arī paternitātes ierakstu) var apstrīdēt ieinteresētās personas. Paternitātes ieraksta apstrīdēšanā ieinteresēta var būt ne tikai tā persona, kas ierakstīta par bērna tēvu, bet arī

bērna māte, pats bērns un arī citas personas, kam ar šo paternitātes ierakstu rodas tiesības un pienākumi. Parasti visvairāk ieinteresētā paternitātes apstrīdēšanā ir tā persona, ar kuru bērna māte ir laulībā un kura ierakstīta par bērna tēvu. Paternitātes ierakstu viņa var apstrīdēt tikai tiesā. Pie tam šī tiesība ir ierobežota ar viena gada prasības noilguma termiņu, kas ir nepieciešams, lai nodrošinātu bērna personisko un mantisko interešu aizsardzību, jo pretējā gadījumā bērna ģimentiesiskais stātuss ilgstoši paliek nenoteikts. Bez tam paternitātes strīdu izšķiršana pēc ilga laika tecējuma radītu ievērojamas grūtības pierādīt tos faktus, uz kuriem puses atsaucas. Arākajā likumdošanā nebija noteikts prasības noilguma termiņš. PSRS Augstākās Tiesas Plēnums savā 1950. g. 4. augusta lēmuma 6. p. izskaidroja, ka paternitātes ieraksta apstrīdēšanai piemērojams vispārējais noilguma termiņš — 3 gadi. Pamati šo jautājumu neregulē. Lgk 56. p. II d. paredz viena gada prasības noilguma termiņu, kura tecējums sākas ar to brīdi, kad persona, kas ierakstīta par tēvu, uzzinājusi vai viņai vajadzēja uzzināt par ierakstu. KPFSR Lgk 49. p. V d. īpaši regulēts prasības noilguma termiņa tecējuma sākums, ja persona, kas ierakstīta kā bērna tēvs, nav sasniegusi pilngadību. Tad termiņa tecējums sākas ar pilngadības sasniegšanas brīdi, lai gan persona par to, ka ierakstīta kā bērna tēvs, uzzinājusi jau agrāk. Tātad nevis bērna dzimšanas brīdis, nevis paternitātes ieraksta izdarīšanas brīdis, bet gan brīdis, kad bērna mātes vīrs par ierakstu uzzinājis, kas var būt arī vairākus gadus pēc šī ieraksta izdarīšanas, ir prasības noilguma tecējuma sākums. Sāds prasības noilguma termiņš ir spēkā ar 1969. g. 1. oktobri un piemērojams arī tad, ja paternitātes ieraksts izdarīts un ja persona, kas ierakstīta par bērna tēvu, par to uzzinājusi pirms šī datuma (LPSR APP 1969. g. 25. septembra dekrēta 4. p.). Izņēmums ir tad, ja pagājuši vairāk nekā 3 gadi no brīža, kad persona uzzinājusi vai viņai vajadzēja uzzināt par izdarīto ierakstu, t. i., kad saskaņā ar agrāko likumdošanu prasības noilguma termiņš jau notecējis pirms 1969. g. 1. oktobra. Saskaņā ar CK 85. p. II d. iespējams pagarināt prasības noilguma termiņu, ja tas nokavēts attaisnojošu iemeslu dēļ. Pēc noilguma termiņa notecējuma paternitātes ieraksta apstrīdēšana nav iespējama, lai gan varbūt tiesai

nerastos šaubas par to, ka prasītājs nav bērna tēvs. To vairākkārt norādījušas vadošās tiesu iestādes.¹

Persona, kas ierakstīta par bērna tēvu, var paternitātes apstrīdēšanai iesniegt patstāvīgu prasību; viņa to var apstrīdēt, arī ceļot pretprasību, piemēram, alimentu piedziņas lietā. Lai apstrīdētu paternitātes ierakstu, ir atļauti visi civilprocesā paredzētie pierādījumu veidi (liecinieku liecības, rakstiskie pierādījumi, tiesu medicīnas un tiesu bioloģiskās ekspertīzes slēdzieni u. c.).

Ieinteresēta paternitātes ieraksta apstrīdēšanā var būt arī *bērna māte*, ja paternitātes ieraksts izdarīts bez viņas ziņas. Viņa šo ierakstu var apstrīdēt, pamatojoties uz Lgk 174. p. Līdz 1968. g. 1. oktobrim saskaņā ar agrākās Instrukcijas par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību 42. p. bērna māte bija tiesīga prasīt, lai, reģistrējot bērna dzimšanu, viņas vīru neuzrāda kā bērna tēvu. Ar 1968. g. 1. oktobri šis noteikums atcelts, lai gan viņa saglabāšanai būtu bijusi jēga. Tomēr arī Lgk normas rada bērna mātei iespēju neuzrādīt viņas vīru kā bērna tēvu. Pamatojoties uz Lgk 57. p., bērna māte arī tad, ja viņa sastāv laulībā, bet viņas vīrs nav faktiskais bērna tēvs, ir tiesīga panākt paternitātes noteikšanu bērnam ar vecāku kopēju pieteikumu (Lgk 54. p.) vai tiesā (Lgk 55. p.). Lai bērna mātes vīru neuzrādītu bērna dzimšanas akta ierakstā par bērna tēvu, nepieciešams, lai viņš kopīgi ar sievu iesniegtu attiecīgu pieteikumu civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē (Instrukcijas par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību Latvijas PSR 26. p. 4. d.). Šādā gadījumā ziņas par tēvu ierakstāmas saskaņā ar Lgk 58. p. noteikumiem. Ieinteresēts paternitātes apstrīdēšanā var būt arī pats *bērns*, lai gan likumdošanā tas tieši nav paredzēts, un praksē tas var būt ļoti reti. Šādas iespējas neatļaušana būtu viņa personisko tiesību aizskārums, (ja viņš, piemēram, ir atradis savu faktisko tēvu un vēlas, lai viņam ar to rastos arī tiesiskās attiecības). Tomēr šādu prasību bērns patstāvīgi var iesniegt pēc pilngadības sasniegšanas. Paternitātes ieraksta apstrīdēšanas mērķis te nedrīkst būt izvairīšanās no alimentācijas pienākuma pret to personu, kura bērnu nepilngadības periodā uzturējusi un audzinājusi.

¹ sk., piemēram: «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1958 г., № 4, стр. 38; «Судебная практика», 1952 г., № 2, стр. 33—34.

Paternitātes ieraksta apstrīdēšanā var būt ieinteresētas arī *citae personas*, it īpaši par tēvu ierakstītās personas tuvākie radnieki, kuriem ar šādu ierakstu var rasties alimentācijas pienākums, vai tas var ietekmēt viņu mantošanas tiesības. Ja dzīva ir tā persona, kas par tēvu ierakstīta, tad tikai viņa pati ir tiesīga apstrīdēt paternitātes ierakstu. Bet, ja šī persona ir mirusi pirms bērna dzimšanas vai arī drīz pēc tās un pati nevar realizēt LĢk 56. p. paredzēto tiesību, tad to būtu atļaujams realizēt viņa tuvākajiem radniekiem. Pretējā gadījumā netiktu aizsargātas pēdējo tiesiskās intereses.

**ab) Paternitātes noteikšana
pēc vecāku kopēja pieteikuma**

Paternitātes labprātīgas atzišanas ierobežojums, ko paredzēja likumdošana laikā no 1944.—1968. g. sevi neatļausoja. Tas jūtami aizskāra kā bērna, tā arī pašu vecāku intereses. Tāpēc arī diskusijā, kas izvērtās piecdesmito gadu vidū, kā arī apspriežot Pamatu projektu, gandrīz vienprātīgi tika aizstāvēts priekšlikums — būtiski paplašināt paternitātes labprātīgas noteikšanas iespēju. Pamatu 16. p. II d. un LĢk 54 p. ievērojami paplašināja paternitātes labprātīgas noteikšanas ietvarus.

Sakarā ar LĢk 54. p. I d. bērna izcelšanos no vecākiem, kas nav savstarpējā laulībā, noteic, bērna tēvam un mātei iesniedzot kopēju pieteikumu civiltāvokļa aktu reģistrācijas iestādei. Kā jau augstāk norādīts, tad šajā pantā būtībā ir runa nevis par izcelšanos no vecākiem, bet gan izcelšanos no tēva. Atbilstoši tam LĢk 57. p. paredz, ka ierakstu par bērna tēvu dzimšanas aktu reģistrācijas grāmatā izdara pēc bērna tēva un mātes kopēja pieteikuma. LĢk 54. p. I d. nesaista kopējā pieteikuma iesniegšanu ar vecāku iestāšanos laulībā, kā tas bija saskaņā ar PSRS APP 1945. g. 14. marta dekrētu. Tāpēc paternitāti var noteikt neatkarīgi no tā, vai bērna vecāki noslēdz laulību vai nē. Kopēju pieteikumu var iesniegt kā tad, ja bērna dzimšana vēl nav reģistrēta, tā arī pēc tās. Pirmajā gadījumā vispirms ir jāreģistrē paternitātes noteikšana (LĢk 21. nodaļa) un tikai pēc tam reģistrējama dzimšana. Ja bērna dzimšana jau reģistrēta, tad pēc paternitātes noteikšanas reģistrāci-

jas bērna dzimšanas akta ieraksts papildināms ar ziņām par tēvu, grozot bērna tēvvārdu atbilstoši tēva vārdam, kā arī grozot bērna uzvārdu saskaņā ar Lgk 60. p. noteikumiem. Paternitātes noteikšana pēc vecāku kopēja pieteikuma nav saistīta ne ar kādu termiņu. Tā iespējama kā tad, kad bērns vēl nav sasniedzis pilngadību, tā arī pēc tam. Pēdējā gadījumā paternitātes noteikšana gan nav atkarīga tikai no vecāku gribas vien. Tā kā paternitātes noteikšana ir paša bērna interesēs, tad saskaņā ar Lgk 54. p. II d. pilngadīgam bērnam tā pieļaujama tikai ar viņa piekrišanu. Praksē šādi gadījumi var būt visai reti. Tomēr tam ir sevišķa nozīme tagad, kad saskaņā ar 1968. g. 27. jūnija likuma par Pamatu apstiprināšanu 3. p. šis paternitātes noteikšanas veids *attiecināms arī uz bērniem, kas dzimuši pirms Pamatu spēkā stāšanās.* (1968. g. 1. okt.) un kas tā tad jau nereti sasnieguši pilngadību.

Paternitātes noteikšana, iesniedzot kopēju pieteikumu, ir iespējama kā tad, ja neviens no bērna vecākiem nesastāv citā laulībā, tā arī tad, ja viņi viens vai abi sastāv citā laulībā. Lgk 54. p. I d. prasa tikai, lai viņi nebūtu savstarpējā laulībā. Ja bērna tēvs sastāv citā laulībā, viņš ir tiesīgs noteikt paternitāti savam ārļaulības bērnam. Nebūtu pamata to viņam liegt, jo pretējā gadījumā bērna māte saskaņā ar Lgk 55. p. varētu panākt paternitātes noteikšanu tiesā. Protams, ka bērna tēva laulātajam nav tiesības iebilst pret paternitātes noteikšanu, kā viņš to ir tiesīgs attiecībā uz adopciju pēc Lgk 108. p. noteikumiem. No Lgk 54. p. I d. izriet, ka tas apstāklis, ka bērna māte sastāv laulībā, neliedz viņai ar faktisko bērna tēvu iesniegt kopēju pieteikumu paternitātes noteikšanai. Lai šādā gadījumā bērna mātes vīru neuzrādītu par bērna tēvu, vajadzīga viņa piekrišana.

Latvijas PSR, kā arī daudzu citu savienoto republiku Lgk detalizēti nereglamentē pieteikuma iesniegšanas kārtību. Igaunijas PSR Lgk 56. p. paredz, ka tajos gadījumos, kad bērna vecāki kopīgi nevar ierasties civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē, lai iesniegtu pieteikumu, viņi ir tiesīgi iesniegt atsevišķus pieteikumus. Promesošā vecāka pieteikums ir notariāli apliecināms. Šādu pieteikumu var apliecināt arī karaspēka daļas komandieris, kuģa kapteinis, slimnīcas galvenais, vecākais ārsts, vai to prombūtnes

gadījumā — dežūrārsts, invalidu internātnama pārzinis, ekspedīcijas priekšnieks, ieslodzījuma vietas administrācija. To var apliecināt PSRS vēstniecībās un konsulātos ārvalstīs.

Paternitātes noteikšanai pēc Lġk 54. p. ir nepieciešams abu vecāku *kopējs* pieteikums. Pieteikumam jābalstās uz iesniedzēju gribas izpausmi. Tā kā būtībā runa ir par paternitātes atzišanu, ko izdara bērna tēvs, tad viņa gribas izpausme ir obligāta, pie kam tai jābūt viņa paša personiskai gribas izpausmei. Bērna mātes gribas izpausme atsevišķos gadījumos drīkst izpalikt. Tāds gadījums, piemēram, paredzēts Lġk 57. p. saskaņā ar kuru paternitātes ieraksts izdarāms tikai pēc tēva pieteikuma, ja bērna māte mirusi vai ja nav iespējams noskaidrot viņas dzīves vietu. Bērna interešu aizsardzība šais gadījumos prasa atļaut paternitātes noteikšanu bez mātes piekrišanas. Šāda kārtība būtu mērķtiecīga arī tad, ja bērna māte ir rīcības nespējīga gara slimības vai plānprātības dēļ. Arī tad viņas gribas izpausmei nav tiesiskas nozīmes. Igaunijas PSR Lġk. 57. p. šāds gadījums paredzēts. Proti, mātes rīcības nespējas gadījumā paternitāti var noteikt pēc tēva pieteikuma.

Kāda ir tēva rīcības spējas ietekme paternitātes noteikšanā? Šis jautājums nevarēja rasties līdz 1968. g. 1. oktobrim, jo līdz tam paternitātes labprātīga atzišana bija iespējama, tikai bērna vecākiem noslēdzot laulību. Rīcības spējas trūkums viņiem bija šķērslis laulības noslēgšanai un tātad arī paternitātes noteikšanai. Ja izņēmuma veidā bērna tēvs drīkstēja noslēgt laulību pirms pilngadības sasniegšanas, tad saskaņā ar CK 11. p. viņš ieguva pilnā apjomā rīcības spēju. Spēkā esošā likumdošana vairs nešaista paternitātes noteikšanu ar laulības noslēgšanu, tāpēc šis jautājums kļūst aktuāls tieši no tās personas interešu aizsardzības viedokļa, kura vēlas paternitāti labprātīgi atzīt, nebūdamā vēl rīcības spējīga. Domājams, ka bērna tēva rīcības nespēja gara slimības vai plānprātības dēļ ir šķērslis iesniegt pieteikumu paternitātes noteikšanai. Šādā gadījumā paternitāti var noteikt tiesā saskaņā ar Lġk 55. p. Citādi jautājums atrisināms, ja bērna tēvs vēl nav sasniegjis pilngadību. Ne Pamatī, ne Lġk neaizliedz nepilngadīgajam iesniegt pieteikumu paternitātes noteik-

šanai. Tomēr sakarā ar to, ka šī persona vēl nav pilnīgi rīcībspējīga, nebūtu pareizi viņam atļaut paternitātes noteikšanu bez attiecīgas kontroles. Ja nepilngadīgais vēlas noslēgt laulību, tad aizbildnības un aizgādības iestāde ir tā, kas drīkst pazemināt viņam laulības vecumu. Domājams, ka šīs iestādes arī drīkstētu kontrolēt nepilngadīgā rīcību paternitātes noteikšanas jautājumā, lai aizsargātu viņa tiesiskās intereses.

No likuma izriet, ka paternitāti var noteikt, vai nu reģistrējot bērna dzimšanu vai pēc tās, citiem vārdiem paternitātes noteikšana var notikt tikai *jau dzimušam bērnam*, jo tikai tāds ir uzskatāms par patstāvīgu ģimenes un civilo tiesību subjektu. Pie kam paternitāte nosakāma tikai dzīvi dzimušam bērnam, jo tikai tad šim aktam ir jēga, tikai tad tas var radīt tiesības un pienākumus.

Likumdošana neparedz paternitāti noteikt vēl nedzimušam bērnam, jo paternitātes noteikšana ir saistīta ar bērna dzimšanas reģistrāciju. Tomēr šai sakarā rodas jautājums, vai zināmos gadījumos ir respektējama pilsoņa griba atzīt vēl nedzimušu bērnu (nascitūrus). Nākošā bērna tēva gribas izpaušmei varētu būt zināma jēga, ja, piemēram, viņš ir smagi slimš un acīmredzot līdz bērna dzimšanai būs jau miris. Saskaņā ar LPSR CK normām (CK 553. p.) šāda persona drīkst atstāt testamentu par labu vēl nedzimušajam bērnam. Loģiski būtu viņa gribas izpaušmi ņemt vērā, nosakot arī bērna paternitāti. Saskaņā ar Latvijas PSR spēkā esošo likumdošanu šais gadījumos paternitāti var noteikt tiesā, ja ir Lgk 55. p. nosacījumi, jo nav svarīgi, vai minētajā pantā paredzētā paternitātes atzīšana notikusi pirms vai pēc bērna dzimšanas. Tā kā pēc bērna dzimšanas bērna tēvs jau miris, tad tiesa lietu skata sevišķās tiesāšanas kārtībā. Praktiski vienkāršāk un ērtāk būtu šādu paternitātes atzīšanu, ja tā ir rakstveidā, izlietojot, lai noteiktu paternitāti tieši civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs. Igaunijas PSR Lgk 56. p. IV d. šādu iespēju paredz. Proti, ja pastāv tādi apstākļi, kas ļauj secināt, ka nebūs iespējams pēc bērna dzimšanas iesniegt kopēju pieteikumu paternitātes noteikšanai, vēl nedzimušā bērna vecāki var jau pirms bērna dzimšanas noformēt kopējo pieteikumu. To var nākošā bērna tēvs arī viens pats atsevišķa pieteikuma veidā. No nākošā bērna

(nascitūrus) interešu aizsardzības viedokļa šādai normai ir svarīga praktiska nozīme. Paternitātes noteikšana pēc kopēja pieteikuma rada bērna un tēva, kā arī tēva radnieku savstarpējās tiesības un pienākumus *no bērna piedzimšanas brīža*, bet nevis no paternitātes noteikšanas brīža. Tas nozīmē, ka šādai paternitātes noteikšanai ir atpakaļejošs spēks. Tieši tas noteikts LPSR APP 1969. g. 25. septembra dekrēta 11. p. attiecībā uz bērniem, kas dzimuši pirms 1968. g. 1. okt. (Pamatu spēkā stāšanās). Nav šaubu, ka šāds noteikums attiecas arī uz bērniem, kas dzimuši pēc 1968. g. 1. oktobra.

ac) Paternitātes noteikšana tiesā

Paternitātes noteikšana tiesā bija viena no strīdīgākajām problēmām diskusijā par jauno ģimenes tiesību kodifikāciju, kas presē un juridiskajā literatūrā jo sevišķi izvērsās, sākot ar 50-to gadu vidu, kā arī apspriežot Pamatu projektu. Izvirzījās trīs galvenie viedokļi? 1) *pret* paternitātes noteikšanu tiesā; 2) par *neierobežotu* paternitātes noteikšanu tiesā un 3) par *ierobežotu* paternitātes noteikšanu tiesā.

Pret paternitātes noteikšanu tiesā uzstājās nedaudzi. Tas tāpēc, ka 1944. g. 8. jūlija dekrēta piemērošanas ilggaigā prakse atklāja zināmas negatīvas tendences, kas saistītas ar aizliegumu noteikt paternitāti tiesā. Šāds aizliegums vērsās pret ārļaulības bērnu personiskajām un mantiskajām interesēm; tas visas rūpes par bērnu audzināšanu un apgādi uzlika parasti bērna mātei vienai pašai, nepamatoti atbrīvojot no šī pienākuma bērna tēvu. Un galvenais, šāds aizliegums sāka negatīvi ietekmēt jauniešu morālos uzskatus par laulību un ģimeni. Pamatvilcienos vairs tik aktuāli nebija demogrāfiskā rakstura apsvērumi, kas 1944. g. ietekmēja šī paternitātes noteikšanas veida atcelšanu.

Apspriežot Pamatu projektu, galvenokārt strīds pastāvēja par to, atļaut neierobežotu vai ierobežotu paternitātes noteikšanu tiesā. Publicētais Pamatu projekts paredzēja visai ierobežotu paternitātes noteikšanas iespēju, proti, ja 1) bērna māte un atbildētājs kopā dzīvojuši un viņiem bi-

jusi kopēja saimniecība pirms bērna dzimšanas vai 2) bērns kopīgi audzināts vai uzturēts. Apspriežot Pamatu projektu, pamatoti tika atzīmēts, ka projektā norādītie kritēriji paternitātes noteikšanai tiesā — kopēja saimniecība, kopā dzīvošana, bērna uzturēšana — nebūt vēl neliecina par bērna izcelšanos no atbildētāja, un ka šādi kritēriji ir visai nenoteikti. Tāda kārtība saglabātu zināmā mērā to pašu situāciju, kāda bija pēc 1944. g. 8. jūlija dekrēta, proti, atbalstītu tos, kas konsekventi izvairās no sava tēva pienākumu izpildes. Šo apsvērumu dēļ tika paplašināti tie priekšnoteikumi, kas atļauj paternitātes noteikšanu tiesā.

Saskaņā ar Pamatu 16. p. IV d. un LĢk 55 p. II d. ir paredzēti trejāda veida apstākļi, kurus tiesa ņem vērā, nosakot paternitāti. Likumdevējs noraidīja viedokli par neierobežotu paternitātes noteikšanas iespēju, tas ir, paternitātes noteikšanu visos gadījumos, kad iespējams konstatēt bērna bioloģisko izcelšanos no atbildētāja.

Tādējādi paternitātes noteikšanai tiesā raksturīgs ir sekojošais: 1) tā ir ierobežota un iespējama, esot kādam no LĢk 55 p. II d. paredzētajiem kritērijiem. 2) šiem kritērijiem ir tīri formāls raksturs. Tie neliecina par bērna bioloģisko izcelšanos no atbildētāja. Likumdošana vadās no prezumpcijas, ka, pastāvot šādiem apstākļiem, bērna izcelšanās no atbildētāja ir iespējama. Sakarā ar to, ka pēc LĢk 55. p. jēgas paternitātes noteikšanas pamats ir bērna faktiskā, bioloģiskā izcelšanās no tēva, tiesa ne vienmēr var atzīt atbildētāju par bērna tēvu, pastāvot kādam no LĢk 55. p. II. d. paredzētajiem apstākļiem. Bērna mātes un atbildētāja kopēja saimniecība vai arī bērna kopēja audzināšana vai uzturēšana pati par sevi vēl nav bērna izcelšanās neapstrīdāms pierādījums. Ja atbildētājs pret paternitātes noteikšanu neiebilst, tiesa, protams, var viņu atzīt par bērna tēvu. Turpretī, ja atbildētājs ieiebilst, tiesas pienākums ir noskaidrot, vai atbildētājs ir vai nav bērna faktiskais tēvs, ņemot vērā visus CPK 50. p. atļautos pierādījumus, tajā skaitā arī tiesas — bioloģiskās ekspertīzes atzinumus. Tādējādi tiesa nedrīkst neievērot bērna bioloģiskās izcelšanās faktu, ja atbildētājs ieiebilst pret paternitātes noteikšanu. LĢk 55. p. II d. norādītie fakti ir nevis bērna izcelšanās pierādījums, bet gan kritēriji,

kuru esamība tiesai vispār dod iespēju skatīt prasību pēc būtības, ievērojot visus civilprocesā paredzētos pierādījumus, kas var būt atkarīgi no konkrētiem apstākļiem — pušu sarakste, dažādi iesniegumi anketas, liecinieku liecības, tiesas bioloģiskās ekspertīzes atzinumi u. c. pierādījumi.

Likumdeveja viedoklis, kā redzams, ir ierobežot paternitātes noteikšanu tiesā ar LĢk 55. p. II d. kritērijiem. Bez tiem tiesa nevar noteikt paternitāti pat tad, ja tai nebūtu šaubas, ka atbildētājs ir bērna tēvs. Tomēr minētais jautājums par iespēju vai neiespēju noteikt paternitāti, neesot LĢk 55. p. II. d. uzskaitītajiem apstākļiem, ir turpmākās tiesu prakses jautājums. Likuma burtiskais tulkojums neizslēdz iespēju paternitāti noteikt arī šajos gadījumos. Vārdi «tiesa ņem vērā...» vēl nebūt nenozīmē, ka tiesa nedrīkst noteikt paternitāti, nepastāvot minētajiem apstākļiem.

Paternitātes noteikšana tiesā ir būtiski atšķirīga no paternitātes noteikšanas pēc vecāku kopēja pieteikuma. Ja pēc LĢk 54. p. vienmēr vajadzīga paša tēva gribas izpausme atzīt paternitāti, tad, nosakot paternitāti tiesā, atbildētāja gribai nav šādas izšķirošas nozīmes. Tiesa vadās no lietas materiāliem, bet nevis no atbildētāja gribas izpausmes. Saskaņā ar LĢk 55. p. I d. tiesa paternitāti var noteikt, ja bērna vecāki *nav savstarpējā laulībā*. No tā secināms, ka prasību par paternitātes noteikšanu var iesniegt, ja bērna māte un atbildētājs vispār nesastāv laulībā, vai arī ja viens no viņiem vai abi sastāv citā laulībā, neatkarīgi no tā, vai šī laulība pastāv jau bērna dzimšanas brīdī vai prasības iesnieguma brīdī.

Otrs priekšnoteikums prasības pieteikuma iesniegšanai tiesā saskaņā ar LĢk 55. p. I d. ir tas, ka paternitāte nav noteikta pēc abu vecāku kopēja pieteikuma. Parasti tas ir tad, ja bērna tēvs izvairās no paternitātes labprātīgas noteikšanas. Nav izslēgts, ka pēc prasības pieteikuma iesniegšanas tiesā atbildētājs tiesas sēdē paskaidro, ka vēlas paternitāti noteikt pēc kopēja pieteikuma civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādē. Šādā gadījumā tiesai nav nepieciešams taisīt spriedumu par paternitātes noteikšanu. Lai tomēr prasītājam neliegtu iespēju griezties tiesā, ja atbildētājs vēlāk atsakās no kopēja pieteikuma iesniegšanas, tiesa, vadoties no CKP 223. p. I. pk. var atstāt prasību bez

izskatīšanas. Paternitātes noteikšana pēc vecāku kopēja pieteikuma var būt neiespējama arī citos gadījumos. Piemēram, ja atbildētājs ir *rīcības nespējīgs* sakarā ar gara slimību vai plānprātību. Šādā gadījumā iespējams paternitāti noteikt tiesā. Nepieciešamība griezties tiesā var būt arī *bērna tēva nāves gadījumā*, ja bērns dzimis pēc 1968. g. 1. oktobra. Ja ir LĢk 55. p. II d. paredzētie priekšnoteikumi, tiesa ir tiesīga noteikt paternitāti, šādas lietas skatot sevišķās tiesāšanas kārtībā saskaņā ar CPK 249. p. Tiesai ir jāpieaicina lietā ieinteresētās personas (CPK 247. p.). Ja skatot lietu sevišķās tiesāšanas kārtībā rodas strīds par tiesībām, kas izšķiramas tiesas iestādēs, tiesa saskaņā ar CPK 248. p. atstāj pieteikumu bez izskatīšanas. Tādā gadījumā, ieinteresētās personas, piemēram, bērna māte, aizbildnis u. c., var iesniegt prasību pēc vispārīgiem noteikumiem.¹

No šādas paternitātes noteikšanas jāatšķir paternitātes atzīšanas fakta konstatēšana tiesā, ko paredz Likuma par PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu apstiprināšanu 3. p. un, kas attiecas tikai uz bērniem, kuri dzimuši pirms Pamatu spēkā stāšanās (sk. turpmāk!).

LĢk 55. p. nenoteic, kas ir tiesīgs prasīt paternitātes noteikšanu tiesā. Parasti tā ir bērna māte. Taču šāda iespēja ir arī citām personām, kuru aizbildnībā vai aizgādībā bērns atrodas, protams, gan tikai tad, ja bērna māte ir mirusi, ja nav zināma viņas dzīves vieta, ja viņa ir rīcības nespējīga sakarā ar gara slimību vai plānprātību. Paternitātes noteikšanu var prasīt arī pats bērns, ja viņš ir sasniedzis pilngadību.

Uz paternitātes noteikšanu tiesā neattiecas prasības noilgums. Tas nozīmē, ka neatkarīgi no tā, cik ilgs laiks pagājis kopš bērna dzimšanas vai kopš LĢk 55. p. II d. minēto apstākļu izbeigšanās, iespējams celt prasību par paternitātes noteikšanu. Paternitāti drīkst noteikt tiesā neatkarīgi no tā, vai bērns vēl ir nepilngadīgs vai jau sasniedzis pilngadību. Pēdējā gadījumā paternitātes

---

¹ Дела об установлении отцовства и факта признания отцовства. «Сов. юстиция», 1969 г., № 12, стр. 11—13.

noteikšana iespējama ar viņa piekrišanu (Lġk 55. p. III d.).

Zināma neskaidrība var rasties sakarā ar Lġk 55. p. II d. minēto apstākli par bērna mātes un atbildētāja kopā dzīvošanu un kopējo saimniecību *pirms* bērna dzimšanas. Likumdošanā nav norādīts, cik ilgstošam jābūt minētajam apstāklim, (tāpat kā arī citiem šai pantā minētajiem apstākļiem — bērna kopīgai audzināšanai vai uzturēšanai) un vai tam jābūt līdz bērna piedzimšanas brīdim. Bērna mātes un atbildētāja kopdzīves un kopējas saimniecības izbeigšana īsi pirms bērna dzimšanas nedrīkstētu būt pamats prasības noraidīšanai. Tomēr, domājams, ka šiem apstākļiem jābūt vismaz jau nu koncepcijas brīdī. Pilsone K. no 1965. g. beigām līdz 1968. g. maijam atradās faktiskās kopdzīves attiecībās ar pilsoni S. un viņiem bija kopēja saimniecība. 1968. g. 6. oktobrī K. piedzima dēls Aivars. S. atteicās sevi atzīt par šī bērna tēvu. Sakarā ar to K. cēla prasību tiesā par paternitātes noteikšanu dēlam Aivaram un alimentu piedziņu viņa labā no pilsoņa S. Tautas tiesa K. prasību apmierināja. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Civillietu tiesas kolēģija ar savu 1968. g. 11. decembra lēmumu noraidīja S. kasācijas sūdzību un atstāja spēkā Tautas tiesas spriedumu, jo Tautas tiesa, nosakot paternitāti, ņēmusi vērā, ka K. un S. vairāk kā divus gadus dzīvojuši un viņiem bijusi kopēja saimniecība pirms bērna dzimšanas, tai skaitā dēla Aivara ieņemšanas laikā. Lġk 55. p. normai par paternitātes noteikšanu tiesā nav atpakaļejoša spēka. Saskaņā ar Likuma par Latvijas PSR laulības un ģimenes kodeksa apstiprināšanu 2. p. paternitāti tiesā var noteikt tikai tad, ja bērns dzimis pēc Pamatu stāšanās spēkā, t. i., sākot ar 1968. g. 1. oktobri (jo šī norma ir noteikta arī Pamos.) Sakarā ar to tiesa nedrīkst pieņemt prasības pieteikumu par paternitātes noteikšanu, ja bērns dzimis pirms 1968. g. 1. oktobra un iespējamais bērna tēvs (atbildētājs) ir dzīvs. Paternitāte tad nosakāma tikai pēc vecāku kopēja pieteikuma Lġk 54. p. kārtībā.

Citādi, ja bērns dzimis gan pirms Pamatu spēkā stāšanās, bet iespējamais bērna tēvs jau miris. Šim gadījumam Likumā par PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu apstiprināšanu 3. p.

speciāli paredzēta iespēja *konstatēt tiesā faktu par paternitātes atzīšanu* saskaņā ar CPK 249. p. Lai konstatētu paternitātes atzīšanas faktu, ir jāievēro sekojoši priekšnoteikumi: 1) bērnam ir jābūt dzimušam *pirms* 1968. g. 1. okt. Bērniem, kas dzimuši pēc Pamatu spēkā stāšanās, paternitāti nosaka LĢk 55. p. kārtībā. 2) 1968. g. 27. jūnija Likuma 3. p. noteica divus obligātus apstākļus — bērna *atrašanos apgādībā un paternitātes atzīšanu*.

No 1962. g. maija pilsonē S. atradās faktiskās kopdzīves attiecībās ar pilsoni Š., ar kuru viņai bija kopēja saimniecība. 1965. g. viņai piedzima meita E. 1967. g. decembrī pilsonis Š. gāja bojā nelaimes gadījumā. Pilsonē S. 1969. g. griezās tautas tiesā un lūdza atzīt faktu, ka pilsonis Š. ir viņas meitas tēvs. No lietā esošiem materiāliem tiesa konstatēja, ka pilsoņiem Š. un S. bijusi kopēja saimniecība, ka pilsonis Š. bērnu uzturējis un atzinis par savu. Tāpēc, vadoties no Likuma par PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamatu apstiprināšanu 3. p., tautas tiesa nolēma atzīt, ka 1967. g. decembrī mirušais Š. ir 1965. g. 4. maijā dzimušās S. meitas tēvs. Nevar konstatēt paternitātes atzīšanas faktu, ja bērna tēvs gan atzinis paternitāti, bet miris pirms bērna dzimšanas. Salīdzinājumam der atzīmēt, ka pēc LĢk 55. p. atbildētāja nāves gadījumā paternitāti var noteikt arī tad, ja bērna tēvs atzinis paternitāti un miris pirms bērna dzimšanas, jo uzturēšanas fakts nav prasīts kopsakarā ar paternitātes atzīšanas faktu. 3) 1968. g. 27. jūnija likuma 3. p. īpaši nenorāda par tās personas, kura bērnu apgādājusi un atzinusi sevi par tēvu, miršanas laiku — pirms vai pēc Pamatu spēkā stāšanās. No tā var secināt, ka paternitātes atzīšanas faktu tiesa var konstatēt neatkarīgi no tā, kad šī persona mirusi — pirms vai pēc Pamatu stāšanās spēkā, lai gan varbūt pēc 1968. g. 1. oktobra jau pagājis ilgs laiks un šī persona nav izmantojusi iespēju noteikt paternitāti LĢk 54. p. kārtībā. Paternitātes atzīšanas fakta konstatēšana notiek saskaņā ar CPK 27. nodaļas noteikumiem.

Paternitātes noteikšana pēc vecāku kopēja pieteikuma vai tiesas sprieduma reģistrējama civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs, izdarot paternitātes noteikšanas akta ierakstu un izsniedzot paternitātes noteikšanas apliecību.

Šo apliecību var izsniegt bērna tēvam vai mātei. Paternitātes noteikšanu var reģistrēt kā pēc tēva, tā mātes dzīves vietas, tā arī pēc vietas, kur taisīts tiesas spriedums. Tā kā pēc CPK 121. p. paternitātes noteikšanas prasība ceļama tiesā pēc atbildētāja dzīves vietas, tad arī šajā gadījumā, tā būs tēva dzīves vieta. Ja vecāki kopējo pieteikumu iesnieguši vai tiesas spriedums par paternitātes noteikšanu taisīts, kad bērns vēl nebija sasniedzis pilngadību, bet paternitātes reģistrācijas brīdī viņš jau ir pilngadīgs, paternitātes noteikšanas reģistrāciju var izdarīt tikai ar viņa piekrišanu. (Lgk 197. p. II d.). Paternitātes noteikšana ir pamats ierakstīt ziņas par tēvu bērna dzimšanas akta ierakstā. Sakarā ar to tiek izsniegta jauna bērna dzimšanas apliecība.

**ad) Paternitātes noteikšanas neiespējamība.
Izraksts par bērna tēvu, ja nav noteikta paternitāte**

Lai gan jaunā likumdošana būtiski paplašina paternitātes noteikšanas iespējas, to visos gadījumos bez izņēmuma nav iespējams noteikt gan objektīvu, gan arī no likumdevēja gribas atkarīgu iemeslu dēļ. Nav iespējams noteikt paternitāti, ja bērna tēvs nav zināms (bērns atrasts, bērna māte nevēlas noteikt paternitāti vai to nevar). Paternitātes noteikšana tiesā nav piemērojama attiecībā uz bērniem kuri dzimuši ārpuslībā pirms 1968. g. 1. oktobra. Tātad šī apstākļa dēļ vien ļoti daudziem bērniem dzimšanas akta ierakstā nav iespējams uzrādīt ziņas par tēvu. Paternitātes noteikšana tiesā arī tiem bērniem, kas dzimuši pēc 1968. g. 1. oktobra ne vienmēr iespējama sakarā ar to, ka Lgk 55 p. II d. paredz zināmus ierobežojumus. Sakarā ar to, ka paternitāte bērniem nav noteikta, viņiem nerodas nekādas tiesības un pienākumi ar radniekiem pa tēva līniju. Tā kā paternitātes noteikšana tiek fiksēta, ierakstot ziņas par tēvu bērna dzimšanas akta ierakstā un viņa dzimšanas apliecībā, tad tajos gadījumos, kad paternitāte netika konstatēta, paternitātes ierakstu neizdarīja. Tā tas bija noteikts padomju likumdošanā kā līdz 1944. g. 8. jūlija dekrēta izdošanu (arī tad praksē bija samērā daudz gadījumu, ka ziņas par tēvu bērna dzimšanas akta ierakstā netika uzrā-

ditas), tā arī pēc šī dekrēta izdošanas, kad paternitātes noteikšana ārļaulības bērniem bija ierobežota.

Neskatoties uz to, padomju juridiskajā literatūrā, jau sākot ar 50-jiem gadiem tika izvirzīts priekšlikums noteikt visiem bērniem vienādas dzimšanas apliecības — neatkarīgi no tā, vai paternitāte viņiem noteikta vai nē. Šāda priekšlikuma motīvs — panākt, lai no dzimšanas apliecības nebūtu zināms, vai personai ir noteikta paternitāte vai ne. Tajā laikā juridiskajā literatūrā arī ierosināja izsniegt divējāda veida dzimšanas apliecības: vienas, kurās vispār netiek uzrādītas ziņas par vecākiem un kas domātas iesniegšanai, piemēram, mācību iestādēs, otras — kurās uzrādītas ziņas par vecākiem, ja paternitāte un maternitāte likumā paredzētā kārtībā noteikta. Šīs apliecības ir domātas radniecības fakta pierādījumam, lai panāktu attiecīgo tiesību — alimentācijas, mantošanas u. c. realizēšanu.

Pamatu projekta 17. p. III d. paredzēja īpašu «paternitātes ierakstu» gadījumos, ja bērns piedzimis mātei, kas nav laulībā un ja ar vecāku kopēju pieteikumu vai tiesas spriedumu nav noteikta paternitāte. Dzimšanas akta ierakstā un dzimšanas apliecībā ierakstu par bērna tēvu izdara ar mātes uzvārdu, bet tēva vārdu un tēvvārdu ierakstā pēc viņas norādījuma. Lai gan, apspriežot Pamatu projektu, šī norma neguva vienprātīgu atbalstu (tika atzīmēts, ka šāds ieraksts, neradot nekādas personiskās un mantiskās tiesības un pienākumus bērnam, maldinātu gan pašu bērnu, gan arī citas personas un iestādes jautājumā par bērna izcelšanos, sarežģītu mantojuma tiesību noformēšanu, pabalstu izmaksu vientuļām mātēm utt.) tā bez izmaiņām tika ietverta Pamatos. Pie tam saskaņā ar Likuma par Pamatu apstiprināšanu 5. p. tai piešķirts atpakaļejošs spēks — pēc bērna mātes pieteikuma šāds «paternitātes ieraksts» izdarāms arī to bērna dzimšanas aktu ierakstos un dzimšanas apliecībās, kuri dzimuši pirms Pamatu spēkā stāšanās.

Saskaņā ar Pamatu 17. p. III d. un Lgk 58. p. gadījumos, ja likumā paredzētajā kārtībā bērnam nav noteikta paternitāte, tēva uzvārds atbilstoši mātes uzvārdam vienmēr ierakstāms bērna dzimšanas akta ierakstā ziņās par tēvu neatkarīgi no tā, vai bērna māte (arī citas personas), kas reģistrē bērna dzimšanu, to vēlas vai nē. Tēva vārdu

un tēvvārdu drīkst uzrādīt tikai pēc mātes norādījuma. Domājams, ka šī norma nebūtu tulkojama paplašināti, proti, bez mātes piekrišanas vai pret viņas gribu tēva vārdu un tēvvārdu nedrīkstētu uzrādīt.¹

VIII. ADOPCIJA

1. ADOPCIJAS JĒDZIENS UN ADOPCIJAS INSTITŪTA ATTĪSTĪBA

Tāpat kā radniecība adopcija ir pamats radniecības tiesisko attiecību nodibināšanai. Adopcija pēc spēkā esošās likumdošanas rada tādas pat tiesības un pienākumus kā dabīgās radniecības fakts. Atšķirībā no radniecības, kas principā balstās uz bioloģisko izcelšanos, adopcija ir juridisks akts, ko literatūrā dažkārt apzīmē par *juridisko radniecību*. Uz to zināmā mērā norāda arī terminoloģija. Latviešu valodā literatūrā un likumdošanā pieņemts lietot starptautisko terminu «adopcija» (no latīņu vārda «adoptio» — pieņemšana bērna vietā). Krievu valodā literatūrā un likumdošanā lieto terminu «усыновление» un «удочерение», pie kam biežāk gan pirmo no tiem. Tas ir vēsturiski izveidojies tad, kad Krievijā radās adopcijas institūts, kas bija domāts, lai nodrošinātu sev likumīgo mantinieku, ja mantojuma atstājējam nebija miesīgo bērnu, bet mantinieks varēja būt tikai vīrietis. No tā arī attiecīgais agrākais nosaukums — сыновтворение t. i., «dēla radišana». Arī vācu juridiskajā terminoloģijā «Annahme an Kindes Statt» — «pieņemšana bērna vietā» norāda uz šī akta būtību. Lai labāk izprastu adopcijas būtību un nozīmi, dažus vārdus par šī institūta attīstību.

Adopcija ir ļoti sens institūts, ko pazīst daudzas tautas. Senās Romas civiltiesībās bija pazīstami divi adopci-

¹ Instrukcijas par civilstāvokļa aktu reģistrācijas kārtību Latvijas PSR 30. p. II d. tomēr paredz, ka tēva vārdu un tēvvārdu ieraksta pēc aizbildnības un aizgādības iestādes norādījuma. Šis instrukcijas 30. p. III d. paredz, ka arī atrastam bērnam ziņas par vecākiem dzimšanas akta ierakstā ierakstāmas pēc bērnu iestādes administrācijas, civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādes darbinieka, kurš reģistrē bērna dzimšanu, vai tās personas, kas pieņēmusi bērnu audzināšanā, norādījuma.

jas veidi: 1) arrogatio — pieaugušas personas adoptēšana, kas attiecās uz sabiedrībā augstāku stāvokli ieņemošām personām. Tā notika ar tautas sapulces lēmumu, vēlāk ar imperatora reskriptu, t. i. ar valsts varas akta palīdzību. 2) Adoptio — uz līguma pamata, ar kuru kādu personu, kas atradās tēva varā nodeva citas ģimenes galvas varā. Pie tam adopcija varēja būt nepilnīga (adoptio minus plēna), kad radās vecāku — bērnu attiecības tikai starp adoptētāju un adoptēto, un pilnīga (adoptio plēna), kad tika radīta pilnīga tēva vara pār adoptēto.

Viduslaikiem un kapitālisma sākotnējās attīstības stadijai raksturīga ļoti nenozīmīga adopcijas izplatība — galvenokārt, lai radītu mantinieku, ja personai nav savu miesīgo pēcnācēju.

Adopcijas attīstībā būtiskas izmaiņas sākas ar 20-to gadsimtu. Sevišķi to veicināja pasaules kari, kuru rezultātā ļoti daudzi bērni palika bez vecākiem, un adopcijas institūtu nācās izlietot, lai atvietotu bērniem vecākus un nodrošinātu viņu audzināšanu ģimenē. Ar to adopcija praktiski sāka zaudēt savu agrāko jēgu — būt par dabīgo pēcnācēju atvietotāju mantošanā. Adopcijas institūts iegūst jaunu nozīmi — kļūst par to bērnu audzināšanas formu, kuri palikuši bez vecākiem. Adopcijas institūta izplatību, tas sevišķi raksturīgs pēc otrā pasaules kara, lielā mērā nosaka arī pieaugošā laulību nestabilitāte, laulības šķiršanas skaita pieaugums. Nepilngadīgos bērnus, kuri pēc laulības šķiršanas parasti palikuši pie mātes, nereti vēlas adoptēt patēvs, ar kuru bērna māte stājusies jaunā laulībā. Pats straujākais adopcijas pieaugums kā Padomju Savienībā, tā arī ārvalstīs novērojams tieši pēc otrā pasaules kara, pie kam arī tādās valstīs, kas karā nepiedalījās vai piedalījās mazāk (Zviedrija, ASV), bet kurās ļoti izplatīta laulības šķiršana.

Līdz ar adopcijas straujo skaitlisko pieaugumu vērojamas jaunas tendences uzskatos par adopciju un adopcijas tiesiskajā reglamentācijā. Šī jaunā tendence izteicas tajā apstākli, ka adopciju vairs neuzskata tikai par bērnu audzināšanas formu, bet tā ir juridisks akts, kura mērķis izveidot radniecības attiecības vai radniecības tiesiskās attiecības, proti, izbeigt visas tās tiesības un pienākumus, kuru pamatā ir bioloģiskās izcelšanās fakts, un radīt šādas

tiesības un pienākumus adoptētajiem bērniem un viņu pēcnācējiem jaunajā ģimenē. Šāda tendence padomju likumdošanā sākās ar 1943. g. 8. septembra dekrētu «Par adopciju». Šī tendence vērojama arī citu sociālistisko valstu likumdošanā. VDR Valdības 1956. g. 29. novembra lēmums «Par adopciju» pilnīgi pielīdzina adoptēto tiesiskā ziņā radniekiem pēc izcelšanās kā pret adoptētāju un viņa radniekiem, attiecīgi izbeidzot tiesības un pienākumus starp adoptēto un viņa radniekiem pēc izcelšanās. Tā tas paredzēts arī VDR 1965. g. Ģimenes kodeksa 72. § un 73. §. Ar attiecīgām izmaiņām Rumānijas Tautas Republikas ģimenes kodeksā 1956. g. 4. aprīlī un ČSR Likumā par ģimeni 1958. g. 17. aprīlī — šajās valstīs bija noteikti divi adopcijas veidi: parastā adopcija un adopcija ar visām dabīgās radniecības sekām. Polijas Tautas Republikas 1964. g. Ģimenes un aizbildnības kodeksa 121. p. līdzīgi VDR likumdošanai pazīst tikai vienu adopcijas veidu — ar visām radniecības tiesiskajām sekām. Tendence uz adoptētās personas pilnīgu iekļaušanu adoptētāja ģimenē pamazām lauž sev ceļu arī kapitālistisko valstu tiesībās. Taču tajās ir raksturīga arī tendence vai nu ierobežot adopciju, vai arī izbeigt radniecības tiesiskās sekas adoptētajam ar viņa agrāko ģimeni, pilnīgi neradot radniecības tiesiskās sekas jaunajā ģimenē. Dažu valstu likumdošana, vadoties no mantiskajām interesēm, adopciju ierobežo, atļaujot adoptēt bērnus tikai tādām personām, kam nav miesīgu bērnu (Francijas civilkodeksa 344. p., VFR spēkā esošā civilkodeksa 1741. §, Itālijas civilkodeksa 291. p.), pie kam tikai tad, ja adoptētājs jau sasniedzis pietiekoši lielu vecumu, lai secinātu, ka viņam miesīgu bērnu nebūs.

Adopcijas kvantitatīvā attīstība mūsu valstī arī bijusi iemesls būtiskām adopcijas tiesiskās reglamentācijas izmaiņām. 1917. g. decembra dekrēti adopcijas jautājumu neskāra. 1918. g. kodekss pielīdzināja līdz tam adoptētos bērnus tiesības un pienākumos bērniem pēc izcelšanās, bet aizliedza adopciju turpmāk. Zināmā mērā, kā norādīts literatūrā,¹ to noteica nepareizais uzskats, ka adopcija nav savienojama ar patiesās izcelšanās principu. Tāpat zināma

¹ А. Г. Гойхбарг. Новое семейное право, М., 1918 г., стр. 73—74; его же Брачное, семейное и опекуновское право Советской республики, М., 1920., стр. 138—139.

loma šai ziņā bija šķiru cīņas apstākļiem pirmajos gados pēc revolūcijas.¹ Taču praksē drīz vien radās nepieciešamība adopciju atļaut, jo sevišķi pilsoņu kara laikā daudzi bērni palika bez vecākiem, un viņu audzināšana darblaužu ģimenēs bija vēlama kā bērnu, tā arī sabiedriskajās interesēs. Ap 20-to gadu vidu bija nostiprinājušās arī aizbildnības un aizgādības iestādes, kam adopciju vajadzēja kontrolēt. Tāpēc ar 1926. g. martu adopcija tiek atļauta ar likumu. 1926. g. Lgalk jau satur samērā sīku adopcijas institūta reglamentāciju, atbilstošu sociālistisko tiesību principiem, pasvītrojot, ka adopcija atļauta tikai bērnu interesēs. Adopcijas institūts 20-tos un 30-tos gados galvenokārt bija to *bērnu audzināšanas forma*, kuri palika bez vecākiem, kā cīņas forma pret bērnu bezuzraudzību. Tāpēc arī adopcijas tiesiskās sekas 1926. g. kodeksā noteica minētie adopcijas uzdevumi. Lgalk 64. p. adoptētos bērnus un viņu pēcnācējus attiecībā pret adoptētajiem personiskajās un mantiskajās tiesībās pielīdzināja radniekiem pēc izcelšanās. Par adopcijas ietekmi uz adoptētā un viņu miesīgo radnieku attiecībām likumā nekas nebija teikts. Pirmkārt, jau aiz apsvēruma, ka adoptēt pēc likuma jēgas var bērnus, kam vecāku nav. Otrkārt, prakse no tā secināja, ka ar miesīgajiem vecākiem un pārējiem radniekiem tiesiskās attiecības (alimentācija, mantošana) saglabājas, ja bērnam šādi radnieki ir. Tātad, vadoties no adopcijas kā nepilngadīgo bērnu audzināšanas formas, bija noteiktas atbilstošas adopcijas tiesiskās sekas — galvenokārt, lai nodrošinātu bērna eksistences un audzināšanas intereses. Sevišķi adopcijas loma pieauga Lielā Tēvijas kara apstākļos, kad ļoti daudzi bērni palika bez vecākiem. Tāpēc nav nejauši, ka tieši šajā laikā tika izdots PSRS APP dekrēts «Par adopciju», kas ienesa būtiskas kvalitatīvas izmaiņas adopcijas jēdzienā un adopcijas tiesiskajās sekās, salīdzinot ar 1926. g. Lgalk. 1943. g. 8. septembra dekrēta 2. p. paredzēja, ka adoptētājus var pēc viņu lūguma ierakstīt dzimšanas aktu grāmatās kā adoptējamā vecākus. Šis apstāklis nenozīmēja tikai adopcijas ārējā noformējuma izmaiņu. Šādas adopcijas rezultātā, kad adoptētāji bija uzrādīti kā bērna vecāki, adoptētajam

¹ Н. В. Рабинович. Семейное право. В кн.: «40 лет советского права 1917—1957.», т. I, Л., 1957 г., стр. 304.

radās visas likumā paredzētās tiesības un pienākumi ne tikai ar pašiem adoptētājiem, bet arī ar viņu radniekiem, kas tagad kļuva par adoptētā vecvecākiem, brāļiem un māšām. Praktiski, lai gan likumdošanā tas tieši nebija vēl pasvītrots, padomju tiesībās bija radīts adopcijas veids ar visām dabīgās radniecības tiesiskajām sekām. Praksē šis adopcijas veids kļuva par absolūti noteicošo. Adopciju, neierakstot adoptētājus kā bērna vecākus, praksē pielieto ļoti reti. Šis apstāklis radīja jaunu pieeju adopcijas jēdziena traktējumam padomju tiesību zinātnē. Tas, ka 1926. g. Lġalk adopciju galvenokārt regulēja kā bērnu audzināšanas formu, un ka, sākot ar 1943. g. 8. septembra dekrētu faktiski pastāvēja divi adopcijas veidi ar dažādām tiesiskajām sekām, bija iemesls atšķirīgiem adopcijas definējumiem padomju juridiskajā literatūrā. Vieni autori adopciju joprojām turpināja uzskatīt tikai kā svešu bērnu audzināšanas formu. Tā A. Pergamente uzskata, ka «adopcija ir brīvprātīga vecāku pienākuma uzņemšanās attiecībā pret svešu bērnu».¹ Vēlākos darbos šī autore gan groza savu viedokli, norādot, ka adopcija ir tāda audzināšanas forma, kuras rezultātā rodas tiesiskās attiecības, kas pēc likuma rodas starp vecākiem un bērniem.² V. A. Rjasencevs adopciju traktē kā juridisku aktu, kā rezultātā divas personas, adoptētājs un adoptētais iegūst viens pret otru tiesības un pienākumus, ko likums nosaka vecākiem un bērniem.³ Līdzīgus definējumus sniedz arī citi autori. Šāds adopcijas jēdziens bija saistīts galvenokārt ar 1926. g. Lġalk 64. p. formulējumu un faktiski atbilda tikai tam vienīgajam adopcijas veidam, kas pastāvēja līdz 1943. g. 8. septembra dekrētam. Ievērojami atšķirīgs no minētajiem un vairāk atbilstošs patreizējai adopcijas jēgai literatūrā ir G. Sverdlova viedoklis, ka adopcija saistāma ar radniecības jēdzienu.⁴ Šādu viedokli izteikuši arī citi autori.⁵ O. Joffe saista adopciju ar radniecības tiesiskajām attiecībām, kuras rodas ne tikai starp adoptētāju un adoptēto,

¹ Советское гражданское право, т. 2., М., 1951, стр. 420.

² А. И. Пергамент. Опекa и попечительство, М., 1966, стр. 76.

³ В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 191.

⁴ Г. М. Сverdлов. Советское семейное право, М., 1958, стр. 239, 247.

⁵ Очерки по гражданскому праву, Изд. ЛГУ, Л., 1957, стр. 253.

bet arī citām likumā paredzētajām personām. Adopcija pēc O. Joffes domām ir akts, kas vērsti uz adoptētā pielīdzināšanu adoptētāja bērnam un kā rezultātā nodibinās ģimenes tiesiskās attiecības arī starp adoptēto un citām likumā norādītajām personām.¹

Visvairāk atbilstošs patreizējam adopcijas institūtam ir viedoklis, pēc kura adopcija ir vai nu akts, kas vērsti uz to tiesisko attiecību nodibināšanu, kādas rada dabīgas radniecības fakts, vai arī, ka tas ir akts, kas vērsti uz radniecības attiecību izveidošanu, ja tās līdz tam nepastāvēja, vai arī uz radniecības attiecību grozīšanu, ko radījis bioloģiskās izcelšanās fakts (kad, piemēram, bērnu adoptē viņa attāļāki radnieki pēc adopcijas formāli kļūstot par bērna vecākiem). Jāatzīmē, ka arī citu sociālistisko valstu juridiskajā literatūrā adopcija tiek traktēta kā tāds akts, kura rezultātā rodas radniecības attiecības. Runa ir nevis par radniecību bioloģiskā nozīmē, bet gan par radniecību, kas ir pamats ģimenes, civilajām un citām tiesībām un pienākumiem. Šim uzskatam atbilst arī Lgk 118. p. par adopcijas noslēpuma nodrošināšanu. Pat adoptētāja radniekiem nav izpaužams adopcijas fakts.

Kas raksturīgs adopcijai kā juridiskam aktam? Adopcija kā juridisks akts rada radniecībai līdzvērtīgu attiecību, kura ir pamats visām radnieku tiesībām un pienākumiem. Adopcijai kā juridiskam aktam ir nepieciešama likumā noteikto personu gribas izpausme. Vienmēr jābūt adoptētāja gribas izpausmei, bet likumā paredzētos gadījumos arī adoptējamā un viņa vecāku, kā arī adoptētāja laulātā gribas izpausmei. Taču minēto personu gribas izpausme vien vēl nerada adopciju. Lai adopcija notiktu, ir nepieciešams kompetentas iestādes — darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas lēmums.

2. ADOPCIJAS NOTEIKUMI UN KĀRTĪBA. ADOPCIJAS REGISTRĀCIJA. ADOPCIJAS ATZĪSANA PAR SPĒKĀ NEESOSU

Adopcija kā juridisks akts tikai tad rada likumā paredzētās tiesības un pienākumus, ja tā izdarīta, ievērojot

¹ О. С. Иоффе. Советское гражданское право, III, Л., 1965, стр. 252.

likuma prasības un likumā noteikto kārtību. Lai gan ar adopciju tiek radītas attiecības, kas saglabājas attiecīgām personām uz mūžu, tomēr pats svarīgākais adopcijas mērķis ir nodrošināt adoptētajam normālus ģimenes audzināšanas apstākļus. Priekšplānā tādejādi izvirzās nepilngadīgās personas intereses. Sakarā ar to LĢk 103. p. nosaka, ka adoptēt atļauts vienīgi nepilngadīgus bērnus un viņu interesēs. Tā kā adopcija iestājas ar to brīdi, kad rajona vai pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komiteja pieņem lēmumu par adopciju, tad svarīgi, lai tieši šai brīdī adoptējamais vēl nebūtu sasniedzis pilngadību.

Adoptēt var bērnus, kuru vecāki ir miruši vai nav zināmi, kā arī tādus bērnus, kuru vecāki ir zināmi, bet tiem atņemtas vecāku tiesības, vai kuru vecāki ilgstoši izvairās piedalīties bērna audzināšanā. Var adoptēt arī bērnus, kuriem vecāki ir, bet tie dod piekrišanu adopcijai. Adoptējamā interešu ievērošana nozīmē, ka adopciju atļauj tad, ja adoptētāji var nodrošināt bērnam nepieciešamos materiālos un audzināšanas apstākļus, ja adoptētāju intereses nav pretējas adoptējamā interesēm, t. i., lai adopcija nenotiktu nolūkā, piemēram, izmantot adoptētā mantu, iegūt tiesības uz viņa dzīvojamo platību u. tml. Tas, ka likumā pasvītota adopcijas atļaušana vienīgi bērna interesēs, nebūt vēl neizslēdz arī adoptētāju interešu ievērošanu. Tieši otrādi, adopcijas mērķis ir izveidot radnieku attiecības, tārad radīt adoptētāju un adoptēto interešu solidaritāti.

Adoptētāji var būt abu dzimumu personas, kas sasniegušas pilngadību (LĢk 105. p.). Likumā nav prasīta minimālā gadu starpība starp adoptētāju un adoptējamo, tāpat nav ierobežots adoptētāju maksimālais vecums. Izpildu komitejai, ievērojot konkrētus apstākļus, ir tiesības adopciju vispār neatļaut, vai arī atļaut adopciju, neuzrādot adoptētājus par adoptētā vecākiem, ja starp adoptētāju un adoptēto ir pārāk maza gadu starpība, vai arī, ja adoptētājs acīmredzot sasniedzis tādu vecumu, kas izslēgtu bērna izcelšanās iespēju no viņa. Tas, piemēram, ir gadījumos, kad vecvecāki adoptē savus mazbērnus.

Tā kā ar adopcijas aktu adoptētāji uzņemas adoptējamā nepilngadīgā bērna vecāku un līdz ar to aizbildņu un aizgādņu funkcijas, ne visas pilngadīgās personas drīkst būt adoptētāji. No šī viedokļa LĢk 105. p. adopciju aizliedz

sekojošos gadījumos: adoptētājs nedrīkst būt persona, ko tiesa atzinusi *par rīcības nespējīgu* gara slimības vai plānprātības dēļ (CK 15. p.), vai kurai tiesa *ierobežojusi rīcībspēju* sakarā ar pārmērīgu alkoholisko dzērienu vai narkotisko vielu lietošanu (CK 16. p.). Likums neizslēdz adopcijas iespēju personām, kuras ir garīgi slimas, bet nav atzītas par rīcības nespējīgām. Tomēr, ievērojot, kā arī šādām personām var rasties grūtības adoptētā bērna audzināšanā un viņa interešu pārstāvēšanā, izpildu komiteja var atteikt adopciju, jo tā būtu pretrunā ar adoptējamā interesēm. Tas neizslēdz izņēmuma gadījumos adopciju atļaut, ja adoptētāji bērnam ir tuvi radnieki un viņu slimība nav šķērslis adoptētāja pienākumu veikšanai. Adoptētāji nevar būt personas, kuru *intereses ir pretrunā ar adoptējamo interesēm*. Ar to domātas jebkuras personiska vai mantiska rakstura intereses. Interesešu pretstats ir nopietns šķērslis bērna audzināšanai un viņa interešu pārstāvēšanai. Nevar būt adoptētāji personas, kuras jau reizi apliecinājušas sevi par nespējīgām pienācīgi pildīt vecāku un adoptētāju pienākumus un kurām *tiesa atņēmusi vecāku tiesības* vai kuras minētā iemesla dēļ atstatītas no adoptētāja pienākumiem.

Adopcijai likumā paredzētajos gadījumos nepieciešama arī citu personu piekrišana. Tādas personas ir adoptējamā vecāki, adoptētāja laulātais un pats adoptējamais. Praksē adopcija visbiežāk notiek, kad adoptējamā vecāki vai vismaz viens no viņiem ir zināms. Ļoti reti adoptē bērnus, kuriem abi vecāki vai nu miruši vai nav zināmi (atrasti bērni). Ievērojot, ka tiesības audzināt un pārstāvēt bērnus ir viņu vecāku tiesības un pienākums, adopcijai principā nepieciešama *bērna vecāku piekrišana*, kas pēc sava rakstura var būt divējāda. Vecāku mērķis, dodot piekrišanu adopcijai, var būt pilnīgi izbeigt visas attiecības ar bērnu, gan faktiskās, gan tiesiskās, citiem vārdiem izbeigt savu vecāku stāvokli attiecībā pret bērnu. Tā tas ir, piemēram, kad bērna tēvs, pie kura bērns nepaliek pēc laulības šķiršanas, dod piekrišanu bērnu adoptēt tai personai, ar kuru bērna māte iestājas jaunā laulībā. Tā tas ir, kad abi bērna vecāki, kaut kādu iemeslu dēļ paši nevēlēdamies bērnu audzināt, dod piekrišanu bērna adopcijai. Vecāku piekrišanai var būt arī cita jēga. Ja, piemēram, bērna māte (vien-
tuļā māte, vai māte, pie kuras bērns paliek pēc laulības

šķiršanas) dod piekrišanu bērnu adoptēt personai, ar kuru viņa stājas laulībā, viņas mērķis ir arī pašai turpmāk saglabāt visas attiecības ar bērnu.

Piekrišana prasāma tikai no bērnu vecākiem, bet ne citiem radniekiem, ja tikai pēdējie nav iecelti bērniem kā aizbildņi vai aizgādņi. Latvijas PSR Lgk nav paredzēta aizbildņu un aizgādņu piekrišana adopcijai, ja bērnam nav vecāku. Taču piekrišana adopcijai izriet no aizbildnības un aizgādības institūta jēgas. KPFSR Lgk 102. p. tieši reglamentē jautājumu par aizbildņa vai aizgādņa, kā arī bērnu iestāžu administrācijas piekrišanu adopcijai. Vecāku piekrišana adopcijai var būt divējāda veida. Saskaņā ar Lgk 106. p. II d. vecāki var piekrist, ka bērnu adoptē noteikta persona vai personas, piemēram, radnieki, paziņas, vai arī svešas personas. Šādā gadījumā bērnu nevar atļaut adoptēt citām personām, kurām vecāki nav devuši piekrišanu. Vecāki var piekrist arī adopcijai, atļaujot adoptētājus izraudzīties aizbildnības un aizgādības iestādē. Šeit ir tā sauktā blanko piekrišana adopcijai, kuras gadījumā bērna vecākus vairs neinteresē bērna turpmākais liktenis. Vecāku piekrišana adopcijai jāizsaka rakstveidā (Lgk 106. p. III d.), un savu piekrišanu adopcijai vecāki ir tiesīgi atsaukt līdz pat adopcijas brīdim, t. i., izpildu komitejas lēmumam. Pēc tam viņiem nav tiesības ne atsaukt piekrišanu, ne arī pašiem prasīt adopcijas atcelšanu. Viņi var griezties aizbildnības un aizgādības iestādē, lai tā prasītu adopcijas atcelšanu, ja izrādītos, ka adopcija neatbilst bērna interesēm.

Izņēmuma gadījumos iespējama *adopcija bez vecāku piekrišanas* (Lgk 107. p.). Šie gadījumi ir sekojoši. Pirmkārt, ja vecāki likumā noteiktajā kārtībā atzīti par rīcības nespējīgiem gara slimības vai plānprātības dēļ. Šādas personas gribas izpaušmei nav juridiskas nozīmes. Ja vecāku rīcības spēja ierobežota (CK 16. p.), viņiem piekrišana prasāma. Otrkārt, ja vecāki atzīti par bezvēsts promesošiem (CK 18. p.), sakarā ar ko nav iespējams pieprasīt vecāku piekrišanu. Abi minētie apstākļi jāapliecina ar tiesas spriedumu. Treškārt, vecāku piekrišana nav vajadzīga, ja viņiem atņemtas vecāku tiesības, jo piekrišana bērna adopcijai ir viens no vecāku tiesīgumiem, kas ietilpst vecāku tiesību saturā. Ceturtkārt, Lgk 107. p. I un II d. ir paredzēts vēl

īpašs gadījums, kad adopciju var izdarīt bez vecāku piekrišanas, ja vecāki vai viens no viņiem ir dzīvi un, ja ir zināma viņu atrašanās vieta. To var, vienlaicīgi esot šādiem priekšnoteikumiem: a) vecāki vairāk nekā gadu nedzīvo kopā ar bērnu; b) neievērojot aizbildnības un aizgādības iestāžu brīdinājumu, vecāki izvairās no bērna audzināšanas un uzturēšanas. Bērna vecāku atsevišķa dzīves vieta ilgāk par gadu un nepiedališanās bērna audzināšanā un uzturēšanā pati par sevi vēl nav pamats, lai bērnu adoptētu bez vecāku piekrišanas, jo vecāki var būt slimi, atstāties ilgstošā komandējumā. Iespējams, ka persona, kas bērnu audzina, nav prasījusi no atsevišķi dzīvojošā vecāka uzturlīdzekļus bērnam vai līdzdalību bērna audzināšanā. Būtiski svarīga ir *izvairīšanās* no bērna audzināšanas vai uzturēšanas, t. i., vecāku pienākumu nepildīšana ar nolūku un bez attaisnojošiem iemesliem. Obligāti nepieciešams, lai aizbildnības un aizgādības iestāde iepriekš būtu brīdinājusi šādus vecākus. Bērna adoptēšana rada ļoti nopietnas tiesiskas sekas, tāpēc arī likumdevējs paredzējis tiesisko interešu aizsardzību arī tiem vecākiem, kuri izvairās no savu pienākumu pildīšanas. LĢk 107. p. II d. paredzētais apstāklis izvairīšanās no bērna audzināšanas pienākumiem — saskaņā ar LĢk 67. p. var būt arī pamats vecāku tiesību atņemšanai, kas, savukārt, rada iespēju izdarīt adopciju bez šī vecāka piekrišanas. Literatūrā jau agrāk tika norādīts, ka šādos gadījumos pareizāk būtu vispirms atņemt vecāku tiesības un tikai pēc tam izdarīt adopciju.¹ Tomēr jaunā likumdošana paredz iespēju izņēmuma kārtā adopciju izdarīt bez vecāku tiesību atņemšanas. Agrākā LĢalk 61. p.¹ (LPSR APP 1968. g. 5. jūnija dekrēta redakcijā) paredzēja iespēju izdarīt adopciju bez vecāku piekrišanas, ja ilgāk par vienu gadu nav ziņu par viņu dzīves vietu. LĢk šo iespēju vairs nepieļauj, jo saskaņā ar CK 18. p. šāda persona vispirms ir atzīstama par bezvēsts promesošu, kas, savukārt, ir pamats bērna adopcijas iespējai bez promesošā vecāka piekrišanas.

Ja bērnam ir zināmi abi vecāki, nepieciešama abu vecāku piekrišana. Bērnu var adoptēt persona neatkarīgi no tā, vai viņa sastāv laulībā vai nē. Ļoti bieži praksē

---

¹ В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 195.

adoptētāji ir bērna patēvs vai pamāte, kas iestājušies laulībā ar adoptējamā bērna vecāku.

Nevar vienu un to pašu bērnu adoptēt divas viena dzimuma personas, jo adopcijas jēga ir atvietot bērnam vecākus. Tāpat adopcija atļaujama vai nu personai, kura vispār nesastāv laulībā (vientuļa sieviete vai vīrietis) vai kura sastāv laulībā, vai arī abiem laulātajiem. Ja bērnu adoptē abi laulātie, adopcijas tiesiskās sekas attiecas uz viņiem abiem. Bērnu var adoptēt arī tikai viens no laulātajiem (piem., laulātais vēlas adoptēt savu mirušo radnieku bērnu vai savu ārļaulības bērnu). Tad adopcijas tiesiskās sekas attieksies tikai uz vienu no laulātajiem. Otrs laulātais nav adoptētājs, bet adopcija var notikt tikai ar viņa piekrišanu (Lġk 108. p. Id.). Ja šis laulātais personisku vai mantisku motīvu dēļ atsakās dot piekrišanu, adopcija nav iespējama. Lġk 108. p. II d. paredz divus gadījumus, kad laulātā piekrišana nav vajadzīga. 1) ja šo laulāto tiesa atzinusi par rīcības nespējīgu un 2) ja laulātie vairāk nekā gadu nedzīvo kopā un otra laulātā dzīves vieta nav zināma. Šis pēdējais apstāklis var būt arī pamats laulātā atzišanai par bezvēsts promesošu.

Ja sākotnēji bērnu adoptējis tikai viens laulātais, tas neaizliedz vēlāk šo bērnu adoptēt arī otram laulātajam. Likums tieši neaizliedz adoptēt bērnu divām pretēja dzimuma personām, kuras nav savstarpējā laulībā (tās var būt personas, kas atrodas faktiskās kopdzīves attiecībās bez laulības reģistrācijas, kā arī adoptējamā bērna radnieki). Literatūrā galvenokārt dominē viedoklis, ka šāda adopcija nebūtu atļaujama.¹ Tomēr ir arī pretējs viedoklis, ka adopciju šai gadījumā izņēmuma veidā var atļaut.² Domājams, ka pareizāk būtu no šādas adopcijas atturēties, jo tad vai nu netiktu panākts viens no svarīgākajiem adopcijas uzdevumiem — bērna audzināšana ģimenē, vai arī tiktu sekmetas faktiskās kopdzīves attiecības, kas nebauda tiesisku aizsardzību.

¹ Г. М. Свердлов. Советское семейное право, М., 1958, стр. 243; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967, стр. 193; В. А. Тархов. Советское семейное право, М., 1963, стр. 91.

² А. И. Пергамент. Опекa и попечительство, М., 1966, стр. 82.

Likums zināmos gadījumos paredz arī paša *adoptējamā piekrišanu adopcijai*. (LĢk 109. p.). Principā šāda piekrišana vajadzīga, ja adoptējamais sasniedzis 10 gadu vecumu, kas kā liecina prakse, ir pietiekošs, lai ievērotu adoptējamā bērna vēlēšanos. Adopcija pretēji bērna gribai radītu nelabvēlīgus apstākļus viņa audzināšanai. Bērna piekrišanu noskaidro aizbildnības un aizgādības iestāde. Tomēr tas nedrīkst notikt formāli, un aizbildnības un aizgādības iestādei jācenšas noskaidrot adoptējamā bērna un adoptētāja faktiskās attiecības. Likums pazīst tikai vienu izņēmumu, proti, adopciju var izdarīt bez bērna piekrišanas, ja līdz adopcijai viņš jau dzīvojis adoptētāju ģimenē un uzskata pēdējos par saviem vecākiem (LĢk 109. p. II d.). Šāds izņēmums paredzēts nolūkā nodrošināt adopcijas noslēpumu pašam bērnam.

Adopcijas kārtība. Adopciju izdara ar rajona vai pilsētas darbaļaužu deputātu padomes izpildu komitejas lēmumu pēc adoptētāja vai adoptējamā dzīves vietas. Personām, kuras vēlas bērnus adoptēt, jāiesniedz pieteikums aizbildnības un aizgādības iestādē (t. i., Izpildu komitejā), kurai saskaņā ar LĢk 110. p. II d. ir jāpārbauda adoptētāja dzīves apstākļi, kā arī tas, vai adopcija atbilst bērna interesēm, vai nav šķēršļu adopcijas atļaušanai, jānoskaidro bērna piekrišana adopcijai. Sos uzdevumus konkrēti veic Tautas izglītības nodaļas. Materiāli tiek iesniegti Izpildu komitejai, lai tā pieņemtu lēmumu par adopciju vai atteiktu adopciju. Izpildu komitejas lēmumu par adopcijas atteikumu ieinteresētās personas var pārsūdzēt augstākās iestādēs pakļautības kārtībā viena mēneša laikā. Pieņemot lēmumu par adopciju, Izpildu komitejai līdz ar to ir jāizlemj arī jautājumi, kas paredzēti LĢk 112. un 113. p. Par to noteikti jābūt ierakstītam lēmumā par adopciju, kas nepieciešams, lai vēlāk, reģistrējot adopciju civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā), nerastos neskaidrības.

Bērna iekļaušana jaunajā ģimenē ar adopcijas palīdzību parasti izvirza nepieciešamību arī ārēji apliecināt bērna piederību adoptētāju ģimenei. Pirmkārt, tas nozīmē atļaut attiecīgi izmainīt adoptētā uzvārdu, vārdu un tēvvārdu. Par bērna piederību adoptētāju ģimenei vispirms liecina uzvārds un tēvvārds. Tāpēc adoptētajam iespējams piešķirt adoptētāja uzvārdu. Ja bērnu adoptē vīrietis, bērnam var

piešķirt arī tēvvārdu pēc adoptētāja vārda. Ja adoptē sieviete, tad tēvvārdu piešķir pēc viņas norādījuma. Kā uzvārdu, tā tēvvārdu bērnam piešķir tikai pēc adoptētāja lūguma. 1926. g. Lgalk neparedzēja iespēju mainīt adoptētā vārdu, lai gan literatūrā un praksē šo jautājumu atrisināja pozitīvi. Adoptētā vārds gan neliecina par viņa pierību ģimenei, tomēr vārda maiņai ir svarīga nozīme tad, kad adoptētājiem ir cita tautība. Bērna pirmsadopcijas vārds dažkārt atklātu adopcijas faktu, bet tas nebūtu bērna interesēs. Tāpēc Lgk 112. p. II d. atļauj pēc adoptētāja lūguma mainīt bērnam vārdu. Uzvārda, vārda un tēvvārda maiņai ir nepieciešama paša adoptējamā piekrišana, ja viņš sasniedzis 10 gadu vecumu. Lai gan Lgk 112. p. to nenorāda, šeit piemērojams Lgk 109. p. II d. noteikums, kas atļauj izdarīt adopciju bez adoptējamā piekrišanas. KPFSR Lgk 105. p. par to ir tiešs norādījums.

Nolūkā nodrošināt adopcijas noslēpumu Lgk 112. p. IV d. atļauj grozīt arī ierakstu par bērna *dzimšanas vietu* dzimšanas akta ierakstā. Tam ir svarīga nozīme, ja adoptētājs dzīvo citā pilsētā vai pat citā savienotajā republikā. Piemēram, adoptējamais dzimis Rīgā, bet adoptētāja pastāvīgā dzīves vieta bērna dzimšanas brīdī bija Kijeva. Lai gan adopcija notiek Rīgā un saskaņā ar Lgk 115. p. tā reģistrējama Rīgā, kā bērna dzimšanas vietu dzimšanas akta ierakstā un dzimšanas apliecībā var uzrādīt Kijevu.

Latvijas PSR Lgk neatļauj mainīt adoptējamā bērna *dzimšanas datumu*. KPFSR Lgk 110. p. II d. izņēmuma gadījumā atļauj mainīt arī adoptējamā dzimšanas datumu, bet ne vairāk kā par sešiem mēnešiem vienā vai otrā virzienā. Par adoptējamā uzvārda, vārda, tēvvārda un dzimšanas vietas ieraksta grozišanu ir jānorāda Izpildu komitejas lēmumā par adopciju. Pēc tam, kad lēmums pieņemts, šādus grozījumus vairs nevar izdarīt.

PSRS APP 1943. g. 8. septembra dekrēta 2. p. paredzēja iespēju adoptētājus ierakstīt kā adoptētā bērna vecākus dzimšanas aktu reģistrācijas grāmatā. Saskaņā ar Lgk 113. p. to var izdarīt pēc adoptētāja lūguma, kam vajadzīga arī paša adoptējamā piekrišana, ja viņš sasniedzis 10 gadu vecumu. Adoptējamā piekrišana nav vajadzīga, ja viņš jau pirms adopcijas dzīvojis adoptētāja ģimenē un uzskata adoptētājus par saviem vecākiem. Par to, ka adop-

tētāji ierakstāmi kā adoptētā vecāki, jānorāda Izpildu komitejas lēmumā par adopciju. Lai gan Lgk 113. p. I d. noteic, ka adoptētājus pēc viņu lūguma var ierakstīt kā adoptēto vecākus, tomēr ne visos gadījumos ir mērķtiecīgi to atļaut. Ja, piemēram, vecaistēvs adoptē savu mazdēlu vai mazmeitu, nebūtu vēlams atļaut viņu ierakstīt kā bērna tēvu dzimšanas akta ierakstā, sevišķi, ja tajā tiek saglabātas ziņas par bērna māti, kas ir adoptētāja meita.

Likumdošana, kā redzams, atļauj *trejāda veida adopcijas noformējumu*: 1) adopciju, kad adoptētā dzimšanas akta ierakstā un dzimšanas apliecībā paliek visi agrākie ieraksti, t. i., adoptētajam netiek grozīts uzvārds, vārds, tēvārds, dzimšanas vieta, ziņas par vecākiem; 2) adopcija, kad adoptētajam tiek grozīts uzvārds, vārds, tēvārds, vai ieraksts par dzimšanas vietu; 3) adopciju, kad saskaņā ar Lgk 112. un 113. p. p. noteikumiem pēc adoptētāja lūguma tiek grozīti visi ieraksti dzimšanas akta ierakstā un kā rezultātā adoptētais skaitās it kā izcēlies no adopētājiem. Ja adoptētāji saskaņā ar Lgk 113. p. vēlas uzrādīt sevi kā bērna vecākus, attiecīgi ir jāmaina bērna uzvārds un tēvārds. Praksē gandrīz vienmēr piemēro pēdējo adopcijas noformējuma veidu.

Adopcijas iestājas ar to brīdi, kas izpildu komiteja pieņēmusi par to lēmumu (Lgk 114. p.) Taču sakarā ar to, ka adopcija groza bērna ģimenes un civiltiesisko stātus, ir nepieciešama tās reģistrācija civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādēs, izdarot attiecīgus grozījumus bērna dzimšanas akta ierakstā un šādu grozījumu gadījumā izsniedzot jaunu dzimšanas apliecību. Pēc adopcijas reģistrācijas adoptētajam izsniedz adopcijas apliecību. Tā kā adopcija ir spēkā ar lēmuma pieņemšanu, tās reģistrācija var notikt arī pēc tam, kad adoptētais jau sasniedzis pilngadību. Adopcijas reģistrācija saskaņā ar Lgk 115. p. I d. ir obligāta un tā notiek pēc adopcijas lēmuma pieņemšanas vietas. Agrākā likumdošana faktiski nenodrošināja obligātu adopcijas reģistrāciju, ja pēc adopcijas lēmuma pieņemšanas adopētājs izvairījās no reģistrācijas. Lgk 115. p. II d. šādu iespēju novērš, jo aizbildnības un aizgādības iestādei, kas pieņēmusi adopcijas lēmumu, tas jānosūta ne vēlāk kā mēneša laikā adopcijas vietas civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai (birojam). Tādējādi arī tad, ja adoptētājs

izvairītos no adopcijas reģistrācijas, tā tomēr tiek reģistrēta.

Adopcija tikai tad rada likumā paredzētās tiesiskās sekas, ja tā noformēta pēc likuma prasībām. Bērna faktiskā pieņemšana un audzināšana, nenoformējot tā kā adopciju, nerada adopcijas tiesiskās sekas. Likums neatļauj faktiskās adopcijas fakta konstatēšanu tiesā. Saskaņā ar CPK 249. p. tiesa var *konstatēt tikai adopcijas reģistrācijas faktu*, ja zuduši pierādījumi par tās reģistrāciju.

Adopcijas atzišana par spēkā neesošu. Likumdošana, kas bija spēkā līdz 1968. g. 1. oktobrim, nereglamentēja adopcijas spēkā neesamību. Pamatu 24. p. VI d. paredzēja, ka adopciju atzīt par spēkā neesošu var tiesa. Apstākļus, kad adopcija atzistama par spēkā neesošu nosaka LĢk 119. p. Pamats adopcijas atzišanai par spēkā neesošu ir dažu svarīgāko adopcijas noteikumu pārkāpšana. Tādi pamati ir *pilngadīgas personas adopcija* (LĢk 103. p.), kas neatbilst adopcijas institūta jēgai padomju tiesībās. Tāds pamats ir, ja adoptētājs adopcijas brīdī bijis *ricības nespējīgs* (CK 15. p.) vai ja viņam ierobežota rīcībspēja (CK 16. p.). Ja, turpreti, adoptētājs atzīts par rīcības nespējīgu vai viņam ierobežota rīcībspēja pēc adopcijas, šis apstākļis var būt pamats adopcijas atcelšanai pēc LĢk 123. p., bet nevis adopcijas atzišanai par spēkā neesošu. Adopciju var atzīt par spēkā neesošu, ja adoptētājs ir persona, kurai adopcijas brīdī bijušas atņemtas vecāku tiesības. Bez tam LĢk 119. p. paredz vēl divus citus apstākļus adopcijas atzišanai par spēkā neesošu. Tādi ir, ja adopcijas lēmums pamatots *uz viltotiem dokumentiem*, lai gan faktiski adopcijai nekādu šķēršļu nebija, kā arī *adopcijas fiktivitāte*. Pēdējā gadījumā adopcijas saglabāšanai nav jēgas, jo tā ir izdarīta vai nu tikai izskata pēc, un nav bijis nolūka radīt adopcijas tiesiskās sekas vai arī adopcija izdarīta, lai panāktu kādu citu mērķi.

Minētie apstākļi *nav obligāts* pamats adopcijas atzišanai par spēkā neesošu. No LĢk 119. p. III un IV d. izriet, ka tiesa, neskatoties uz minētajiem apstākļiem, var atzīt adopciju par spēkā esošu, ja adopcija atbilst adoptētā interesēm, ievērojot adoptētā vēlēšanos, ja viņš, kurš sasniedzis 10 gadu vecumu. Piemēram, ja adopcijas brīdī adoptētajam bija ierobežota rīcībspēja, bet vēlāk tiesa šo ierobe-

žojumus atcēlusi, vai arī, ja adoptētājam bijušas atņemtas vecāku tiesības, bet adoptētājam bērnam viņi nodrošina pienācīgus audzināšanas apstākļus un izturas pret to labi. Šajos gadījumos nav pamata adopcijas atzīšanai par spēkā neesošu. LĢk 119. p. II d. noteic, ka adopciju par spēkā neesošu var atzīt tiesa. Latvijas PSR likumdošanā nav paredzēts, kas ir tiesīgs prasīt adopcijas atzīšanu par spēkā neesošu. Pēc KPFSR LĢk 112. p. II d. to drīkst prasīt persona, kuras tiesības ar bērna adopciju aizskārtas, ja, piem., bērna vecāki, adopcija pamatojas uz viltotiem dokumentiem vai ja tā ir fiktīva. To var pats adoptētājs, kā arī jebkura cita persona. To drīkst prasīt arī aizbildnības un aizgādības iestādes un prokurors. Domājams, ka praksē arī citās savienotajās republikās būtu jāvadās no šādiem noteikumiem.

Adopcija, kas atzīta par spēkā neesošu, nav spēkā no tās iestāšanās brīža (LĢk 120. p.). Tas nozīmē, ka nekādas tiesības un pienākumi, ko rada adopcija, šajā gadījumā neiestājas. Ja adopcija atzīta par spēkā neesošu saskaņā ar LĢk 195. p., civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai (birojam) jāanulē adopcijas akta ieraksts un par to jāpaziņo tai civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei, kurā reģistrēta adoptētā bērna dzimšana, lai atjaunotu sākotnējās ziņas dzimšanas akta ierakstā un izsniegtu jaunu dzimšanas apliecību.

Atzīstot adopciju par spēkā neesošu, nav vairs pamata bērna atstāšanai pie adoptētājiem, jo tā neatbilst bērna interesēm. Ievērojot to, ka bērnam atjaunojas bērna tiesiskais stāvoklis pret miesīgajiem vecākiem un pārējiem radniekiem (tas izriet no LĢk 195. p. II d.), bērnu pēc tiesas sprieduma var nodot viņa vecākiem, bet, ja tas neatbilst bērna interesēm — tad aizbildnības un aizgādības iestādēm. Tiešs norādījums par to ir KPFSR LĢk 112. p. IV un V d. Domājams, ka tā praksē būtu jārikojas arī Latvijas PSR.

3. ADOPCIJAS TIESISKĀS SEKAS

Adopcijas mērķis ir panākt tādas pat tiesiskās sekas, kādas pamatojas uz dabīgās radniecības fakta. Līdz 1968. g. 1. oktobrim adopcijas tiesisko seku reglamentācija likumā nebija pilnīga. 1926. gada LĢalk 64. p. adopcijas tiesiskās

sekas noteica, vadoties no tā adopcijas uzdevuma, kāds dominēja 20-jos gados. Adoptētie un viņu pēcnācēji attiecībā pret adoptētajiem un adoptētāji attiecībā pret adoptētajiem un viņu pēcnācējiem tika pielīdzināti radniekiem pēc izcelšanās. Tātad adoptētie bija nepilnīgi iekļauti adoptētāja ģimenē no tiesisko seku viedokļa. Viņi neieguva nekādas tiesības un pienākumus attiecībā pret adoptētāja radniekiem. Likumdošanā nebija norādīts par adopcijas ietekmi uz adoptētā un viņa miesīgo radnieku savstarpējām attiecībām — vai tās saglabājas, vai nē. Tas radīja zināmu neskaidrību tiesu praksē. Šis jautājums vēl vairāk sarežģījās, kad PSRS APP 1943. g. 8. sept. dekrēts atļāva adoptētājus uzrādīt kā adoptētā bērna vecākus. Literatūrā un praksē virsroku guva viedoklis, ka Lgalk 64. p. noteikums šim jaunajam adopcijas veidam nav piemērojams un, ka šāda adopcija rada visas dabīgās radniecības tiesiskās sekas. Vadoties no tendences, ka adopcija nozīmē adoptētā pilnīgu iekļaušanu adoptētāja ģimenē, daudzu savienoto republiku civilā likumdošana noteica, ka adoptētie un viņu pēcnācēji iegūst pilnā apjomā mantošanas tiesības kā no adoptētāja, tā arī no viņa radniekiem, t. i., adoptētāja vecākiem un bērniem, kuri, savukārt, manto no adoptētā un viņa pēcnācējiem. Sakarā ar to adoptētais un viņa pēcnācēji vairs nemanto no saviem miesīgajiem vecākiem un citiem radniekiem, kuri, savukārt, nemanto no adoptētā un viņa pēcnācējiem. Šāda adopcija ietekme mantošanas tiesībās, piemēram, bija paredzēta Ukrainas PSR CK 532. p., Igaunijas PSR CK 537. p., Lietuvas PSR CK 573. p. Citādi šo jautājumu atrisināja Latvijas PSR CK 555. p. un KPFSR CK 532. p., kuri nepiešķīra savstarpējas mantošanas tiesības adoptētajam (viņa pēcnācējiem) ar adoptētāju radniekiem. Tagad šo jautājumu vienādi visām savienotajām republikām atrisina Pamatu 25. p. Tāpēc Latvijas PSR CK 555. p. noteikumi, kas ierobežo mantošanas tiesības adoptētajiem pēc adoptētāja radnieku nāves un otrādi, nav spēkā, jo ir pretrunā ar Vissavienības likumu.

Pamatu 25. p. novērsis agrākās likumdošanas nepilnības, un atbilstoši adopcijas patreizējai jēgai vienoti visām savienotajām republikām noteicis adopcijas tiesiskās sekas. Tās ir vienādas neatkarīgi no adopcijas noformējuma veida vai adoptētāji ir ierakstīti kā adoptētā vecāki, vai nē.

Attiecīgie Pamatu noteikumi ietverti Lġk 116. p. Tie paredz adoptētājam tiesību un pienākumu rašanos adoptētāja ģimenē un attiecīgi šo tiesību un pienākumu izbeigšanos ar viņu radniekiem pēc izcelšanās.

Saskaņā ar Lġk 116. p. I d. adoptētie un viņu pēcnācēji attiecībā pret adoptētājiem un viņu radniekiem savstarpēji tiek pielīdzināti radniekiem pēc izcelšanās personiskajās un mantiskajās tiesībās. Tas attiecas kā uz ģimenes tiesībām (alimentāciju, laulības noslēgšanu, vecāku un bērnu personiskajām tiesībām, aizbildnību un aizgādību), tā uz civiltiesībām (īpašuma tiesībām, mantošanas tiesībām, dzīvokļa tiesībām, saistībām no kaitējuma nodarīšanas u. c.) un citām tiesību nozarēm, kurās radniecība ir tiesību un pienākumu rašanās pamats (darba, pensijas, kriminālās, procesuālās u. c. tiesības).

Lġk 116. p. II d. noteic, ka adoptētie zaudē personiskās un mantiskās tiesības un tiek atbrīvoti no pienākumiem pret saviem vecākiem un viņu radniekiem. Šis noteikums bez iebildumiem ir piemērojams tikai tad, ja bērnu adoptē divas personas, kas viņam atvieto māti un tēvu. Taču praksē visbiežāk bērnu adoptē viena persona, pie kam viens no vecākiem vēlas saglabāt attiecības ar bērnu arī pēc adopcijas. Piemēram, ja bērna māte pēc laulības šķiršanas iestājusies jaunā laulībā, un viņas vīrs bērnu adoptē, tad nav jēgas izbeigt tiesības un pienākumus starp bērnu un viņa radniekiem pa mātes līniju. Tas pats, ja vientuļās mātes bērnu adoptē viņas vīrs. Ja, turpretī, vientuļas mātes bērnu adoptē cita sieviete, bērnam rodas tiesības un pienākumi pret adoptētāju un viņas radniekiem, bet izbeidzas tiesības un pienākumi mātes līnijā pēc izcelšanās. Sakarā ar to Lġk 116. p. III d. noteic, kad adopcijas rezultātā tiesības un pienākumi saglabājami ar radniekiem pēc izcelšanās. Lai pēc adopcijas šai ziņā nerastos neskaidrības, par tiesību un pienākumu saglabāšanu obligāti jānorāda adopcijas lēmumā. Te nevar vadīties tikai no ierakstiem adoptētā dzimšanas akta ierakstā, kurā pēc adopcijas var saglabāties ziņas par bērnu miesīgajiem vecākiem. Saskaņā ar Lġk 116. p. II d. šāds maternitātes un paternitātes ieraksts vairs nav pamats radnieku tiesībām un pienākumiem.

Pēc agrākās likumdošanas šis apstāklis radīja praksē neskaidrības. Ja, piemēram, bērnu adoptēja patēvs, bet pēc

adopcijas dzimšanas akta ierakstā kā bērna tēvs nebija uzrādīts, un tajā bija saglabātas ziņas par miesīgo tēvu, tad pēc adoptētāja nāves šis paternitātes ieraksts varēja būt it kā pamats tiesiskajām attiecībām starp bērnu un viņa miesīgo tēvu, lai gan pēdējais no bērna bija atteicies, dodot piekrišanu adopcijai. Pēc spēkā esošās likumdošanas (Lgk 116. p. II d.) paternitātes vai maternitātes ieraksts pats par sevi vairs nav pamats, lai bērnam rastos tiesības un pienākumi ar radniekiem pēc izcelšanās, izņemot, ja par to norādīts adopcijas lēmumā. KPFSR Lgk 108. p. IV d. paredz vēl īpašu gadījumu, ka, bērnu adoptējot pēc viena vecāka nāves, var saglabāt adoptētajam tiesības un pienākumus pret šī mirušā vecāka radniekiem, ja pret to neiebilst adoptētājs. Tam zināmos gadījumos var būt jēga adoptētā mantisko interešu nodrošināšanā.

Ģimenes likumdošanā ir paredzēta adoptētā tiesību saglabāšana uz pensiju un pabalstiem, kas viņam pienākas sakarā ar miesīgo vecāku nāvi. To noteic Lgk 117. p., kas ir izņēmums no Lgk 116. p. II d. Tā kā ar adopcijas brīdi adoptētais iegūst visas tiesības un pienākumus pret adoptētājiem, varētu secināt, ka viņam izbeidzas visas tās tiesības, ko viņš ieguvis sakarā ar vecāku nāvi. Tomēr nepilngadīgā mantisko interešu nodrošināšanai, kā arī, ievērojot, ka tiesības uz pabalstu un pensiju jau kļuvušas par adoptējamā paša tiesībām, likumā paredzēts, ka pensijas vai pabalsti, ko valsts vai sabiedriskās organizācijas maksā adoptējamam, vai ko pēdējais ir tiesīgs saņemt ar apgādnieku zaudēšanu, tiek saglabātas arī pēc adopcijas. Attiecībā uz pensijām analogs noteikums paredzēts Likumā par valsts pensiju piešķiršanas un izmaksas kārtību kolhozu biedriem 35. p.¹ Ja pēc tam adoptētajam rastos arī tiesības saņemt pensiju pēc adoptētāja nāves, viņš ir tiesīgs izvēlēties vienu vai otru pensiju.

4. ADOPCIJAS ATCELSANA

Ar adopciju radītā tiesiskā attiecība principā saglabājas visu mūžu. Ne adoptētājs un viņa radnieki, ne adoptētais nav tiesīgi vienpusēji pēc savas gribas to izbeigt. Tas, pro-

¹ ЦП СССР, 1964 г., № 20.

tams, adoptētājam kā bērna vecākam neliedz dot piekrišanu bērnu adoptēt citai personai. Šai ziņā adoptētāju stāvoklis nedrīkst būt sliktāks nekā bērna miesīgajiem vecākiem. Praksē, lai gan reti, tomēr rodas arī nepieciešamība adopciju atcelt. Tam var būt divējāda rakstura iemesli: 1) ja *pārkāpti adopcijas noteikumi*, kas paredz noteiktu personu piekrišanu adopcijai (Lgk 106., 107., 108. p. p.). KPFSR Lgk 113. p. paredz adopcijas atcelšanu arī tad, ja nav adoptējamā piekrišanas adopcijai. Latvijas PSR likumdošanā tas nav adopcijas atcelšanas pamats, lai gan tas ir ņemams vērā; 2) ja *adopcijas atcelšana ir nepilngadīgā adoptētā interesēs*. Saskaņā ar Igaunijas PSR Lgk 130. p. adopciju var atcelt arī adoptētā lielas garīgās atpalicības dēļ. Adopciju visos gadījumos var atcelt tikai tiesa. Atkarībā no adopcijas atcelšanas pamata likumā ir noteikts, kas var prasīt adopcijas atcelšanu un kādas ir adopcijas atcelšanas sekas. Tāpat kā adopcijas atzišana par spēkā neesošu, arī adopcijas atcelšana iespējama tikai tad, ja tā ir adoptētā interesēs un ja adoptētais nav sasniedzis pilngadību.

Ja adopcija notikusi bez vecāku piekrišanas (Lgk 106., 107. p. p.) vai adoptētāja laulātā piekrišanas (Lgk 108. p.), tās atcelšanu saskaņā ar Lgk 121. p. tiesā var prasīt adoptētā vecāki vai adoptētāja laulātais, t. i., tikai tās personas, kuru intereses aizskartas. Taču atcelt adopciju pēc vecāku prasības tiesa var tad, ja bērna atdošana atpakaļ vecākiem atbilst viņa interesēm. Pretējā gadījumā, ja bērnu vecākiem atdot nevar, adopcijas atcelšana nav mērķtiecīga. KPFSR Lgk 114. p. II d. nosaka, ka arī pēc vecāku prasības adopciju var atcelt tikai ar paša adoptētā piekrišanu, ja viņš jau sasniedzis 10 gadu vecumu. Lgk 121. p. minētās personas prasību ceļ pret adoptētāju, bet, ja vecāki nezina, kas ir bērna adoptētāji (sakarā ar to, ka pēc Lgk 118. p. tiek aizsargāts adopcijas noslēpums), viņi prasību var celt pret aizbildnības un aizgādības iestādi pēc adopcijas lēmuma pieņemšanas vietas (Lgk 121. p. II d.).

Atceļot adopciju pēc vecāku pieprasījuma, sakarā ar adopcijas noteikumu pārkāpšanu, adoptētājam izbeidzas visas tiesības un pienākumi attiecībā pret adoptētājiem un to radniekiem un atjaunojas visas tiesības un pienākumi attiecībā pret vecākiem un radniekiem pēc izcelšanās (Lgk 122. p.). Lai gan likumā paredzēts, ka šādas pašas sekas ir,

atceļot adopciju pēc adoptētāja laulātā prasības, praktiski tās būs iespējamās tikai tad, ja bērna vecāki ir zināmi.

Adopciju var atcelt arī citos gadījumos, ja tā neatbilst nepilngadīgā adoptētā interesēm. Tad tās atcelšanu tiesā var prasīt tikai aizbildnības un aizgādības iestāde un prokurors. Ne adoptētā bērna miesīgie vecāki, ne pats adoptētais, ne arī citas personas prasību tiesā nevar celt. Viņas var griezties aizbildnības un aizgādības iestādē vai prokuratūrā un lūgt, lai tās ceļ tiesā prasību. Tādējādi, piemēram, adoptētā vecāki var prasīt adopcijas atcelšanu tiesā, ja adopcija notikusi bez viņu piekrišanas, bet viņi paši nevar griezties tiesā, ja viņu piekrišana adopcijai bijusi, bet viņi vēlāk atzīst, ka adopcija nav bērna interesēs. Adopcijas atcelšanas konkrētie iemesli var būt dažādi — adoptētāji nepienācīgi pilda savus pienākumus, adoptētāju materiālo un sadzīves apstākļu jūtama pasliktināšanās, adoptētāja smaga slimība, sodīšana ar ilgstošu brīvības atņemšanu, slikta izturēšanās pret adoptēto. Tajos gadījumos, kad adoptētāji skaitās adoptētā vecāki, viņiem var atņemt arī vecāku tiesības, neatceļot adopciju. Kā redzams, pamats adopcijas atcelšanai vienā gadījumā var būt adoptētā vaina, citā viņa vainas var nebūt. Saskaņā ar LĢk 123. p. II d., izlemjot jautājumu par adopcijas atcelšanu, tiesai ir jānoskaidro, vai pats adoptētais tai piekrit, ja viņš ir sasniedzis 10 gadu vecumu. Tas nav nepieciešams, ja adopciju atceļ tāpēc, ka adoptētājs nav pienācīgi pildījis savus pienākumus. Prasību šajā gadījumā jāceļ pret adoptētāju. Atceļot adopciju kā neatbilstošu bērna interesēm, adoptētājam izbeidzas visas tiesības un pienākumi attiecībā pret adoptētājiem un viņu radniekiem, un atjaunojas visas tiesības un pienākumi pret vecākiem un pārējiem radniekiem pēc izcelšanās (LĢk 125. p. I un II d), ja tādi ir zināmi. Tikai vienā gadījumā likumā ir paredzēta zināmas neizdevīgas sekas adoptētājam — proti, ja adopciju atceļ tādēļ, ka adoptētājs nepilda savus pienākumus bērna audzināšanā, adoptētājam saglabājas tiesības saņemt alimentus no adoptētāja. Tomēr arī šis pienākums izbeidzas, ja bērns atgriežas vecāku audzināšanā (LĢk 125. p. III d.).

Adopciju principā var atcelt tikai tad, ja adoptētais vēl nav sasniedzis pilngadību (LĢk 124. p.). Taču atsevišķos izņēmuma gadījumos var rasties nepieciešamība adopcijas

atcelšanai arī pēc tam, kad adoptētais jau kļuvis pilngadīgs, piemēram, ja adoptētais atradis savus miesīgos vecākus, kurus viņš agrāk bija zaudējis, un vēlas ar tiem atjaunot faktiskās un tiesiskās attiecības. Tomēr šādā gadījumā nevar neievērot arī adoptētāja intereses, kurš godprātīgi pildījis savus audzināšanas un uzturēšanas pienākumus. Tāpēc Lġk 124. p. atļauj tikai izņēmuma veidā atcelt adopciju, ja adoptētais sasniedzis pilngadību. Tas iespējams, kad adopcijas atcelšanai piekrīt visas ieinteresētās personas — adoptētais, viņa miesīgie vecāki un adoptētāji. Arī šajā gadījumā adopcijas atcelšanai nepieciešams tiesas spriedums.

Atceļot adopciju, tiesai ir jāizšķir daži adoptētā bērna personiski-tiesiskie jautājumi. Pirmkārt, vadoties no Lġk 125. p. II d., tiesa ir tiesīga, ievērojot bērna intereses, saglabāt viņam ar adopciju iegūto uzvārdu, vārdu un tēvvārdu. Otrkārt, tiesai ir jānosaka, vai pēc adopcijas atcelšanas bērns nododams vecāku audzināšanai (ja tādi zināmi un tiem nav atņemtas vecāku tiesības un ja tas atbilst bērna interesēm) vai aizbildnības un aizgādības iestādēm. Atceļot adopciju, tā izbeidzas ar attiecīgā tiesas sprieduma spēkā stāšanās brīdi (Lġk 126. p. I d.). Sakarā ar adopcijas atcelšanu nepieciešams anulēt adopcijas akta ierakstu un izdarīt attiecīgus labojumus bērna dzimšanas akta ierakstā. Šai nolūkā saskaņā ar Lġk 126. p. II d. tiesai, kas atcēlusi adopciju, tiesas sprieduma noraksts jānosūta tai izpildu komitejai, kas adopcijas lēmumu pieņēmusi un tai civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļai (birojam), kas adopciju reģistrējusi. Pēdējai jāanulē adopcijas akta ieraksts un par to jāpaziņo civilstāvokļa aktu reģistrācijas iestādei, kurā reģistrēta bērna dzimšana.

IX. VECĀKU UN BĒRNU TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

Vecāku un bērnu savstarpējo attiecību loks ir plašs un daudzpusīgs, un ne visas šīs attiecības iespējams reglamentēt tiesību normās. Vecāku un bērnu savstarpējā cieņa ir ārpus tiesiskās reglamentēšanas sfēras, jo tiesību normas nevar piespiest bērnus cienīt vecākus. Šai ziņā ietekmīgākas ir morāles normas. Tas arī attiecas uz vecāku un

bērnu savstarpējo izpalīdzību. Likumā nav paredzēts bērnu pienākums paklausīt vecākiem. Vecāku un bērnu personisko tiesību un pienākumu reglamentācijai ir samērā vienkāršs raksturs, jo tā galvenokārt noteic vecāku pienākumus bērnu audzināšanā, bet tiesības tikai tāpēc, lai vecākus aizsargātu pret trešo personu iejaukšanos. Šiem vecāku pienākumiem atbilst bērnu tiesības. Bērnu pienākumus personisko attiecību jomā likums diemžēl nereglamentē, lai gan zināmā mērā tam sava jēga būtu.

Mantisko attiecību sfērā ģimenes likumdošanas regulēšanas objekts galvenokārt ir tikai alimentācijas saistības. Pārējās mantiskās attiecības pilnā apjomā pakļautas civiltiesiskajai reglamentācijai — tas attiecas kā uz īpašumu, tā saistību un citām civiltiesiskajām attiecībām, kurās vecāki un bērni savstarpēji uzstājas kā patstāvīgi civiltiesību subjekti. Nav nepieciešams ģimenes tiesībās īpašas normas vecāku un bērnu kopīpašuma reglamentācijai, kā tas ir attiecībā uz laulāto īpašumu, jo padomju tiesības neparedz ģimenes kopīpašumu. Vecākiem un bērniem var būt civiltiesiskais daļējais kopīpašums. Dažu savienoto republiku likumdošanā šai ziņā ir īpatnības, piemēram, Ukrainas PSR LĢk 11. nodaļa speciāli veltīta vecāku un bērnu īpašuma tiesībām. Igaunijas PSR LĢk 68. p. uzliek pienākumu nepilngadīgajiem vecumā no 15 līdz 18 gadiem piedalīties ģimenes izdevumu segšanā, ja viņiem ir savi ienākumi un viņi dzīvo kopā ar vecākiem.

Vecāku un bērnu tiesības un pienākumi ir gan personiska, gan mantiska rakstura. Noteicošās ir personiskās tiesības un pienākumi, kas vērsti uz audzināšanas funkcijas nodrošināšanu ģimenē, kas saskaņā ar LĢk ir svarīgākais ģimenes pienākums, kuru sociālistiskā sabiedrība ir uzticējusi vecākiem.

Kā personiskās, tā mantiskās tiesības un pienākumi rodas tikai tad, ja likumā paredzētajā kārtībā ir noteikta bērna maternitāte un paternitāte. Tādā pat apjomā tās rada adoptācijas fakts. Tiesībās un pienākumos pret vecākiem visi bērni, ja viņu maternitāte un paternitāte noteikta, ir līdztiesīgi, neskatoties uz to, vai viņi dzimuši laulībā vai ārpus laulībā. Tāpat bērna tēvam un mātei ir vienlīdzīgas tiesības un pienākumi pret saviem bērniem. Ja bērna paternitāte nav noteikta, likumā paredzētās tiesības un pienākumi ro-

das tikai starp māti (viņas radniekiem) un bērnu. No Lġk 61. p. II d. izriet tiesību un pienākumu vienlīdzība neatkarīgi no tā, vai vecāki dzīvo kopā ar bērniem vai atsevišķi no tiem.

1. VECĀKU UN BĒRNU PERSONISKĀS TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

1) Vispārīgs raksturojums

Šo tiesību būtība izteicas galvenokārt vecāku tiesībās un pienākumos bērnu audzināt, kā to traktē Lġk IX nodaļas normas. Tas ir īpašs tiesību un pienākumu komplekss, ko padomju likumdošanā sauc par vecāku tiesībām un kuras ietver sevī dažādus tiesīgumus — rūpes par bērna fizisko attīstību, izglītošanu, sagatavošanu sabiedriski derīgam darbam, bērna pārstāvību, dzīves vietas noteikšanu, tiesības personiski audzināt bērnus, noteikt viņu uzvārdu, vārdu, tēvvardu u. c.

Vecāku tiesības,¹ pirmkārt, raksturojas ar to, ka tās kā tiesības, kas saistītas ar bērna audzināšanu un sagatavošanu dzīvei, vecākiem ir tikai attiecībā pret nepilngadīgajiem bērniem. Lai gan likumā tas tieši nav pasvitrots, tomēr izriet no šo tiesību būtības un attiecīgām ģimenes likumdošanas normām, kas noteic atsevišķos vecāku tiesīgumus. Tāpēc attiecībā pret pilngadīgajiem bērniem vecāku tiesības vairs nav realizējamas. Tas, protams, nenozīmē, ka izbeidzas personiskās attiecības starp vecākiem un bērniem. Šīs attiecības turpinās, bet tās pakļautas morāles normām. Ar pilngadības sasniegšanu atkrīt vajadzība pēc vecāku

¹ buržuāziskajās tiesībās atbilstošās tiesības pieder vai nu tēvam vienam pašam, un tās sauc par *tēva varu*, vai arī par *vecāku varu*, jo modernā buržuāziskā likumdošana formāli pasludina, ka to vienlīdz realizē abi vecāki, bet parasti saglabājot piebildi par *tēva izšķirēja bals-tiesībām*. Tāda iebilde bija arī buržuāziskās Latvijas civillikuma 177. p.: laulības laikā abi vecāki šo varu izlieto kopīgi. Ja laulāto starpā izceļas domstarpības, izšķirēja balss pieder tēvam. Šāda iebilde buržuāziskajā likumdošanā būtībā ir nozīmīgāka par deklarēto abu vecāku līdztiesību vecāku varas realizēšanā. Pēc tradīcijas nosaukums «vecāku vara» saglabāties arī atsevišķu sociālistisko ārvalstu tiesībām, piemēram, Polijas Tautas republikas ģimenes un aizbildnības kodeksa 92.—113. p. p.

aizbildnības un aizgādības, jo bērns pilnā apjomā iegūst civiltiesisko rīcībspēju, (CK 11. p.). Ja arī pēc pilngadības sasniegšanas bērns atzīts par rīcības nespējīgu, vecāki var realizēt viņam aizbildnību kā iecelti aizbildņi (CK 15. p.). Vecāku tiesības var izbeigties arī pirms bērna sasniedzis pilngadību, ja saskaņā ar LĢk 15. p. viņam pazemināts laulības vecums un viņš stājies laulībā. Tādā gadījumā, saskaņā ar CK 11. p. II d. viņš pilnā apjomā iegūst civiltiesisko rīcībspēju jau agrāk. Ukrainas LĢk 60. p. speciāli norādīts, ka ar iestāšanos laulībā nepilngadīgais patstāvīgi realizē savu tiesisko aizsardzību. Lai gan vecāku tiesības viņiem ir līdz bērna pilngadības sasniegšanai, ar šo tiesību realizāciju ir saistītas vecāku mantiskās tiesības, kas saskaņā ar likumu var rasties arī pēc tam, kad bērns sasniedzis pilngadību. Piemēram, LĢk 85. p. paredz bērnu atbrīvošanu no vecāku alimentēšanas, ja pēdējie izvairījušies pildīt vecāku pienākumus. CK 554. p. liedz vecākiem likumiskās mantošanas tiesības, ja viņiem atņemtas vecāku tiesības vai ja viņi ļaunprātīgi izvairījušies no pienākuma pildīšanas mantojuma atstājēja uzturēšanai.

Otrkārt, no struktūras viedokļa vecāku tiesībām raksturīgs, ka tās *vienlaicīgi vecākiem ir tiesības un pienākumi*. Kā tiesības tās ir attiecībā pret bērniem, kuriem sakarā ar to ir pienākums pakļauties vecākiem, ja pēdējie savas tiesības realizē atbilstoši šo tiesību uzdevumam, kas izriet no LĢk 1. p. Vecāku tiesības ir realizējamas kā vecāku, tā bērnu interesēs. Jaunajā ģimenes likumdošanā vairs nav saglabāts 1926. g. LĢk 33. p. noteikums, saskaņā ar kuru vecāku tiesības bija realizējamas *tikai bērnu interesēs*. LĢk 62. p. paredz ko citu, proti, ka vecāku tiesības *nevar realizēt pretrunā ar bērnu interesēm*. Tādējādi likums paredz respektēt arī vecāku intereses vecāku tiesību realizēšanā, kas pilnīgi arī atbilst sociālistisko ģimenes attiecību dabai un ģimenes nostiprināšanas interesēm. Vecāku tiesības nozīmē, ka arī jebkurai trešajai personai ir pienākums respektēt vecāku tiesības bērna audzināšanā, un tai nav tiesības iejaukties, ja vecāki savu tiesību ietvarus nepārkāpj. Vecāku tiesības ir vienlaicīgi arī pienākums pret bērnu, kam ir tiesība baudīt pienācīgu audzināšanu, un pret sabiedrību. Sakarā ar to vecāku tiesību rupja pārkāpšana ir pamats, lai pret vecākiem vērstu sankcijas, no kurām pati smagākā

ir vecāku tiesību atņemšana (Lġk 67. p.), kā rezultātā izbeidzas arī vecāku pienākumi, kas saistīti ar bērnu audzināšanu. Vecāku tiesības satur sevī vairākus atsevišķus tiesīgumus.

2) Bērna uzvārds, vārds, tēvvārds

Viena no vecāku tiesībām ir dot bērnam uzvārdu, vārdu, tēvvārdu. Šī tiesība ir cieši saistīta ar bērna dzimšanas reģistrāciju un viņa maternitātes un paternitātes noteikšanu. Tāpēc to regulē Lġk VIII nodaļas normas par bērna izcelšanās noteikšanu.

Uzvārds parasti liecina par bērna izcelšanos no vecākiem. Tāpēc arī tas saskaņā ar Lġk 60. p. I d. nosakāms pēc vecāku uzvārda. Un tā kā vecākiem, ja viņi ir laulībā, parasti ir viens uzvārds, to iegūst arī bērni. Sarežģītāk, ja vecāki nav laulībā vai tiem ir dažādi uzvārdi. Padomju tiesības, vadoties no abu vecāku vienlīdzīgām tiesībām, tādā gadījumā atļauj bērnam dot vai nu tēva vai mātes uzvārdu pēc vecāku vienošanās. Ja viņi nevar vienoties, uzvārdu dod pēc aizbildnības iestādes norādījuma (Lġk 60. p. II d.)¹.

Ja bērnam paternitāte nav noteikta, viņam dod mātes uzvārdu. Savienotu uzvārdu (mātes un tēva) likums neatļauj. Abiem vecākiem mainot uzvārdu, mainīsies viņu nepilngadīgo bērnu uzvārds. Igaunijas PSR Lġk 65. p. III d. noteic, ka nepilngadīgajam, kas sasniedzis 15 gadu vecumu, uzvārdu var mainīt tikai ar viņa piekrišanu. Ja uzvārdu līdz bērna pilngadības sasniegšanai maina viens no vecākiem, bērna uzvārdu var mainīt tikai saskaņā ar vecāku vienošanos. Pilngadīga bērna uzvārdu vairs neietekmē viņa vecāku uzvārdu maiņa. Bērna uzvārds saglabājas arī vecāku laulībai izbeidzoties (Lġk 60. p. III d.). Tomēr atsevišķos gadījumos ir mērķtiecīgi mainīt nepilngadīgā bērna uzvārdu pēc vecāku laulības šķiršanas vai arī laulības atzīšanas par spēkā neesošu, ja bērns palicis pie tā no vecākiem, kurš atguvis savu pimsaulības uzvārdu. Likuma jēga te ir pasvītrot bērna sakaru tieši ar to no vecākiem, kurš faktiski realizē bērna audzināšanas pienākumu. Taču šo jautājumu

¹ Citādi uzvārda jautājums atrisināts, piem., Polijas TR Ģimenes un aizbildnības kodeksa 88. un 89. p. p., saskaņā ar kuriem priekšnoka tiek dota tēva uzvārdam, ja ir noteikta bērnam paternitāte.

nevar izšķirt paši vecāki. Saskaņā ar LĢk 60. p. IV d. to, atkarībā no bērna interesēm, var izšķirt aizbildnības un aizgādības iestāde. No minētā noteikuma izriet, ka arī vēlāk bērna mātei (tēvam) mainot uzvārdu, piemēram, ar iestāšanos jaunā laulībā, aizbildnības un aizgādības iestāde var atļaut attiecīgi mainīt nepilngadīgā bērna uzvārdu. Bērna uzvārdu var mainīt sakarā ar paternitātes noteikšanu un adopciju.

Bērnām *vārdu* dod saskaņā ar vecāku vienošanos, reģistrējot bērna dzimšanu. Ja vecāki nevar vienoties, šo jautājumu, lai gan likumā par to tieši nav teikts, izšķir aizgādības un aizbildnības iestāde tāpat kā attiecībā par uzvārdu. Igaunijas PSR LĢk 64. p. tieši paredz, ka šādā gadījumā vārdu dod pēc aizbildnības un aizgādības iestādes norādījuma. No LĢk 59. p. izriet, ka bērnam dodams tikai viens vārds, ar dzimšanas reģistrāciju iegūtais vārds turpmāk vairs nav minams. Izņēmums ir bērna adopcija, kad atļauta bērna vārda maiņa (LĢk 112. p.). Pēc pilngadības sasniegšanas vārdu var mainīt vispārējās vārda maiņas kārtībā.

Tēvvārdu bērnam piešķir pēc tēva vārda, ja paternitāte noteikta. Ja bērnam paternitāti nenoteic, — tad pēc tās personas vārda, kas fiktīvi ierakstīta par tēvu. Nepilngadīgam bērnam var mainīt tēvvārdu: 1) ja tēvs mainījis vārdu; 2) ja noteikta bērna paternitāte; 3) ja bērnu adoptē. Ja bērns sasniedz pilngadību, tēvvārdu var mainīt tikai pēc viņa pieteikuma ar tēva vārda maiņas vai paternitātes noteikšanas gadījumā (LĢk 59. p. II d.).

3) Bērnu audzināšanas tiesības

Tā ir būtībā pati svarīgākā no vecāku tiesībām. LĢk preambulā pasvītots, ka jaunās paaudzes komunistiskā audzināšana, tās fizisko un garīgo spēku attīstīšana ir svarīgākais ģimenes pienākums. Sociālistiskajā sabiedrībā līdzās tai ir plaša sabiedriskā audzināšana, un abām šīm audzināšanas formām ir jābūt saskaņotām. Sakarā ar to LĢk 1. p. izvirza uzdevumu panākt, lai ģimene audzinātu bērnus ciešā saskaņā ar sabiedriskās audzināšanas principiem, ieaudzinot viņos uzticību Dzimtenei un komunistisku attieksmi pret darbu un sagatavotu viņus aktīvai līdzda-

libai komunistiskās sabiedrības celtniecībā. Lgk 62. p. I d. jau vēl vairāk konkrētizē vecāku audzināšanas uzdevumu — audzināt saskaņā ar komunisma cēlāju morāles kodeksu, rūpēties par bērnu fizisko attīstību, izglītošanu un sagatavošanu sabiedriski derīgai darbībai. Citiem vārdiem, vecākiem jā rūpējas par savu bērnu normālu fizisko un garīgo attīstību un tikumisko audzināšanu. Konkrētas darbības, kā tas veicams, likums, protams, nevar norādīt. Vecāki nedrīkst cietsirdīgi izturēties pret bērniem un kaitīgi ietekmēt tos ar savu amorālo, pretsabiedrisko izturēšanos. Tas var būt pamats ne tikai vecāku tiesību atņemšanai (Lgk 67. p.), bet attiecīgos gadījumos arī kriminālatbildībai (miesas bojājumu nodarīšana, nepilngadīgo bērnu iesaistīšana noziegumos). Vecāki ir tiesīgi prasīt, lai bērns piedalītos mājas saimniecības darbu veikšanā. Kad bērns sasniedzis skolas vecumu, vecākiem ir pienākums sūtīt viņu skolā un tiesības izvēlēties apmācības veidu, atbilstošu bērna interesēm un spējām. Latvijas PSR 1959. g. 17. marta Likuma par skolas sakaru nostiprināšanu ar dzīvi 15. p. paredz, ka pret personām, kas ļaunprātīgi pārkāpj likumu par obligāto izglītību, vietējās darbaļaužu deputātu padomes var ierosināt tiesā lietu par vecāku tiesību atņemšanu vai bērna nodošanu bērnu namos vai internātskolās. Ukrainas PSR Lgk 64. p. paredz vecāku tiesības bērnus nodot audzināšanai (domāts arī apmācībai) atsevišķām personām, kā to noteica 1926. g. Lgalk 45. p. Vecāki nav tiesīgi piespiest bērnus iestāties garīgajās mācību iestādēs.

No Lgk 61. p. I d. izriet, ka bērnu audzināšanā abiem vecākiem ir vienādas tiesības un pienākumi, un sakarā ar to Lgk 63. p. paredz, ka bērnu audzināšanas jautājums abiem vecākiem jāizlemj, savstarpēji vienojoties. Ja šajos jautājumos vecākiem ir domstarpības, tad strīdu izšķir aizbildnības un aizgādības iestādes, ja vecāki dzīvo kopā, vai tiesa, ja vecāki dzīvo atsevišķi un nepakļaujas aizbildnības un aizgādības iestādes norādījumam. Ja bērnam ir tikai viens no vecākiem, tad visas tiesības un pienākumi uzlikti šim vecākam. Vienādi audzināšanas pienākumi un tiesības ir vecākiem arī pēc laulības šķiršanas. Tomēr tad praktiski bērns paliek viena no vecākiem un nav iespējams panākt abu vecāku vienlīdzīgu līdzdalību audzināšanā.

Audzināšanas pienākumus vecāki var veikt tikai tad,

ja bērni atrodas pie viņiem. Tāpēc likums nodrošina vecākiem iespēju atprasīt bērnus no jebkuras personas, kas nelikumīgi vai bez tiesas sprieduma aiztur bērnus pie sevis (Lġk 66. p. I d.). Tomēr, izšķirot šādu strīdu, tiesa var noraidīt vecāku prasību par bērnu atdošanu, ja bērnu atdošana vecākiem ir pretrunā ar viņa interesēm (Lġk 66. p. II d.). Vecākiem ir priekšroka bērnu audzināšanā arī tad, ja viņu materiālie apstākļi varbūt ir sliktāki nekā personai, pie kuras bērns atrodas. Galvenokārt šeit jāņem vērā vecāku morālā stāja, kā arī viņu iespējas nodrošināt bērna intereses. Bērna atstāšana svešas personas audzināšanā vēl nenozīmē, ka starp bērnu un vecākiem izbeidzas visas tiesiskās attiecības. Pēdējais notiek tikai tad, ja bērnu adoptē, bet tam, savukārt, nepieciešama vecāku piekrišana.

Vecāki ir tiesīgi bērnu audzināšanu uzticēt arī citām personām pastāvīgi vai uz laiku, piemēram, bērna nodošana audzināšanā viņa vecvecākiem vai citiem radniekiem, pazīstamiem, ja tas saistīts ar vecāku pastāvīgu atrašanos citā vietā, izbraukumiem, komandējumiem. Saskaņā ar PSRS APP 1944. g. 8. jūlija dekrētu 4. p. vientuļā māte ir tiesīga nodot bērnu audzināšanā bērnu iestādē, saglabājot tiesību jebkurā laikā bērnu ņemt atpakaļ savā audzināšanā. Audzināšanas pienākums ietver sevī *vecāku uzraudzību pār bērniem*. Vecāku pienākums ir ieaudzināt bērnos uzvedību, kas atbilst sociālistiskās sadzīves noteikumiem. Ja nepilngadīgie pārkāpuši šos noteikumus vai tiesību normas, vecāku pienākums ir novērst pārkāpuma radītās sekas. PSRS APP 1966. g. 26. jūlija dekrēta «Par atbildības pastiprināšanu par huligānismu»¹ 12. un 14. pp. noteic vecāku vai to aizstājēju atbildību par nepilngadīgo huligānismu. Ja pusaudži līdz 16 gadu vecumam parādās piedzērušies ielās vai citās sabiedriskajās vietās tādā stāvoklī, kas aizskar cilvēka cieņu un sabiedrisko tikumību, milicijas iestādes priekšnieks vecākiem uzliek naudas sodu no 10—30 rbļ. Par sīko huligānismu, ko izdarījuši pusaudži no 14—16 gadiem, milicijas iestādes priekšnieks vecākiem var uzlikt naudas sodu no 10—30 rbļ. Latvijas PSR APP 1967. g.

¹ PSRS Augstākās Padomes Ziņotājs, 1966. g. Nr. 30.

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1967. g., Nr. 14.

28. martā apstiprinātais Nepilngadīgo lietu komisiju nolikums¹ paredz, ka Nepilngadīgo lietu komisijas var uzlikt bērnu vecākiem vai to aizstājējiem šādus ietekmēšanas līdzekļus par nepareizu izturēšanos pret bērniem vai ļaunprātīgu bērnu audzināšanas pienākuma nepildīšanu, kā arī sakarā ar nepilngadīgo izdarītajiem likumpārkāpumiem (19. p.): 1) izteikt sabiedrisku nopelumu; 2) uzlikt par pienākumu atlīdzināt nepilngadīgo nodarīto zaudējumu, ja tas nepārsniedz 20 rbļ.; 3) uzlikt naudas sodu līdz 30 rbļ. Nepilngadīgo lietu komisijas var arī nodot biedru tiesai lietu par vecākiem, kā arī iesniegt tiesā priekšlikumus par vecāku tiesību atņemšanu.

Saskaņā ar CK 472. un 473. p. p. vecāki atbild cietušajiem par savu nepilngadīgo bērnu nodarīto kaitējumu. Nepilngadīgais, kas vēl nav saniedzis 15 gadu vecumu, pats neatbild par nodarīto kaitējumu. Par to atbild tās personas, kam nepilngadīgais jāuzrauga, tai skaitā viņa vecāki. Vecāki atbild par savu vainu nepilngadīgo nepienācīgā uzraudzīšana. Tā kā saskaņā ar LĢk 61. p. abu vecāku pienākums ir rūpēties par savu nepilngadīgo bērnu audzināšanu neatkarīgi no tā, vai viņi dzīvo kopā ar bērnu vai nē, tad par kaitējumu atbildība uzliekama arī tam no vecākiem, kas dzīvo atsevišķi no bērna. KPFSR Augstākās Tiesas Plēnuma 1967. g. 7. februāra lēmuma 5. p. paskaidro, ka vecākiem par kaitējumu ir jāatbild arī tad, ja viņi nepilngadīgā uzraudzību bija uzticējuši citām personām, kuru tiešā uzraudzībā kaitējuma nodarīšanas brīdī nepilngadīgais atradies.

Saskaņā ar CK 473. p. I d. nepilngadīgie vecumā no 15—18 gadiem par nodarīto kaitējumu atbild paši pēc vispārīgiem noteikumiem. Tomēr tā kā nepilngadīgie šajā vecumā vēl parasti ir mācību iestāžu audzēkņi, kam nav savas izpeļņas vai pietiekamas mantas kaitējuma atlīdzināšanai, un viņi vēl zināmā mērā pakļauti vecāku uzraudzībai, tad CK 473. p. II d. noteic vecāku subsidiāru atbildību (papildatbildību) tajos gadījumos, kad nepilngadīgajam pašam nav kaitējuma atlīdzināšanai pietiekamas mantas vai izpeļņas.

---

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1967. g., Nr. 14.

4) Bērnu tiesību un interešu aizstāvība un pārstāvība

Vecāku tiesību saturā ietilpst vecāku tiesības un pienākums aizstāvēt un pārstāvēt nepilngadīgo bērnu tiesības un intereses (Lgk 62. p. II d.). Vecāki ir nepilngadīgo bērnu likumiski pārstāvji bez speciāla pilnvarojuma. Viņi ir daļi­gie aizbildņi bērniem līdz 15 gadu vecumam un aizgādņi bērniem vecumā no 15 līdz 18 gadiem, pamatojoties uz likumā paredzētajā kārtībā noteiktu paternitāti vai maternitāti. Vecāki aizstāv un pārstāv bērnu tiesības un intereses tiesā un citās iestādēs. Civiltiesību sfērā 15 gadu vecumu nesasniegušo nepilngadīgo vārdā vecāki kā aizbildņi slēdz darījumus (CK 14. p.). Nepilngadīgie vecumā no 15 — 18 gadiem civiltiesiskos darījumus slēdz paši, bet vecāki kā aizgādņi tikai dod piekrišanu darījumu slēgšanai, izņemot CK 13. p. II d. paredzētos darījumus Vecāku kā savu nepilngadīgo bērnu aizbildņu un aizgādņu tiesiskais stātuss atšķiras no iecelta aizbildņa un aizgādņa stātusa. Ieceltā aizbildņa un aizgādņa darbību kontrolē aizbildnības un aizgād­nības iestādes, kurai viņiem saskaņā ar Lgk 151. p. ir jānodod pārskats par savu darbību. Vecākiem tas netiek prasīts, jo vecāku un bērnu attiecības ir pietiekama garantija, ka vecākiem attiecīgas Lgk 148. p. un 149. p. par darījumiem, kuru slēgšanai vajadzīga iepriekšējā aizbildnības un aizgād­nības iestāžu atļauja. Tā, piemēram, saskaņā ar No­likuma par Latvijas PSR valsts notaritātu¹ 43. p. apliecinot līgumus par dzīvojamās mājas vai tās daļas pārdošanu, kas pieder nepilngadīgajam, notārs pārbauda, vai ir attiecī­gās aizbildnības un aizgād­nības iestādes piekrišana tās pārdošanai. Vecāki uzstājas kā nepilngadīgo bērnu aiz­stāvji tiesā civil- un kriminālprocesā. Nepilngadīgo pārstā­vību civilprocesā reglamentē CPK 33. p. Saskaņā ar CPK 49. p. III d. vecāki kā likumiskie pārstāvji izdara bērnu vārdā visas procesuālās darbības, kuras varētu realizēt paši bērni, ja viņi būtu pilngadīgi. Kriminālprocesā vecāku tiesī­bas nepilngadīgo bērnu interešu pārstāvībā noteiktas KPK 96. p. (vecāki kā nepilngadīgā apsūdzētā pārstāvji), 104. p. (vecāki kā cietušā, civilprasītāja un atbildētāja pārstāvji) u. c. pantos.

¹ Latvijas PSR Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs, 1964. g. Nr. 37.

5) Bērnu dzīves vieta

Lai vecāki normāli realizētu vecāku tiesības un pienākus audzināšanā, viņiem nepieciešams kontakts ar bērniem, kas panākams, ja vecāki un bērni dzīvo kopā. Tajos gadījumos, kad vecāki dzīvo kopā, viņu dzīves vieta skaitās arī nepilngadīgo bērnu, kuri nav sasnieguši 15 gadu vecumu, dzīves vieta. (CK 17. p. II d.). No Lġk 64. p. var secināt, ka tā ir dzīves vieta arī nepilngadīgajiem vecumā no 15 — 18 gadiem. Ja nepilngadīgā vecāki nedzīvo kopā, viņi, savstarpēji vienojoties, izlemj, pie kura no viņiem jādzīvo nepilngadīgajiem bērniem. Ja vecāki nevar par to vienoties, strīdu izšķir tiesa (Lġk 64. p. I d.) vispārējā prasības kārtībā. Šo strīdu var izšķirt arī laulību šķīrot, ja vecāki nevar vienoties, pie kura no viņiem pēc laulības šķīršanas bērni dzīvos (Lġk 35. p.). Izšķīrot strīdu starp vecākiem par bērnu dzīves vietu, tiesai jāvadās no tā, ka abiem vecākiem ir vienādas tiesības uz bērnu audzināšanu un, ka nevienam no vecākiem nav kautkādas privilēģijas šai ziņā. Tiesai ir jānoskaidro abu vecāku dzīves apstākļi, viņu materiālais, veselības un ģimenes stāvoklis, morālā stāja, t. i., kādus apstākļus katrs no vecākiem var nodrošināt bērnu audzināšanai. Šai sakarā, vadoties no Lġk 74. p. prasības lietās par dzīves vietas strīda izšķiršanu obligāti pieaicināmas aizbildnības un aizgādības iestādes, kuru uzdevums ir līdz lietas izskatīšanas dienai pārbaudīt minētos apstākļus un noskaidrot paša bērna vēlēšanos.

Svarīgākais kritērijs, no kā jāvadās, izšķīrot strīdu, ir bērna intereses. Lġk 64. p. II d. nosaka, ka tiesai jāņem vērā bērna izteiktā vēlēšanās, bet tā nav obligāta, ja tiesa atzīst, ka bērna vēlēšanās neatbilst viņa interesēm. Pie tam bērna interesēs būs nodot viņu ne vienmēr tam no vecākiem, kuram ir labāki materiālie apstākļi, bet gan tam, kurš var nodrošināt labāku audzināšanu, kuram bērns vairāk pieķēries. Materiālos apstākļus bērnam, ja viņš paliek pie tā no vecākiem, kura materiālie apstākļi ir sliktāki, var uzlabot, piedzenot alimentus no otra vecāka. Jānoskaidro arī bērna attīstības līmenis. Mazgadīgus bērnus vēlāmāk nodot mātes audzināšanai, ja tikai nav īpaši apstākļi, kas to nepieļauj (ļoti slikti sadzīves un materiālie apstākļi, ilgstoša smaga slimība, vainojama morālā stāja u. c.).

Vecāki prasības par bērnu nodošanu audzināšanā var iesniegt līdz bērna pilngadībai. Ja izmainījušies vecāku materiālie apstākļi, sadzīves, ģimenes apstākļi, tas var būt pamats, lai no jauna tiesā iesniegtu prasību par bērnu nodošanu audzināšanā. Šādā gadījumā bērnu var nodot tam no vecākiem, kura prasība bija noraidīta agrāk. Bērna atstāšana vienam no vecākiem, ja tie nedzīvo kopā, neliedz otram vecākam līdzdalību bērna audzināšanā. Tieši otrādi, LĢk 61. p. II d. paredz, ka abiem vecākiem ir vienādi pienākumi pret bērniem arī pēc laulības šķiršanas (tas pats, ja vecāki dzīvo atsevišķi laulības laikā, kā arī ārpus laulības bērna tēvam, kurš ar bērna māti kopā nedzīvo). Praktiski, protams, samērā sarežģīts šis jautājums ir vai nu sakarā ar to, ka vecāku dzīves vietas ir tālu viena no otras un parasti atsevišķi dzīvojošo vecāku līdzdalība bērna audzināšanā izpaužas vienīgi dodot uzturu, vai arī vecāki nevar vienoties par atsevišķi dzīvojošā vecāka piedalīšanos bērna audzināšanā, jo pēc laulības izbeigšanās attiecības starp bijušajiem laulātiem nereti ir naidīgas. Arī šādos gadījumos strīdu starp vecākiem izšķir aizbildnības un aizgādības iestāde. Bet, ja vecāki nepilda šīs iestādes norādījumus, tad tā ir tiesīga griezties tiesā, lai tiesa izšķirtu strīdu (LĢk 65. p. I d.). Igaunijas PSR LĢk 71. p. un Lietuvas PSR LĢk 69. p. atļauj tiesā šādos gadījumos griezties arī bērna vecākiem. Ja atsevišķi dzīvojošais vecāks traucē bērna normālu audzināšanu un kaitīgi bērnu ietekmē, aizbildnības un aizgādības iestāde var viņam noteikt laiku aizliegt satikties ar bērnu. (LĢk 65. p. II d.).

6) Vecāku tiesību atņemšana un atjaunošana. Bērna atņemšana vecākiem neatņemot vecāku tiesības

Vecāku tiesības tiek piešķirtas vecākiem nolūkā nodrošināt normālus bērna audzināšanas apstākļus. Šīs tiesības ir kā vecāku, tā arī bērnu interesēs. Ja vecāki to neievēro un realizē savas tiesības pret bērnu interesēm, tad ir pamats vecāku tiesības ierobežot vai tās atņemt. Vecāku tiesību at-

ņemšana ir sankcija, ko noteic ģimenes un kriminālā likumdošana vecāku tiesību pārkāpuma gadījumos vainīgajiem vecākiem. Vecāku tiesību atņemšana *ģimenes likumdošanā* reglamentē LĢk 67.—71. p. p. LĢk 67. p. II d. paredz sekojošus pamatus vecāku tiesību atņemšanai: 1) izvairīšanās pildīt pienākumus bērnu audzināšanā; 2) ļaunprātīga vecāku tiesību izmantošana; 3) cietsirdīga izturēšanās pret bērniem; 4) kaitīga bērnu ietekmēšana ar savu amorālo pretsabiedrisko izturēšanos; 5) vecāki ir hroniski alkohola vai narkotisko vielu lietotāji. Visos šajos gadījumos ir vecāku vaina vecāku tiesību un pienākumu pārkāpšanā. Dažos gadījumos vecāku rīcībā ir nolūks pārkāpt savas tiesības (ja vecāki izvairās no pienākumu pildīšanas, ar nolūku pamet bērnus, nesūta tos skolā, izvairās no bērna uzturēšanas u. tml. vai ļaunprātīgi izlieto savas tiesības pretēji bērna personiskajām vai mantiskajām interesēm). Citos gadījumos vecāku rīcībā nav nolūka pārkāpt savas tiesības, bet vecāku rīcība ir vērsta pret bērna interesēm (bērna spīdzināšana, nepareizu audzināšanas metožu pielietošana, fiziska sakropļošana, bērna audzināšana amorālā, pretsabiedriskā garā, vai arī tādu apstākļu radīšana, kas traucē bērna normālu garīgo un fizisko attīstību). Arī šajos gadījumos ir vecāku vaina vecāku pienākumu nepienācīgā pildīšanā. Tādējādi vecāku tiesības var atņemt vienīgi tad, ja vecāki ir vainīgi savu pienākumu nepildīšanā vai tādu apstākļu radīšanā, kas liedz viņiem nodrošināt bērna normālu audzināšanu.

Ja vecāku rīcībā vainas nav, bet viņi nespej bērnus audzināt citu apstākļu dēļ — ilgstoša smaga slimība, sodīšana ar brīvības atņemšanu, audzināšanas prasmes trūkums, slikti materiālie apstākļi, laika trūkums sakarā ar darba pienākumu veikšanu un taml. — tad nav pamata vecāku tiesību atņemšanai. Šādos gadījumos var pielietot vai nu citus ietekmēšanas līdzekļus, vai bērna atņemšanu, neatņemot vecāku tiesības (LĢk 72. p.), vai arī sniedzot nepieciešamo palīdzību bērna audzināšanā, iekārtojot pēdējo bērnudārzā, internātskolā un taml. Vecāku tiesību atņemšana ir sankcija par vecāku tiesību un pienākumu pārkāpumu, ja vecāki ir vainīgi Šajos gadījumos vecāki vai nu nav vainīgi vai arī vispār nav tiesību pārkāpuma.

Vecāku tiesību atņemšan ir ļoti smaga sankcija vecā-

kiem ar tālejošām tiesiskām sekām. Atņemot vecāku tiesības, nepieciešams ļoti rūpīgi noskaidrot vecāku uzvedību un faktorus, kas to ietekmē, kā arī nepieciešams izšķirt jau tājumu par bērna dzīves vietu. Tāpēc Lġk 67. p. I d. noteic, ka vecāku tiesības var atņemt tikai tiesa. Pie kam šajās lietās obligāti jāpieaicina aizbildnības un aizgādības iestādes (Lġk 74. p. I d.), kam jāpārbauda bērna dzīves apstākļi un jādod savs slēdziens tiesā. Likumā ir precīzi norādītas tās personas, kas tiesīgas celt tiesā prasību par vecāku tiesību atņemšanu (Lġk 68. p.). Tādas ir 1) jebkura valsts vai sabiedriskā organizācija, tai skaitā aizbildnības un aizgādības iestādes, kā arī Nepilngadīgo lietu komisijas (Nolikuma 19. p.); 2) viens no bērna vecākiem; 3) bērna aizbildnis vai aizgādnis; 4) prokurors. Pats nepilngadīgais bērns vai citi pilsoņi šādu prasību celt nevar, bet viņi var griezties aizbildnības un aizgādības iestādēs, prokuratūrā un lūgt, lai tās ceļ prasību tiesā. Prasību var celt pret vienu vai abiem vecākiem, kuram saskaņā ar Lġk 67. p. II d. ir pamats vecāku tiesības atņemt. Likumdošanā nav tieši norādīts, kā rīkoties, ja vecākiem ir vairāki bērni — vai vecāku tiesības atņemamas uz visiem, vai tikai vienu vai dažiem bērniem. Literatūrā dominē viedoklis, ka vecāku tiesības var atņemt tikai attiecībā uz tiem bērniem, pret kuriem vecāki savas tiesības pārkāpuši.¹ Šāds viedoklis pilnīgi atbilst likumdošanai. Ja vecāki izvairās tikai no viena bērna audzināšanas vai cietsirdīgi izturas tikai pret viņu, bet attiecībā pret pārējiem bērniem vecāku tiesība nepārkāpj (lai gan tas nav tipiski), tad nav pamata vecāku tiesību atņemšanai attiecībā pret visiem bērniem. Turpretī tad, ja vecāki ir hroniski alkohola vai narkotisko vielu lietotāji, vai viņu izturēšanās ir amorāla vai pretsabiedriska, vecāku tiesības atņemamas uz visiem bērniem, vai vismaz uz tiem, ar kuriem viņiem ir tieša saskare. Tāpēc tiesas spriedumā ir obligāti jānorāda, attiecībā pret kādiem bērniem vecāku tiesības atņemtas, jo tam ir svarīga nozīme no ģimenes un civiltiesisko seku viedokļa. Vecāku tiesību atņemšana, tāpēc ka tā ir konkrētu subjektīvo tiesību atņemšana, nevar

¹ Г. М. Свердлов. Советское семейное право, М., 1958 г., стр. 226; О. С. Иоффе. Советское гражданское право, т. III., Л., 1965., стр. 248—249; В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967 г., стр. 153.

attiekties uz bērniem, kuri dzimst pēc vecāku tiesību atņemšanas.

Vecāku tiesību atņemšanas sekas. Atņemot vecāku tiesības, likumā paredzētajā kārtībā noteiktais maternitātes un paternitātes fakts saglabājas, tāpēc šie ieraksti bērna dzimšanas akta ierakstā netiek anulēti, izņemot gadījumu, kad pēc vecāku tiesību atņemšanas bērnu adoptē (Lgk 194. p.). Tādējādi pēc vecāku tiesību atņemšanas vecāku — bērnu attiecības paliek, kas ir pamats arī atsevišķu tiesību un pienākumu saglabāšanai un iespējamai vecāku tiesību atjaunošanai. Lgk 69. p. I d. paredz, ka vecāki ar vecāku tiesību atņemšanu zaudē visas personiskās un mantiskās tiesības, kam pamats ir radniecība ar bērniem. Tas attiecas gan uz ģimenes, gan civilajām, gan arī citām tiesībām. Pirmkārt, tās ir bērna audzināšanas un pārstāvības tiesības, tiesības atprasīt bērnus no citām personām, tiesības vienoties par bērna audzināšanu un dzīves vietu, tiesības dot piekrišanu bērna adopcijai. Tās ir tiesības, kas ietilpst vecāku tiesību saturā un kuras vecākiem ir bērnu nepilngadības periodā. Atņemot vecāku tiesības, bērns tiek atņemts attiecīgajam vecākam un nodots otra vecāka audzināšanā. Ja vecāku tiesības atņem abiem vecākiem, bērnu nodod aizbildnības un aizgādības iestāžu aizgādībā (Lgk 70. p.). Tas pats, ja bērna otrs vecāks nav zināms. Likums neaizliedz bērnu nodot citu radnieku aizgādībā. Principā vecāki zaudē arī tiesības satikties ar bērniem, lai viņi bērnus kaitīgi neietekmētu (tas galvenokārt tad, ja vecāku tiesības atņemtas sakarā ar hronisku alkoholismu, amorālo, vai cita veida pretsabiedrisko uzvešanos. Tomēr Lgk 71. p. paredz iespēju izņēmuma gadījumā vecākiem satikties ar bērniem. To pēc vecāku lūguma var atļaut aizbildnības un aizgādības iestāde. Tas iespējams tikai tad, ja bērns nav adoptēts. Lgk 69. p. I d. paredz, ka vecāki zaudē arī tās mantiskās tiesības, kas pamatojas uz radniecību. Visbiežāk tās ir vecāku alimentācijas un mantošanas tiesības. Par pēdējām speciāli norādīts arī CK 554. p. II d.

Vecāku tiesību atņemšana ir pamats, lai izbeigtu valsts pabalsta izmaksāšanu vecākiem par tiem bērniem, uz kuriem vecāku tiesības atņemtas. Pabalstu šai gadījumā var izmaksāt tai personai, kuras aizbildnībā bērns nodots.

Ar vecāku tiesību atņemšanu bērns nezaudē mantiskās

tiesības pret vecākiem. Saskaņā ar LĢk 69. p. II d. vecāku tiesību atņemšana neatbrīvo viņus no pienākuma uzturēt bērnus — kā nepilngadīgos tā pilngadīgos. Arī pēc vecāku tiesību atņemšanas bērniem ir mantošanas un citas mantiskās tiesības, ko noteic civilkodekss — tiesības uz kaitējuma atlīdzību apgādnieka zaudēšanas gadījumā, dzīvokļa tiesības. Bērns saglabā tiesības uz pensiju apgādnieka zaudēšanas gadījumā. Minētās tiesības var izbeigt tikai ar bērna adopciju.

Vecāku tiesību atņemšana pēc LĢk noteikumiem ir *beztermiņa*, un automātiski šīs tiesības vecāki neatgūst. Agrākā likumdošana neparedzēja vecāku tiesību atjaunošanu. Tomēr tiesu praksē atsevišķos gadījumos radās nepieciešamība vecāku tiesības atjaunot. Un sava jēga tam ir jo vecāku uzvešanās pēc vecāku tiesību atņemšanas var radikāli mainīties, un līdz ar to zust tas pamats, kamdēļ vecāku tiesības bija atņemtas. Tāpēc LĢk 73. p. paredz iespēju vecāku tiesības atjaunot. Vecāku tiesības var atjaunot tiesa pēc tā vecāka prasības, kuram šīs tiesības atņemtas. KPFSR LĢk 63. p. atļauj vecāku tiesību atjaunošanu arī pēc prokurora prasības. Prasību par vecāku tiesību atjaunošanu var celt pret to personu, kuras aizgādībā bērns nodots, t. i., pret otru vecāku, aizbildni vai aizgādni, aizbildnības un aizgādības iestādi. Vecāku tiesību atjaunošana nav iespējama, ja bērns adoptēts.

Kritērijs, pēc kura jāvadās tiesai, izšķirot jautājumu par vecāku tiesību atjaunošanu ir bērna intereses un tā vecāka, kuram vecāku tiesības atņemtas, uzvedība un dzīves veids, kā arī viņa spējas audzināt bērnus. Šajās lietās ir obligāti pieaicināmas aizbildnības un aizgādības iestādes, kuru uzdevums ir pārbaudīt tā vecāka dzīves apstākļus, kurš prasa vecāku tiesības atjaunot, kā arī noskaidrot paša bērna vēlēšanās. Likumā nav tieša norādījuma, vai vecāku tiesības var atjaunot tikai līdz bērna pilngadībai vai arī pēc tam. Lai gan jēga to darīt galvenokārt ir līdz tam, kamēr bērns sasniedz pilngadību, tomēr izņēmuma veidā nedrīkstētu to liegt arī pēc tam, ja, piemēram, bērns kā slimīgs vecākiem ir jāapgādā.

Latvijas PSR KK 21. un 33. p. p. paredz vecāku tiesības atņemšanu ar kriminālspriedumu kā papildsodu krimināltiesībās. Šajos gadījumos vecāku tiesību atņemšana ir se-

kas vecāku noziedzīgai darbībai sakarā ar vecāku tiesību ļaunprātīgu izmantošanu vai ļaunprātīgu izvairīšanos no vecāku pienākumu pildīšanas, piemēram, ļaunprātīgu izvairīšanos no alimentu maksāšanas. Vecāku tiesību atņemšanas sekas personisko un mantisko tiesību sfērā šajos gadījumos ir tādas pat, kā atņemot vecāku tiesības pēc LĢk noteikumiem. Īpatnība ir tā, ka kā papildus soda veids vecāku tiesības tiek atņemtas uz noteiktu laiku —no 1 līdz 5 gadiem. Pēc tam vecāku tiesības automātiski atjaunojas.

No vecāku tiesību atņemšanas atšķiras *vecāku tiesību ierobežošana*, t. i., bērna atņemšana vecākiem, neatņemot vecāku tiesības (LĢk 72. p.). Ja nav LĢk 67. p. paredzēto pamatu vecāku tiesību atņemšanai, bet bērna atstāšana pie vecākiem ir bīstama vecāku smagas un ilgstošas slimības, rīcībspējas zaudēšanas gadījumā utt., t. i., galvenokārt, kad bērns paliek bez vecāku uzraudzības vai ja vecāki nav spējīgi bērnus audzināt paši, bērnus pēc tiesas sprieduma var atņemt vecākiem un nodot aizbildnības un aizgādības iestāžu aizgādībā bez vecāku tiesību atņemšanas. Lietas par bērnu atņemšanu vecākiem tiek izskatītas tādā pat kārtībā kā lietas par vecāku tiesību atņemšanu. Bērnu atņemšana vecākiem rada citādas tiesiskās sekas nekā vecāku tiesību atņemšana. Ar to tiek ierobežotas tiesības personīgi audzināt bērnu, pieprasīt viņa atdošanu no citām personām, bet vecāki nezaudē alimentācijas un mantošanas tiesības, kā tas ir, atņemot vecāku tiesības. Šādus bērnus bez vecāku piekrišanas nevar adoptēt izņemot, ja vecāki atzīti par rīcības nespējīgiem.

Bērnu var atdot atpakaļ vecākiem pēc tiesas sprieduma, ja vairs nav apstākļu, kas bijuši pamats bērna atņemšanai. Lietās par bērnu atņemšanu vai atpakaļatdošanu vecākiem jāpieaicina aizbildnības un aizgādības iestāde.

Igaunijas PSR LĢk 81. p. II d. paredz, ka neatliekamajos gadījumos var atņemt bērnu vecākiem pagaidām arī aizbildnības un aizgādības iestāde *pirms* tiesas sprieduma par vecāku tiesību atņemšanu vai bērna atņemšanu, neatņemot vecāku tiesības. Šādos gadījumos aizbildnības un aizgādības iestādei piecu dienu laikā jāceļ prasība tiesā par bērna atņemšanu.

2. VECĀKU UN BĒRNU MANTISKĀS TIESĪBAS UN PIENĀKUMI

Vecākus un bērnus kā tuvākos radniekus saista arī ļoti plaša mantisko attiecību loks. Tomēr šīs mantiskās attiecības lielākoties reglamentē civiltiesību normas, un vecāki un bērni tajās uzstājas kā patstāvīgi civiltiesību subjekti. Gandrīz visu savienoto republiku ģimenes likumdošana reglamentē tikai viena veida mantiskās tiesības un pienākumus — vecāku un bērnu savstarpējo alimentāciju. Tomēr vecāku — bērnu ļoti tuvās ģimenes attiecības ir faktors, kas lielā mērā ietekmē arī īpašuma attiecības starp viņiem. No visu mantisko attiecību loka ir jāapskata: 1) vecāku un bērnu īpašumtiesības; 2) nepilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības; 3) pilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības; 4) vecāku alimentācijas tiesības.

1) Vecāku un bērnu īpašumtiesības

Ir liela atšķirība laulāto un vecāku — bērnu īpašuma tiesību reglamentācijā. Ja uz laulības laikā iegūto īpašumu, izņemot katra laulātā personisko īpašumu, tiek attiecināts obligāts nedalītā kopīpašuma režīms, tad vecāku — bērnu attiecībās raksturīgs ir *mantas šķirtības princips*; saskaņā ar kuru bērniem nav tiesības uz vecāku mantu, kamēr pēdējie dzīvi un otrādi. Ģimenes likumdošanā to pasvītro Ukrainas PSR LĢk 77. p. Padomju likumdošana nenoteic ģimenes kopīpašumu, kas sevišķi spilgti izteicas strādnieku un kalpotāju ģimenēs. Tas nenozīmē, ka bez vecākiem un bērniem piederošā personiskā īpašuma viņiem nevarētu būt kopīpašums, bet šis kopīpašums ir daļējā civiltiesiskā kopīpašuma formā. Citāds stāvoklis ir kolhoznieku ģimenē, kur vecākiem un bērniem, ja viņi ir kolhoznieku ģimenes locekļi, līdzās citiem kolhoznieku ģimenes locekļiem ir nedalītā kopīpašuma tiesības uz visas kolhoznieku ģimenes mantu.

Manta, ko vecāki iegādājuši nepilngadīgo bērnu vajadzībām, ir uzskatāma kā bērnu īpašums, uz ko vecākiem nav tiesību. Nepilngadīgiem bērniem, kamēr tie atrodas vecāku aizgādībā, var rasties īpašuma tiesības, ko tie iegūst mantošanas, dāvinājuma veidā, kā apbalvojumus, kā darba algu, stipendiju vai realizējot savas autortiesības

un tamlīdzīgi. Uz šo mantu vecākiem īpašuma tiesību nav. Kamēr bērni vēl nepilngadīgi, vecāki kā aizbildņi vai aizgādņi realizē attiecīgās mantas pārvaldīšanas tiesības, taču nav tiesīgi ar to patstāvīgi rīkoties. Ukrainas PSR LĢk 78. p., kas veltīts bērnu īpašuma pārvaldīšanai, nosaka, ka nepilngadīgo bērnu īpašumu vecāki pārvalda kā aizbildņi un aizgādņi bez speciālas iecelšanas, taču ievērojot attiecīgos aizbildnības un aizgādības noteikumus. Bērnam nepilngadīgam esot var rasties arī kopīpašuma tiesības uz atsevišķiem objektiem, piemēram, nepilngadīgais kopīgi ar vecākiem var iegūt mantojumā dzīvojamo māju. Vecāki pieņems un pārvaldīs arī nepilngadīgā bērna mantojuma daļu. Tomēr uz šo nedalāmo objektu vecākiem un bērniem būs daļējā kopīpašuma tiesības, kur katram piederošās daļas lielums ir iepriekš noteikts. Vecāku un bērnu tuvās ģimenes attiecības ir viens no apstākļiem, kamdēļ viņiem likumā ierobežotas personiskā īpašuma tiesības uz dzīvojamo māju. Saskaņā ar CK 106. p. II d. noteikts, ka kopā dzīvojošiem laulātiem un viņu nepilngadīgajiem bērniem var būt tikai viena dzīvojamā māja vai mājas daļa, kas pieder personiskā īpašumā vienam no viņiem vai arī atrodas viņu kopīpašumā. CK 246. p. aizliedz vecāku un viņu nepilngadīgo bērnu vārdā trīs gadu laikā pārdot vairāk kā vienu dzīvojamo māju vai vienas mājas daļu.

Kad bērni kļuvuši pilngadīgi, viņi patstāvīgi pārvalda savu kopīpašuma daļu, un minētie dzīvojamās mājas īpašuma tiesību ierobežojumi atkrīt. Nereti vecāki turpina dzīvot kopā ar bērniem arī pēc tam, kad pēdējie kļuvuši pilngadīgi un kopīgi iegūst īpašuma tiesības uz mantu. Tās regulē CK 116. p. — 126. p. p. Citāds tiesiskais režīms ir kolhoznieku ģimenē uz mantu, kas pēc CK 128. p. pieder kolhoznieku ģimenes locekļiem pēc nedalītā kopīpašuma tiesībām. Vecāku un bērnu mantas kopība šeit nebalstās tikai uz radniecības fakta vien, bet galvenokārt uz piederību kolhoznieka ģimenei.

2) Nepilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības

Darba nespējīgo ģimenes locekļu uzturēšana ir viena no svarīgākajām ģimenes ekonomiskās funkcijas izpausmes

formām. Pilsoņu augstais apzinīgums ir priekšnoteikums šī uzdevuma labprātīgai veikšanai bez piespiedu līdzekļiem. Lai sekmētu alimentu labprātīgu maksāšanu, PSRS Augstākās Padomes Prezidija 1967. g. 21. jūlija dekrēts «Par bērnu uzturam noteikto alimentu maksāšanas un piedziņas kārtības uzlabošanu»¹ paredzēja īpašu kārtību labprātīgai alimentu maksāšanai. Tomēr diemžēl daudzi labprātīgi nepilda alimentācijas pienākumu, un tāpēc ģimenes tiesību normām, kas reglamentē alimenācijas pienākumus ir ļoti svarīga nozīme, jo sevišķi tām, kas noteic nepilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības. Ar «bērniem» un «vecākiem» ir jāsaprot personas, kuru radniecības attiecības ir noteiktas likumā paredzētajā kārtībā.

Saskaņā ar Lġk 75. p. vecākiem jāuztur savi nepilngadīgie bērni un darba nespējīgie pilngadīgie bērni, kam nepieciešama palīdzība. Vadoties no principa par abu vecāku vienlīdzīgiem pienākumiem pret bērniem (Lġk 61. p. 1 d.) jāsecina, ka bērnu uzturēšana ir *abu* vecāku pienākums, lai gan praksē gandrīz vai vienmērimenti nepilngadīgajiem bērniem tiek piedzīti no bērna tēva. Tas tāpēc, ka pēc laulības šķiršanas vai arī atsevišķi dzīvojot laulības laikā bērni gandrīz vienmēr paliek pie mātes. Bez tam bērna māte nereti nodarbojas tikai mājsaimniecībā un nav nodarbināta darbā ārpus mājas. Tomēr alimentācijas pienākums ir arī mātei un tāpēc alimentu piespiedu piedziņa iespējama arī no mātes. Padomju likumdošana mātes alimentācijas pienākumu nenoteic kā subsidiāru (papildus) pienākumu, kas rodas tikai tad, ja tēva nav, vai ja tēvs no alimentācijas pienākumiem atbrīvojams.

Alimentācijas pienākums piekrīt arī vientuļai mātei. Tāpēc, ja viņa izvairās no bērna uzturēšanas vai arī, ja viņai atņemtas vecāku tiesības un bērns nodots audzināšanā bērnu iestādē, pret viņu var vērst prasību par alimentu piedziņu. Praksē dažkārt sastopamais viedoklis, ka vientuļā māte pat šādos gadījumos itkā atbrīvojama no alimentu maksāšanas, ir nepareizs. PSRS APP 1944. g. 8. jūlija dekrēta 4. p. ir paredzēta iespēja vientuļām mātēm *labprātīgi* nodot bērnu audzināšanā bērnu iestādē uz valsts rēķina. Šādā gadījumā viņa no alimentācijas pienākuma

¹ Latvijas PSR Augstākās Tiesas biļetēns, 1967. g., Nr. 2, 1—2. lpp.

pret bērnu atbrīvojama. Šo noteikumu nevar piemērot, ja vientuļai mātei bērns atņemts sakarā ar vecāku tiesību atņemšanu. Alimentācijas pienākumos vecākiem pielīdzināti adoptētāji neatkarīgi no tā, vai viņi ierakstīti kā bērna vecāki vai ne.

Agrākajā likumdošanā nebija speciāla norādījuma par vecāku atbrīvošanu no alimentācijas pienākuma. Tāpēc likumdošanā vecāku alimentācijas pienākumus parasti traktēja kā absolūtus, tas ir, kā neatkarīgus no alimentu maksātāja un alimentu saņēmēja materiālā stāvokļa. Jau tad literatūrā tika izvirzīts viedoklis, ka šis apstāklis tomēr būtu jāņem vērā, nosakot vecāku alimentācijas pienākumu. LĢk 76. p. II d. atļauj *samazināt* alimentu apmēru, ja tas no vecākiem, no kura piedzen alimentus, ir pirmās vai otrās grupas invalīds, vai kad nepilngadīgie bērni strādā un viņiem ir pietiekama izpeļņa. Bez tam vecākus var atbrīvot no alimentu maksāšanas vai samazināt alimentu apmēru, ja bērni ir pilnīgā valsts un sabiedriskas organizācijas apgādībā (LĢk 76. p. III d.). Tādējādi pēc spēkā esošās likumdošanas vecāku alimentācijas pienākums vairs nav uzskatāms par absolūtu.

Alimentācijas saistībā otra puse ir *nepilngadīgie bērni*. Sakarā ar to, ka viņi ir nepilngadīgi, viņu vietā kā likumīgie pārstāvji uzstājas vai nu tas no vecākiem, pie kura bērns atrodas, vai arī citas personas, kas ieceltas par bērna aizbildņiem vai aizgādņiem, vai arī bērnu iestāde, kurai bērns nodots audzināt. Vecāku pienākums uzturēt nepilngadīgos bērnus nozīmē, ka bērni jāuztur līdz 18 gadu vecuma sasniegšanai, lai gan darba tiesībspēja un rīcībspēja pēc padomju darba tiesībām rodas ar 16 gadu vecuma sasniegšanu, bet izņēmuma gadījumā bērni var stāties darbā jau ar 15 gadu vecumu. Tātad iespējams, ka bērnam jau pašam ir savi ienākumi, kurus viņš var izlietot uzturam. Sakarā ar to LĢk 76. p. arī paredzēta iespēja tādām bērnam, kurš strādā vai kurš atrodas valsts vai sabiedriskas organizācijas apgādībā, samazināt alimentu apmēru, vai vispār alimentus viņam nepiespriest. Bet minētajiem apstākļiem izbeidzoties (nepilngadīgais pārtrauc strādāt, lai turpinātu izglītību u. tml.), viņam ir tiesības saņemt alimentus atkal pilnā apmērā. Nepilngadīgajam bērnam alimentācijas tiesības pret vecākiem ir vienādas neatkarīgi no tā,

vai viņa vecāki sastāv laulībā vai nē, kā arī neatkarīgi no tā, vai vecāku laulība pastāv, vai tā ir šķirta.

Alimentu apmērs nepilngadīgiem bērniem atkarībā no vecāku ienākuma rakstura ir nosakāms divējādi — vai nu likumā paredzētas ienākumu daļas apmērā, vai arī konkrētā naudas summā, ko nosaka tiesa. Ievērojot to apstākli, ka lielākoties bērnu vecākiem kā strādniekiem un kalpotājiem ir regulāra izpeļņa (ienākumi) darba algas veidā, jau ar PSRS CIK un TKP 1936. g. 27. jūnija lēmumu paredzēta alimentu piedziņa noteiktas darba algas daļas veidā. Šāda kārtība saglabāta arī spēkā esošajā likumdošanā. Šī kārtība ļoti atvieglo alimentu piedziņu. Alimentu apmērs ir imperatīvi noteikts likumā, vadoties aptuveni no apsvēruma, cik normālos ģimenes apstākļos vecāki parasti izlieto līdzekļus bērna uzturēšanai. Pie kam «uzturēšana» ir domāta plašākā nozīmē, kā tieši uzturs, tā arī to priekšmetu iegāde, kas kalpo bērna materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanai. Tieši tamdēļ likumdevējs nav ņēmis vērā Pamatu projekta apspriešanā izteikto ierosinājumu — noteikt alimentu maksimālo summu, ja izrādītos, ka piedzenamā alimentu summa ir tik liela, ka to praktiski bērna uzturēšanai neizlieto.

Alimentu apmērs ir noteikts likumā neatkarīgi no alimentējamo bērnu skaita. Saskaņā ar Lġk 76. p. I d. šis apmērs ir: vienam bērnam — $\frac{1}{4}$ daļa; 2 bērniem — $\frac{1}{3}$ daļa; 3 un vairāk bērniem — puse no vecāku izpeļņas (ienākumiem), kura jāsaņem pēc tam, kad no tās ieturēti nodokļi. Sāds alimentu apmērs attiecas arī uz kolhoznieku ienākumiem no līdzdalības sabiedriskajā saimniecībā. Šo alimentu apmēru tiesa nevar ne palielināt, ja izrādītos, ka piedzenamā alimentu summa ir pārāk niecīga bērna uzturēšanai, ne arī samazināt, ja nav apstākļu, kas speciāli norādīti likumā (Lġk 76. p. II d. un III d.)

Viens no apstākļiem, kas tiesai atļauj samazināt alimentu apmēru, ir alimentu maksātāja citu bērnu nodrošināšanas nepieciešamība. Piemēram, alimentu maksātājam ir divi bērni no pirmās laulības, kas pēc laulības šķiršanas palikuši pie mātes un kuriem pēc likuma varētu piespriest $\frac{1}{3}$ daļu no izpeļņas. Bet alimentu maksātājam ir arī 3 bērni no otrās laulības, kas dzīvo kopā ar viņu. Agrāk tiesu praksē šos bērnus neņēma vērā, nosakot alimentu apmēru.

PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1950. g. 4. augusta lēmuma «Par tiesu praksi lietās par līdzekļu piedziņu bērnu uzturam» 3. p. pat īpaši vērsa tiesu uzmanību uz to, ka tiesai jānoskaidro, vai alimentu piedziņas prasība, ko iesniedz to bērnu māte, kuri dzīvo kopā ar alimentu maksātāju, nav domāta, lai, apejot likumu, samazinātu alimentu apmēru, ko atbildētājs maksā otras mātes bērniem. Tāda alimentu piedziņas prakse nebija visai pareiza, jo dažkārt bērni, kas dzīvoja kopā ar alimentu maksātāju, sakarā ar to bija materiāli mazāk nodrošināti nekā bērni, kas dzīvoja no viņa atsevišķi. Šāda prakse pēc būtības arī neizrietēja no likuma jēgas, saskaņā ar kuru visiem bērniem ir vienādas tiesības saņemt uzturu no vecākiem, neatkarīgi no tā, vai viņi dzīvo kopā ar atbildētāju vai atsevišķi no tā. Tāpēc literatūrā vairākkārt tika izvirzīts viedoklis, ka, nosakot alimentu apmēru, jāņem vērā visi alimentu maksātāja nepilngadīgie bērni.

Pamatu 22. p. I d. un Lgk 76. p. II d. šādu iespēju paredz, nosakot, ka tiesa var samazināt alimentu daļas apmēru, ja tam no vecākiem, kuram jāmaksā alimenti, ir citi nepilngadīgi bērni, kas tai gadījumā, ja piedzītu alimentus likumā noteiktajā apmērā, būtu materiāli mazāk nodrošināti nekā bērni, kas saņem alimentus. Šis jautājums tagad ir viens no sarežģītākajiem alimentu piedziņas praksē, jo ne vienmēr ir iespējams precīzi noteikt bērnu materiālo nodrošinātību, ievērojot arī to, ka atsevišķi dzīvojošo bērnu māte var būt ir stājusies jaunā laulībā, ka viņai ir arī citi bērni, ka faktiski viņas visu bērnu uzturēšanā piedalās laulātais, lai gan pēdējā pienākumos neietilpst svešu bērnu uzturēšana. No likuma prasības vecākiem uzturēt savus nepilngadīgos bērnus izriet tas, ka, samazinot alimentu apmēru, ir jāievēro tieši *vecāku līdzdalība un pienākums savu bērnu uzturēšanā*, bet ne tie līdzekļi, ko bērnu uzturēšanai dod bērna patēvs vai pamāte vai citas personas. Tā, piemēram, ja pilsonim A. ir divi bērni no pirmās laulības, kas pēc šīs laulības šķiršanas dzīvo kopā ar māti B., kura savukārt stājusies jaunā laulībā ar C., un trīs bērni no otrās laulības ar pilsoni D., tad, nosakot alimentu apmēru, kas A. ir jāmaksā saviem diviem pirmās laulības bērniem, ir jāņem vērā, kādus materiālos apstākļus minētajiem diviem bērniem rada A. un B., bet nevis šo bērnu patēvs C., un kā-

dus materiālos apstākļus pārējiem trim bērniem rada A. un D., kuriem abiem ir pienākums uzturēt šos bērnus. Nosa- kot alimentu apmēru šādā gadījumā, nav ņemami vērā D. bērni no iepriekšējās laulības, jo Ā. nav viņu tēvs. E-rs E. sastāvēja laulībā ar E-ru I., kurā 1954. g. dzima dēls Dzin- tars. Šī bērna uzturam no E-ra E. piedzīti 25% darba algas apmērā. Pēc šīs laulības šķiršanas E-rs E. iestājās citā lau- lībā, kurā dzimuši divi bērni — 1963. g. meita S. un 1967. g. dēls A. Prasītājs E-rs E. norāda, ka tagad viņa pirmā bērna materiālais stāvoklis ir labāks nekā pašreizējā ģimenē esošo bērnu materiālais stāvoklis, kamdēļ viņš lūdz sama- zināt alimentu apmēru līdz 17 rbļ mēnesī. Tautas tiesa prasību noraidīja. Latvijas PSR Augstākās Tiesas Civillietu tiesas kolēģija noraidīja prasītāja kasācijas sūdzību un at- stāja tautas tiesas spriedumu negrozītu, jo no lietas mate- riāliem redzams, ka prasītāja vidējā izpeļņa ir 95 rbļ. un viņa sievas izpeļņa 100 rbļ mēnesī. Atbildētājas vidējā iz- peļņa ir 70 rbļ. mēnesī un alimenti, ko viņa saņem dēla uz- turam ir 21,75 rbļ. Aprēķinot prasītāja un atbildētāja ģi- meņu budžetus ir redzams, ka atbildētāja ģimenē uz vienu personu ir apmēram par 4 rbļ. vairāk nekā prasītāja ģimenē. Tāpēc tiesas kolēģija uzskatīja ka tautas tiesa prasību no- raidījusi pamatoti. Starpība prasītāja ģimenes un atbildē- tājas ģimenes materiālajos apstākļos ir tik nebūtiska, ka tā nevar būt par pamatu alimentu samazināšanai.

Likumā nav noteikts, kādā apjomā tiesa var samazināt alimentu apmēru. Tas arī nav iespējams, jo katrā gadījumā jāvadās no lietas konkrētiem apstākļiem. Alimentu apmērs arī šajos gadījumos tiesai jānosaka daļas veidā no alimentu maksātāja ienākumiem, bet šī daļa, piemēram, divu bērnu uzturam būs ne vairs 1/3 no ienākumiem, bet atkarībā no konkrētiem apstākļiem — 1/4, 1/5, 2/5, 1/6 u. tml. Samazinot alimentu apmēru, tiesai ir jāievēro kā alimentu maksātāja darba alga un tie darba nespējīgie ģimenes locekļi, kuriem pēc likuma viņam jānodod uzturs (PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1969. g. 4. dec. lēmuma 18. p.).

Alimentu apmēru samazināšanu var prasīt alimentu maksātājs gan tad, kad tiesa izskata pret viņu celto ali- mentu piedziņas prasību, gan arī pēc tam, iesniedzot atse- višķu prasību pret alimentu saņēmēju par alimentu apmēru samazināšanu. Alimentu daļas apmēru tiesa var samazināt

arī atkarībā no citiem apstākļiem. Tādi ir divi: 1) alimentu maksātāja invaliditāte, ja viņš ir pirmās vai otrās grupas invalīds, un 2) nepilngadīgo bērnu pietiekama izpeļņa. Šajos gadījumos tiesai jāņem vērā pušu materiālais stāvoklis. Taču pēc Lgk 76. p. II d. jēgas alimentu daļas apmēru tiesa var tikai *samazināt*. No alimentu piedziņas vecākus pavisam atbrīvot nevar. Citādi, ja nepilngadīgie bērni ir pilnīgā valsts vai sabiedriskās organizācijas pilnīgā apgādībā. Tad saskaņā ar Lgk 76. p. III d. tiesa alimentu apmēru var gan samazināt, gan arī pilnīgi atbrīvot no alimentu maksāšanas.

Vecāki netiek atbrīvoti no bērnu uzturēšanas arī tajos gadījumos, kad pēdējie ievietoti bērnu iestādēs. Tām ir tiesības celt pret vecākiem prasību par izdevumu piedziņu bērnu *uzturēšanai* (Lgk 80. p.), ja vecāki ar likumu nav atbrīvoti no maksas par bērnu uzturēšanu. Šos uzturēšanas izdevumus no vecākiem var piedzīt tādā pat apmērā kā alimentus (Lgk 80. p. I d.). Tomēr, ievērojot vecāku materiālos apstākļus un ģimenes stāvokli, tiesa var viņus pilnīgi vai daļēji atbrīvot no uzturēšanas izdevumu piedziņas. Ja bērni tiek ievietoti bērnu iestādēs un pēdējā piedzen no viena vecāka uzturēšanas izdevumus, tad attiecīgi izbeidz jau agrāk otram vecākam, aizbildnim, aizgādņim piespriesto alimentu piedziņu.

Nepilngadīgajiem bērniem piedzenamo alimentu apmēru tiesa var noteikt arī *konkrētā naudas summā*, kas jāmaksā katru mēnesi. Tas ir iespējams, ja tam no vecākiem, kurš maksā alimentus, ir neregulāra mainīga izpeļņa (ienākumi), vai arī, ja viņš daļu izpeļņas saņem natūrā. Te domāti rakstnieki, mākslinieki, mājamatnieki, personas kas dzīvo no saimniecības, mājaisimniecības ienākumiem. Tā kā viņu ienākumi ir neregulāri, tad, piedzenot alimentus pēc iepriekš minētās kārtības, būtu traucēta vienmērīga bērna uzturēšana un regulāra alimentu piedziņa. Sakarā ar to šāda alimentu apmēra noteikšana nav mērķtiecīga. Lgk 78. p. tamdēļ paredz alimentu piedziņu, nosakot to apmēru konkrētas naudas summas veidā. Tomēr arī te alimentu apmērs tiesai jānosaka atbilstoši paredzamajai tēva vai mātes izpeļņai, ievērojot Lgk 76. p. I d. noteikumus. Parasti alimentu apmērs aprēķināms daļas attiecībā pret alimentu maksātāju 1/12 no gada kopējiem ienākumiem.

Otrs gadījums, kad alimentu apmērs nosakāms konkrētā naudas summā, ir tad, ja bērni paliek pie abiem vecākiem, t. i., daļa bērnu pēc laulības šķiršanas paliek pie mātes, daļa — pie tēva. Lġk 78. p. III d. paredz, ka šādos gadījumos alimentus maksā tikai viens no vecākiem par labu otram, mazāk nodrošinātajam, konkrētā naudas summā, ņemot vērā abu vecāku materiālos apstākļus un ģimenes stāvokli. Domājams, ka arī šajos gadījumos, nosakot alimentu apmēru, būtu ievērojami Lġk 76. p. noteikumi, lai kaut aptuveni vienāds būtu bērnu materiālais stāvoklis. KPFSR Lġk 71. p. II Id. to tieši norāda.

Likumā ir paredzēta iespēja noteikt alimentus *daļēji konkrētas naudas summas veidā*, ja nepilngadīgo bērnu vecākiem bez regulārās izpeļņas (darba algas — strādniekiem, ienākumiem par darbu kolhoza sabiedriskajā saimniecībā — kolhozniekiem) ir ienākumi no piemājas zemes palīgsaimniecības. Šādos gadījumos alimentu apmērs tiek noteikts daļas veidā no izpeļņas pēc Lġk 76. p. noteikumiem un konkrētas naudas summas veidā no papildus ienākumiem palīgsaimniecībā saskaņā ar Lġk 81. p. Nosakot šo papildus alimentu apmēru, jāņem vērā tikai tā palīgsaimniecības ienākumu daļa, ko saņem alimentu maksātājs. Nosakot alimentu apmēru no papildus ienākumiem, tāpat jāvadās no Lġk 76. p. noteikumiem. Tieši tas paredzēts Igaunijas PSR Lġk 85. p.

Alimentu apmēru grozīšana. Alimentu apmērs, kā redzams, tiek noteikts, ievērojot dažādus apstākļus — uzturamo bērnu skaitu, alimentu maksātāja un saņēmēja ģimenes stāvokli, viņu materiālo stāvokli, veselības stāvokli alimentu piespiešanas brīdī. Šie apstākļi pēc tam var mainīties, piemēram, daži no uzturamiem bērniem sasniedz pilngadību, sāk strādāt, tiek nodoti valsts vai sabiedriskas organizācijas pilnīgā apgādībā, alimentu maksātājiem nāk klāt jauni nepilngadīgie bērni, izmainās pušu materiālie apstākļi u. tml. Šādu vecāku vai bērnu materiālo apstākļu vai ģimenes stāvokļa izmaiņšanās ir pamats, lai tiesa pēc ieinteresētās personas — alimentu maksātāja vai saņēmēja — prasības grozītu agrāk noteikto alimentu apmēru, to attiecīgi samazinot vai palielinot (Lġk 87. p.).

Izpeļņa (ienākumi), no kuriem ieturāmiimenti. Ne Pamatos, ne Lġk nav uzrādīti tie izpeļņas veidi, kuri

nemami vērā, ieturot alimentus. Tos saskaņā ar Pamatu 22. p. V/d. nosaka PSRS Ministru Padomes noteiktajā kārtībā. Saskaņā ar PSRS Ministru Padomes 1968. g. 9. decembra lēmumu Nr. 960¹ šos izpeļņas (ienākumu) veidus ar 1969. g. 22. janvāra kopīgu lēmumu noteikušas PSRS Ministru Padomes Valsts darba un darba algas komiteja, VACP un sekretariāts.²

Alimenti no *strādniekiem un kalpotājiem* jāietur no visiem darba algas un papildatlīdzības veidiem, ko viņi saņem gan pamatdarbā, gan arī strādājot amatu savienošanas kārtībā, no kuriem tiek aprēķinātas apdrošināšanas iemaksas. Alimentus ietur no tās darba algas summas, kuru alimentu maksātājs saņem pēc nodokļu ieturēšanas. Tādējādi alimentus ietur no pamatdarba algas, no visa veida darba algas piemaksām, piemēram, par izdienu, par darbu attālos apvidos utt., no naudas un naturālām prēmijām, no virsstundu darba apmaksas, kā arī par darbu svētkos un izejamās dienās, no summām, ko izmaksā kā kompensāciju par neizmantoto atvaļinājumu, atlaižot no darba, ja savienoti vairāku gadu atvaļinājumi; no vienreizējas atlīdzības par izdienu un citiem izpeļņas veidiem, par kuriem aprēķina sociālās apdrošināšanas iemaksas. Alimentus ietur no stipendijām, ko izmaksā augstākās un vidējās speciālās mācību iestādēs unursos, kā arī no faktiski saņemamām pensijām un pārejošas darba nespējas pabalstiem, sociālās apdrošināšanas kārtībā un kolhozos; no šo pabalstu piemaksām un no summām, ko izmaksā kā kaitējuma atlīdzību sakarā ar sakropļojumu vai cita veida veselības bojājumu (CK 479. p.).

Ir īpatnības, ieturot alimentus no atsevišķām personu kategorijām. No kolhozu biedriem alimentus ietur no tām summām, ko viņi saņem par darbu kolhoza sabiedriskajā saimniecībā, ieskaitot atlīdzību natūrā. No rakstniekiem, komponistiem, māksliniekiem u. c. radošiem darbiniekiem, kas nav strādnieki un kalpotāji, alimentus ietur no viņiem pienākošos autoru honorāru summām. No advokātiem — no visa veida izpeļņas, ko saņem par darbu juridiskajās konsultācijās. No personām, kas nodarbojas ar privātpraksi (pasniedzēji, ārsti) — no šiem ienākumiem. No karavī-

¹ СП СССР, 1968 г., № 23, стр. 170.

² Sis lēmums publicēts: «Советская юстиция», 1969 г. № 7, стр. 30.

riem — no viņu ikmēnešu darba algas, kā arī par darba algas piemaksām, kam ir pastāvīgs raksturs. No obligātā kara dienesta karavīriem, kas mēnesī saņem 10 rbļ. un vairāk, alimentus piedzen pēc vispārējiem noteikumiem. Ieturot alimentus no personām, kas izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās vai ārstējas ārstniecības — darba profilaktorijos, ņem vērā viņiem aprēķināto izpeļņu, atskaitot nodokļus, bet alimentus piedzen no tās izpeļņas summas, kas viņam pienākas pēc tam, kad no tās ieturēta izsniegtās pārtikas, mantu apgādes un speciālās ārstēšanas vērtība.

Alimentus neietur no summām, kuras saskaņā ar darba likumdošanu izmaksā kā kompensācijas (atlaišanas pabalsti, pārceļšanas izdevumi, pārceļot uz citu vietu, komandējuma nauda, papildus atlīdzība par darbu, kas saistīts ar sistemātiskiem izbraukumiem u. c.), no prēmijām par izciliem zinātnes, literatūras un mākslas darbiem; no atlīdzības, ko izmaksā izgudrojumu, atklājumu, racionalizācijas priekšlikumu un rūpniecisko paraugu autoriem; no atlīdzības, ko izmaksā kā autorhonorāru, izņemot atlīdzību, ko izmaksā laikrakstu, žurnālu, TASS, APN, radio, televīzijas štatu līdzstrādniekiem, ko izmaksā no literatūras honorāru fonda, kā arī atlīdzības, ko izmaksā ārštata literāriem līdzstrādniekiem, kas pakļauti valsts sociālajai nodrošināšanai. Alimentus neietur no kompensācijas par neizmantoto atvaļinājumu, izņemot kompensāciju par vairākiem mēnešiem neizmantota atvaļinājuma, apvienojot vairāku gadu atvaļinājumus.

Alimentu piedziņa līdz strīda izšķiršanai tiesā. Parasti alimentus piedzen no tās dienas, kad iesniegts prasības pieprasījums. Lai līdz strīda izšķiršanai tiesā nodrošinātu bērnam uzturlīdzekļus, Lgk 83. p. paredz, ka lietās par alimentu piedziņu bērnam (ja atbildētājs saskaņā ar Lgk 56. un 57. p. p. ierakstīts kā bērna tēvs vai māte civiltāvokļa aktu reģistrācijas grāmatās) tiesa var pieņemt lēmumu par to, kādā apmērā *pagaidām* līdz strīda izšķiršanai atbildētājam jāsniedz bērna uzturēšanas izdevumi. Atkarībā no atbildētāja ienākuma rakstura šīs summas pēc Lgk 83. p. II d. var noteikt kā daļas veidā no atbildētāja izpeļņas, tā konkrētas naudas summas veidā.

Bez vecāku alimentācijas pienākuma, kam parasti ir ilgstošs raksturs, Lgk 79. p. īpaši paredz vecāku pienākumu

pedalīties bērna uzturēšanas *papildizdevumos*, kas rodas sakarā ar ārkārtējiem apstākļiem (grūta slimība, bērna sakropļojums u. tml.). Šis pienākums pēc LĢk 79. p. jāgasa uzlikts tām personām, kas maksā alimentus nepilngadīgiem bērniem. Tomēr šis noteikums tulkojams paplašināti, proti, vecākus var iesaistīt minētajos papildizdevumos arī tad, ja līdz tamimenti no viņa netika prasīti, bet saskaņā ar likumu viņam bija pienākums tos maksāt. Papildizdevumu apmēru nosaka tiesa, ņemot vērā vecāku materiālos apstākļus un ģimenes stāvokli (LĢk 79. p. II d.) To apmērs nosakāms konkrētā naudas summā.

3) Pilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības

Vecākiem ir jāuztur savi darba nespējīgie pilngadīgie bērni, kam nepieciešama palīdzība (LĢk 75. p.). Saskaņā ar LPSR Konstitūcijas 12. p. darbs ir katra darba spējīga pilsoņa pienākums. Tāpēc likumdošana neuzliek vecākiem pienākumu uzturēt pilngadīgus bērnus pat tad, ja viņi pēc pilngadības sasniegšanas nestrādā, bet mācās. Vecākiem var būt tikai morāls pienākums pēc savām spējām sniegt materiālo palīdzību šiem bērniem. Tiesību normas šādu pienākumu neuzliek. Citādi, ja bērns pēc pilngadības sasniegšanas ir darba nespējīgs sakarā ar slimību vai sakropļojumu, vai citādu veselības bojājumu, kas radies līdz pilngadības sasniegšanai vai pēc tam. Likums paredz arī otru priekšnoteikumu pilngadīgo bērnu alimentācijas tiesībai — materiālās palīdzības nepieciešamību. Ja pilngadīgajam bērnam ir pietiekoša pensija vai manta, no kuras viņš sevi var uzturēt, ja viņš tiek ievietots invalīdu internātnamā vai iegūst specialitāti un sāk strādāt — nav pamata alimentu piedziņai. LĢk 82. p., kas reglamentē pilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības, paredz, ka alimentu apmērs viņiem nosakāms konkrētā naudas summā atkarībā no tā, kādi ir materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis personai, no kuras alimentus piedzen (arī viņa var būt invalīds un viņas apgādībā var atrasties nepilngadīgi bērni) un personai, kas tos saņem. Noteikt alimentus daļas veidā no darba algas vai citiem ienākumiem nevar. Tāpat kā nepilngadīgo alimentācijas tiesībās arī te iespējams grozīt

piespriesto alimentu apmēru (Lġk 87. p.), ja izmainās materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis kādai no pusēm.

Vecāku ļaunprātīga izvairšanās no tiesas piespriesto alimentu samaksas nepilngadīgajiem vai pilngadīgajiem darba nespējīgiem bērniem ir pamats vecāku saukšanai pie kriminālatbildības (LPSR KK 118. p.) Pie kriminālatbildības var saukt tikai vecākus, bet ne citas personas, kam ir uzlikts bērnu alimentācijas pienākums, piemēram, faktisko audzinātāju, kas maksā alimentus pēc 1926. g. Lġalk 42³. p.¹

4) Vecāku alimentācijas tiesības

Vecāku alimentācijas tiesības no sociālā aspekta ievērojami atšķiras no bērnu alimentācijas tiesībām. Ja vecāku pienākums uzturēt bērnus principā ir obligāts tāpēc, ka zināma daļa pilsoņu darba ienākumu domāta arī viņu nepilngadīgo bērnu uzturēšanai, jo, neskatoties uz sabiedrisko patēriņu fondu paplašināšanos, patlaban vēl samaksa pēc padarītā darba ir galvenais darbaļaužu materiālo un kultūras vajadzību apmierināšanas avots. Turpretim pilngadīgi pilsoņi, kuri vecuma vai invaliditātes dēļ zaudē darba spējas, saņem pensijas, veci ļaudis un invalīdi tiek ievietoti invalīdu internātnamos, kur tos uztur bez maksas. Sabiedrība aizvien vairāk uzņemas pilngadīgo darba nespējīgo pilsoņu materiālo nodrošināšanu, un tādēļ bērnu alimentācijas pienākums mūsu sabiedrībā aizvien vairāk zaudē savu nozīmi. Tomēr patreiz tas vēl ir samērā aktuāls tāpēc, ka ne visi pilsoņi vecuma vai invaliditātes dēļ saņem pensijas, vai arī pensijas apmērs dažkārt vēl pilnīgi nenodrošina eksistences līdzekļus. Vecāku alimentācijas tiesību nozīme ir aktuāla sakarā arī ar to, ka cilvēka mūža ilgums, pateicoties mūsu valsts sociāli ekonomisko un medicīnisko pasākumu sistēmai aizvien vairāk pagarinās. Tā rezultātā sevišķi tajās savienotajās republikās, kurās ir maza dzimstība, palielinās darba nespējīgo iedzīvotāju procents iedzīvotāju sastāvā.

¹ Sk. piem.,: Н. Прусак ов. Судебная практика по делам о злостном уклонении от уплаты алиментов. «Сов. юстиция», 1969, № 11, с. 5.

Lġk 84. p. nosaka, ka pilngadīgo bērnu pienākums ir uzturēt darba nespējīgos vecākus, kam nepieciešama palīdzība, un rūpēties par viņiem. Vecākiem alimentācijas tiesības rodas, ja viņi ir: 1) darba nespējīgi un 2) ja viņiem nepieciešama palīdzība. Ģimenes likumdošana nereglamentē darba nespējas jēdzienu, tāpēc te piemērojami attiecīgie pensijas likumdošanas noteikumi. Saskaņā ar Likuma par valsts pensijām 28. p. «b» punktu darba nespējīgi ģimenes locekļi ir: tēvs, ja tas sasniedzis 60 g vecumu, māte, kas sasniegusi 55 g. vecumu, kā arī tad, ja viņi ir invalīdi neatkarīgi no vecuma vai invaliditātes grupas. PSRS Ministru Padomes 1964. g. 17. oktobrī apstiprinātā «Nolikuma par pensiju piešķiršanas un izmaksas kārtību kolhozu biedriem» 31. p. «b» punktu analogi pār darba nespējīgiem skaitās: tēvs, ja viņš sasniedzis 60 g. vecumu un māte, ja sasniegusi 55 g. vecumu, kā arī, ja vecāki ir pirmās vai otrās grupas invalīdi¹. Saskaņā ar Likuma par valsts pensijām 28. p. «c» punktu darba nespējīgs skaitās viens no vecākiem, ja tas nodarbināts ar atbildētāja 8 gadu vecumu nesasniegušo bērnu, brāļu un māsu apkopšanu un nestrādā.

Otrs priekšnoteikums — ja vecākiem nepieciešama palīdzība — nav jāsaprot, ka bērnu alimentācijas pienākums rodas tikai tad, ja vecākiem nav itin nekādu līdzekļu. Vecākiem var būt neliela pensija vai darba ienākumi, ja viņi strādā, sasniedzot augstāk minēto vecumu, vai ir invalīdi, viņiem var būt ienākumi no piemājas saimniecības, vai arī manta, ko viņi var izlietot sevis uzturēšanai. Šādi apstākļi paši par sevi vēl neizslēdz iespēju piespriest alimentus vecākiem, ja viņu līdzekļi vai ienākumi nav pietiekoši eksistences nodrošināšanai, bet bērni var šādus līdzekļus dot.

Vecāku uzturēšanas pienākums attiecas tikai uz *pilngadīgiem bērniem*. 1926. g. Lġalk 49. p. tas tieši nebija pateikts, un sakarā ar to literatūrā tika norādīts, ka atsevišķos gadījumos alimentācijas pienākumu var uzlikt arī nepilngadīgiem bērniem.² Domājams, ka spēkā esošā Lġk 84. p. paplašināti tulkot nedrīkst. Ja nepilngadīgie bērni strādā un tiem ir pietiekoši līdzekļi, viņiem ir tikai morāls, bet ne tiesisks pienākums uzturēt savus vecākus, kam nepiecie-

¹ СП СССР, 1964 г., № 20, ст. 128.

² А. И. Пергамент. Алиментные обязательства по советскому праву, М., 1951, стр. 76—77.

šama palīdzība. No likuma jēgas izriet, ka alimentācijas pienākums ir arī tiem pilngadīgajiem bērniem, kas paši ir darba nespējīgi sakarā ar invaliditāti vai attiecīga vecuma sasniegšanu, bet kuriem ir pietiekoši līdzekļi uzturdošanai, piemēram, pensija.

Vecāku alimentācijas tiesības ietekmē viņu uzvešanās bērnu nepilngadības periodā. Ar vecāku tiesību atņemšanu viņiem zūd tiesības saņemt alimentus no tiem bērniem, attiecībā uz kuriem atņemtas vecāku tiesības (Lgk 69. p. I d.). Bērnus var atbrīvot no pienākuma uzturēt vecākus, ja pēdējie izvairījušies pildīt vecāku pienākumus, lai gan vecāku tiesības viņiem savā laikā nav atņemtas (Lgk 85. p.). Ja vecāki nav izvairījušies no saviem pienākumiem, bet nav tos pildījuši no viņiem neatkarīgu iemeslu dēļ (smaga slimība vai citi attaisnojoši iemesli), nav pamata bērnu atbrīvošanai no alimentācijas pienākuma.

Likumā nav noteikta alimentācijas pienākuma secība, ja personai ir tiesības saņemt alimentus kā no bērniem, tā laulātā. Tas nozīmē, ka visām šīm personām — kā bērniem, tā laulātajam alimentācijas pienākums iestājas vienlaicīgi. Alimentācijas pienākums ir visiem pilngadīgajiem bērniem, izņemot tos, kurus likums atļauj no šī pienākuma atbrīvot. Tāpēc saskaņā ar Lgk 86. p. II d., nosakot alimentu summu, tiesai jāņem vērā visi attiecīgā tēva vai mātes bērni neatkarīgi no tā, vai prasība celta pret visiem bērniem, vai tikai pret vienu vai dažiem no tiem. Ja, piemēram, prasība celta tikai pret vienu bērnu, no viņa var piespiest tikai to alimentu daļu, kas pienākas no viņa.

Alimentu apmērs no katra bērna nosakāms, ņemot vērā vecāku un bērnu materiālos apstākļus un ģimenes stāvokli, konkrētā naudas summā, kas jāmaksā katru mēnesi (Lgk 86. p. I d.). Ja mainījušies vecāku vai bērnu materiālie apstākļi vai ģimenes stāvoklis, tiesa var pēc ieinteresētās personas, t. i., vecāku vai bērnu prasības grozīt agrāk noteikto alimentu apmēru (Lgk 87. p.) vai arī atbrīvot bērnus no alimentācijas pienākuma, ja atkrīt kāds no alimentācijas priekšnoteikumiem. Alimentācijas pienākums izbeidzas arī tad, ja alimentu saņēmējs tiek ievietots invalīdu internātnamā pilnīgā valsts apgādībā. Tā, piemēram, gados vecie un darba nespējīgie laulātie Ž. griezās Tautas tiesā ar prasību par alimentu piedziņu no saviem diviem pilngadīga-

jiem bērniem, kuri laprātīgi materiālo palīdzību atteicās sniegt. Tā kā prasītājiem nepieciešama pastāvīga apkopšana un medicīniskā palīdzība, viņi lūdza, lai viņus ievieto invalīdu internātnamā. Tautas tiesa apmierināja Ž. prasību un nolēma uzlikt par pienākumu Rēzeknes pilsētas Izpildu komitejai ievietot pilsoņus Ž. invalīdu internātnamā un piedzīt Rēzeknes pilsētas Izpildu komitejas Sociālās nodrošināšanas nodaļas labā alimentus no prasītāju diviem bērniem. Kasācijas sūdzībā atbildētājs Ž. norādīja, ka vecāki atrodas invalīdu internātnamā pilnīgā valsts apgādībā. Latvijas PSR Augstākās tiesas Civillietu tiesas kolēģija ar savu 1969. g. 6. augusta lēmumu atzina, ka Tautas tiesa pareizi piespriedusi alimentus no laulāto Ž. bērniem par labu invalīdu internātnamam.

Bērnu ļaunprātīga izvairīšanās no tiesas noteikto alimentu samaksas darbanespējīgiem vecākiem ir pamats bērnu saukšanai pie kriminālatbildības pēc LPSR KK 119. p.

X. CITU ĢIMENES LOCEKĻU ALIMENTĀCIJAS TIESĪBAS

1. VISPĀRIGS RAKSTUROJUMS

Atšķirībā no vecāku un bērnu kā vistuvāko radnieku tiesisko attiecību loka pārējo ģimenes locekļu, galvenokārt pārējo tuvāko radnieku savstarpējo tiesību un pienākumu loks ir daudz šaurāks. Citi ģimenes locekļi vispār nav apveltīti ar personiskajām tiesībām un pienākumiem, izņemot, ja viņi iecelti kā aizbildņi vai aizgādņi. No mantiskajām attiecībām citiem tuvākajiem radniekiem ir samērā ierobežotas mantošanas tiesības — brāļi, māsas, vecvecāki ir otrās kārtas likumiskie mantinieki, bet mazbērni un mazmazbērni manto pēc pārstāvības tiesībām (CK 555. p.). Tiem ir ierobežotas dzīvojamās telpas lietošanas tiesības (CK 316.—317. p. p.). Ģimenes likumdošanā šim personām ir nosacītas alimentācijas tiesības un pienākumi (Lġk 88.—92. p. p.). Šādi ģimenes locekļi, kas saistīti ar savstarpēju alimentācijas pienākumu, ir: 1) vecvecāki un mazbērni (Lġk 91.—92. p. p.); 2) brāļi un māsas (Lġk 90. p.);

3) svainības attiecībās sastāvošie padēls, pameita un patēvs, pamāte (Lġk 88.—89. p. p.). Vairāku citu savienoto republiku likumdošana paredz faktiskā audzinātāja un audzinātā bērna savstarpēju alimentāciju.

Visu minēto personu savstarpējām alimentācijas saistībām ir *subsidiārs* (papildus) raksturs, jo tās iestājas tikai tad, ja nav tuvāku ģimenes locekļu (vecāku, bērnu, laulāto), kuriem pirmām kārtām uzlikts alimentācijas pienākums, vai ja nav iespējams no viņiem alimentus saņemt. Visu Lġk 88.—92. p. p. minēto personu alimentācijas saistības var iestāties vienlaicīgi, jo likumā nav noteikta secība, kādā šīs personas aicināmas izpildīt alimentācijas pienākumu. Tā, piemēram, ja nepilngadīgai personai nav vecāku, bet ir pilngadīgie brāļi un māsas, vecvecāki, patēvs vai pamāte, visām šīm personām var vienlaicīgi uzlikt alimentācijas pienākumu.¹ Ja ir dzīvs un uzturētspējīgs kaut viens no tuvākajiem radniekiem (vai arī laulātais), citu ģimenes locekļu alimentācijas pienākums vispār neiestājas. Tā, piemēram, ja nepilngadīgajam bērnam pēc tēva nāves ir palikusi māte, alimentācijas pienākums pret bērnu ir vienīgi viņai. Ne tēva vecākiem, t. i., bērna vecvecākiem, ne patēvam, ar ko māte stājusies laulībā, ne arī bērna pilngadīgajiem brāļiem un māsām alimentācijas pienākumu uzlikt nevar. Tapat, ja darba nespējīgai personai ir laulātais, kas var sniegt uzturu, alimentācijas pienākums nerodas ne šīs personas mazbērniem, ne brāļiem un māsām.

Alimentācijas apmērs visos gadījumos tiesai jānosaka konkrētā naudas summā, kas jāmaksā katru mēnesi (Lġk 93. p. I d.). Nosakot šo apmēru, jāņem vērā, kādi ir materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis personai, no kuras alimentus piedzen un personai, kas tos saņem. Sakarā ar to, ka alimentācijas pienākums vienlaicīgi var būt vairākām personām, tiesai jāņem vērā visas personas, kamimenti jāmaksā, neatkarīgi no tā, vai prasība celta pret visām šīm personām, tikai pret vienu vai dažām no tām (Lġk 93. p. II d.).

Līdzīgi vecāku un bērnu alimentācijas tiesībām te iespējama agrāk piespriesto alimentu apmēra grozīšana, ja mai-

¹ Lietuvas PSR Lġk 99. p. paredz, ka vecāku alimentācijas pienākums rodas tikai tad, ja mazbērniem nav vecāku, laulāto, brāļu un māsu. Salīdzināt ar Latvijas PSR Lġk 92. p.

nījušies materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis personai, kas dod uzturlīdzekļus vai personai, kuras tos saņem (Lgk 94. p.).

2. MAZBĒRNU UN VECVECĀKU ALIMENTĀCIJAS TIESĪBAS

Mazbērnu alimentācijas tiesības un tām atbilstošu vecvecāku alimentācijas pienākumu noteic Lgk 92. p., saskaņā ar kuru tiesības saņemt alimentus ir 1) nepilngadīgiem mazbērniem un 2) pilngadīgiem darba nespējīgiem mazbērniem, ja viņiem nepieciešama palīdzība. Alimentus mazbērni tiesīgi saņemt, kā no mātes, tā tēva vecākiem, ja likumā paredzētajā kārtībā noteikta viņu radniecība. Mazbērniem nav tiesības saņemt alimentus no sava tēva vecākiem, ja nav noteikta paternitāte, vai, ja mazbērni jau ir adoptēti. Savukārt ar adopciju mazbērni iegūst alimentācijas tiesības no adoptētāja vecākiem, kas tiesībās tiek pielīdzināti bērna vecvecākiem. Mazbērnu tiesība saņemt alimentus no vecvecākiem ir nosacīta; tā rodas, ja mazbērniem nav vecāku vai viņi nevar saņemt uztura līdzekļus no saviem vecākiem vai laulātajiem (vecāki miruši, atrodas bezvēsts prombūtnē, vecāki ir slimi un nestrādā).

Alimentācijas pienākums vecvecākiem rodas tikai tad, ja viņiem ir pietiekami līdzekļi mazbērnu uzturēšanai.

Vecvecāku alimentācijas tiesības un tam atbilstošu mazbērnu alimentācijas pienākumu regulē Lgk 91. p. Tiesības saņemt alimentus ir darba nespējīgiem vecvecākiem, kam nepieciešama palīdzība. Darba nespēja un palīdzības nepieciešamība ir jāsaprot tāpat kā attiecībā uz vecākiem (skat. iepriekš!). Priekšnoteikums vecvecāku alimentācijas tiesībām ir neiespēja saņemt uzturlīdzekļus no saviem pilngadīgajiem bērniem vai laulātā, ja to nav vai tie nav spējīgi palīdzību sniegt. Ja mazbērns adoptēts, viņa vecvecāki pēc izcelšanās vairs nebauda alimentācijas tiesības. Tādas rodas adoptētāja vecākiem. Lai gan likums to nepasvītro, alimentācijas pienākums uzliekams tikai pilngadīgiem mazbērniem, jo sevišķi tāpēc, ka arī vecāki var prasīt alimentus tikai no pilngadīgiem bērniem. Mazbērnu alimentācijas pienākums rodas tikai tad, ja viņiem ir pietiekami līdzekļi. Šis pienākums balstās uz radniecības fakta un

tāpēc nav svarīgi, vai vecvecāki savā laikā ir snieguši materiālu atbalstu mazbērnu audzināšanā. Arī tad, ja mazbērnu vecākiem ir atņemtas vecāku tiesības, un līdz ar to viņi būtu zaudējuši tiesības uz alimentiem no bērniem, vecvecāku alimentācijas tiesības šis apstāklis neietekmē.

3. BRĀĻU UN MĀSU ALIMENTĀCIJAS TIESĪBAS

Alimentācijas tiesības ir 1) nepilngadīgiem un arī 2) pilngadīgiem darba nespējīgiem brāļiem un māsām, kam nepieciešama palīdzība. No likuma izriet, ka alimentācijas tiesības ir arī pusbrāļiem un pusbāsām. Alimentācijas tiesības pēc Lġk 90. p. ir adoptētajiem bērniem pret pārējiem adoptētāja bērniem (Lġk 116. p.). Savukārt šī tiesība zūd pret brāļiem un māsām, pēc izcelšanās, ja tie ir adoptēti. Brāļu un māsu alimentācijas tiesības rodas, ja nepilngadīgajiem vai darba nespējīgajiem pilngadīgajiem brāļiem un māsām nav vecāku vai viņi nevar saņemt uzturlīdzekļus no saviem vecākiem vai laulātajiem vai pilngadīgajiem bērniem. Alimentācijas pienākumu var uzlikt tikai tiem brāļiem un māsām, kam ir pietiekami līdzekļi, kaut arī viņi paši ir darba nespējīgi. Alimentācijas pienākums uzliedams tikai pilngadīgajiem brāļiem un māsām. Nepilngadīgiem brāļiem un māsām, ja viņi strādā un viņiem ir līdzekļi atsevišķos gadījumos (nelaimes gadījumā iet bojā vecāki un citu radnieku nav), var būt tikai morāls pienākums sniegt pabalstu mazgadīgajiem brāļiem un māsām. Alimentācijas saistības nerodas starp svainā brāļiem un māsām, lai gan tie kopā dzīvojuši un auguši.

4. PATĒVA, PAMĀTES UN PADĒLA, PAMEITAS ALIMENTĀCIJAS TIESĪBAS

Šīs personas nesaista radniecība, bet gan svainība. Tāpēc šī veida alimentācijas saistībām ir vēl papildus nosacījums, salīdzinot ar augstāk apskatīto radnieku alimentācijas saistībām, proti, nepieciešams uzturēšanas fakts.

Patēva (pamātes) alimentācijas pienākumu reglamentē Lġk 88. p. Saskaņā ar to tiesības saņemt alimentus ir kā nepilngadīgajiem, tā pilngadīgajiem darba nespējīgajiem padēliem un pameitām, kam nepieciešama palīdzība.

Šī tiesība rodas, ja padēlam pa pameitai nav vecāku (tie miruši vai nav zināmi) vai ja no vecākiem nevar saņemt *pietiekamus* uzturlīdzekļus. Šādā gadījumā, ja vecāku materiālais stāvoklis uzlabojas, patēva vai pamātes alimentācijas pienākums atkrit. Otrs svarīgs priekšnoteikums šai alimentācijas saistībai ir padēla vai pameitas uzturēšanas vai audzināšanas fakts. Tāpēc, piemēram, bērna mātes iestāšanās laulībā automātiski vēl neradīs alimentācijas tiesības bērnam saņemt alimentus no patēva, ja pēdējais nebūs šo bērnu uzturējis vai audzinājis (piemēram, bērns dzīvo pie mātes vai tēva radniekiem) Likumā nav noteikts, cik ilgai jābūt padēla vai pameitas audzināšanai vai uzturēšanai, lai rastos alimentācijas saistības. Tas ir atkarīgs no konkrētiem lietas apstākļiem, tomēr uzturēšanai jābūt pietiekoši ilgai, lai varētu spriest, ka patēvs (pamāte), kas bērnam ir sveša persona, ir uzņēmusies viņa audzināšanas vai uzturēšanas pienākumu. Atšķirībā no vecvecāku un mazbērnu, kā arī brāļu un māsu alimentācijas saistībām patēva (pamātes) alimentācijas pienākums vienā aspektā vairāk līdzinās vecāku alimentācijas pienākumam, proti, Lgk 88. p. nav uzsverta prasība, ka šo personu alimentācijas pienākums rodas tikai tad, ja viņam ir pietiekami līdzekļi. Taču saskaņā ar Lgk 93. p. viņu materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis ir jāņem vērā. Patēva (pamātes) alimentācijas pienākums nav atkarīgs no tā, vai laulība starp patēvu (pamāti) un bērna māti (tēvu) izbeigta, vai nē. Tādējādi iespējams, ka patēva pienākums sniegt alimentus padēlam vai pameitai paliek arī pēc tam, kad viņa laulība ar bērna māti ir šķirta, pie kam pat tai gadījumā, ja bērnam būtū abi vecāki pēc izcelšanās, no kuriem viņš alimentus nevar saņemt.

Padēla (pameitas) alimentācijas pienākums (Lgk 89. p.) rodas, ja darba nespējīgie patēvs un pamāte, kam nepieciešama palīdzība, nevar saņemt uzturlīdzekļus no saviem pilngadīgajiem bērniem vai laulātajiem. Šis pienākums ir atkarīgs no tā, vai patēvs (pamāte) savā laikā ir audzinājuši vai uzturējuši padēlus (pameitas). Atšķirībā no 1926. g. Lgalk 42¹. p., pēc kura patēvam (pamātei) radās alimentācijas tiesības, ja viņš ne mazāk kā 10 gadus bija uzturējis vai audzinājis padēlu (pameitu), spēkā esošā Lgk 89. p. principā šo alimentācijas pienākumu paredz neatka-

rīgi no audzināšanas vai uzturēšanas ilguma. Šāds noteikums ir pareizāks, jo alimentācijas saistībām nav atlīdzības raksturs. Tomēr likumā ir paredzēti apstākļi, kas var būt pamats padēla (pameitas) atbrīvošanai no alimentācijas pienākuma. Saskaņā ar Lgk 89. p. II d. tiesa ir tiesīga atbrīvot padēlu (pameitu) no alimentācijas pienākuma, ja patēvs vai pamāte viņus audzinājuši vai uzturējuši mazāk nekā 5 gadus, kā arī, ja viņi nav pienācīgi pildījuši savus pienākumus uzturēt vai audzināt padēlus vai pameitas. Patēvam vai pamātei ir alimentācijas tiesības arī tad, ja viņi pēc tiesas sprieduma ir maksājuši alimentus padēlam vai pameitai.

5. FAKTISKĀ AUDZINĀTĀJA ALIMENTĀCIJAS PIENĀKUMS

Kopš 1928. gada padomju ģimenes likumdošanā ir paredzēts alimentācijas pienākums personai, kas pieņēmusi audzināt un uzturēt svešus bērnus, bet pēc tam no bērna uzturēšanas atteikusies. Attiecīga norma 1928. g. 29. nov. tika ietverta KPFSR Lgalk kā 42³. p. un attiecīgi arī citu savienoto republiku likumdošanā.

Nosakot bērna faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu, likumdevējs ar to centās aizsargāt bez vecākiem palikušo bērnu intereses, ja pēdējie faktiski bija pieņemti audzināšanā svešā ģimenē, t. i., it kā faktiski adoptēti, lai gan adopcijas attiecības likumā paredzētā kārtībā netika noformētas. Pēc Lgalk 42³. p. alimentācijas pienākumu nevarēja uzlikt personām, kas ieceltas par bērna aizbildņiem vai aizgādņiem, kā arī personām, kas bērnus pieņēmušas audzināt uz patronāta līguma pamata (Lgalk 42³. p. II d.). Šis pienākums neradās arī tad, ja alimentācijai bija cits likumā paredzēts pamats, piemēram, ja bērnu bija audzinājuši vecvecāki, patēvs vai pamāte, vecākie brāļi vai mātes, jo viņu alimentācijas pienākums likumā ir reglamentēts atsevišķi. Arī bērna faktiskajam tēvam, ja viņš ar bērna māti nesastāvēja reģistrētā laulībā, alimentācijas pienākums pēc Lgalk 42³. p. neradās, jo tajā laikā, kā zināms, ļoti atvieglota bija paternitātes noteikšanas iespēja ārļaulības bērniem un tāpēc pēdējo vecākiem alimentācijas pienākums iestājās pēc Lgalk 42. p. Pēc likuma jēgas Lgalk 42³. p. noteiktais alimentācijas pienākums bija domāts attiecībā tikai pret svešu bērnu, ko persona pieņēmusi ar

nolūku audzināt savā ģimenē. Šīs normas praktiskā nozīme līdz Lielā Tēvijas kara sākumam pakāpeniski samazinājās, un praksē to pielietoja visai reti. Tas tāpēc, ka, pieņemot svešu bērnu ģimenē audzināšanai, parasti to adoptēja. Arī kara laikā un pēc tā adopcija praksē kļuva par noteicošo formu svešu bērnu audzināšanai.

Lgalk 42³. p. piemērošana praksē kļuva no jauna aktuāla, sākot ar 50-tiem gadiem, taču pavisam atšķirīgi no savas sākotnējās nozīmes. Šo normu, kas bija domāta no radniecības viedokļa svešas personas alimentācijas pieņākumam, sāka piemērot, lai piespriestu alimentus no ārļaulībā dzimuša bērna faktiskā tēva, ja bērna paternitāte nebija noteikta, bet faktiskais tēvs bērnu bija audzinājis un uzturējis. Praksē aizvien vairāk Lgalk 42³. p. sāka piemērot šim nolūkam, līdz beidzot 1960. g. šādu praksi pilnīgi akceptēja PSRS Augstākās Tiesas Plēnums, izskatot atveišķu lietu.¹ Literatūrā jautājums par Lgalk 42³. p. piemērošanu šai nolūkā bija strīdīgs, lai gan lielākoties tika pozitīvi vērtēts, jo zināmā mērā šāda prakse aizsargāja ārļaulības bērna mantiskās intereses, kad likumdošana ierobežoja paternitātes noteikšanas iespējas ārļaulības bērniem. Vienlaicīgi literatūrā arī iebilda pret šādu Lgalk 42³. p. piemērošanu, jo ar to prakse faktiski «apgāja» spēkā esošo likumdošanu par paternitātes noteikšanas ierobežojumu. Formāli šāda prakse gan nebija pretrunā ar likumdošanu, jo, piespriežot alimentus pēc Lgalk 42³. p., tiesa balstījās nevis uz radniecības faktu (paternitāti), bet gan uz bērna audzināšanas un uzturēšanas faktu. Tomēr jau 50-tajos gados literatūrā jautājumu par Lgalk 42³. p. piemērošanu saistīja ar nepieciešamību turpmāk paplašināt paternitātes noteikšanas iespēju ārļaulības bērniem, uzskatot, ka tikai uzturlīdzekļu piedziņa bērnam ir visai nepilnīgs ārļaulības bērna tiesiskā stāvokļa problēmas atrisinājums.²

Šis jautājums bija ļoti strīdīgs, apspriežot Ļaulības un ģimenes likumdošanas pamatu projektu, kura 21. p. II d. paredzēja saglabāt turpmāk visām republikām obligātu

¹ Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 14 сентября 1960 г., Дело по иску Антипиной В. Д. к Емельянову С. А. о взыскании алиментов. «Бюллетень Верховного Суда СССР», 1961 г., № 1, стр. 7—9.

² Sk., piemēram: Г. М. Свердлов. Охрана интересов детей в советском семейном и гражданском праве, М., 1955, стр. 40—42.

faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu. Tāpēc Pamatos šī norma netika ietverta, bet Pamati atstāja iespēju šo alimentācijas pienākumu noteikt savienoto republiku likumdošanā (Pamatu 21. p. III d.).

Literatūrā izvirzījās divi diametrāli pretēji viedokļi. Vieni uzskatīja, ka faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākums likumdošanā nav jāparedz šādu apsvērumu dēļ. Pirmkārt, tāpēc, ka Pamati ļoti paplašina ārvaldībā dzimušo bērnu paternitātes noteikšanas iespēju un praktiski visos gadījumos, kad piemēroja Līgalk 42³. p. pēc Pamatiem iespējama paternitātes noteikšana. Pie tam paternitātes noteikšana bērna intereses nodrošina daudz plašāk, jo rada tam visas radniecības tiesības un pienākumus, bet ne tikai tiesības uz alimentiem. Sakarā ar plašo paternitātes noteikšanas iespēju normai par faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu būtu ļoti maza nozīme. Otrkārt, faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākuma saglabāšana mūsdienās vairs nebūtu morāli attaisnojama, tāpēc, ka personai, kas savā laikā godprātīgi rīkojusies, pieņemot svešu bērnu audzināšanā, tiktu uzlikts alimentācijas pienākums, lai gan atteikšanās no svešā bērna audzināšanas var būt saistīta ar ģimenes stāvokļa un materiālo apstākļu izmaiņanos šai personai. Tagad, kad plaši attīstīts bērnu iestāžu tīkls, tajos gadījumos, kad bērns palicis bez vecāku aizgādības, ir iespējams viņu nodot bērnu iestādes audzināšanā. Pie tam šāda norma būtu pamudinājums pilsoņiem pat nepieciešamības gadījumos atteikties no sveša bērna pieņemšanas audzināšanā. Minēto viedokli literatūrā aizstāv un pamato M. Matvējevs.¹ Literatūrā ir arī pretējs uzskats, ka faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākums nav zaudējis savu nozīmi sakarā ar paternitātes noteikšanas iespējas paplašināšanu un tāpēc tas saglabājams arī turpmāk.²

---

¹ Г. К. Матвеев. Об институте фактического воспитания чужих детей. В сб.: Правовые вопросы семьи и воспитания детей, М., 1968, стр. 97—101.

² А. Белякова. Алиментные обязательства, «Сов. юстиция», 1968 г., № 24, стр. 18; В. А. Рясенцев. Задачи кодификации семейного законодательства союзных республик, «Сов. гос. и право», 1969 г., № 1, стр. 50—51; Е. Ф. Мельник. Внебрачные дети и алиментные обязательства лиц, принявших детей на воспитание. В сб.: Правовые вопросы семьи и воспитания детей, М., 1968, стр. 101—109.

Savienoto republiku likumdošana *dažādi* atrisinājusi jautājumu par faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu. *Latvijas PSR Lgk* (arī Baltkrievijas un Lietuvas PSR laulības un ģimenes kodeksi) *faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu neparedz*. Vairāku citu savienoto republiku likumdošana noteic kā faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu, tā arī atbilstošas alimentācijas tiesības (KPFSR Lgk 85.—86. p. p., Igaunijas PSR Lgk 101—102. p. p. u. c.). Saskaņā ar KPFSR Lgk 85. p. personām, kas pieņēmušas bērnus pastāvīgā audzināšanā un apgādībā atsakoties no tālākas apgādības, ir jāuztur nepilngadīgie, kā arī darba nespējīgie audzēkņi, kam nepieciešama palīdzība, ja tiem nav vecāku vai arī no vecākiem tie nevar saņemt uzturlīdzekļus. Savukārt KPFSR Lgk 86. p. noteic, ka personai, kas atradusies pastāvīgā audzināšanā un apgādībā, ir jāuztur personas, kas faktiski viņus audzinājušas, ja tās ir darba nespējīgas, kam nepieciešama palīdzība, un ja viņi nevar saņemt uzturlīdzekļus no saviem bērniem vai laulātajiem. Igaunijas PSR Lgk 102. p. noteic, ka tiesa var atbrīvot audzēkņus no alimentācijas pienākuma, ja viņi atradušies audzināšanā un apgādībā mazāk par 10 gadiem.

Lai gan Latvijas PSR Lgk faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu neparedz, tomēr likumdošana nevarēja pasliktināt to personu stāvokli, kuras saskaņā ar agrāko likumdošanu šādas alimentācijas tiesības baudīja. Tāpēc Latvijas PSR APP 1969. g. 25. sept. dekrēta 12. p. noteic, ka Lgalk, kas agrāk bija spēkā Latvijas PSR teritorijā, 42³. p. noteikumi jāpiemēro arī pēc Lgk spēkā stāšanās attiecībā uz bērniem, *kas pieņemti pastāvīgā audzināšanā un apgādībā pirms 1969. g. 1. oktobra*. Sakarā ar to tām personām, no kurām tiesa bija piespriedusi alimentus pēc Lgalk 42³. p., alimentu maksāšana jāturpina arī pēc 1969. g. 1. okt. Arī tām personām, kas pieņēmušas bērnus audzināšanā līdz 1969. g. 1. okt. neatkarīgi no tā, vai bērns dzimis pirms vai pēc Pamatu stāšanās spēkā, kā arī neatkarīgi no tā, vai audzināšana un apgādība turpinās pēc 1969. g. 1. okt., vai izbeigusies pirms tam, alimentācijas pienākums saglabājas, un tiesai prasība par alimentu piedziņu no faktiskā audzinātāja jāpieņem un jāapmierina, ja ir 1926. g. Lgalk 42³. p. paredzētie noteikumi. Pilsoņi R.

un L. atradās faktiskās kopīdzīves attiecībās. R. 1967. g. aprīlī piedzima dēls E., kuru pilsonis L. pieņēma savā audzināšanā un apgādībā, bet 1969. g. augustā atteicās no tālākās līdzdalības viņa audzināšanā un apgādībā. Tā kā R. nav pietiekošu līdzekļu dēla uzturēšanai, viņa cēla prasību par alimentu piedziņu no L., pamatojoties uz 1926. g. Lgalk 42³. p. Tautas tiesa nosprieda piedzīt no L. par labu R. dēla uzturam ik mēnesi 25 rbļ. Tātad arī mūsu republikas tiesu praksē faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumam vēl zināmu laiku būs nozīme, sevišķi attiecībā uz tiem bērniem, kas dzimuši pirms Pamatu spēkā stāšanās, ja tiem paternitāte nav noteikta pēc Lgk 54. p. Paternitāti tiesā tiem noteikt nevar.

Pēc Lgalk 42³. p. faktiskajam audzinātājam ir pienākums uzturēt kā nepilngadīgos, tā pilngadīgos darba nespējīgos bērnus, kam nepieciešama palīdzība, ja 1) šo bērnu vecāki miruši, vai 2) ja vecākiem nav pietiekamu līdzekļu bērnu uzturēšanai. Šis alimentācijas pienākums nav bērna aizbildnim vai aizgādņim, personai, kas bērnu audzina pēc patronāta liguma, kā arī tad, ja alimentācijai ir cits likumā paredzēts pamats. Lai rastos alimentācijas pienākums, ir nepieciešams kā audzināšanas, tā apgādības fakts. Likums nenoteic audzināšanas un apgādības ilgumu. Svarīgs ir faktiskā audzinātāja nolūks — pieņemt bērnu *pastāvīgā* audzināšanā un apgādībā. Līdzekļiem, ko bērns saņem no faktiskā audzinātāja, jābūt galvenajam bērna eksistences avotam. Faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākums var iestāties vienlaicīgi ar citu personu alimentācijas pienākumu (vecvecāku, brāļu un māsu). Tā kā pēc Lgalk 42³. p. svarīgs ir audzināšanas un apgādības fakts, nav nepieciešams, lai būtu mutiska vai rakstiska vienošanās par bērna audzināšanu. Nepieciešams tikai audzinātāja nolūks pieņemt bērnu *pastāvīgā* audzināšanā, bet nevis uzņemties šos pienākumus uz laiku, kamēr, piemēram, bērna vecāki atrodas komandējumā, atvaļinājumā.¹

Ievērojot to, ka faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākums (un arī tiesības) ir noteikts citu savienoto republiku spēkā esošajā likumdošanā, praksē var izvirzīties jautājums, kā rīkoties, ja persona pieņēmusi bērnu faktiskā

¹ Tuvāk par šo jautājumu sk.: В. А. Рясенцев. Семейное право, М., 1967 г. стр. 184—190.

audzināšanā un apgādībā tajā savienotajā republikā, kurā likumdošana paredz faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākumu, bet pēc tam pārcēlusies uz dzīvi Latvijas PSR, kur šāda alimentācija nav paredzēta. Latvijas PSR likumdošana speciāli neparedz, ka šādā gadījumā būtu jāpieņem citas savienotās republikas likumi, lai gan varbūt audzināšanas un apgādības fakts kādā no tām ir ilgstoši pastāvējis. (Uzbekijas PSR LĢk 8. p. šādu iespēju paredz). Tāpēc Latvijas PSR tiesas šādu prasību nevar pieņemt, izņemot gadījumus, kas paredzēti LPSR APP 1969. g. 25. sept. dekrētā. Ja viena no pusēm dzīvo Latvijas PSR, bet otra tajā savienotajā republikā, kuras likumdošana šo alimentāciju paredz, tad šīs savienotās republikas tiesa prasību var pieņemt un apmierināt vienalga, vai tajā dzīvo prasītājs vai atbildētājs, jo alimentu piedziņas lietās iespējama piekritība pēc prasītāja izvēles. Tas pats attiecas uz faktiskā audzinātāja alimentācijas tiesībām.

XI. ALIMENTU MAKSĀŠANAS VAI PIEDZIŅAS KĀRTĪBA

Alimentu maksāšanas vai piedziņas jautājums parasti izvirzās tad, kad tās personas, kam uzlikts uzturdošanas pienākums, dzīvo atsevišķi no alimentējamiem, vai kad šis pienākums netiek labprātīgi pildīts. Agrākā likumdošana paredzēja tikai alimentu piedziņu. Spēkā esošā reglamentē arī alimentu labprātīgu maksāšanu.

I. LABPRĀTĪGAS ALIMENTU MAKSĀŠANAS KĀRTĪBA

Alimentu maksāšanas kārtību pirmo reizi noteica PSRS APP 1967. g. 21. jūlija dekrēts «Par bērnu uzturam noteikto alimentu maksāšanas un piedziņas kārtības uzlabošanu», attiecinot to tikai uz alimentiem no vecākiem bērnu labā. Pamatu 23. p. un LĢk 95.—97. p. p. labprātīgu alimentu maksāšanu attiecina uz visiem *alimentācijas veidiem* — kā alimentiem bērnu labā, tā arī vecāku, citu ģimenes locekļu, laulāto un šķirto laulāto alimentāciju. Pie tam LĢk 95. p.

paredz divējādus labprātīgas alimentu maksāšanas veidus: 1) alimentu maksāšana personiski, t. i., vai nu nodotot attiecīgos uzturlīdzekļus tieši alimentējamai personai, vai nosūtot tos pa pastu; 2) alimentus labprātīgi maksā ar darba vietas, pensijas vai stipendijas saņemšanas vietas administrācijas starpniecību (Lġk 95. p. I d.). Likumdošanā sīki reglamentēta šī alimentu maksāšanas kārtība. Personai, kura vēlas labprātīgi maksāt alimentus, ir jāiesniedz par to rakstveida pieteikums uzņēmuma, iestādes vai organizācijas administrācijai pēc savas darba vietas vai pensijas vai stipendijas saņemšanas vietas (Lġk 96. p. II d.). Pieteikumā jānorāda persona, kuras labā alimentus maksā un persona, kurai tie jāizmaksā vai jāpārskaita, ja tās ir divas dažādas personas, piemēram, nepilngadīgais bērns un viņa māte. Alimentu ieturēšanas pamats ir alimentu maksātāja pieteikums, t. i., viņa vienpusējas gribas akts. Un šis apstāklis noteic pieteikuma raksturu, proti alimentu maksātājs ir tiesīgs jebkurā laikā to atsaukt. Alimenti pēc pieteikuma ir jāietur no pieteikuma iesniegšanas dienas. Neatkarīgi no tā, vai alimentu saņēmējam tiesības uz alimentiem radušās jau pirms tam, vai nē.

Alimentu apmērs. Ja alimentu apmērs noteikts likumā (nepilngadīgiem bērniem), tad pieteikumā tas nav jānorāda, un alimenti jāietur likumā noteiktajā apmērā. Ja likumā alimentu apmērs nav noteikts (pilngadīgo bērnu, laulātā, citu ģimenes locekļu labā), tad saskaņā ar Lġk 97. p. I d. ieturamo alimentu summu norāda pieteikuma iesniedzējs. Un tāpēc viņš ir tiesīgs vēlāk ar jaunu pieteikumu alimentu apmēru grozīt. Citas personas (alimentu saņēmējs) šādas alimentācijas gadījumā nevar prasīt darba vietas administrācijai alimentu apmēru grozīšanu. Viņas ir tiesīgas jebkurā laikā iesniegt tiesā prasību (Lġk 95. p. II d.), ja viņas nav apmierinātas ar alimentu maksātāja norādīto alimentu apmēru. Alimentu apmērs, izņemot, ja tas nepilngadīgajiem bērniem ir noteikts daļas attiecībā no maksātāja ienākumiem, parasti nosakāms konkrētā naudas summā, kas ieturama ik mēnesi. Taču likums neaizliedz alimentu maksātājam alimentu apmēru noteikt arī pārējos gadījumos procentu veidā no ienākumiem, piemēram, 10%, 15% u. tml.

Likumā noteikts, kad alimentus, pamatojoties uz piete-

kumu, nevar ieturēt (Lġk 97. p. IV. d.). Tas ir tad, ja pēc pieteikuma un citiem izpildu dokumentiem ieturamā kopsumma pārsniedz 50% no darba algas un tai pielīdzinātiem maksājumiem un izmaksām, kas jāsaņem alimentu maksātājam (CPK 403. p. 1. pk.). Tas ir arī tad, ja pēc tiesas sprieduma alimenti jāpiedzen citas mātes bērniem.

Uzņēmuma, iestādes vai organizācijas administrācija, kurai iesniegts pieteikums, saskaņā ar to katru mēnesi ietur alimentus no darba algas, pensijas, pabalstiem utt. Arī te vērā ņemami tie izpeļņas veidi, no kuriem drīkst ieturēt alimentus. Pieteikumi par alimentu maksāšanu ir jāglabā tādā pat kārtībā, kāda ir noteikta izpildu dokumentu glabāšanai (Lġk 97. p. II d.). Amatpersonai, kas tos nozauģējusi, ir LPSR CPK 352. p. paredzētā atbildība. Pieteikums tomēr atšķiras no citiem izpildu dokumentiem vispirms ar to, ka pieteikuma iesniedzējs ir tiesīgs to jebkurā laikā anulēt un alimentu ieturēšanu izbeigt, iesniedzot jaunu pieteikumu. Alimentus pēc pieteikuma var ieturēt tikai tā organizācija, kurai pieteikums adresēts. Tāpēc tas neattiecas uz citām alimentu maksātāju darba vietām, ja viņš strādā amatu savienošanas kārtībā. Pieteikums zaudē spēku, ja alimentu maksātājs maina darba vietu. Viņa jaunajā darba vietā alimentus var ieturēt tikai pēc jauniesniegta pieteikuma. Saskaņā ar Lġk 97. p. III d. alimentu parādu par pagājušo laiku alimentu labprātīgas maksāšanas gadījumā var ieturēt tikai pēc paša maksātāja pieteikuma. To var piedzīt arī tiesas ceļā pēc alimentu saņēmēja prasības.

Ievērojot to, ka alimentu labprātīga maksāšana notiek pēc paša maksātāja vienpusīgas iniciatīvas, ka ar to ne vienmēr tiek nodrošinātas alimentētām personās intereses, jo alimentu summa, ko nosaka maksātājs, var būt mazāka nekā tā, ko noteiktu tiesa, alimentu saņēmējam likums paredz tiesību iesniegt prasību tiesā par alimentu piedziņu (Lġk 95. p. II d.). Praksē labprātīga alimentu maksāšana pēc pieteikuma patlaban vēl ir visai maz sastopama pat republikās lielākajos uzņēmumos. Tas zināmā mērā izskaidrojams gan ar nepietiekamo tiesību popularizēšanas darbu, gan arī ar to, ka alimentu piedziņa tiesā dod alimentu saņēmējam plašākas garantijas alimentu vienmēriģai saņemšanai.

2. ALIMENTU PIEDZIŅA TIESAS CEĻĀ

Alimentācijas priekšnoteikumiem — bērna nepilngadībai, pārējo alimentējamo personu darba nespējai — parasti ir vairāk vai mazāk ilgstošs raksturs. Atbilstoši tam alimentācijas saistība ir ilgstoša. No tā izriet secinājums, ka jebkurā laikā, kamēr pastāv alimentācijas priekšnoteikumi, ir tiesības alimentu piedziņu tiesas ceļā neatkarīgi no tā, cik ilgs laiks pagājis kopš brīža, kad radušās prasības tiesības (Lġk 98. p. I d.). Likumdošanā pastāv prezumpcija, ka līdz prasības iesniegšanaiimenti ir labprātīgi maksāti, un tāpēc principā nav pamata alimentus piedzīt par pagājušo laiku. Bez tam rastos samērā lielas grūtības noteikt alimentu apmēru. Vadoties no tā, Lġk 98. p. II d. noteikts, ka *alimentus piespriež tikai uz turpmāko laiku* no brīža, kad celta prasība tiesā. Tādējādi alimentu piedziņai uz turpmāko laiku nekāds prasības noilgums nevar iestāties, jo pastāvīgi turpinās alimentācijas priekšnoteikumi, un normālos apstākļos nav pamata alimentu piedziņai par pagājušo laiku, kad personas, kas apveltītas ar alimentācijas tiesībām, kaut kādu apsvērumu dēļ šīs tiesības nav izlietojusi.

Citādi, ja persona, kuraiimenti bija jāmaksā, no šī pienākuma izvairījās. Tad nav pamata prezumpcijai, kaimenti labprātīgi maksāti. Tāpēc Lġk 98. p. II d. paredz *alimentu piedziņu arī par pagājušo gadu*, ja tiesa konstatē, ka pirms griešanās tiesā prasītājs veicis pasākumus, lai saņemtu alimentus, bet nav tos saņēmis tādēļ, ka persona, kurai tie jāmaksā, izvairījies no alimentācijas pienākuma. Par pagājušo laiku alimentus var piedzīt kopš tā brīža, kad prasītājs veicis pasākumus alimentu saņemšanai, bet *ne vairāk kā trīs gadu robežās*, lai gan attiecīgos pasākumus viņš veicis ilgāk par trim gadiem, piemēram, griezies pie atbildētāja, pieprasot alimentus, vai viņa darba vietā, prasot sabiedriskās organizācijas ietekmēt atbildētāju, griezies milicijā utt. Par pagājušo laiku alimentu saņēmējs tiesīgs piedzīt alimentu parādu, kas radies, alimentus ieturot pēc alimentu maksātāja pieteikuma (Lġk 97. p. III d.) Alimentu piedziņa par pagājušo laiku trīs gadu robežās iespējama arī tad, ja *pirms* bērna paternitātes

noteikšanas tiesas ceļā viņa tēvs izvairījies no bērna uzturēšanas.¹

No alimentu piedziņas par pagājušo laiku ir jāatšķir alimentu parāda piedziņa pēc jau izsniegta izpildu raksta. Tas, ka persona, kas tiesīga alimentus saņemt, ir griezusi tiesā ar alimentu piedziņas prasību un ka tiesa alimentus piedzinusi, dod pamatu prezumēt, ka prasītājam alimenti ir nepieciešami. Tāpēc alimentu parādu pēc jau izdota izpildu raksta var piedzīt arī par pagājušo laiku, bet ne vairāk kā par trim gadiem no dienas, kad izpildu raksts iesniegts piedziņai (Lgk 100. p. I d.). Tā kā alimentus tiesa piespriedusi, tad arī alimentu maksātājam tas ir zināms un izpildu raksta iesniegšana piedziņai viņu nevar pārsteigt. Izņēmums no šī vispārējā noteikuma, ka alimentu parādu var piedzīt par trim pagājušiem gadiem, ir tad, ja alimentu maksātājs izvairījies no alimentu piedziņas. Tad saskaņā ar Lgk 100. p. II d. pēc izpildu raksta, kas iesniegts izpildīšanai, alimentu parādu piedzen par visu pagājušo laiku neatkarīgi no tā, vai notecējis trīsgadīgais noilguma termiņš un vai persona, kuras uzturēšanai piespriesti alimenti, sasniegusi pilngadību.

Līdz ar to rodas jautājums par alimentu parāda noteikšanu. Vadoties no Lgk 100. p. III d. to nosaka pēc faktiskās izpeļņas, kuru parādnieks saņēmis laikā, kad nav izdarīta piedziņa. Ja parādnieks tajā laikā nav strādājis, vai nav iesniegti dokumenti, kas apliecina viņa izpeļņu šajā laikā, tad alimentu parādu nosaka pēc izpeļņas parāda piedziņas laikā. Parādu apmēru nosaka tiesu izpildītājs. Ja alimentu piedzinējs vai parādnieks ar noteikto parāda apmēru nav apmierināts, viņš var pārsūdzēt tiesu izpildītāja darbības CPK 435. p. noteiktajā kārtībā.

Sakarā ar ilgstošu alimentu nepiedziņu (par vairākiem gadiem) var izveidoties ļoti lielas alimentu parādu summas. Šādā gadījumā tiesa var *samazināt alimentu parāda apmēru* vai pilnīgi atbrīvot no alimentu parāda samaksas. Tomēr tas iespējams tikai tad, ja alimentu parāds radies alimentu makstātāja slimības dēļ vai citu attaisnojošu iemeslu dēļ (Lgk 101. p. II d.). Latvijas PSR Lgk nav pare-

¹ Е. Ворожейкин. Регулирование отношений по содержанию детей при признании и установлении отцовства. «Сов. юстиция», 1969, № 5, с. 17.

dzēts, ka, samazinot alimentu parāda apmēru, būtu jāievēro maksātāja materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis parāda apmēra noteikšanas un parāda dzēšanas laikā. Pēc PSRS Augstākās Tiesas Plēnuma 1950. g. 4. aug. lēmuma 15. p. arī šie apstākļi bija pamats, lai samazinātu alimentu parāda apmēru. KPFSR Lgk 96. p. VII d. atļauj pilnīgi vai daļēji atbrīvot no alimentu parāda samaksas, ievērojot ka maksātāja materiālais un ģimenes stāvoklis rada neiespēju parādu piedzīt.

Vecākiem un bērniem par ļaunprātīgu izvairīšanos no alimentācijas pienākuma ir paredzēta kriminālatbildība. Ja persona ir sodīta par ļaunprātīgu izvairīšanos no alimentu maksāšanas vai ja persona bijusi jāmeklē milicijas iestādēm sakarā ar izvairīšanos no alimentu maksāšanas (lai gan viņa nav sodīta), viņas pasē saskaņā ar Lgk 99. p. I d. milicijas iestādes izdara atzīmi, ka šim personām ar tiesas spriedumu jāmaksā alimenti. Šāda atzīme pasē ir pamats alimentu ieturēšanai no attiecīgās personas darba algas un citiem ienākumiem līdz izpildu raksta saņemšanai. Lai nodrošinātu alimentu ieturēšanu bērnu labā, PSRS APP 1967. g. 21. jūlija dekrēta 4. p., (to paredz arī dažu savienoto republiku Lgk, piemēram, KPFSR Lgk 92. p.), noteic, ka uzņēmuma, iestādes, organizācijas administrācijai, kura pēc tiesas snieduma ieturējusi alimentus bērnu uzturam, triju dienu laikā jāpaziņo tiesu izpildītājam pēc sprieduma izpildes vietas un personai, kas saņem alimentus, par alimentu maksātāja aiziešanu no darba, kā arī par tā jauno darba vai dzīves vietu, ja tas zināms. Minētā dekrēta 4. p. paredz, ka arī alimentu maksātājam tai pašā termiņā jāpaziņo tiesu izpildītājam par darba vai dzīves vietas maiņu, kā arī par papildus līdzekļiem no darba, ko veic amatu savienošanas kārtībā u. tml. Par šo pienākumu neizpildīšanu vainīgās amatpersonas kā arī alimentu maksātājs sodāmi CPK 413. p. noteiktajā kārtībā un apmērā. Likumā ir stingri noteikts alimentu izmaksāšanas un pārsūtīšanas termiņš (Lgk 102. p.). Tas attiecas kā uz labprātīgu alimentu maksāšanu pēc pieteikuma, tā uz alimentu piedziņu pēc tiesas sprieduma. Tās organizācijas administrācijai, kas ietur alimentus, tie jāizmaksā vai jāpārsūta *tris dienu laikā* pēc darba algas, pensijas, stipendijas u. c. taml. summu *izmaksai noteiktās dienas*.

Dažu savienoto republiku likumdošanā ir reglamentēti arī citi alimentācijas tiesību jautājumi. Piemēram, KPFSR Lġk 97. p. noteic, ka attiecībā uz alimentu summām nav iespējams ieskaits pēc alimentu maksātāja pieprasījuma. Latvijas PSR Lġk tādas normas nav; tas tieši nav norādīts arī LPSR CK 238. p., kas noteic ieskaita nepieļaujamību. Tomēr domājams, ka arī mūsu republikā uz alimentu summām ieskaitu attiecināt nevar. Alimentācijas saistību rašanās starp stingri noteiktiem tiesību subjektiem izslēdz arī cesijas un parāda pārvedes iespēju.

KPFSR Lġk 97. p. nepieļauj alimentu atpakaļpiedziņu, izņemot gadījumus, kad atcelts alimentu piedziņas spriedums, kas bija pamatots uz prasītāja sniegtām maldinošām ziņām vai viņa iesniegtiem viltotiem dokumentiem. Mūsu republikā to regulē CPK 439. p. — par izpildīšanas pagriezīnu. Alimentu piespriešanu un piedziņas procesuālos jautājumus reglamentē LPSR civilprocesa kodekss.

XII. AIZBILDNĪBA UN AIZGĀDNĪBA. PATRONĀTS

Aizbildnība un aizgādnība, (kr. «Опека и попечительство» vāc. «Vormundschaft», «Pflegschaft»), kā arī patronāts ģimenes likumdošanā ieņem īpašu vietu, jo ar aizbildnības un aizgādnības nodibināšanu nepilngadīgām personām un patronāta līguma noslēgšanu tiek panākta bez vecāku aizgādnības palikušo bērnu audzināšana citā ģimenē, neradot starp aizbildni (aizgādni) vai patronu, no vienas puses, un audzināšanā nodoto bērnu, no otras puses, ģimenes un civilās tiesības un pienākumus. Bērnam pret aizbildni vai aizgādni un patronu nerodas alimentācijas, mantošanas, dzīvokļa u. c. tiesības, kādas likums paredz radniekiem. Arī aizbildnim, (aizgādnim) un patronam nav attiecīgo tiesību pret bērnu, kas nodots viņa audzināšanā. Audzināšanas attiecība, kas rodas sakarā ar aizbildnības (aizgādnības) nodibināšanu un patronāta līguma noslēgšanu, pastāv tikai noteiktu laiku atšķirībā no radniecības un laulības, kas kā ģimenes attiecības nav terminētas. Aizbildnim (aizgādnim) un patronam, jo arī viņš ir bērna

aizbildnis vai aizgādnis (Lġk 161. p. IV d.) gan rodas atbildība — kā administratīvā tā civiltiesiskā — no nepienācīgas audzināšanas pienākuma veikšanas, piemēram, mantiskā atbildība par nepilngadīgā nodarīto kaitējumu.

1. AIZBILDNĪBA UN AIZGĀDNĪBA

Aizbildnība un aizgādība satura ziņā ir plašs un daudzpusīgs tiesību institūts, kura galvenā jēga ir aizsargāt tādas personas tiesības un intereses, kura pati to sakarā ar rīcības spējas pilnību vai daļēju iztrūkumu nespēj, citiem vārdiem, šī institūta jēga ir aizstāt vai papildināt citas personas rīcības spēju. Attiecībā uz nepilngadīgajiem, kam galvenokārt nepieciešama aizbildnība un aizgādība, šīs funkcijas ir organiski cieši apvienojušās ar nepilngadīgās personas audzināšanu, jo nav iespējams realizēt aizbildnību vai aizgādību, tai pašā laikā neveicot viņa audzināšanu, un otrādi. Tāpēc Lġk 127. p. I d. pats svarīgākais aizbildnības un aizgādības uzdevums ir formulēts sekojoši: *aizbildnību un aizgādību nodibina nepilngadīgo bērnu audzināšanai, kuri sakarā ar vecāku nāvi, vecāku tiesību atņemšanu vecākiem, vecāku slimības vai citu iemeslu dēļ palikuši bez vecāku gādības, kā arī šo bērnu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsargāšanai*. Līdzās nepilngadīgo aizbildnībai un aizgādībai, to nodibina arī pilngadīgu personu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsargāšanai, ja tās veselības stāvokļa dēļ nevar patstāvīgi realizēt savas tiesības un izpildīt savus pienākumus (Lġk 127. p. II d.). Un, beidzot, aizbildnību nodibina arī mirušo un bezvēsts promesošo mantai (Lġk 130. p., CK 19. p.). Abos pēdējos gadījumos aizbildnībai un aizgādībai ir raksturīga tikai tiesisko interešu aizsardzības funkcija, un tā vispār nav saistīta ar audzināšanu. Tādējādi aizbildnības un aizgādības institūtam ir kā civiltiesisks, tā zināmā mērā arī ģimentiesisks raksturs. Un tikai nolūkā nesašķelt šo vienoto institūtu, neradīt duālismu starp civilo un ģimenes likumdošanu tas pilnā apjomā ietverts vienā kodeksā, lai gan nekādas ģimenes attiecības nerodas sakarā ar aizbildņa iecelšanu pilngadīgai personai vai bezvēsts promesošā mantai. Tieši šī apsvēruma dēļ nevar pievieno-

ties uzskatām, ka aizbildnības institūts ir vērsti uz ģimenes attiecību radīšanu starp aizbildni un aizbilstamo, ka aizbildnība ir bērnu audzināšanas forma.¹ Audzināšanas funkcija, pie tam daļēji, ir tikai nepilngadīgo bērnu aizbildnībai un aizgādņībai. Šis institūts būtiski atšķiras no adopcijas, kura rada visu radniecības tiesību un pienākumu kompleksu, arī adoptētāja radniekiem. Aizbildnība nerada aizbildnim vecāku tiesības attiecībā pret bērnu. Un, ja mēs varam runāt par vecākiem kā bērnu dabīgajiem aizbildņiem un aizgādņiem, tad tikai tajā nozīmē, ka viņi aizstāj vai papildina bērniem iztrūkstošo rīcības spēju. Aizbildnība un aizgādņība kā tāda tiek nodibināta tikai bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības. Šeit pamatvilcienos² tiks apskatīta tikai nepilngadīgo aizbildnība un aizgādņība.

Aizbildnību un aizgādņību nodibina nepilngadīgiem bērniem, kuriem 1) nav vecāku vai 2) kuriem vecāki gan ir, bet tie nevar veikt bērna audzināšanu un viņu personisko un mantisko tiesību un interešu aizsargāšanu, tāpēc, ka tiem atņemtas vecāku tiesības. Arī tad, ja vecāki ir dzīvi un tiem nav atņemtas vecāku tiesības, aizbildnību un aizgādņību saskaņā ar LĢk 135. p. var nodibināt, ja vecāki ir pagaidu prombūtnē vai ilgstoši slimi, kā arī tad, ja vecākiem saskaņā ar tiesas spriedumu atņemts bērns, bet nav atņemtas vecāku tiesības. *Aizbildnību* nodibina bērniem, kas vēl nav sasnieguši 15 gadu vecumu (LĢk 128. p.) un aizbildņi veic kā bērna audzināšanu tā viņu civiltiesisko pārstāvību, slēdzot viņu vārdā un interesēs visus nepieciešamos darījumus (LĢk 147. p. I d., CK 14. p.), atbild par nepilngadīgo nodarīto kaitējumu (CK 472. p.). *Aizgādņību* nodibina nepilngadīgajiem vecumā no 15—18 gadiem (LĢk 129. p. I d.), un aizgādņi veic kā bērna audzināšanu, tā arī palīdz aizbilstamajiem realizēt viņu tiesības un pildīt viņu pienākumus, kā arī aizsargā viņus pret trešo personu ļaun-

---

¹ Т. Б. Мальцман и А. И. Пергамент. Теоретические вопросы систематизации законодательства о семье и браке. В сб.: «Теоретические вопросы систематизации советского законодательства», М., 1962, стр. 354; А. И. Пергамент. Опекa и попечительство, М., 1966, стр. 3 и 7.

² Tuvāk par nepilngadīgo aizbildnību un aizgādību skatīt: А. И. Пергамент. Опекa и попечительство, М., 1966 г., Н. М. Ершова. Опекa и попечительство над несовершеннолетними, М., 1959 г.

darībām. Viņi dod piekrišanu to darijumu slēgšanai, kurus nepilngadīgie pēc likuma nevar slēgt patstāvīgi (Lġk 147. p. II un III d., CK 13. p.); subsidiari (papildus, ja nepilngadīgām trūkst līdzekļu) atbild par nepilngadīgā nodarīto kaitējumu (473. p.). Ja bērnam aizbildnis iecelts jau pirms 15 gadu vecuma sasniegšanas, tad pēc tam viņš bez speciāla aizbildnības un aizgādības iestādes lēmuma kļūst par aizgādni. Dažkārt praksē arī aizgādņus nepareizi dēvē par aizbildņiem, neievērojot, ka aizbildņa un aizgādņa funkcijas būtiski atšķiras. Aizbildņus (aizgādņus) neieceļ bērniem, kurus pilnīgi audzina bērnu iestādes, jo pēc Lġk 139. p. šos pienākumus veic bērnu iestādes administrācija. Tas attiecas arī uz vientuļās mātes bērniem, kurus viņa nodevusi bērnu iestādes audzināšanā. Aizbildni var iecelt bērnu iestādes audzināšanā nodotā nepilngadīgā bērna mantas pārvaldīšanai, ja, piemēram, viņa vecāki nomiruši un bērnam palicis mantojums, kā arī pensijas saņemšanai apgādnieka zaudēšanas gadījumā. To noteic Lġk 139. p. II d. Ja aizbilstamais nav nodots bērnu iestāžu audzināšanā, tad viņa mantas pārvaldīšanu, kā arī aizbilstamā ienākumu saņemšanu veic viņa aizbildnis (Lġk 140., 150., 151., p. p.)

Aizbildnību un aizgādnību nodibina ar rajona, pilsētas, ciemata vai ciema darbaļaužu deputātu padomes Izpildu komitejas lēmumu pēc aizbildnībai vai aizgādnībai pakļauto personu dzīves vietas vai aizbildņa (aizgādņa) dzīves vietas. Tieši nepilngadīgo aizbildnības un aizgādības jautājumus kārtot rajona, pilsētas izpildu komitejā tautas izglītības nodaļas. Citu personu aizbildnību un aizgādnību pārzin sociālās nodrošināšanas nodaļas un veselības aizsardzības nodaļas, ja pēdējās ir.

Lai operatīvi nodibinātu aizbildnību vai aizgādnību pār nepilngadīgajiem, Lġk 133. p. visiem pilsoņiem un iestādēm uzliek pienākumu ziņot aizbildnības un aizgādības iestādēm par tādiem nepilngadīgiem bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības. Šo iestāžu pienākums ir gādāt par nepilngadīgajiem līdz aizbildņa vai aizgādņa iecelšanai (Lġk 134. p.).

Aizbildnības un aizgādības funkcijas tieši realizē *aizbildnis vai aizgādnis*. To iecel aizbildnības un aizgādības iestāde. Ievērojot to, ka aizbildnim (aizgādnim) ir samērā

plaši pienākumi bērna audzināšanā, viņa tiesību un interešu aizsargāšanā, ka viņam uzliekama mantiskā atbildība sakarā ar nepienācīgu audzināšanas pienākumu veikšanu (Ck 472., 473. p. p.), ka viņiem ir jādzīvo kopā ar aizbilstamajiem (Lgk 144. p. I d.), ka viņam bieži vien ar saviem līdzekļiem jāpiedalās aizbilstamā bērna uzturēšanā, bet tajā pat laikā aizbildņa un aizgādņa pienākumi izpildāmi bez atlīdzības (Lgk 141. p.) aizbildni vai aizgādni nevar iecelt pret viņa gribu. Tāpēc Lgk 136. p. II d. noteic, ka *aizbildni vai aizgādni var iecelt tikai ar viņa piekrišanu.*

Likums paredz aizbildņa vai aizgādņa iecelšanu ne vēlāk kā mēneša laikā, kad aizbildnības vai aizgādņības iestādēm kļūst zināms par to, ka nepilngadīgais palicis bez vecāku gādības.

Ievērojot aizbildņa vai aizgādņa uzdevumu raksturu (bērna audzināšana, viņu interešu aizsargāšana), pret personu, kas ieceļama par aizbildni vai aizgādni, tiek izvirzītas augstas prasības. Jāņem vērā šīs personas: 1) personiskās īpašības, 2) spējas izpildīt aizbildņa vai aizgādņa pienākumus (te domātas gan attiecīgas pedagoģiskās dotības, gan materiālie apstākļi un ģimenes stāvoklis), 3) attiecības ar personu, kurai nepieciešama aizbildnība vai aizgādņība (lai nebūtu naidīgas attiecības, vai savtīgi nolūki, pretēji aizbilstamā interesēm), 4) jāievēro arī tās personas vēlēšanās, kurai nepieciešama aizbildnība vai aizgādņība, ja tas iespējams (ja ir iespējams izvēlēties aizbildni vai aizgādni, ja aizbilstamā bērna vecums atļauj viņa vēlēšanos ievērot).

Likumdošanā nav vairs īpaši noteikts, kādos gadījumos persona var atteikties no iecelšanas par aizbildni vai aizgādni, kā tas bija 1926. g. Lgalk 78. p. Tas nav nepieciešams, jo saskaņā ar Lgk 136. p. II d. aizbildnība un aizgādņība ir brīvprātīga un Lgk 154. p. III d. paredz aizbildņa un aizgādņa atbrīvošanu no pienākumiem pēc viņa lūguma. Likums gan noteic, kādas personas nevar iecelt par aizbildņiem un aizgādņiem (Lgk 138. p.), kas arī ir sakarā ar audzināšanas un bērna tiesisko interešu aizsargāšanas uzdevumu raksturu. *Nevar būt par aizbildni (aizgādni) nepilngadīga persona, kā arī persona, kuru tiesa atzinusi par rīcības nespējīgu vai, kurai ierobežojusi rīcībspēju (Ck 15., 16. p. p.). Tā kā aizbildnim (aizgādņim) jāpilda pienākumi,*

kas ietilpst vecāku tiesību saturā, par aizbildni (aizgādni) nevar būt persona, kam tiesa atņēmusi vecāku tiesības. Šādu apsvērumu dēļ par aizbildni (aizgādni) nevar būt persona, kas jau atcelta no aizbildņa (aizgādņa) pienākumiem sakarā ar šo pienākumu pienācīgu nepildīšanu, un bijušie adoptētāji, ja adopcija atcelta adoptētāja pienākumu pienācīgas nepildīšanas dēļ.

Nepilngadīgā bērna aizbildņiem (aizgādņiem) ir šādi *pienākumi un tiesības*. Viņiem ir divējādas funkcijas. Pirmkārt, pienākumi, kas saistīti ar nepilngadīgā audzināšanu. Te ietilpst pienākums audzināt aizbilstamo saskaņā ar komunisma cēlāju morāles kodeksu; rūpēties par viņu fizisko attīstību, veselību, izglītošanu un sagatavošanu sabiedriski derīgai darbībai, kā arī aizsargāt viņu personiskās tiesības un intereses (LĢk 142. p.). Lai veiktu šos pienākumus, aizbildnim (aizgādņim) parasti ir jādzīvo kopā ar saviem aizbilstamajiem (LĢk 144. p. I d.). Aizbildnis var pieņemt aizbilstamo savā dzīvoklī vai arī pārcelties dzīvot pie aizbilstamā. Tas gan nerada viņam tiesības uz aizbilstamā dzīvojamo telpu. Tikai izņēmuma veidā, atsevišķos gadījumos, kad aizbilstamais jau sasniedzis 16 gadu vecumu, aizbildnības un aizgādības iestāde var atļaut aizgādņim dzīvot atsevišķi no aizbilstamā (LĢk 144. p. II d.).

Aizbildnis (aizgādnis) ir tiesīgs tiesas ceļā atprasīt viņu aizbildnībā vai aizgādībā nodotos bērnus no jebkuras personas (arī vecākiem), kas nelikumīgi aiztur tos pie sevis (LĢk 145. p.). Aizbilstamo tiesības un intereses visās iestādēs aizbildņi un aizgādņi aizstāv bez speciālas pilnvaras (LĢk 152. p.).

Otrkārt, aizbildnis un aizgādnis veic attiecīgos civiltiesiskos pienākumus aizbilstamo mantisko tiesību un interešu aizsargāšanai. Te ietilpst aizbilstamo mantas pārvaldīšana, darījumu slēgšana aizbilstamo vārdā (CK 14. p.) vai piekrišana nepilngadīgo darījumiem (CK 13. p.). Viņi tiesīgi prasīt pašu nepilngadīgo slēgtos darījumus atzīt par spēkā neesošiem (CK 51., 52. p p.). Likumā noteiktiem darījumu veidiem ir nepieciešama aizbildnības un aizgādības iestāžu atļauja. Tā saskaņā ar LĢk 148. p. tas ir, ja slēdz notariāli apliecināmus līgumus, kā arī, lai atteiktos no aizbilstamā tiesībām, sadalītu vai atsavinātu viņa mantu, apmainītu viņa dzīvokli. Ja, piemēram, aizbilstamajam pie-

der dzīvojamā māja, tad aizbildnis to var atsavināt tikai ar aizbildnības un aizgādības iestādes iepriekšēju atļauju. Ja nepilngadīgais sasniedzis 15 gadu vecumu, viņš šo līgumu slēdz pats, bet aizbildnis dod piekrišanu tikai ar aizbildnības un aizgādības iestādes atļauju. Lai aizbildnis vai aizgādnis ļaunprātīgi neizmantotu savu stāvokli, Lgk 149. p. nosaka, kādus darījumus viņi vispār nav tiesīgi slēgt pat ar aizbildnības un aizgādības iestādes atļauju. Tas attiecas uz bezatlīdzības atsavināšanas līgumiem. Aizbildnis (aizgādnis) nedrīkst dāvināt aizbilstamā mantu. Aizbildnis (aizgādnis), viņu laulātie un radnieki (domājams, tuvākie) nav tiesīgi slēgt nekādus darījumus ar saviem aizbilstamajiem un nav tiesīgi tos pārstāvēt darījumos vai tiesā lietās starp aizbilstamajiem un aizbildņa (aizgādņa) laulāto un viņa radniekiem.

Lgk 150. p. reglamentē aizbildņa (aizgādņa) rīcību ar aizbilstamā ienākumiem (pensijas, pabalsti, alimenti, īres maksas no aizbilstamā mantas izīrēšanas, citi tekošie ienākumi, piemēram, no aizbilstamā palīgsaimniecības u. tml.).

Aizbildņa (aizgādņa) darbību kontrolē aizbilstamā un aizgādības iestāde (Lgk 157. p.), kurai aizbildņi un aizgādņi dod pārskatu par savu pienākumu pildīšanu (Lgk 151. p.). Aizbildņa (aizgādņa) rīcību jebkura persona, arī pats aizbilstamais, var pārsūdzēt aizbildnības un aizgādības iestādei (Lgk 153. p.).

Aizbildnība izbeidzas, kad aizbilstamais sasniedzis 15 gadu vecumu. Tad aizbildnis bez īpašas iecelšanas kļūst par nepilngadīgā aizgādni. *Aizgādība izbeidzas*, kad aizbilstamais sasniedzis 18 gadu vecumu, bet attiecīgi ātrāk, ja aizbilstamais stājas laulībā pirms pilngadības sasniegšanas (Lgk 15. p. II. d., 156. p. III d.).

No aizbildnības un aizgādības izbeigšanās jāatšķir aizbildņa (aizgādņa) *atbrīvošana un atcelšana* no viņu pienākumu pildīšanas pirms aizbildnības un aizgādības izbeigšanās (Lgk 154. p.).

Aizbildni (aizgādni) no pienākumiem *atbrīvo* sekojošos gadījumos: 1) ja bērnu nodod atpakaļ vecāku audzināšanā (pēc to atrašanās, izveseļošanās, vecāku tiesību atjaunošanas utt.), 2) ja bērnu adoptē cita persona (nereti pats aizbildnis vai aizgādnis to adoptē; arī tad viņš pārstāj būt aizbildnis vai aizgādnis kā tāds), 3) ja aizbilstamo

ievieto audzināšanai valsts vai sabiedriskajās iestādēs, 4) pēc aizbildņa vai aizgādņa paša lūguma, ja viņš vairs nevēlas vai nespēj pildīt savus pienākumus. Aizbildni (aizgādni) var *atcelt*, ja viņš pienācīgi nepilda savus pienākumus vai izlieto savu stāvokli savtīgos nolūkos vai pretēji aizbilstamā interesēm. Aizbildni vai aizgādni no pienākumiem atceļ vai atbrīvo aizbildnības un aizgādņības iestāde. Par aizbildnības vai aizgādņības izlietošanu savtīgās interesēs Latvijas PSR KK 120. p. paredz kriminālatbildību.

2. PATRONĀTS

Patronāts ir bez vecākiem palikušo nepilngadīgo bērnu nodošana audzināšanai pilsoņiem pēc līguma. 1926. g. Līgalk patronātu kā tiesību institūtu vēl nepazīst; tas attīstās vēlāk un sevišķu nozīmi iegūst Lielā Tēvijas kara apstākļos. Līdz 1969. gada 1. okt. patronātu reglamentēja Latvijas PSR Izglītības, Veselības aizsardzības un Tieslietu ministriju 1956. gada 12. janv. Instrukcija par vecākus zaudējušo bērnu patronēšanu, adopciju un aizbildnību. Pamatos patronāta institūts nav paredzēts. Izstrādājot laulības un ģimenes kodeksu projektus, par šī institūta saglabāšanu nebija vienprātīga viedokļa. Vieni uzskatīja, ka patronāta institūts turpmāk vairs nav nepieciešams, un tas pilnīgi apvienojams ar aizbildnību un aizgādņību. Citi atzina, ka šis institūts arī turpmāk nepieciešams, jo praksē bērnu patronēšanas gadījumu ir samērā daudz.

Jaunajos laulības un ģimenes kodeksos šis jautājums atrisināts dažādi: vairs savienoto republiku Lġk patronātu neregulē (KPFSR, Ukrainas PSR, Baltkrievijas PSR, Lietuvas PSR, Igaunijas PSR u. c.). Citu savienoto republiku, kā Latvijas PSR, Uzbekijas PSR Lġk-os patronāts ir paredzēts.

Ir būtiskas atšķirības starp aizbildnību (aizgādņību) un patronātu. Aizbildnība tiek nodibināta uz administratīva akta pamata, patronēšana — uz līguma pamata. Aizbildnis (aizgādnis) pienākumus veic bez atbildības un aizbilstamā uzturēšanai izlieto kā aizbilstamā, tā savus līdzekļus. Patronam katru mēnesi izmaksā pabalstu bērnu uzturēšanai. Aizgādņība ir bērniem līdz pilngadības sasniegšanai, bet patronēšanas līgums tiek slēgts principā līdz tam laikam, kamēr bērns sasniedz 15 gadu vecumu.

Patronēšanas līgums tiek slēgts starp personu, kas vēlas pieņemt bērnu audzināšanā, un aizbildnības un aizgādības iestādi. Patronētāji var būt pilngadīgi abu dzimumu pilsoņi. Sakarā ar to, ka patrons ir apveltīts ar aizbildņu vai aizgādņu tiesībām un pienākumiem (Lġk 161. p. IV d), patronētājam tiek izvirzītas tādas pat prasības kā aizbildnim. Tāpēc arī Lġk 160. p. ir uzskaitītas personas, kam nav atļauts patronēt. Tas atbilst Lġk 138. p. noteikumiem, kuri regulē, kādus pilsoņus nedrīkst iecelt par aizbildņiem un aizgādņiem. Patronētājs var būt bērnam pilnīgi sveša persona vai arī attālāks radnieks. Otra līguma puse ir aizbildnības un aizgādības iestāde, kurai pirms līguma slēgšanas rūpīgi jāpārbauda, kādi ir dzīves apstākļi un ģimenes locekļu veselības stāvoklis personai, kura izteikusi vēlēšanos pieņemt bērnu audzināšanā (Lġk 161. p. III d.).

Pēc patronēšanas līguma audzināšanā var nodot bērnus no 5 mēnešiem līdz 15 gadu vecumam. Atsevišķos gadījumos patronēšanas līgumu var pagarināt līdz bērna pilngadībai (bērna slimības dēļ, sakarā ar mācīšanos skolā u. c.). Kā patronēšanas līguma noslēgšana, tā šī līguma pagarināšana iespējama tikai tad, ja patronētājs tam piekrit, jo patronēšana ir brīvprātīga. Patronēt var bērnus, kuru vecāki miruši vai nav zināmi, atrodas bezvēsts prombūtnē.

Pēc patronēšanas līguma pusēm rodas šādas tiesības un pienākumi. *Patronam* kā bērna aizbildnim (un līguma pagarināšanas gadījumā arī kā aizgādņim) rodas tiesības un pienākumi bērna audzināšanā un viņa interešu pārstāvībā. Tāpēc arī patronēšanas līgumam ir piemērojamas attiecīgas aizbildnības un aizgādības institūta normas (Lġk 142., 144., 145., 147., 150., 152. p. p.). Nekādas citas ģimenes tiesības un pienākumi patronam pret bērnu nerodas.

Aizbildnības un aizgādības iestādei ir jāuzrauga patronētā bērna dzīves un audzināšanas apstākļi (Lġk 165. p.). Nododot bērnu patronātā, aizbildnības un aizgādības iestādēm vienreiz jāizsniedz viņam apģērbs un apavi, bet patronam katru mēnesi jāizmaksā noteiktā apmēra pabalsts (Lġk 163. p. I d.). Tāpat kā aizbildnis vai aizgādnis patrons saņem bērnam piešķirto pensiju, alimentus un citas pienākošās summas.

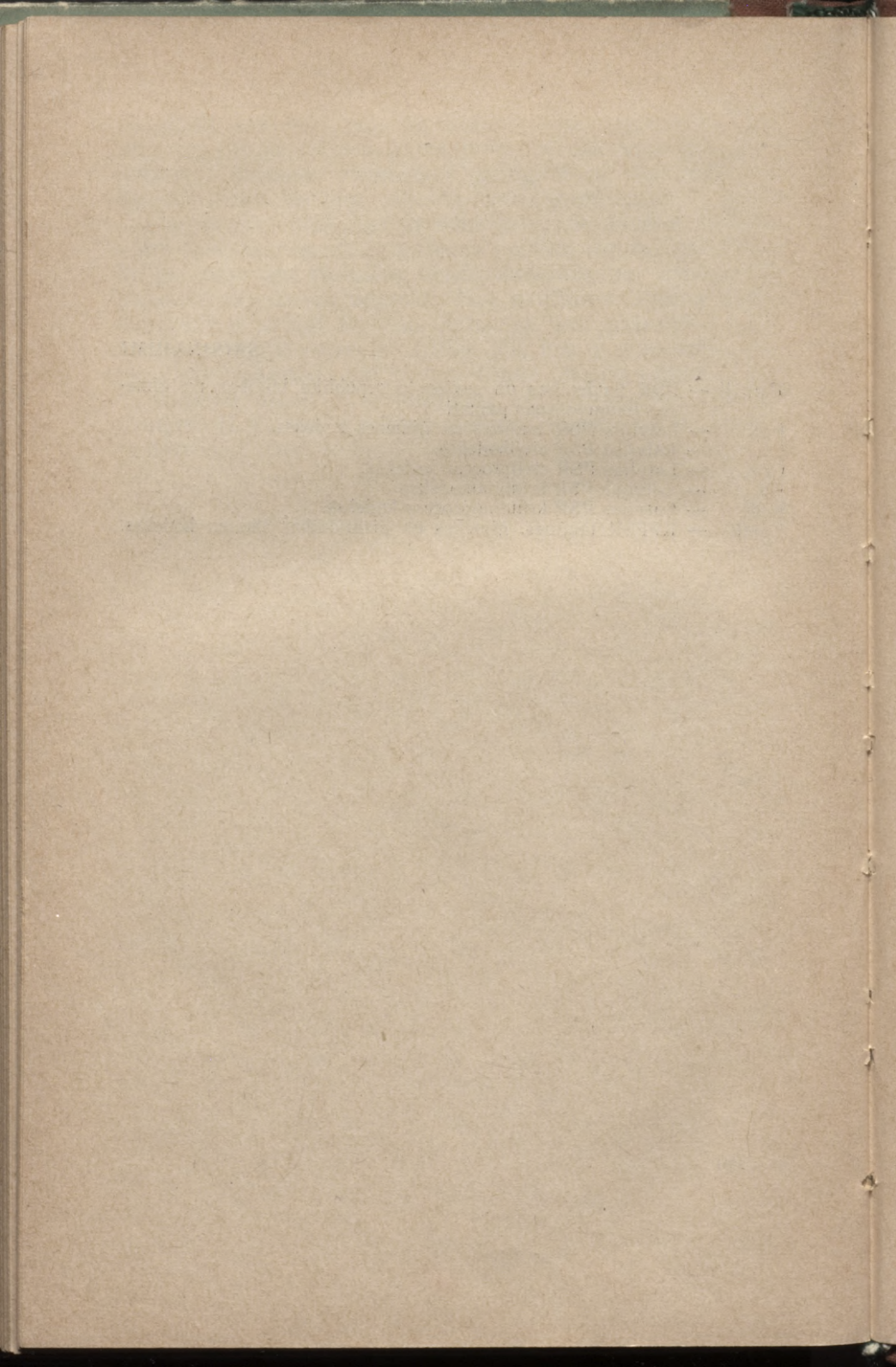
Patronēšanas līgums izbeidzas, ja patronētais sasniedzis

15 gadu vecumu, vai, ja līgums bija pagarināts, tad attiecīgi pēc noteiktā pagarinājuma, bet ne vēlāk kā patronētajam bērnam sasniedzot pilngadību. Patronēšanas līgumu pirms termiņa izbeidz šādos gadījumos: 1) ja to prasa bērna vecāki, kas atradušies vai ieradušies no bezvēsts prombūtnes, 2) ja patrons nepilda līguma saistības; 3) ja patronam radušies bērna audzināšanai nelabvēlīgi ģimenes vai dzīves apstākļi (šai gadījumā līguma atcelšanu var ierosināt arī pats patrons). Par patronāta izliešanu savtīgās interesēs LPSR KK 120. p. paredzēta kriminālatbildība tāda pat kā aizbildnim un aizgādnim.

Līgumu atceļ ar aizbildnības un aizgādnības iestāžu lēmumu (Lgk 164. p.). Patronēšanas līgums zaudē spēku, ja patrons patronēto bērnu adoptē.

SATSIŅĀJUMI

- Pamati — PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamati
Lģk — Latvijas PSR laulības un ģimenes kodekss.
CĶ — Latvijas PSR civilkodekss.
CPK — Latvijas PSR civilprocesa kodekss.
KK — Latvijas PSR kriminālkodekss.
KPK — Latvijas PSR kriminālprocesa kodekss.
Lģalk — KPFSR laulības, ģimenes un aizbildnības likumu kodekss.

SATURS

Priekšvārds	3

ĢIMENES TIESĪBU VISPĀRĪGIE JAUTĀJUMI

I. Padomju ģimenes tiesību jēdziens un pamatprincipi	3
1. Padomju ģimenes tiesību jēdziens un sistēma	5
2. Padomju ģimenes tiesību pamatprincipi un uzdevumi	10
II. Padomju ģimenes tiesību avoti	13
1. Padomju ģimenes tiesību avoti no 1917.—1968. g.	13
2. PSR Savienības un savienoto republiku laulības un ģimenes likumdošanas pamati un citi Vissavienības likumdošanas akti	20
3. Latvijas PSR laulības un ģimenes kodekss un citi Latvijas PSR laulības un ģimenes likumdošanas akti. Citu savienoto republiku laulības un ģimenes kodeksi	22
4. Laulības un ģimenes likumu spēks laikā, telpā un attiecībā uz personām	26
III. Ģimentiesiskās attiecības. Ģimenes tiesību realizēšana un aizsardzība	29
1. Ģimentiesisko attiecību rašanās pamati un vispārīgs raksturojums	30
2. Ģimentiesisko attiecību subjekti	32
3. Ģimenes tiesību un pienākumu realizēšana. Pārstāvība ģimenes tiesībās	34
4. Ģimenes tiesību aizsardzība	36
5. Prasības noilgums	37

LAULĪBA

IV. Laulības jēdziens. Laulības noslēgšana. Laulības spēkā neesamība	40
1. Laulības jēdziens	39
2. Laulības noslēgšanas noteikumi	44

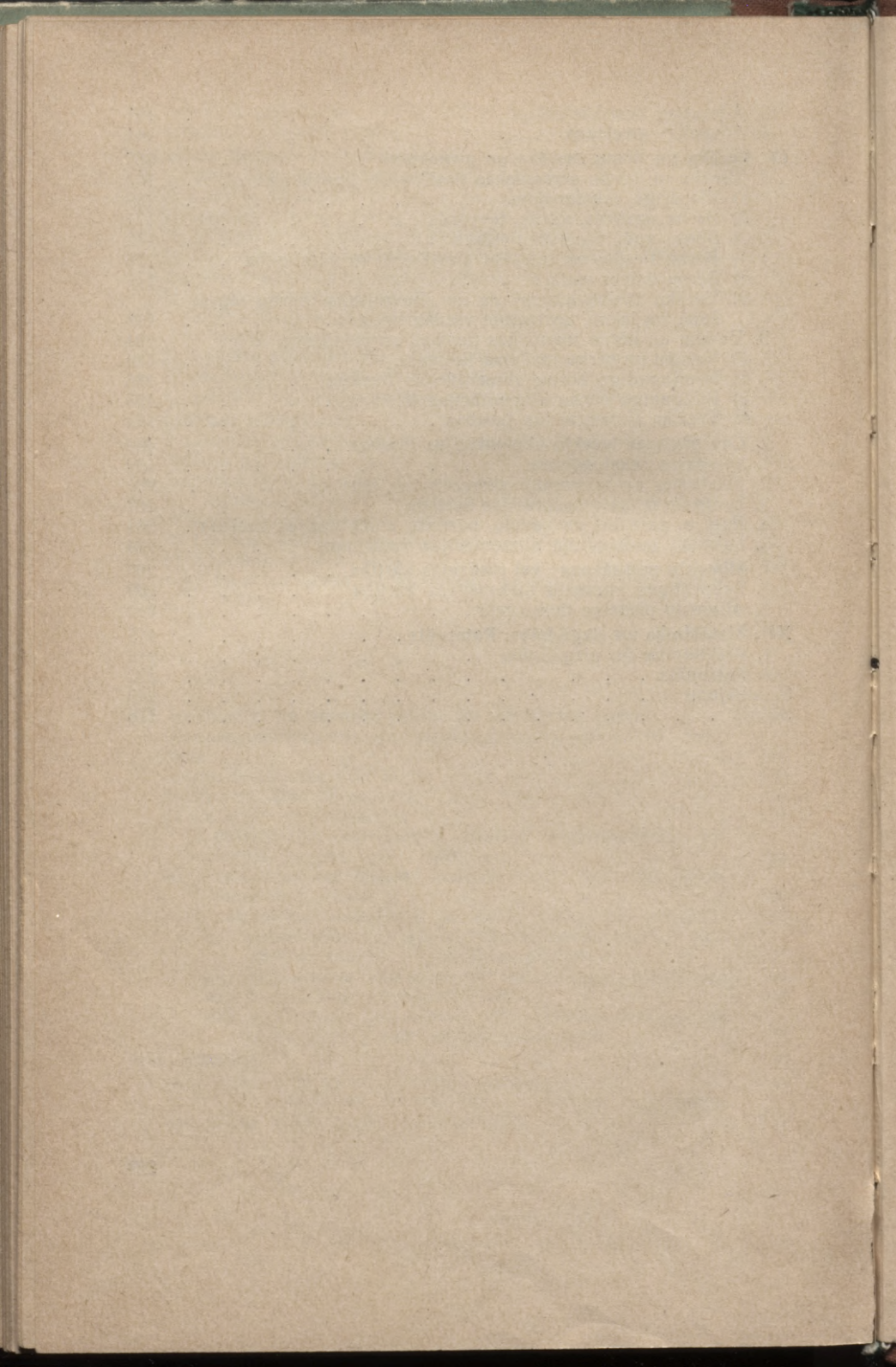
3. Laulības reģistrācija. Tās nozīme un kārtība	50
4. Laulības spēkā neesamība	59
V. Laulāto tiesības un pienākumi	67
1. Laulāto personiskās tiesības	69
1) Laulāto uzvārds	69
2) Laulāto dzīves vieta	71
3) Laulāto nodarbošanās un profesijas izvēle	71
4) Laulāto līdztiesība ģimenes dzīves jautājumu izlemšanā	72
2. Laulāto mantiskās tiesības un pienākumi	72
1) Laulāto īpašuma tiesības	72
a) katra laulātā personiskais īpašums	73
b) laulāto kopīpašums	75
2) Laulāto atbildība par saistībām	87
3) Mantiskie darījumi starp laulātajiem	88
4) Laulāto un šķirto laulāto alimentācijas tiesības	89
VI. Laulības izbeigšanās	94
1. Laulības izbeigšanās sakarā ar laulātā nāvi vai viņa izsludināšanu par mirušu	94
2. Laulības šķiršana	96
1) Laulības šķiršanas jēdziens un laulības šķiršanas tiesiskās reglamentācijas attīstība	96
2) Laulības šķiršanas kārtība	101
a) Laulības šķiršana tiesā	101
b) Laulības šķiršana civilstāvokļa aktu reģistrācijas nodaļā (birojā)	109

ĢIMENE

VII. Radniecība kā ģimenes tiesību un pienākumu pamats	114
1. Radniecības jēdziens. Radniecības tuvuma noteikšana. Svainība	114
2. Bērnu izcelšanās noteikšana	119
1) Maternitātes noteikšana	119
2) Paternitātes noteikšana	121
a) paternitātes noteikšanas tiesiskā reglamentācija padomju tiesībās 1917.—1944. g.	123
b) paternitātes noteikšanas reglamentācija padomju likumdošanā 1944.—1968. g.	126
c) paternitātes noteikšana pēc spēkā esošās likumdošanas	128
aa) paternitātes noteikšana bērnam, kura vecāki ir savstarpējā laulībā. Paternitātes prezumpcija	129
ab) paternitātes noteikšana pēc vecāku kopēja pieteikuma	134
ac) paternitātes noteikšana tiesā	138
ad) paternitātes noteikšanas neiespējamība. Ieraksts par bērna tēvu, ja nav noteikta paternitāte	144
VIII. Adopcija	146
1. Adopcijas jēdziens un adopcijas institūta attīstība	146
2. Adopcijas noteikumi un kārtība. Adopcijas reģistrācija. Adopcijas atzīšana par spēkā neesošu	151

3. Adopcijas tiesiskās sekas	161
4. Adopcijas atcelšana	164
IX. Vecāku un bērnu tiesības un pienākumi	167
1. Vecāku un bērnu personiskās tiesības un pienākumi	169
1) Vispārīgs raksturojums	169
2) Bērna uzvārds, vārds, tēvvārds	171
3) Bērnu audzināšanas tiesības	172
4) Bērnu tiesību un interešu aizstāvība un pārstāvība	176
5) Bērnu dzīves vieta	177
6) Vecāku tiesību atņemšana un atjaunošana. Bērnu atņemšana vecākiem, neatņemot vecāku tiesības	178
2. Vecāku un bērnu mantiskās tiesības un pienākumi	184
1) Vecāku un bērnu īpašuma tiesības	184
2) Nepilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības	185
3) Pilngadīgo bērnu alimentācijas tiesības	195
4) Vecāku alimentācijas tiesības	196
X. Citu ģimenes locekļu alimentācijas tiesības	199
1. Vispārīgs raksturojums	199
2. Mazbērnu un vecvecāku alimentācijas tiesības	201
3. Brāļu un māsu alimentācijas tiesības	202
4. Patēva, pamātes un padēlu, pameitu alimentācijas tiesības	202
5. Faktiskā audzinātāja alimentācijas pienākums	204
XI. Alimentu maksāšanas vai piedziņas kārtība	209
1. Labprātīgas alimentu maksāšanas kārtība	209
2. Alimentu piedziņa tiesas ceļā	212
XII. Aizbildnība un aizgādība. Patronāts	215
1. Aizbildnība un aizgādība	216
2. Patronāts	222
Saīsinājumi	225
Saturs	226

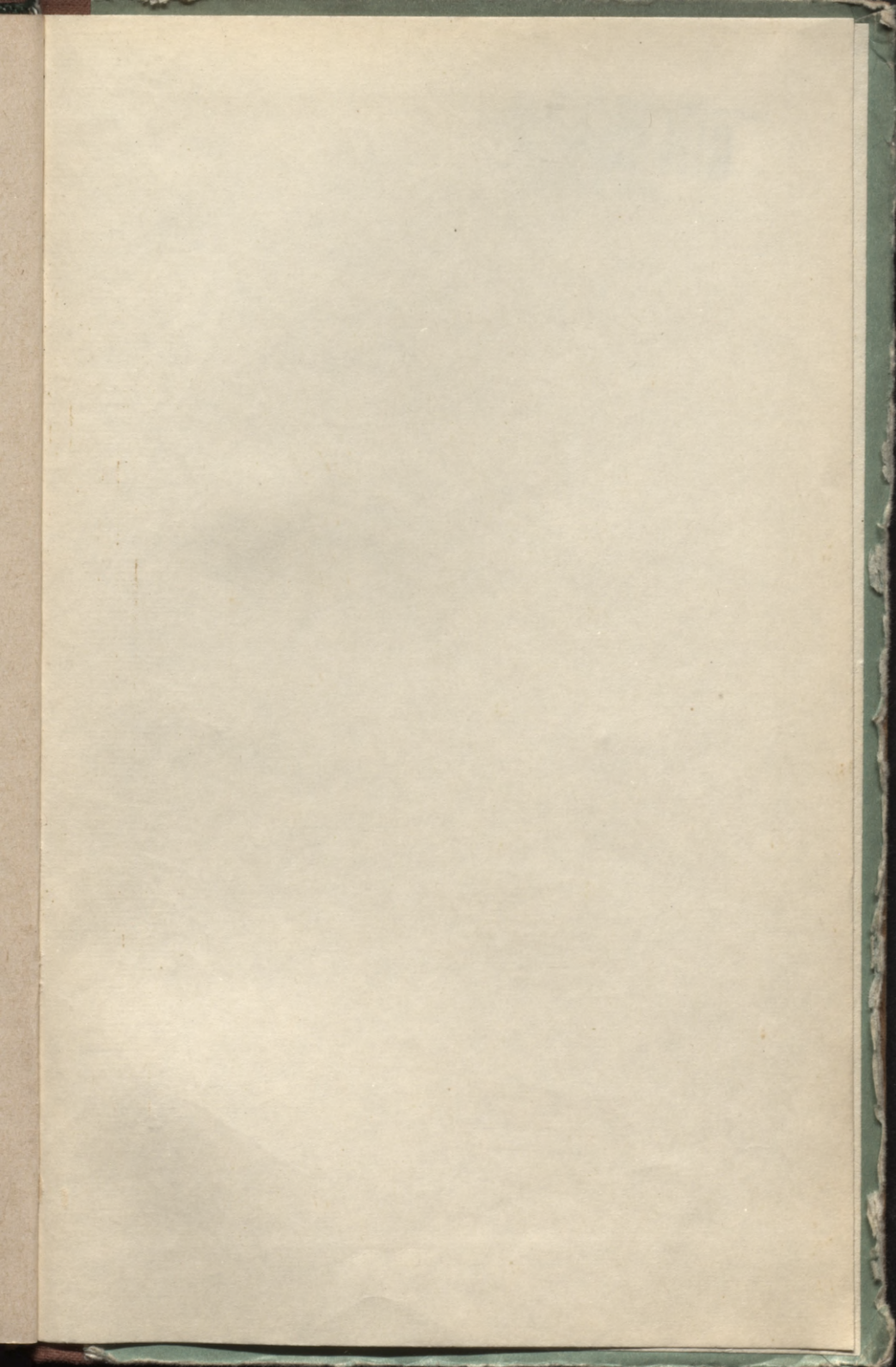
Янис Робертович Веберс

СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

Jānis Vebers

ĢIMENES TIESTĪBAS

Nodota salikšanai 1969. g. 15. decembrī.
Parakstīta iespiešanai 1970. g. 29. janvārī.
Papīra formāts 84×108/32, 14,5 fiz. iespiedl.;
13,4 izdevn. loksnes. Metiens 2000 eks.
JT 20285. Maksa 71 kap. Iespiesta Latvijas
PSR Ministru Padomes Valsts Preses ko-
mitejas Poligrāfiskās rūpniecības pārvaldes
tipogrāfijā Nr. 1 «Cīņa» Rīgā, Blaumaņa
ielā 38/40. Pasūt. Nr. 2591.

LATVIJAS NACIONĀLĀ BIBLIOTĒKA

0308087766

17286

Maksä 71 kap.